ماهوار

سوجهرو

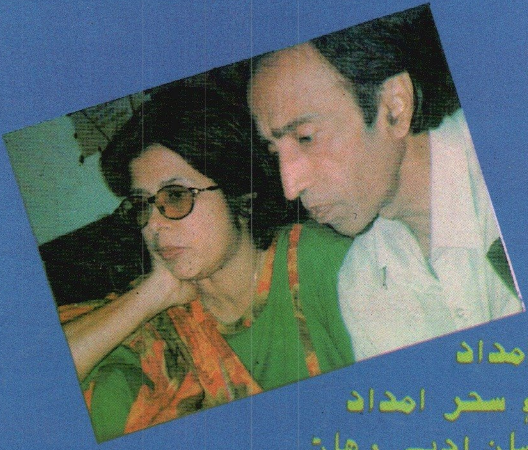

امداد
۽ سحر امداد
ساڻ ادبي رهاڻ

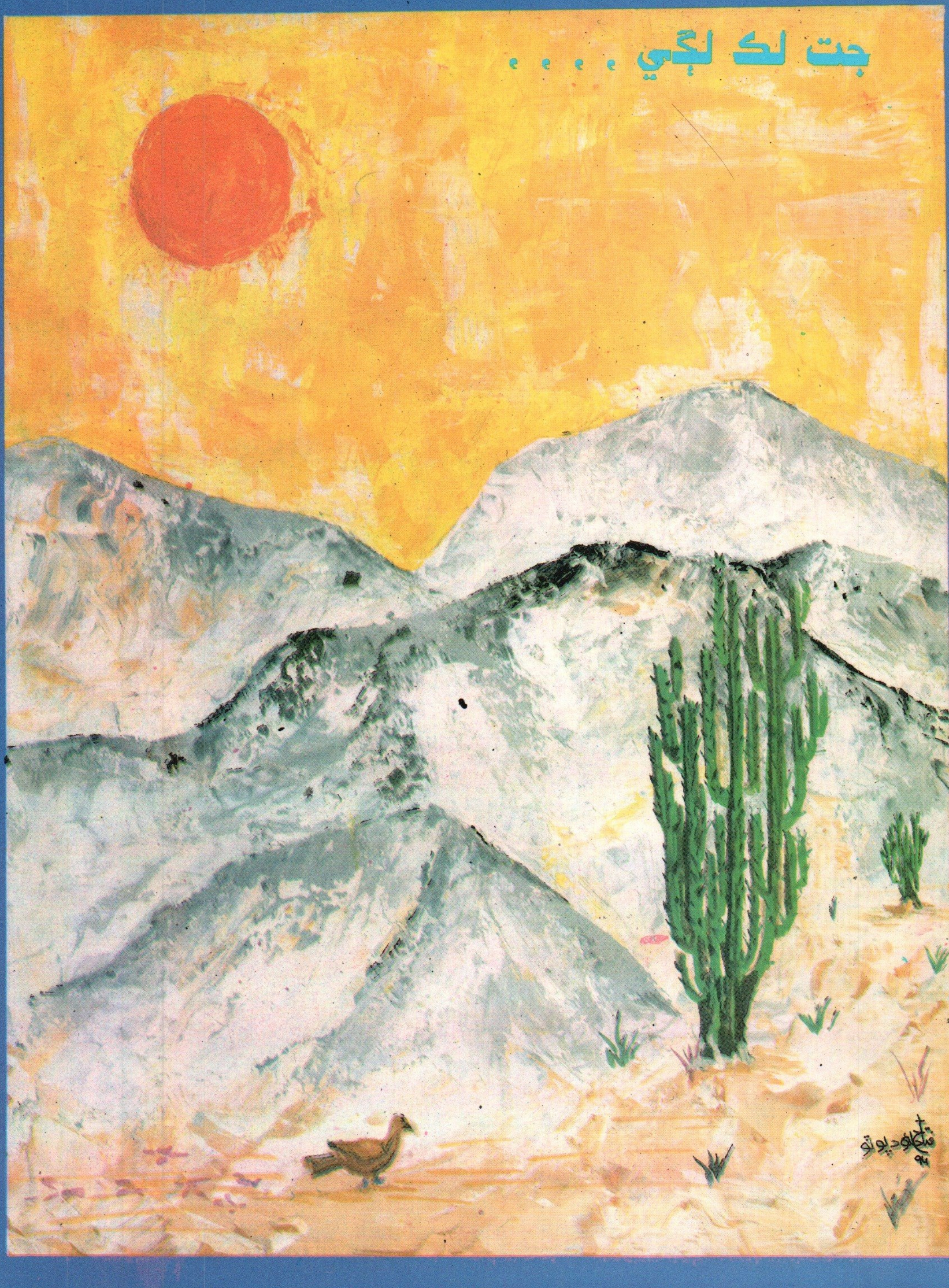

سونهن جو شاعر
نواز خان زئور

ٽرجي واريءَ مان بجلي
ولي محمد راهمون

سنڌ جا اصل رهاڪو
ڪرل ۽ سنٿال

•

۽ ٻيو
گهڻو ڪجهه

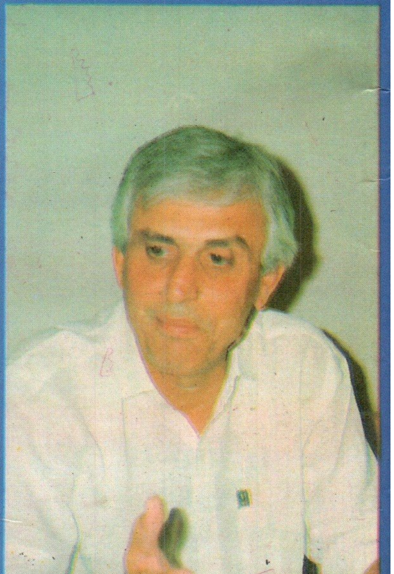

تعليم ۽ سياست گڏ نٿا هلي سگهن. مظفر علي شاهه جا ويچار

سونهن جا ساٿي

سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو
عمران لغاري
شبينه بلوچ
عباس کوسو
تاج جکراڻي

ايل ايم سي ڄامشورو
جمشيد ميمڻ
شازيه عزيز

زرعي يونيورسٽي ٽنڊوڄام
رميش ڪمار وي لاڪاڻي
شاهده پنهور
علي اظهار

شاهه لطيف يونيورسٽي خيرپور
ضمير لاشاري

پي ايم سي نوابشاهه
روشني کتري

مهراڻ انجنيئرنگ ڪاليج نوابشاهه
شوڪت علي سميجو

ايس ايم سي ڪراچي
هند لعل کتري
شولعل مالي

زرعي يونيورسٽي فيصل آباد
محمد يوسف مگريو

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.
پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

سونهن

هٿان ڪٿي هٿ، جن رکيو سي رسيون،
ساڄن سونهن سُرت ، وِکان ئي ويجهو گهٽو .

ايڊيٽر

سيد سردار

ايڊيٽورل بورڊ

قاسم سومرو
ارشاد ڀٽي
اسلم پنهيار

صلاحڪار بورڊ

پروفيسر مشتاق ميرائي.
ڊاڪٽر محمّد علي شاهه.
مختيار انڙ
محمّد صالح چنا

ڪمرشل مئنيجر

گل هنڱورجو

سرڪيوليشن مئنيجر

سجاد ساقي

ٻانهن ٻيلي

عباس بلوچ
رفيق چنھ
علي محمّد پنهور
جاويد لاڙڪ

ملهه: 10 روپيه

ڪمپيوٽر آپريٽر: رياض حسين سومرو.

سٽاءُ

. ايڊيٽوريل
1 . وي. سيءَ جو انٽرويو.
2 . ڪول ۽ سنٿال
3 . علم جا مقصد
4 . ڪئمپس ڪالم
5 . ولي محمّد راهمون جي ٿيسز
6 . آدرشي يونيورسٽي
7 . امداد ۽ سحرامداد سان ادبي رهاڻ
8 . روسي ٻولي
9 . هڪ رولاڪ جي ڊائري.
10. شاهه جي شاعري
11. حليم باغي سنڌ يونيورسٽي ۾
12. سروي
13. ڪهاڻيون
14. ڪوي ڪوتا ڪاڪ جو
15. ڪوتا ڪاڪ.
16سنڌ جا سرموڙ شاعر

ايڊريس: سنڌائتي "سونهن" P.O مهراڻ يونيورسٽي، ڄامشورو سنڌ.

ٽائيٽل ڊزائينگ، ڪمپيوٽر ڪمپوزنگ، لي آئوٽ ۽ پرنٽنگ: آرٽ ڪميونيڪيشنز شمس چيمبر فرسٽ فلور رسالہ روڊ

سنڌي ادبي سنگت، مهراڻ يونيورسٽي

WITH BEST COMPLIMENTS

Syed Ghalib Ali Shah

Executive Engineer

Education Works Hyderabad

ايڊيٽوريل

اسان جو سماج ۽ ادب

انسان جيڪو پنهنجي اندر ۾ هڪ ڪائنات ٿو رکي. هڪ خوبصورت ۽ وسيع ڪائنات. جتي مڪمل طور تي احساسن ۽ اڌمن جو راڄ رهي ٿو. هو انهن کي ڪَن ۾ پاڻ ٿو چوي ۽ فنا به پاڻ ٿو ڪري. اندر ئي اندر ۾ لهندو ۽ ڊهندو ٿو رهي. اندر جي انقلاب جا اثر ۽ نتيجا هن جي زندگيءَ تي ظاهر ٿين ٿا. هر ماڻهو چاهي ٿو ته پنهنجو اندر سلجهايان. پنهنجي اندر جون يوڳنائون هن دنيا جي اوڙاهه ۾ اڇلي پنهنجي پاڻ کي آجو ڪريان. پر اهو هر ڪنهن جي وس ۾ ڪونهي ته جڏهن چاهي تڏهن کلي جڏهن چاهي تڏهن روئي. ڪڏهن ڪڏهن ته ڳوڙهو به پنبڻين مان لڙڪڻ بجاءِ اندر ۾ ٻوڏ آڻيو ڇڏي ۽ ڪڏهن ته ٽهڪ به چپن تي اچيو ٽالڊو ٿيو وڃي. اهيءَ سموري ڪٿا کي بيان ڪرڻ هر ڪنهن جي وس ۾ ڪونهي. پر ڪي ڪي پنهنجي اندر جي ڪائنات جو مڪمل اتهاس هن ڪائنات جي ڪورن قرطاسن تي آڻي سگهڻ جي صلاحيت رکن ٿا ۽ اها سموري ڪٿا جڏهن هن ڪائنات جي اسرارن ۽ وارداتن کي پاڻ ۾ سموئي ظاهر ٿئي ٿي ته اسان ادب جو نالو ڏيون ٿا. ادب جيڪو اسان ۾ به آهي ۽ اسان کان ڏور به. البيرڪاميو جي چوڻي ته "ادب زندگي آهي."اسان پنهنجي آس پاس جيڪو ڪجهه ڏسون ٿا اهو ادب آهي ۽ جيڪو نه ٿا ڏسون اهو به ادب آهي پر جيڪو ادب وقت جي پڃ تي درج ٿي مستقبل ۾ پهچي ٿو ته اهوئي ادب انهي قوم جي ٻولي، ثقافت جي افاديت ۽ اتهاس ۽ تهذيب جي علامت هوندو آهي. انهي ادب جي ئي ٻل تي ڪا قوم پنهنجي شاندار ماضي جون دعوائون ڪري سگهي ٿي ۽ مستقبل جا رستا ڏيکاري سگهي ٿي.

اڄ جڏهن دنيا "Unipolar world" ٿي چڪي آهي، هر ملڪ تباهي جا نوان نوان رستا ڳولي سنسار جي سموري سونهن ۽ سندرتا کي رک ۾ تبديل ڪرڻ جا جتن ڪري رهيو آهي. اڄ هر ماڻهو جي چهري تي ائٽم بم جي هولناڪ منظر جي ياد کان وڌيڪ هائيڊروجن بم جي تباهڪاري جي امڪان جا پاڇا ڪارن جهنڊن جيان لهرائي رهيا آهن. اسان جو سمورو معاشرو طبقن ۾ ورهائجي پنهنجي منزل ۽ راهون وڃائي چڪو آهي. اڄ جو Uper class پنهنجي سوشل اسٽيٽس جا ڪارا چشما پائي بي ڪل ۽ بي سڌ ٿي مستقبل جي انديشن ۽ ماضي جي حقيقتن کي وساري پنهنجين پورين گرم جوشين سان "Rockin Roll" ڪرڻ ۾ پورو آهي ۽ ٻيو پيڙاهه جي گهاڻي ۾ پيسجندڙ Lower Class آهي جيڪو اڄ سوڌو پنهنجي سِرتي نامرادين جي دستار سجايو، پنهنجي ئي پگهر ۾ ٻڏل اڻ ڏٺي محنت ۾ مشغول آهي. انهن ٻنهي طبقن جي وچيون طبقو يعني Middle Class به حسرت ۽ ڏپ جي ٻوٽي تي بيٺل آهي. جيڪڏهن ڏسجي ته گهڻي کان گهڻي ڪرب ۾ مبتلا اهو ئي طبقو آهي جيڪو مٿين ڪلاس ۾ Adjust ٿيڻ ۽ هيٺين ڪلاس ۾ ڪرڻ جي ڏپ کان بي معنيٰ ڪشمش جو شڪار آهي.

اسان جو سماج طبقن ۾ ورهائجڻ سان گڏوگڏ پنهنجي سموري معنويت ۽ افاديت وڃائي چڪو آهي. اسان جي مقدر جي چهري تي تعليمي تباهي، ٻولي جي تباهي ۽ اخلاقي تباهي کان وڌيڪ سياست جي نالي ۾ ويساهه گهاتي جا ڪارا داغ بدنصيبي جي روپ ۾ ڪر ڪٽي ويٺا آهن. سوال ٿو اٿي ته انهن سمورين حقيقتن، حالتن ۽ انديشن کي سمجهڻ ۽ سلجهائڻ جي صلاحيت ڪنهن ۾ آهي؟ ڪير آهي جيڪو هن وٽ پڪڙ ۽ Machine life ۾ ٽهڪن ۽ مرڪن جون ڳالهيون ڪري ۽ اسان جي صحيح مستقبل جي نشاندهي ڪري؟

اسان جيڪي انهن سمورن سوالن جي دلدل مان لنگهي پنهنجي انفرادي منزل جي حاصلات لاءِ يونيورسٽين ۾ پير رکون ٿا ته اسان چاڻون يا نه چاڻون پر اسان جي ڪلهن تي انهن سوالن کي سلجهائڻ جو بار پئجيو ٿو وڃي ۽ هر باشعور ماڻهو اهو سوچڻ تي مجبور ٿيو وڃي ته اسين ڇا آهيون ۽ اسان کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟ ڇا اسان جي اهائي منزل هئي جيڪا اسان پائي ورتي يا اڃا اها ڪا ٻي آ جنهن جي درشن لاءِ ڪروڙين اکيون واجهائي رهيون آهن. انهن سوالن تي سوچيندي سوچيندي هر باشعور پنهنجون وکون اڃا به تيز ڪري ڇڏي ٿو ۽ هو ان ڏس تي هلڻ لڳي ٿو جنهن جو انت هن جي منزل نه پر سموري قوم جي سپنن جي ساڀيا هجي ٿي.

پر ظاهري ڳالهه آهي ته انهن تعليمي ادارن ۾ به انهن ٻنهي طبقن سان واسطو رکندڙ فردن جو اولاد اچي ٿو ۽ اتي به اها ئي Polution پاسا ورائي ٿي. هڪڙن جي هٿن ۾ پنهنجي Social Status جو Power Stearing گهمي ٿو ته وري هڪڙن جي ڪلهن کي پنهنجي خانداني ۽ قومي مفادن جون ڳريون ڳنڙيون ڪشيون پون ٿيون.

اسان سمجهون ٿا ته انهي سموري ناهموار سرشتي ۾ هڪ باشعور ليکڪ کي اهو ڪردار ادا ڪرڻ گهرجي ۽ هو ڪري به سگهي ٿو. ڇو ته هن جو ذهن ۽ ضمير ڪڏهن به معاشري جي اوچ نيچ جي دائري ۾ داخل نه ٿو ٿئي ۽ نه ئي هو Political Polorisation جو شڪار ٿي پنهنجي تخليقي سگهه کي اويساهي جي اوڙاهه ۾ اڇلي ٿو. هونئن به ليکڪ ئي ڪنهن قوم جي ماضي جو اتهاس ۽ حال جي حقيقتن بيان ڪرڻ سان گڏ صحيح مستقبل جي نشاندهي به ڪري ٿو. ۽ انهي سرجڻهار جي هن Unbalanced Socie-ty ۾ حيثيت ڇا هجڻ گهرجي؟ جتي اڄ جي سڪتي سياست پنهنجي ڪمزور ڪردار جي ڇت تان ڪري حقيقتن جي چادر تي وڪري چڪي آ ۽ انهي ٺلهي نعرن بازي ۾ ان پنهنجي روشن مستقبل لاءِ ڪو به اميد جو ڏيئو جلندي نه ٿا ڏسون. انهي سڙيل سماج ۾ هڪ باشعور ليکڪ پنهنجو مثبت ڪردار ڪيئن ادا ڪري جتي Media تي مڪمل طور ياري باشي ۽ پرچيءَ وارن جو قبضو هجي. هڪ سٺو ڪهاڻيڪار يا شاعر جيڪو تخليقي حوالي کان ڪيڏو به پختو هجي پر ياري باشي نه هئڻ ڪري ڇپجڻ کان محروم رهي ٿو ۽ ائين ئي هونراشا ٿي پنهنجي لکڻي کي پاڻ ئي رديءَ جي ٽوڪري ۾ اڇلي ٿو ڇڏي. پر جڏهن ته انهي جاءِ تي اليڪ سليڪ ۽ دوستي ياري وارو ادب جي معنيٰ کان ناواقف ڪنهن لهي جو نامور اديب ٿي ڳڄي ٿو. انهي سموري Frustration جي فضا ۾ هڪ سجاڻ تخليقڪار مايوسي جو شڪار ٿي پنهنجي قلم کي هميشه لاءِ خاموشي جو پوشاڪ پارائڻ تي مجبور ٿئي ٿو. هاڻي انهيءَ سموري ماحول ۾ Media کان محروم هڪ ليکڪ جي حيثيت ڪهڙي ٿي سگهندي؟ جڏهن ته اسان دنيا جي ٻين ملڪن جي ادب ۽ ادبين کي ڏسڌاسون ته اتي تخليقڪار کي Due respectءِ Due Response ملي ٿو. ان جي هر معياري تخليق ان ملڪ ۾ ڇپجڻ سان گڏ ٻين ٻولين ۾ ترجمو ٿي اسان تائين پهچيو وڃي ۽ ائين ئي هن جون لکڻيون Classics ۾ شمار ٿين ٿيون. پر جيڪڏهن ڏسجي ته اسان وٽ به معياري ادب سرجي ٿو. اسان وٽ به اهڙا تحليقڪار آهن. جن جون تخليقون Classic ۽ Master piece چوائي سگهن ٿيون پر وري به مسئلو اهو ئي آهي ڇپجڻ جو.

انهن سمورين ڳالهين ۽ حقيقتن کي مدنظر رکندي ائن مهين کان ڪم ڪندڙ سنڌي ادبي سگنت جي مهراڻ يونيورسٽي شاخ (غيرالحاق) جي ميمبرن هي پهريون قدم کڻڻ جي جسارت ڪئي آهي ۽ اسان اهو وچن ٿا ڪريون ته "سونهن" سنڌ جي سمورين يونيور سٽن جي ليکڪن جي خيالن ۽ تخليقن جي سونهن هوندي، هي "سونهن" انهن لاءِ سونهون ثابت ٿيندي جيڪي پنهنجين لکڻين کي ڪنهن پرچي يا سفارش جي ٻل تي نه ٿا اڻڻ چاهين. اسان جي هي پهرين ڪاوش يقين اها نه هوندي جيڪا اسان ۽ اوهان چاهيون ٿا. انهي سموري ڪم ۾ اسان کي مختلف يونيورسٽين ۾ موڪلن ۽ امتحانن جي رنڊڪن ڪري رٿيل معيار قائم رکڻ لاءِ ڪافي دشواريون پيش آيون آهن پر انشاء الله توهان جي سهڪار ۽ راين جي روشني ۾ ايندڙ "سونهن" ۾ ان کان به وڌيڪ نکار ۽ تازگي هوندي. اسان کي پهرين سيپٽمبر تائين ايندڙ پرچي لاءِ توهان جي خيالن، راين ۽ لکڻين جو شديد اوسيئڙو رهندو.

ساٿ سلامت
سونهن سٿ

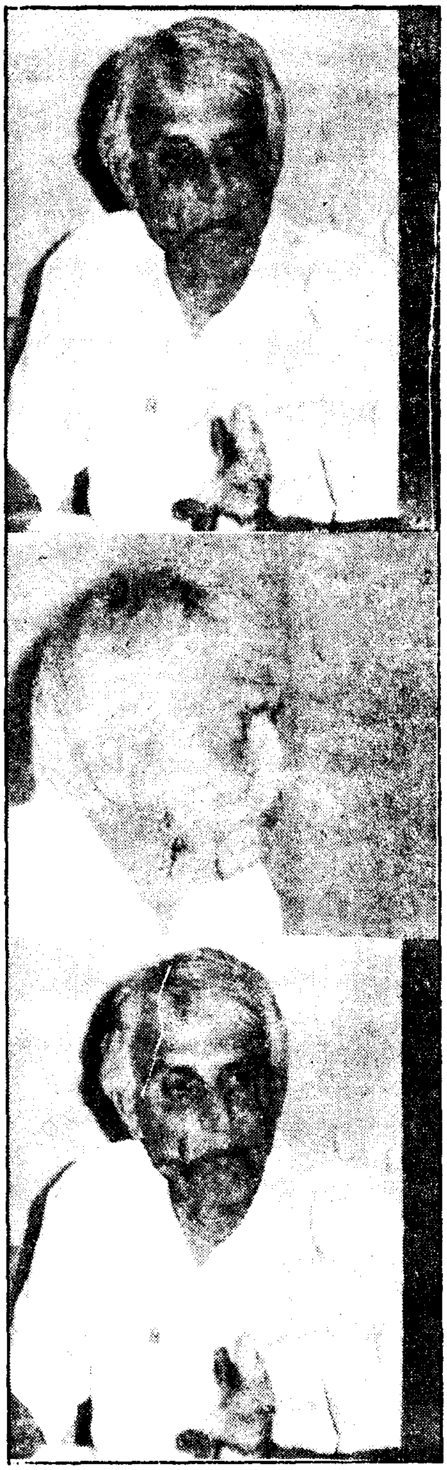

مهراڻ يونيورسٽي جي وائيس چانسلر

سيد مظفر علي شاهہ سان انٽرويو

پينل: سيد سردار، قاسم سومرو ۽ سجاد ساقي

سوالهن: توهان پنهنجي شروعاتي زندگي جي باري ۾ ٻڌايو.

جواب: مان جو تعلق شڪارپور جي هڪ Middle class سيد فيملي سان آهي. تعليم تي وڏيڪ ڌيان ڏنم شروعاتي تعليم سکر شهر ۾ ان کانپوءِ ڪاليج ۽ يونيورسٽي جي تعليم ڪراچي ۾ حاصل ڪئي. تعليمي سياست سان ڏاڍو لڳاءُ هيو. الله تعاليٰ جي مهرباني سان هميشه ٽاپ ڪلاس رهيس اهي ڏينهن ۽ اهي شينهن ماحول ڏاڍو سٺو هيو. مائٽ چاهيندا هيا تہ اسان پڙهون اڄ وقت ڦري ويو آهي ۽ خاص ڪري سنڌي سوسائٽي ۾ اهي استاد، شاگرد ۽ والدين ڪو نہ آهن. بدبختي آهي جو تعليمي سان لڳاءُ گهٽ آهي. تعليم جيڪا چوچاجي پڳي وانگر آهي. چئن چڪن وانگر آهي جنهن ۾ هڪ چڪو آهي والدين ٻيو شاگردن ٽيون استاد ۽ چوٿون چڪو سوسائٽي آهي. ماڻهو چون ٿا ڀهڪڏهن هڪ چڪو ڪم ڪرڻ ڇڏي ڏي تہ اها پڳي نہ ٿي هلي پر مان چوان ٿو اهو غلط آهي تعليم جيڪا آهي سا هڪڙي ڇت وانگر آهي جنهن ۾ چار ڇهتير آهن جيڪو سڌو ڇهتير آهي جيڪو ان ڇت جو لوڊ کڻي سگهي ٿو ان مان معلوم ٿيو تہ اگر ڪو بہ هڪ ٿي تعليم سان سچو ٿئي مثلن اگر شاگرد ٿي تعليم سان دل لڳائي تہ Situation تبديل ٿي سگهي ٿي. پر اهو بدقسمتي آهي جو اسان جي تعليم جا چارئي ڇهتير ٽيڙا آهن.

سوالهن: توهان هيستائين ڪهڙين، ڪهڙين پوسٽن تي رهيا آهيو؟

جواب: مان Ned. College ڪراچي يونيورسٽي مان Mech:۽Elec: Eng: Engg: ڊسيپلينس مان B.E ڪئي ۽ First Class First ان ڪري مانکي President gold Madal مليو. مان سڌو ٿي بنگلاديش ۾ دنيا جي وڏي چاءِ جي ڪمپني کي جوائن ڪيو. مان ڏهہ سال اتي ڪم ڪيو. پوءِ جڏهن ۱۹۷۱ ۾ East. Pak: الڳ نہ ٿي ويو. تہ مان هتي هليو آهيس، هتي اچي گورنمينٽ سروس جوائن ڪئي. مان Deputy Secc: ۾ Federal Govt: رهيس ان کان پوءِ Addit-onal Sec: irrgaton & Power Govt: of Sindh ۾ Energ & Power Supply ۾ نگهباني ڪندو هئس. تنهن کان پوءِ K.D.A ۾ Member of land Manage-ment & Bulding Control رهيس پوءِ بدلي ٿي بلوچستان ويس. اتي Secretary of Education رهيس. اتي مان ٻہ سال رهيس تنهن کان پوءِ SAZDA جو باني Di-rector General هئس ۽ سازدا کي آرگنائيز ڪرڻ جو سڄو ڪم مون خود ڪيو. ان کان پوءِ Federal Government ۾ Director General supplies رهيس تنهن کان پوءِ مان Head of investment beauro رهيس، اها بہ تمام important Assign-ment هئي، جو جو ان ۾ Foriegn Private ۽ Local Private سرمايہ ڪاري کي همٿايو ٿي ويو. جيئن اسان جي ملڪ ۾ بئنڪون اچن، انسٽيٽيوشن اچن، Economic Activities وڌي. jobs نڪرن Empolyment نڪري، Goods پيدا ٿين. ان کان مان KESC جو Managing Director رهيس، انهي کان پوءِ State life ins: corp: ۾ Exec: Director ٿيس.

سوالهن: M.U ۾ اچڻ مهل توهان جا ڪهڙا مقصد هئا، ۽ انهن ۾ توهان ڪيترا ڪامياب ويا آهيو؟

جواب: M.U ۾ آئون خدمت جي جذبي سان آيو هئس. V.C جي جيڪا پوسٽ آهي سا، It's not bed of roses, or it's not mixed bed of roses and tharns, but it's bed of tharns. ۾ ڪئمپس، 5000 ڇوڪرا ، ڇوڪريون 300 استاد، 1200 Empolyees. ۽ سوسائٽي، سو، مان هتي هڪڙو نئون روح ڦوڪڻ جي ارادي سان آيو آهيان، هڪڙي نئين Vision هڪڙي Differ-

ent angle. هڪڙي، نئين آڪسيجن، ۽ Awarness پيدا ڪرڻ لاءِ آيو آهيان. انهي منجهه اهو تہ آئون هتي Personal Example ڏيڻ پيو چاهيان. Honesty, Effecincy, Compitency. Punctnalily. ۽ Regu- larity جو ۽ اهو مان ڪري ڏيکاريو آهي. هاڻي ملڪ ڪنهن سٺي ڪئپٽن هٿڻ سان ناهي ڪٿبي پر، اهو ٽيم اسپرٽ سان ڪٿبي آهي. سو هتي اسان جي يونيورسٽي ۾ Professional Ed- ucation ۾ اداڪار، شاگرد بہ آهن، استاد بہ آهن، Empolyees بہ آهن ۽ Vice Chan- cellor بہ آهي.

توهان تعليم کي مختصر وقتي لاءِ نہ ڏسو، او وڏو تاثير ونندڙ Process آهي. 16، يا 17 سال Secondry Edu: College Ed: Primary Edu: ۽ پوءِ University Education. تنهنڪري it's integrated education, it's not a isolated Educa- tion چو جو معلومات جي حصول لاءِ توهان جي ذهن جي اها اپروچ هجي جو توهان سمجهي سگهو، چڙو اهو ناهي تہ توهان، ڪتاب پڙهيو. يا استاد کي ٻڌو تہ معلومات توهان ڏي منتقل ٿي ويئي. انهي لاءِ بنياد ضروري آهي، تہ جڙو ماڻهو Comprehen ڪري تہ سگهي. حضرت علي عليہ السلام تي اقوال زرين ۾ آهي تہ، Knoledge اها شي آهي جيڪا توهان ٻڌو پيا ۽ اها توهان ۾ ڪيتري جذب پئي ٿئي.

60% absorve پئي ٿئي، وري ان جو 60% Retain پئي ٿئي، ۽ توهان سمجهيو، پرايو وري اها ساڳي شيءِ پريڪٽيڪل ۾ ڪم آڻيو اصل معلومات اها آهي جيڪا توهان پنهنجي فيلڊ ۾ ڪم آڻيو ٿا.

From knoledge, read, listen to ap- plied.

انهي شي لاءِ وڏيgrooming گهرجي.

مان سمجهان ٿو، تہ منهنجي توقعات کان وڌيڪ مون کي ڪاميابي ٿي آهي، هڪڙو نئون طريقو Management جو پيدا ٿيو آهي. مون ڇوڪرن کي ولولو ڏنو آهي، اسانجا سنڌي ڇوڪرا ڇوڪريون ڏاڍا Godgifted آهن پر ضرورت انهي ڳالهہ جي آهي تہ انهن کي سڃاڻجي انهن کي Recognise ڪجي، انهن ۾ Empolyees هن، Teachers هن Stu- dents هن I am bringing them up I am rewarding them.

مان کي ياد تہ مان جيئن ئي آيو هئس تہ پهريون

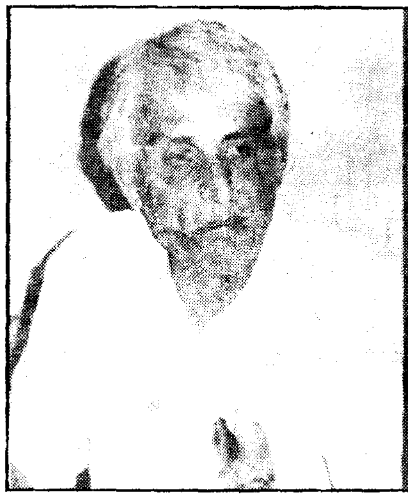

مان جوان ٿو تہ اسان جي يونيورسٽي جو ماحول گهٽ ٿي يونيورسٽين جي ماحول کان بهتر آهي،

مان پوزيشن هولڊرز ڇوڪرن سان ميٽنگ ڪئي هئي، ڇوڪرا ڇوڪريون، هٿئون جا، نوابشاه جا سيني سان ميٽنگ ڪئي هئي، تنهن کان پوءِ مان Foriegnrs سان ميٽنگ ڪئي هئي. مان پنهنجي هٿن سان اسڪالر شپون، قرض حسنہ جا فارم ڏنا آهن، مان Talented Students لاءِ فنڪشن ڪيا آهن، مان .Telented Employes جي Hanour ۾ Functions ڪيا آهن، مان يونيورسٽي جي مالهين سان چوڪيدارن سان، پنگين سان، سنينٽ جي ڪمرن ۾ ميٽنگ ڪيون آهن، تہ ڪجهہ ڪري ڏيکاريو، چو تہ تحليق جو مقصد اهو ئي آهي تہ ڪجهہ ڪري ڏيکاريو. مون کي چڙ لڳندي آهي تہ ماڻهو ڪو بيڪار ويٺو هوندو آهي.

Became Empty mind is work shop of Barrels. مان جيئن ئي جاڳندو آهيان، تيئن مان ڪجهہ ڪرڻ شروع ڪري ڏيندو آهيان، ايستائين جو مان نہ ٿو سمهان.

سولهن: هن وقت مهران يونيورسٽي جي اسٽينڊرڊ ۽ ماحول کان توهان متاثر آهيو؟

جواب: مان چوان ٿو تہ اسان جي يونيورسٽي جو ماحول گهٽ ئي يونيورسٽين جي ماحول کان بهتر آهي، ۽ مان ماحول کان مطمئن آهيان.I am basically optimistic مان Optimistic کان وڌيڪ Realistic آهيان. ۽ هر ماڻهو کي Realistic هجڻ گهرجي. نہ ڪي Passimistic مان بلڪل مطمئن آهيان، مون کي اهو توقع ڪو نہ هئي تہ مان جي وڃڻ سان M.U جا ڇوڪرا Discoverer ياInventor ٿي ويندا. انهي لاءِ گهڻيون منزلون طئہ ڪريون آهن پر هڪڙي سڃاڻي، ڇوڪرن کي استادن کي (پوءِ ڪٿي ڏيکاريندا نہ هجن) پر ذهين نشوونما ضرور ٿي آهي.

سولهن: هتان جي تعليمي ماحول کي بهتر بنائڻ لاءِ توهان وٽ ڪهڙا ڪهڙا ذهن ۾ منصوبہ آهن؟؟

جواب: هتي .M.U.E.T ۾ ١٢ ڊسپلن آهن، Post graduate جا ڪلاس بہ آهن، سو هاڻي Ground spreadتمام گهڻي ٿي چڪي آهي، هاڻي اسان جيڪي فائدا حاصل ڪيا آهن، انهن کي Consolidate ڪرڻو آهي، ۽ اهو مان ڏٺو آهي تہ Public sector ۾ ان کي Neglect ڪيو ويندو آهي. منهنجو جيڪو تجربو آهي Multination sector جو، تہ اتي اسان جي ٿورڙي بہ جيڪا شيءِ هوندي هئي، مثلن ميز بہ ايندي هئي، تہ اسان ورتي تہ سڀي پر اصل ڳالهہ آهي تہ ان کي Maintain ڪرڻ آهي پر پوري زندگي، سو هاڻي M.U.E.T ۾ جيڪي ڪجهہ آهي ان کي Conslidate ڪرڻو آهي. هاڻي اهي جيڪي بہ Department آهن اهي سڀ ڪافي آهن ان ۾ Detail retaining هئڻ گهرجي استادن جا Refresher courses هجن ۽ اهي Department هاڻي Centre of Ex- cellance هئڻ گهرجي. مان جو مطلب او ناهي تہ ڇوڪرا Inventor يا Discoverer ٿي وڃن پر Teacher وقت تي اچن ۽ وقت تي وڃن. Discipline هجي. مان ڏٺو آهي تہ ليڪچر دوران ڇوڪرا اٿي هليا ويندا

آهن اهي سيني کي Distrub ڪن، ڪلاسن ۾ Pindrop silence هئڻ گهرجي جيئن جيڪي ڇوڪرا پويان ويٺان هوندا آهن، انهن کي به پتو ۾ اچي. مان ڏٺو آهي ته ڇوڪرا هتي لوٽيس ڪو نه ٿا وٺن جيڪا به پوائنٽ ڪلڪ ڪري ان کي نوٽ ڪرڻ گهرجي، معني Rough notes ڪلاسن ۾ ٺاهجن، انهن کي گهر ويهي Fair ڪجي، مان کي ياد آهي ته مان ائين ڪندو هئس، هميشه First Batch تي ويهندو هوس. اسان جڏهن هڪ ڪمري کان ٻئي ڪمري ۾ ويندا هئاسين ته ڊڪندا هئاسين،

هونئون به انسان هئڻ جي ناطي اسان جو فرض آهي ته ٻئي ڪنهن کي ڊسٽرب نه ڪيون، استادن جي، Employees جي عزت ڪرڻ گهرجي. يونيورسٽي جي هر ڪند، هر پاسو هر ديوار توهان کي پياري هجي، اهي توهانجا ئي آهن، جيڪڏهن خراب ٿيندا ته اسان جو Funds اوڏهان Divert ٿيندو، مان کي افسوس سان چوڻو ٿو پوي ته هتي Public Sector جي Assests کي ڪو به پنهنجو نه ٿو سمجهي. هڪ اسان جو غريب ملڪ، ان ۾ وري غريب صوبو ۽ وري ان جا غريب ماڻهو ان

Decline آندي آهي ۽ تعليمي ادارن ۾ والدين کي گهرجي ته پنهنجي ٻارن کي منع ڪن زندگي ٻئي گهٽي ٻئي آهي في الحال توهان جا اهي سال جيڪي آهن، انهن ۾ توهان پنهنجي پڙهائي تي Concentrate ڪيو. هڪ زندگي ٿوري ٻئي وري سياست ڪري وڃائجي. مون ڏٺو آهي ته ڇوڪرا جڏهن آخري سال ۾ ايندا آهن ته پوءِ پڇتائيندا آهن انهن جي مرڪ ختم ٿي ويندي آهي سوچيندا آهن ته هاڻ ڪنهن سان سياست ڪنداسين ڪنهن کي دالهن ڏينداسين، کهڙي v.c کي دانهن ڏينداسين.

هتان جڏهن هليا ويندوءِ ته پوءِ توهان کي Compete ڪرڻو آهي، دنيا ڏاڍي ڏکي

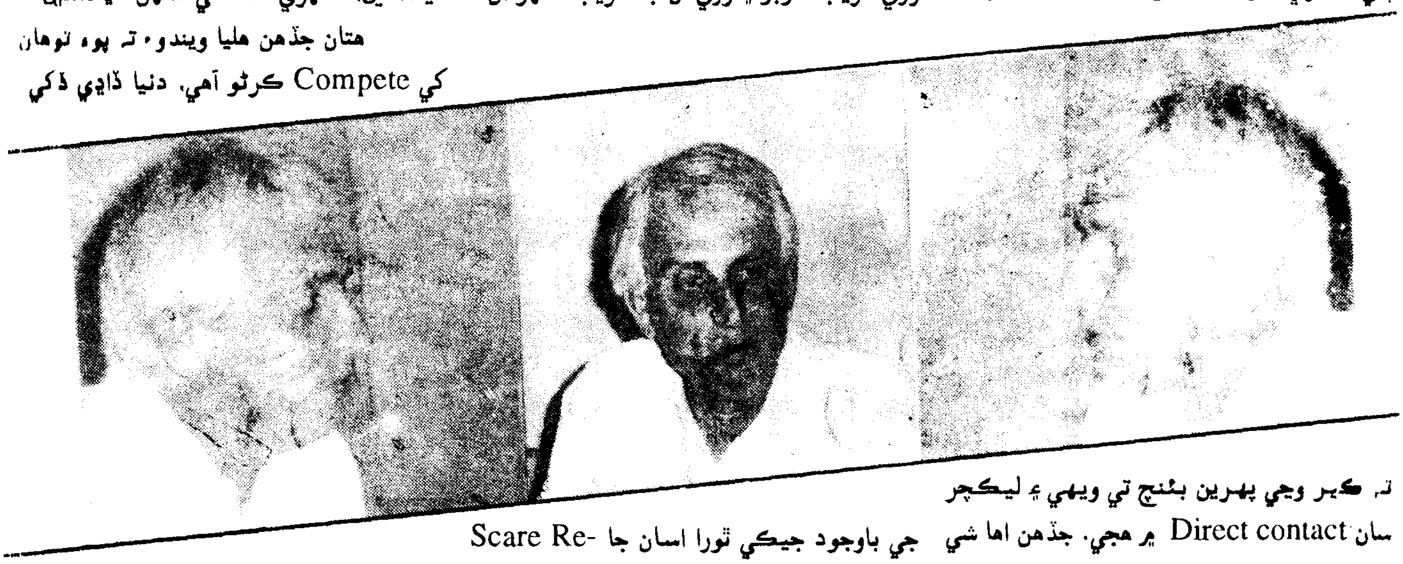

ته ڪير وڃي پهرين بئنچ تي ويهي ۽ ليڪچر سان Direct contact ۾ هجي. جڏهن اها شي هوندي، تڏهن سڪندو ۽ پيو لائيبريري ۾ خاموشي هجي، ڇوڪرا ڇوڪريون ليباريٽريز ۾ وڃي ويهن Practicals ڪن ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون جيڪڏهن ڪاريڊور ۾ گهمن ته تعليم جون ڳالهيون ڪن ۽ انهن کي پنهنجن استادن سان خيال وندڻ گهرجن. گهڻو ڪري ڇوڪرا Complain ڪندا آهن ته اسان وٽ Funds ڪو نه آهن اسان وٽ Funds جي ڪا به ڪمي ڪانهي اگر ڪمي آهي ته اسان کي انهي خامي ۾ صحيح استعمال ڪرڻ جي، هر سهولت موجود آهي. فرض ڪريو ته توهان اگر ٻه ڪلاڪ پڙهو، ٽي ڪلاڪ پڙهو ته انهي ۾ ڪنهنجو خرج ٿيو. ڇوڪرن جو استاد جو، والدين جو يا يونيورسٽي مئنيجمنٽ جو؟ هاسٽلن تي ڇوڪرا ڇوڪريون وقت تي اٿن، وقت تي سمهن ته ماحول بهتر ٿي سگهي ٿو ۽

جي باوجود جيڪي ٿورا اسان جا Scare Re-sources آهن ان جو صحيح استعمال ناهي اسان رنگ ڪرايون، ۽ توهان وري ان تي چاڪنگ ڪريو.

سونهن: ڪئمپس ۾ شاگرد سياست متعلق توهان جي راءِ؟؟

جواب: تعليم ۽ سياست ڪڏهن به پاڻ ۾ گڏ نه ٿا هلي سگهن. سياستدانن کي تعليمي ادارن ۾ سياست نه ڪرڻ گهرجي. شاگرد پهرين پنهنجي تعليم مڪمل ڪري پوءِ سياست ۾ بهرو وٺي اگر سياستدان ٿيڻ ٿو چاهي. تعليم ۾ تعليم جي سياست هجي، ڪتابن جي سياست هجي، نوٽس جي ليڪچرز جي سياست هجي باقي ڪو اگر استاد يا شاگرد سياست ڪري ٿو ته اهو مان نه ٿو سمجهان ڪو، اهو پنهنجي لاءِ معاشري لاءِ، يا وري انهي انسٽيٽيوٽ لاءِ ڪو Contribute ٿو ڪري. انهي شيءِ تعليم جي

آهي، تمام گهڻي سخت آهي.

Harsh & Crude realities to compete

هت مون ڏٺو آهي ته ڇوڪرا امتحان ۾ بائيڪاٽ ٿا ڪن، توهان Professional زندگي ۾ انٽرويو يا جاب بائيڪاٽ ڪندو؟ هاڻي پرائيويٽ جو دؤر آهي، گورنمينٽ ۽ Public sector جون نوڪريون گهٽجي وينديون. پرائيويٽ سيڪٽر ۾ نوڪريون انهن کي ملنديون جيڪي ذهين هوندا، اهي چوندا ته اسين توهان کي ١٠,٠٠٠ ڏيون ٿا، ته توهان اسان کي ڪيترو فائدو ڏيندو؟

هڪ ته M.U جا ڇوڪرا ٻين انجنيئرنگ انسٽيٽيوٽس جي مقابلي ۾ گهٽ competative آهن اهو توهان کي Realise ڪرڻ گهرجي، پهرئين سيميسٽر کان Real-

ISC ڪرڻ گھرجي مان ڏنو آهي تہ اسان جي ٻوڪرن جي Foundation ڪمزور هوندي اهي، ٺيڪ آهي ٿي ويو سو ٿي ويو، هاڻي تہ انهن کي Compensate ڪرڻ گهرجي نہ ڪي وڃائجي.

سونهن: شاگرد يونين بابت توهان جو تاثر؟؟

جواب: سپريم ڪورٽ جي فيصلي کان پوءِ شاگرد يونين تي پابندي آهي ۽ آئون سمجهان ٿو تہ پابندي هجي، ۽ اهو ضروري آهي. باقي ٻيون سوسائيٽيز هجن، ڪلبس هجن، ويلفيئرايسوسيئيشن هجن مان کي ياد آهي تہ جڏهن مان NED ۾ هئس تڏهن YMSSO (young Muslim student's orginsation)

هوندي هئي. اسان چندو ڪري غريبن شاگردن کي ٽيڪسٽ بڪ ڏيندا وٺي هئاسين، اهڙي قسم جو ايسوسيئيشن هجن. اسان وٽ 2% يا 3% ڇوڪرا God gifted هوندا آهن، باقي جيڪي Average students هوندا آهن، انهن کي Motivate ڪرڻو آهي اهڙي قسم جي ڪا ڪلب هجي جيڪو ڇوڪرن کي هاسٽلن ۾ يا فري ڪلاسز ۾ ليڪچر ڏي، ۽ ان کي اڳتي آڻي. اهڙي قسم جي سياست ڪريو، جيڪڏهن ڪرڻ چاهيو ٿا.

اسان جي دؤر ۾ اسان پاڻ ڪلاس وٺندا هئاسين مان ڪلاس وٺندو هوس، ڇوڪرا ۽ استاد چوندا هئا تہ مظفر تون ڪلاس وٺ، اهڙي طرح اسين ڇوڪرن کي واندا ويهڻ نہ ڏيندا هئاسين.

سونهن: اڄ ڪلهہ ٻڌڻ ۾ اچي پيو تہ Teachers ۽ Empolyees Association ۾ ڪافي بيچيني آهي Strike ٿا ڪن، ڪارين پٽيون ٻڌن ٿا، انهن جا ڪهڙا سبب آهن؟؟

جواب: منهنجي خيال ۾ ڪا بيچيني ناهي ۽ اهو توهان انهن کان پڇو مان تہ چوان ٿو تہ Teachers ۽ Employees لاءِ M.U. جو سڄو Allounce تي خرچ ٿئي ٿو. ڪا بہ بيچيني جي ڳالهہ ناهي.

مان چوان ٿو تہ خدا جو شڪر ڪرڻ گهرجي ۽ وڌيڪ محنت ڪرڻ گهرجي ۽ يونيورسٽي ۾ Inter penural university هجي يونيورسٽي ۾ اسان جا استاد Consultancy jobs ڪن ۽ انڊسٽري جي لاءِ ريسرچ ڪن، انهن جا پرابلم حل ڪن تہ اسان

تعليم ۽ سياست ڪڏهن بہ پاڻ ۾ گڏ نہ ٿا هلي سگهن. سياستدانن کي تعليمي ادارن ۾ سياست نہ ڪرڻ گهرجي.

وٽ انڊسٽري تيار آهي.
We can creat more ovenue for revenue

۽ جيڪي اسان جا شاگرد، موڪلن ۾ Intenship ۽ Opentenship ڪن، پنهنجي لاءِ بہ ڪن، سکن بہ ۽ ڪمائين بہ. ٻاهرين ملڪن ۾ ڇوڪرا ائين ئي ڪندا آهن. Resturant تي Hotels تي Musician تي Tourist places تي ۽ Industry ۾ ڪم ڪندا آهن، ائين ڪرڻ سان انهن جي پاڪيٽ مني بہ نڪرندي آهي ۽ تجربي ۾ اضافو بہ ٿئي ٿو. اسان جي Empolyees کي گهرجي تہ، اهي بہ پنهنجي انڪم وڌائي پيا سگهن اهي پنهنجي گهرن جي اڳيان ميون جا وڻ لڳائين وري ان جي سارسنڀال ڪن تہ ان جي انڪم وڌائي سگهن ٿا. Senior Emp: کي گهرجي تہ، Junior Employees کي Training ڏين Skills وڌائن اسانجي سنڌي قوم ۾ Hand skill ڪونهي. اهو تمام ضروري آهي سڀ تہ آفيسر ڪو نہ ٿيندا، ڪنهن کي تہ Schemes کي Implement ڪرڻو آهي انهي لاءِ Hand Skill ضروري آهي، مان چوان ٿو، اسين رنگ لاءِ ٺيڪيدار گهرايون ٿا پيا، اهو ساڳيو ڪم Employees ڪن تہ اهو پنهنجي انڪم Suplement ڪري سگهن ٿا.

اسان جي استادن کي Lead ڏيڻ گهرجي، مان ڏٺو آهي تہ اسان جا ڇوڪرا ڪينٽين نہ ٿا هلائي سگهن، مان D.G ڪاليج ۾ پڙهندو هوس تڏهن Metharan Hostel تي مان Mess Manager هوندو هئس ۽ اسان جي ميس سڀ کان بهترين ميس هوندي هئي. اسان کي اهو نوٽيس لڳائڻو پوندو ہو تہ No vacancy اسان پاڻ ڀاڄي، مرچي وٺي ويندا هئاسين ۽ ايتري قدر جو بيرن جا منهن بہ مان ڌسندو هئس، صاف سٿرو کاڌو فراهم ڪندا هئاسين، ريٽ مناسب هوندا هئا. هيا ۾ اهو ڪٿي بہ ناهي تہ ميس يونيورسٽي ئي هلائي. اسانجي ڇوڪرن کي اهو Realise ڪرڻ گهرجي تہ يونيورسٽي صرف پڙهائڻ لاءِ آهي، اسان جو ڪم ناهي تہ اسين ٻسون فراهم ڪريون يا وري ڪينٽين هلايون، اهو سڄو ڪم ڪنٽريڪٽ بيسس (Contract Base) تي ڏنل هوندو آهي. اسان کي خدا جو شڪرڪرڻ گهرجي تہ M.U. ۾ اهي سڀ سهولتون موجود آهن.

سونهن: ماڻهن جي راءِ ۾ (Environmental week) مڪمل طور تي ناڪام ثابت ٿيو. ان بابت توهان ڇا ٿا چئو؟

جواب: ڪنهن بہ اسڪيم جي ڪاميابي ۽ ناڪامي جو دارو مدار ماڻهن تي هوندو آهي. ڪا شيءِ پاڻ سٺي يا خراب نہ هوندي آهي اهو ماڻهو تي Depend ڪري تہ اهو هنڪي ڪيئن ٿو ڏسي.

مان چوان ٿو تہ Environmental week مڪمل طور تي ڪامياب ويو. منهنجو صرف اهو مقصد هو تہ سجاڳي پيدا ٿئي. هڪ

نہ اسان اهو پهريون دفعو ملهايوسين. مان چوان ٿو تہ نہ ٿيڻ کان ٿيڻ بهتر آهي. Envi-ronmental week ۾ ايترا ايترا سنا Speakers آيا. اها اسان جي بدقسمتي آهي تہ اسانجا ماڻهو ٻڌڻ جا شوقين ناهن اهي عادتون پيدا ڪريون پونديون، ۽ اهي ائين ئي ٿي سگهن ٿيون. اسان وٽ Dr. Rafiq Mughal آيو هو Preservation of Heritage تي ان جو وڏو ڪم ٿيل آهي. ۽ Sec: ۽ See: wild life Mr. Kirmani Forest آيو هيو، ان Pres-ervation of wild life. تي ليڪچر ڏنو، اسان واڪ ڪرائي سين، ڪار ريلي ڪرائي سين، Exhibition ڪرائي سين، انهي کان مٿي ٻيو ڇا ٿو ڪرائي سگهجي. ۽ مان ٻيا بہ ڏنا اهن. مان سمجهان ٿو تہ Environmental week بلڪل ڪامياب ويو، اسان جو صرف اهو ئي مقصد هو تہ، Just to creat aware-nen.

سونهن: توهان ڪارريلي ڪرائي هئي، گهڻن جي راءِ ۾ ڪار خود پوليشن ۾ واڌاري جو سبب آهي، توهان سائيڪل ريلي ڇو نہ ڪرائي؟؟

جواب: اهو مان هتي سنڌي سوسائٽي ۾ ڏٺو آهي تہ ماڻهو تنقيد ڪندا آهن جڏهن Event گذري ويندو آهي، هڪ تنقيد ڪجي ۽ اهو تعميري تنقيد ڪجي ۽ ٻيو تہ Event کان پهرئين ڪجي توهان ئي اسان کي ڏسيو ها ۽ Volunteer ٿيو ها. هلو هاڻي مان توهان کي چوان ٿو، توهان اهو سائيڪل ريلي ڪرايو. مان هتي سوشل تنظيمن کي چيو آهي تہ ڪجهہ بہ ڪريو مان توهان سان سهڪار ڪندس ۽ ڪجهہ پئسہ توهان پاڻ ۾ جمع ڪريو ڪجهہ ٻاهريون جمع ڪريو ڪجهہ مان توهان کي ٿو ڏيان، ڪو فنڪشن آرگنائيز ڪريو. مان چوان ٿو تہ ڪجهہ ڪري ڏيکاريو.

سونهن: پوائنٽ پرابلم شاگردن جو هڪ اهم مسئلو، اسان وٽ هڪ تہ پوائنٽون آهن ڪو نہ ۽ جي آهن تہ وري خراب، ان جو توهان جي نظر ۾ ڇا حل آهي؟؟

جواب: مان جڏهن هتي آيو هئس تڏهن کان اهو مسئلو هو. اهو منهنجو پيدا ڪيل ڪونهي. منهنجي اچڻ سان اهو ٿيو آهي تہ پهريون اٺ بسون هلنديون هيون ۽ اٺئي بسون پراڻيون هنيون، هاڻي ائين ٿيو آهي جو ڏهہ بسون هلن ٿيون، انهن مان ٻي ڪن نيون بسون مليون آهن. يونيورسٽي ٽرانسپورٽ وغيره جي Business ۾ ڪونهي.

University is in only the Business of learning & teaching.

گورنمينٽ ٽرانسپورٽ سروس ۾ پبلڪ سيڪٽر جا جيڪي بہ ادارا آهن، اهي نقصان ۾ وڃن پيا، انهي جو اهو سبب آهي تہ هڪ ماڻهو بي ٽڪيٽ سفر ٿا ڪن، ۽ ٻيو وري جيڪو ٿورو گهڻو ملي، اهو وري عملي جي ملي ڀڳت سان هيڏانهن هوڏانهن ٿيو وڃي. اهو تمام گهڻي بدقسمتي آهي اسان جي ملڪ جي

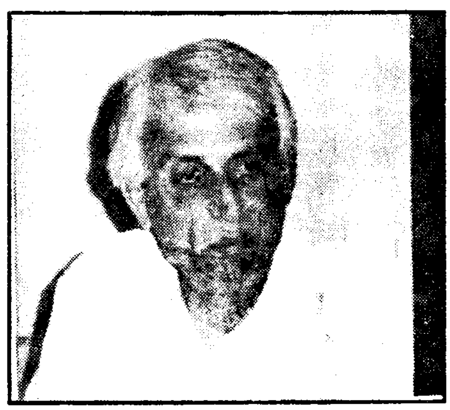

چوڪرا ۽ استاد چوندا هئا تہ مظفر ترون ڪلاس وٽ، اهڙي طرح اسين چوڪرن کي واندا ويهڻ نہ ڏيندا هئاسين.

جو اسان جو ماڻهو اها ڳالهہ سوچي نہ ٿو جو هاڻي توهان مثال وٺو تہ هنگاما ٿيا تہ پهريون ان جو شڪار ٽرانسپورٽ ٿي. مثلن فرض ڪريو تہ اڳي اوهان وٽ هڪ لک مسافرن لاءِ سوءِ بسون هيون ان مان جيڪر ۶ بسون سڙي وڃن تہ هاڻي اهو ٿيو جو سوءِ مان ۵ ڪٽ ڪريو ۽ هڪ لک ماڻهن لاءِ سواري آڏيون، معني وڏيڪ سوڙ. ۽ اهو اسين خود اهڙا حالات پيدا ڪري رهيا آهيون.

مان گهڻن ملڪن ۾ اهو ڏٺو آهي تہ بسن ۾ ڪو ڪنڊ ڪٽر ناهي هوندو جيڪو چڙهندو آهي پاڻ پئسا وجهندو آهي، ٽريڊ ۾ بہ اهو آهي تہ ڪو گارڊ ڪونهن، ڪو بہ انٽري جڳهن تي ڪونهي. Middle East, Turkey ۽ Arab countis مان اهو ڏٺو آهي تہ بسن مان هڪرو ماڻهو پئسا ڪليڪٽ ڪري بس ڊرائيور کي ڏيندو آهي، هتي اهو ڪونهي ڪو هتي ڪير پئسا ڏيڻ لاءِ تيار ناهي.

You cannot free enjoy life.

You Concept user's change in must.

اگر User's change ناهي تہ ان شيءِ جو قدر ناهي ٿيندو، توهان ڏسو تہ هتي اسان جي تعليمي ادارن ۾ فيس سڀ کان گهٽ آهن، توهان ٻاهرين ملڪن ۾ وڃو تہ ڇا آهي. ميڊيڪل جي شاگرد کي ڏسو تہ گورنمينٽ جو ۱۵ لک روپيا هڪڙي شاگرد تي خرچ ٿئي ٿو ۽ انجنيئرنگ ۾ بہ ايترو لڳي ٿو. توهان پنهنجي عام زندگي ۾ ڏسو تہ توهان پنهنجي مهانگي جوتي جو وڌيڪ سار سنڀال رکندو بنسبت ڪنهن سستي چپل جي، ۽ جيڪڏهن فري هجي تہ بس واہ واہ مالهو ڏسو تہ اگر پنهنجو گهر هجي تہ سار سنڀال لهندو آهي، جيڪر پرايو هجي پوءِ ڀلي اهو سنو هجي، چوندا آهن هلو اسان جو تہ ڪونهي پرايو آهي ڀلي خراب ڪيو. اها شيءِ ختم ٿيڻ گهرجي.

توهان جي پوائنٽ جي مسئلي کي مان Chief Minister کي ڪوشش ڪئي آهي تہ Chairman SRTC کي Summary sumit ڪئي آهي تہ اسان کي ڏهہ نيون بسون ڏنيون وڃن ۽ اسين پرائيويٽ سيڪٽر کي بہ همٿايون ٿا پيا. اهي بہ بسون هلائن ڇو تہ اهي SRTC Eventually ۽ KRTC وغيره سڀ بسون بند ٿي وينديون، اهي نقصان ۾ وڃن ٿيون پيون ۽ Govt: Cannot runit توهان ڏسو ڪيتري

پرائيويٽائيزيشن تي آهي پوين ڇٽن، پنجن سالن ۾ اسان جا ڪيترا ادارا Private sector ۾ هليا ويا آهن. تڏهن مان توهان کي چوان ٿو ته ٽن چئن سالن کان پوءِ گورنمينٽ گهٽا ٿي ڪاٽا Private Sector ۾ هليا ويندا. Public sector ۾ ايا ڪجهه سفارش هلي ٿي، MPA MNA يا وري ڪنهن Minister جي سفارش اچا پڏندا آهن. Private sector وارا ڪنهن جي به نه پڏندا انهن کي Survive ڪرڻو آهي، انهن کي Low average ماڻهو رکي اداري تي بوجهه ته ڪرڻو ناهي تنهنجي ڪري اسان پرائيويٽ سيڪٽر کي آڇيون ٿا پيا، اهي چون ٿا پيا ته اسان کي توهان پهريون پئسا ڏيو، ته شايد اسان بسون هلايون، اسين اهڙي قسم جي ميٽنگ چوڪرن سان ڪنداسين، گهڻا چوڪرا آماده به آهن، ته پين فين جي طرح اسان ڪان سيميسٽر جا اڳواٽ پئسا پلي ورتا وڃن، جيڪڏهن ڪامياب ويو ته اهو بهتر رهندو.

سولهڻ: توهان جيڪا Summary وڏي وزير ڏي موڪلي آهي، اهي اگر اسانکي ١٠ يا ١٥ بسون وٺي ڏين ته ان متعلق توهان جو ڪهڙو خيال آهي.

جواب: نه ڪڏهن به نه مان توهان کي پهريون عرض ڪيو ته University is in the Business of Busses. اسان توهان کي سٺي تعليم ڏيئي سگهون جيڪو اسان جو اولين فرض آهي.بنسبت ان جي جو اسين هڪڙي liability کڻون. اسان کي Education تي Concentrate ڪرڻ کپي، مون کي ياد آهي اسان NED ڪاليج ۾ پاڻ لٽڪي ويندا هئاسين بسن جي لاءِ جيڪا لائن لڳندي هئي، مان ان لائين ۾ به پڙهندو هئس بس ۾ اگر ڪلاڪ جو وقت لڳندو هو مان ان ۾ به پڙهندو هئس. شيٽون خراب ٿينديون هيون، مان ان لاءِ المونيم جا ڪور ٺهرايا هيا. توهان هرويرو ١٢:١٠ واري بس تي ويندا آهيو، تنهن ڪري رش وڌيڪ ٿئي ٿي، توهان پاڻ کي آرگنائيز ڪيو، بسون ١:١٠ تي وينديون آهن، ٢:١٠ تي وينديون آهن 1\3 ڪري وڃو ته رش گهٽ ٿي وڃي.

سولهڻ: ١٢:١٠ تي ڏهه بسون هلنديون آهن. پر ان جي جاءِ تي اٺ بسون ٿيون هلن چو؟؟

جواب: اهي ٿي اسان وانگر آهن، اسان جي چوڪرن جي ڪهڙي حاضري فل هوندي آهي اسان وٽ ڪيتري Self granted leave تي ٿئي، اتي مان جهڙو مظفر آهي سردار آهي پر مان چوان ٿو ته گورنمينٽ جي چوڻ سان يا منهنجي سرڪيولر سان اهو ڪڏهن به نه ٿيدو ته ڪو تبديلي اچي ويندي پر Enter society has to change together things & rise. دنيا جي ڪنهن به ملڪ ۾ ناهي ته گورنمينٽ کي سڀ ڪجهه ڪرڻو آهي، پر اسان جي سوسائٽي ۾ سڀ ڪجهه گورنمينٽ

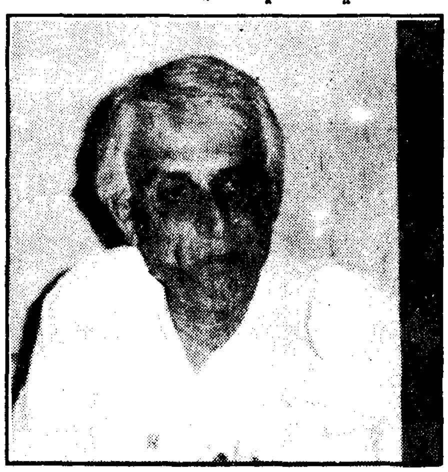

پاڪستان جا ماڻهو ڪم جي لاءِ الله جو انتظار ٿا ڪن ڪم جي لاءِ، ٻار اگر گندگي ۾ آهي ته ماءُ ٿي چوي ته پاڻهي الله ڪندو،

کي ڪرڻو آهي. هتي U.K. جي -Gournal ist آئي هتي، هن لکيو آهي ته پاڪستان جا ماڻهو ڪم جي لاءِ الله جو انتظار ٿا ڪن ڪم جي لاءِ، ٻار اگر گندگي ۾ آهي ته ماءُ ٿي چوي ته پاڻهي الله ڪندو، اُٿين ٿوري ٿيندو آهي، الله پاڪ فرمايو آهي. (جيڪو پنهنجي همت پاڻ ڪري ٿو، اُٿون ان جي مدد ڪندس.)

سولهڻ: پر اسان SRTC کي فل پئسا ٿا ڏيون، پوءِ اٺ بسون چو ٿا ڏين جڏهن ته ان کي ڏهه بسون ڏيڻيون آهن؟؟

جواب: توهان ڏسو ته اسان جي ٽرين جا نالا تيز گام، تيزرو، خيبرميل، شاليمار وغيره آهن. پر اهي پنهنجي اسٽيشن تان ڪلاڪ ليٽ هلنديون آهن پر ٻاهرين ملڪن جي ٽرين جا نالا ٨٠٠٠٠ ٽرين 9.00 o' Clock ٽرين وغيره آهن. پر اهي بلڪل شارپ ٨٠٠ واري ٨ وڳي ۽ ٩٠٠٠ واري ٩٠٠٠ وڳي تي هلندي آهي، انهن جا انڊر گرائونڊ ٽيوب ريلويز آهن. توهان ڏسو ته انهن ۾ لکين ماڻهو لهن ٿا ۽ چڙهن ٿا، اسين هن مهل تائين آرگنائيز نه ٿيا آهيون، نه لائين ڪٽين لڳائيجي، Punctual جو احساس ڪونهي، مان اسٽيشن تي ڏٺو آهي ته گهڻا گهمي لڳي پئي هوندي آهي، لهڻ وارن کي لهڻ ڪو نه ڏين ۽ چڙهڻ وارن کي چڙهڻ ڪو نه ڏين. ٻاهرين ملڪن ۾ لکين ماڻهو ٣٠ سيڪنڊن ۾ لهي وڃن ٿا پهرين لهڻ وارن کي لهڻ ڏيندا آهن جڏهن خالي ٿيندي آهي پوءِ چڙهڻ وارا چڙهندا آهن. هتي ماڻهو دريءَ ۾ چڙهندا آهن. پنهنجو سامان سيٽ تي اڇلائيندا آهن. مطلب ته گهڻا اسان جا مسئلا، اسان جا پنهنجا پيدا ڪيل آهن. انهن کي اسين سوچون ۽ ڊسپلين قائم ڪريون، ته حل بلڪل آهن، پر هتي There is no application of mind.

سولهڻ: هاڻي پڌو اٿر ته هاسٽل توهان ١٥٠ چوڪرن جي ٺهرائي رهيا آهن. جڏهن ته گهٽ گهٽي آهي؟؟

جواب: هاسٽل جو پرابلم به اسان جو پنهنجو پيدا ڪيل آهي جيڪڏهن اسان جا استاد ۽ شاگرد پاڻ ۾ انڊر اسٽينڊنگ پيدا ڪندا ته اهو مسئلو حل ٿي سگهي ٿو. ڏسو ته هتي هيٺئر پنج بنچون هلن پيون ٿيون. ٨٩، ٩٠، ٩١، ٩٢ ۽ ٩٣ جڏهن ته هتي چار هئڻ ڪپن هڪڙي بنچ جي اليٽ ٧٥٠ چوڪرا آهه جيڪڏهن ٧٠ سيڪڙو يا ٨٠ سيڪڙو هاسٽلن تي Depend ڪندڙ هجن ته ٥٥٠ چوڪرا ٿين ٿا ۽ هر هاسٽلن جي گنجائش ١٥٠ جي آهي، جيڪڏهن چوڪرا ريگيولر ڪلاس هلائن ۽ جلدي امتحان ٿين ۽ نتيجو اچي ته ٥٥٠ جي جاءِ خالي ٿي سگهي ٿي، معنيٰ ان هاسٽلن جي جاءِ خالي ٿي سگهي ٿي ۽ چوڪرا

آرام سان رهي سگهن ٿا. اهو پئسو جيڪو اسين هاسٽلن تي خرچ ڪريون، اهو ٻئي ڪنهن تعليمي Activity تي خرچ ڪريون ۽ هونئن به اسان جون هاسٽلون ڏاڍيون زبردست آهن ڪشادا ڪمرا، لان، هال وغيره پر اسين هنن جي استعمال ڪرڻ جي بجاءِ نيا مطالبا تا پيش ڪريون.

سوڻهن: اسان وٽ اسپورٽس گرائونڊ ڪو به ڪانهي مطلب سيلف گرانٽيڊ ليو جو مقصد اهو آهي ته جيڪو ڇوڪرو هتي رهي ٿو هتي ڪو Enjoyment ڪونهي جڏهن ته هر ڇوڪري کان ۱۰۰ روپيه گيم لاءِ ورتا وڃن ٿا اهي فيسلٽيز ڇو نه آهن؟

جواب: مان توهان کي عرض ڪريان ته مان توهان جي اسپورٽس جي بجيٽ وڌائي آهي ان کي ٻه لک کان وڌائي پنجهه لک ڪئي آهي مان سڀ ڪجهه ڪرڻ لاءِ تيار آهيان توهان شاگرد ۽ استاد اڳتي اچو مان پهرئين اسپورٽس ويڪ به ملهايو هيو ان جو سٺو نتيجو نڪتو آهي، سٺا اسپورٽس مين نڪتا آهن ۽ پيا events به ڪرايا آهن پنج سيٽون اسپورٽس جون آهن ان ڇوڪرن کي وڌيڪ همٿائجي هن سال توهان جا فنڊ اڍائي گنا وڌيڪ ڪيا آهن انهن کي همٿايو ته اسان جي انٽرورسٽي ۾ اسان جي ٻن جڳهين تي پوزيشن آهي هڪ باسڪٽ بال ۽ ٻيو شوٽنگ بال ۾ جيڪا اسان سيني لاءِ خوشي جو باعث آهي. اسان پنجاب يونيورسٽي کان جيڪا باسڪٽ بال جي ۳۰ ، ۳۵ سالن کان چئمپين آهي پر هن دفعي اسان جي ڇوڪرن جي آهي اسان جون ٽرڊ پوزيشن به آيون آهن مطلب ته پهرين کان بهتر ٿيو آهي. اهو برابر آهي اسپورٽس جو سهولتون نه هجڻ جي برابر آهن پر مان چوان ٿو ته اسڪوائش ڪورٽ آهي مان ويهه هزر روپيه خرچ ڪري ٺهرايو هاڻي ڪوئي هن کي استعمال ئي نه ٿو ڪري. مان اهو ڏٺو آهي ته توهان شاگردن جو اهو عارضي شوق آهي اسان جا شوٽنگ بال جا ڪورٽس هر هڪ هاسٽل ۾ ٺهيل آهن ۽ اهي Cemented courts آهن سنڌ يونيورسٽي کي مان چيو آهي ته اهي اسان کي پنهنجون گرائونڊ جو سهولتون استعمال ڪرڻ ڏين ۽ اهي ان ڳالهه تي راضي آهن. You can angage in so many activities even in the hostels.

توهان هاسٽلن ۾ انڊور گيمس ڪري پيا سگهو. Mind sharpening activites به پيا ڪري سگهو. اسڪريمبل گيمس آهن Chess games ٻيو به سڀ ڪجهه ٿي سگهي ٿو پر توهان اڄڪلهه ٽيوي تي ڏسي سگهون ٿا ته ڪيترائي Events ايترا آهن جيڪي توهان ڪري سگهو ٿا ٻيو نه ته ڪئمپس ۾ مان وانگر واڪنگ ڪريو جاگنگ ڪريو مهراڻ يونيورسٽي کي صاف ڪريو مان چوان ٿو جيڪي واڪ ڪن

ماحول جي صفائي به Why don't you enjoy work سون کي ان گند ڪڻڻ ۾ ڏاڍو مزو اينمو آهي مان رات جو ڏينهن جو ۽ صبح جو به ڪٽنمو آهيان.

ٿا، اهو سوشل ڪم ڪري سگهن ٿا. مان ڪئمپس جا Paper bags ڪليڪٽ ڪريون ۽ ماحول کي صاف سٿرو ڪري بڻايو توهان ڪار جي باري ۾ چيو ته دونهون تي ڪري پر ڪئمپس ۾ ڏسو ڪيترو گند آهي مان پيپر ڪٽندو آهيان توهان اهو سڀ ڪم ڪريو گروپس ٺاهيو ته ان ۾ توهان ايڪسرسائيز ته ٿيندي ۽ ماحول جي صفائي به Why don't you enjoy work مون کي ان گند ڪڻڻ ۾ ڏاڍو مزو ايندو آهي مان رات جو ڏينهن جو ۽ صبح جو به ڪٽندو آهيان.

سوڻهن: عمومن هتي ٻين يونيورسٽين جي مقابلي ۾ نوان ڊيپارٽمينٽ دير سان ٿا کلن ڇو؟

جواب: اسان وٽ فنڊ جي ڪمي آهي ان ڪري دير ٿيندي آهي اسان جو گرانٽ ٿوري آهي ۹۲ سيڪڙو الائونسن ۾ وڃي ٿو. هارڊلي ۸ سيڪڙو بچي ٿو. مان چوندس ته اسان کي الله تعاليٰ جو شڪر ڪرڻ کپي ته ۸۰٪ ۾ شاگردن جا مطالبا پيٽرول ,Libarary Transporation, water, Electricity gas, Lubricants, Telephone.

۽ Maintenance پورا ڪندا آهيون. مان ۹۳ جو سال Repair ۽ Maintenance جو سال قرار ڏنو ۽ ۱۹۹۴ع کي Year of Practical قرار ڏنو آهي، ۽ هاڻي منهنجون توقعات شاگردن ۽ استادن مان آهن ته اهي ڪجهه ڪري ڏيکارين.

I have give only the lead every thing have to be done by teachers and students.

اها ته جيستائين Realisation نه ڪندو تيستائين توهان ڪڏهن به ترقي ڪري نه سگهندو.

سوڻهن: توهان جي بقول ته ۹۲ سيڪڙو استادن ۽ ٻئي عملي تي خرچ ٿو ٿئي توهان ڪيترا Satisfy آهيو جو اهي پنهنجي ڪم سان انصاف ڪن ٿا؟

جواب: اهو سڀ توهان شاگردن لاءِ خرچ ٿو ٿئي باقي رهي ڳالهه Satisfy جي مان پنهنجي ٿي Performance سان Satisfy ڪو نه آهيان جيڪڏهن مان مطمئن ٿي ويس ته منهنجي انحطاط ٿي ويو زندگي جو اهوئي ته مقصد آهي ته توهان ڪڏهن به پنهنجي پاڻ سان مطمئن نه ٿيو.

Always need of growth and Improvement ۽ اهو ئي نڪتو آهي جنهن کي سمجهه ۾ ايندو، اهو ئي ترقي ڪري سگهندو جيڪڏهن توهان کي اها Feelings اچي وئي ته هاڻي گنجائش ئي ڪانهي ۽ نه وڌي ترقي جي ضرورت آهي ته بس.

And then that is days one of your decline.

جنهن به Society کي يا جنهن به خاندان جي فرد کي اها ڳالهه ذهن ۾ اچي وئي ته مون ۾ Improve ڪرڻ جي ڪا به ضرورت نه آهي ۽ نه ئي گنجائش آهي جهڙا گهٽا ماڻهو چوندا آهن ته هاڻي مان ڪراڙو ٿي

ويهو آهيان يا وري ائين تہ اڄان مان ننڍو آهيان يا ڪڏهن ڪڏهن وري ائين تہ اڄان ڏينهن گهڻا پيا آهن ڪنداسين اها شيءِ توهان جي ترقي ۾ رڪاوٽ ثابت ٿيندي آهي. اسان جي نبي صلعم جون ڪيترين ئي حديثون آهن تہ "پينگهہ کان وٺي قبر تائين علم حاصل ڪريو" ۽ هر هڪ ڏينهن کي آخري ڏينهن سمجهي هڪڙي ٻئي

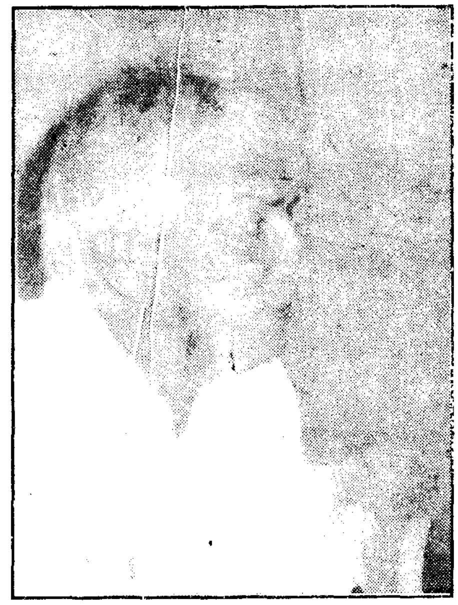

حديث ۾ آهي تہ "ڪنهن ماڻهو پاڻ ڪريم صلي الله عليه وسلم کان پڇيائون تہ يا نبي صلعم جيڪڏهن تہ هاڻ دنيا ختم ٿي ويندي تہ مان ڇا ڪيان پاڻ فرمايو تہ وڻ پوکيو". يعني هاڻ دنيا پسم ٿيڻ واري آهي هاڻي پوکي ڇا ڪندو، ان جي هڪ وڏي فلاسافي آهي مطلب اهو تہ:

You do sornething even you know world is coming to an end still do sornething.

تخليق جو مقصد ئي اهو آهي، نہ تہ مون کي بيمقصد نظر ٿي اچي، ڪجهہ بہ نہ ڪرڻو هجي والدو وينو هجي، پوڪ، چرچا ۽ اجايو وقت وڃائجي تہ پوءِ مان چوان تہ اهو ڪو مقصد نہ رهيو تخليق جو مقصد ئي جستجو آهي، جستجو اها جيڪا جاري هجي، جستجو جيڪڏهن ختم ٿي وئي ان ۾ متحرڪ نا هي تہ مطلب انحطاط اچي ويو، جمود اچي ويو.

سوالهن: هڪڙو اشتهار چند ڏينهن اڳ، لڳو هوتہ، جيڪو ڪنهن اڻ ڄاتل ڇوڪرن لڳايو هو تہ استاد ڇوڪرن کي ڇوڪرين کي بليڪ ميل ٿا ڪن، توهان جي نظر مان گذريو هوندو ۽ توهان ان جي تحقيقات ڪرائي ؟ ؟

جواب: نہ مان جي نظر مان نہ گذريو، باقي مان توهان جيئن ٻڌو آهي، ڏسو هر هڪ سوسائٽي ۾ بليڪ شيٽ هوندا آهن باقي ڳالهہ اها آهي تہ سٺن ماڻهن جو وڌارو ٿيڻ گهرجي. اسان جي تعليم جو مقصد ئي اهو آهي تہ، مان جيئن چيم تہ اسان جا گهڻا استاد چوندا آهن تہ اسان وٽ پوزيشن هولڊر ڇوڪرا آهن، اسان وٽ Gitted ڇوڪرا آهن تن جي مڙيئي پوزيشن ايندي آهي هر هڪ قوم ۾ Gifted ڇوڪرا هوندا آهن اها Natural ڳالهہ آهي اسان جو جيڪو ڪم آهي اهو تہ اسين Average وڌايون مان کي ياد پيو اچي تہ جاپان جي وزير خارجہ جي تقرير هئي تہ "جاپان ۾ ايشيا جي ٻين ملڪن وانگر مائونٽ ايوريسٽ ڪونهي يورپ واگر "ماونٽ بليڪ" ڪونهي اسان وٽ And they are ۽ آهن Average peaks higher then averae peaks of rest of the world جاپاني وڏيڪ هوشيار يا ذهين هوندو آهي ٻئي دنيا جي قومن کان مان کي مان جڏهن ١٩٧٧ع ۾ جاپان جو آفيشل دورو ڪيو هو اتي Nissan Motor. car company Tokyo جي پرسان آهي اتي ڪارن جي اسيمبلي لائن هجي Constant اسپيڊ تي اهو ڪنويئر هلي پيو هر هڪ جاءِ تي مزدور بيٺو هيو ان کي ٦ کان ٧ فٽن اندر ڪم ڪرڻو هيو جيڪا جنهن کي ڊيوٽي ڏنل هئي سا ڪرڻي هئي، اتي مان انهن کان پڇيو تہ اهو ماڻهو جيڪڏهن ڪا ڳالهہ وسري وڃي يا ڪا ڳالهہ رهجي وڃي تہ پيو ان کي ڪندو؟ پهريون هو منهنجي ڳالهہ ئي نہ پيو سمجهي ۽ جڏهن سمجهيو تہ چيائين اهو ناممڪن آهي تہ جاپاني ماڻهو مقرر ڪم مقرر وقت ۾ نہ ڪري وري مان چهو تہ ان کي ڪو مهر ڪائي وڃي ان جو ڪنهن شيءِ جي ڪري توجهہ هٽي وڃي ۽ ڪار مٽي وڃي، تہ پيو ماڻهو يا اڳيون مزور اهو ڪم (رهيل ڪم) ڪندو، چيائين اهو ناممڪن آهي. اسان وٽ ڏسو، اسين گهر کان نڪرون ٿا تہ وڃون ٿا اسلام آباد تہ موسم ڪهڙي هوندي، پلاننگ سان سڄو ڪم هوندو آهي، مان هتي ڏنو آهي تہ Govt جي ٽيليفون ڏاڍي مهانگي ٿي وئي آهي ماڻهو ڪراچي کان اسلام آباد ڳالهائين ٿا، پيا ڳالهائيندا آهن وڃي وڃي آخر ۾ ڳالهہ ياد ايندي آهي تہ ڪنهن سان ڳالهائڻو هو ۽ ڇا ڳالهائڻو هو چوڻ جو مطلب اهو آ، ڪو سسٽم ڪونهي ڪا پلاننگ ڪونهي. هر ڳالهہ جي هڪڙي ترتيب هئڻ گهرجي، ماڻهو پڪنڪ تي ويندا آهن گهران فروٽ کڻي ويندا آهن تہ ڇري کڻڻ ڀلجي ويندا آهن. پر جيڪڏهن پڪنڪ ڪٽ جي لسٽ ٺهيل هجي ۽ وڃڻ مهل چيڪ ڪجي تہ ڪهڙي شيءِ آهي يا ڪونهي ۽ اهو تمام آسان آهي.

Always first think apply your mind and than do it.

ماڻهو اسان وٽ هتي بسم الله ڪري هڪڙي شيءِ کي کولي وٺندا آهن ۽ آخر ۾ خبر پئي تہ اهو اوزار ئي ڪونهي جنهن لاءِ کولي هئي. مطلب تہ ڪم کي شروع کان پهرئين ان جي ترتيب ناهجي.

سوالهن: هاڻ زندگي بابت زندگي کي ڏاهن مختلف انداز سان ڏٺو آهي، شيڪسپيئر چيو تہ "Life is dream of mad" ڪنهن ڏاهي چيو تہ "آئون جي ڪنڊن تي ڪريس ۽ زخمي ٿي ويس" گوتم ٻڌ چيو تہ "سروم دخم دخم" پر توهان زندگي کي ڪيئن ٿا ڏسو.

جواب: مان زندگي کي ڏسان ٿو پهو تہ، زندگي الله تعاليٰ جي نعمت آهي ۽ زندگي جهڙي نعمت ئي ڪونهي، ۽ زندگي تمام مختصر ٿئي ٿي. منهنجو مقصد ماڻهو ٻئي جي ڪم اچي پنهنجي لاءِ تہ هرڪو جيئي ٿو ، پر ڪو ٻئي لاءِ بہ جيئي ۽ زندگي ۾ آهن ئي اهي مزا.

توهان ڏسو ڪو غريب مريض اسپتال ۾ داخل آهي ۽ توهان ان جي دوائن جا پئسا ڀريو توهان ان کي ڏسيو بہ نہ، تہ ان کي ڪيتري نہ خوشي حاصل ٿيندي، ۽ ڪيتريون نہ توهان کي دعائون ڏيندو. ٻئي ڳالهہ ماڻهو هتي صبر ۽ شڪر نہ ٿا ڪن. مان حضرت علي ڪرم الله وجهہ جي زندگي مان ڏاڍو متاثر آهيان، پاڻ جي اقوال زرين ۾ آهي تہ "جڏهن

توهان جون نيڪ خواهشات پوريون ٿين ته شڪر ڪريو ۽ جڏهن نه ٿين ته صبر ڪريو" نه ڪريو شڪر ۽ نه صبر ته پوءِ Furstrate ٿيو. ۽ اهي ٻئي ڳالهيون ضروري آهن. اهو ناهي ته سڪون اميرن کي ڪونهي مان ڏٺو آهي ته سڪون غريبن کي به ڪونهي ۽ سڪون ايندو آهي تڏهن جڏهن صبر ۽ شڪر ٿيندو آهي.

حضرت علي جو قول آهي ته:

"اميري ۽ غريبي نڪتي سڪون جي تلاش ۾ گهمندي رهي گهمندي رهي سڪون نه آيو ۽ جڏهن انهن جي ملاقات صبر ۽ شڪر سان ٿي تڏهن ان کي سڪون آيو"

ان تي مان کي ياد پيو اچي. Bom-bay جو هڪ Billioner, Millioner هيو، هڪڙي عمارت جي مٿئين فليٽ تي رهندو هيو (جيڪو Pent house Flat چيو ويندو آهي ۽ اهو Most Expensive هوندو آهي) ان کي رات جو ننڊ نه ايندي هئي. ١٢ وڳي اچي بالڪوني ۾ ويهه رهندو هيو، هيٺ جو ڏسندو هيو ته فٽ پاٿ تي ماڻهو ستا پيا هوندا هيا، آرام ۽ سڪون سان ستا پيا هوندا هئا، نه هنن نه بسترو نه ڇت، بس کلي آسمان تلي تڏهن چوندو هو ته، يا رب ايڏي دنيا ڏني پر ننڊ نه ڏني پر انهن کي ڪجهه به نه ڏنو آهي ڏس تڏهن به ستا پيا آهن پوءِ دير سان ان کي ننڊ ايندي هئي. پوءِ جڏهن ٣ يا ٤ وڳي Bombay جي چهل پهل شروع ٿيندي هئي. تڏهن پوليس انهن فٽ پاٿ تي ستلن کي لتون هڻي اٿاريندي هئي. پهرئين هو آرس پيچي مٿي جو فليٽن ڏانهن ڏسندا هئا ته چوندا هئا ته ڪن کي ڏني ماڙيون. اسان کي فٽ پاٿ تي به سمهڻ نه ڏني"

انهن کي هتي سڪون ڪو نه هيو جو ته شڪر نه پيا ڪن. ته اهو زندگي بس الله تعالي جيڪي ڪجهه ڏنو آهي سڀ ڪجهه اتي رهجي ويندو قبر ۾ ماڻهو ڪجهه به نه کڻي ويندو جيترو ٿي سگهي ٻئي جي لاءِ ڪم ڪري. ٻئي جي مدد ڪجي. انڌن، بيمارن ۽ شاگرد جيڪي ڪمزور آهن. انهن جي مدد ڪريو. اها There are so many ways to help وري به سنڌي سوسائٽي جي بدبختي آهي ته هڪ ٻئي کي سهون به ڪو نه ۽ هڪ ٻئي جو ٽنگون ڪڍين ٿا. توهان ته سائنس جا شاگرد آهيو.

When all forces pull to gether in one direction than the speed increases, But if different force pull in different directions, than the net resultant force is small, means speed is small.

معنئ ته ڪس ڪسر هجي، Give ۽ Taks جو مادو هجي خدمت جو مادو هجي، منهنجي نظر ۾ زندگي اها ئي آهي.

سوال: ڀارت جو هڪڙو مشهور شاعر ٿي گذريو آهي ان جون سٽون آهن ته:

لکهه لکهه جو پٿر ڀهئي پڙهه پڙهه ڀهئي اينٽ
ڪبرا انتر پريم کي لاڳي ايڪ نه ڇهينٽ

(ماڻهو سڄي زندگي پڙهيا لکيا ۽ پٿر ٿي ويا آخر زندگي ۾ محبت جو انهن تي ڇنڊو به نه پيو)

محبت هڪڙي آفاقي شيءِ آهي توهان ان کي ڪيئن ٿا ڏسو؟

جواب: مان چوان ٿو ته زندگي آهي ئي پيار ۽ محبت تي ٻڌل ۽ منهنجي خيال ۾ ڪتابن سان محبت به هڪڙي محبت آهي مان چوان ٿو ته، مان کي جيڪي ڄامشوري جا جيڪي پٿر آهن انهن سان به محبت آهي مان جڏهن بلوچستان ۾ سيڪريٽري تعليم هوندو هئس، تڏهن مان گاڏي ۾ چڙهي گهمڻ لاءِ نڪرندو هوئس پٿرن کي ڏسندو هوئس، ان جي Wilderness کي ڏسندو هئس. ۽ مون کي ياد آهي ته گوادر جي گيسٽ هائوس مان، مان ڪرسي ڪڍائي، بيچ تي چانڊوڪي رات ۾ سمنڊ جون لهرون ڏسندو هوس ۽ مون کي ايڏو مزو ايندو هو هونئن جو لهر هلندي هئي ۽ ايڏي تيز هلندي هئي، جيئن نه ڪا شٽل هوندي آهي ٽيڪسٽائل مل ۾ مطلب ته ڏاڍو مزو ايندو هو ۽ اهو ماڻهو پاڻ تي هوندو آهي ته ان کي ڪيترو ٿو Enjoy ڪري. ڪن ماڻهن کي گل ڏسي مزو ايندو آهي، وري ڪن کي گل پٽيندي ۽ ان کي ڪوماڻ ۾ مزو ايندو آهي توهان ڏسو ته هتي سڀ اڪيلائيدا آهن ۽ مان Collect ڪندو آهيان هڪڙو اهو فارمولو توهان ڏسو ته ڪو ماڻهو اڪيلائي پيو ۽ ١٠٠٠ ماڻهو ڏسن ٿا پيا ۽ ڪير نه ٿو ڪٿي ته معنئ ∞ = ١٠٠٠/٠ معنئ لامحدود، جيڪر مان هڪڙو ڪٿان ٿو پيو ته ١٠٠٠=١/١٠٠٠ معنئ مان لامحدود کي محدود ڪري ڇڏيو ۽ هڪڙو پيو ساٿ ڏي، ٻه تي وڃون ته ٥٠٠ ٢/١٠٠٠ معنئ هزارين مان گهٽ ڪري ٥٠٠ تي آندوسين ڏسو نه هتي صرف هڪڙو وڌيو ۽ هوڙي ٥٠٠ گهٽجي ويا -It's Mathamatica l y

This is exactly we have to creat.

تڏهن مان توهان سيني کي چوندو آهيان ته، توهان پنهنجا هم خيال پيدا ڪريو، جوڪرا مون

وٽ ايندا آهن ته سائين هي ڪري ڏيو ۽ مان انهن کي چوندو آهيان ته one is not enough پر توهان سيني کي ڪرلو آهي Whole society جو مقصد اهو آهي ته هڪڙو چوي ٿو ته مان سئو آهيان، هڪڙي سئي هڻ سان ڇا ٿيندو.

We need two, three, four, and ....

توهان ڏسو جيڪي Civilized countries آهن انهن ۾ ڪير به ماڻهو اسٽيشن تي گند نه اڇلائيندو. اسان کي ياد آهي ته مان جڏهن East Pakistan ۾ هئس، هتي اسان جا Clubs هوندا هئا ۽ هتي اسان جا ساٿي انگريز هيا مان Most junior هئس، انهن جي گهرواريون مون کي Training ڏينديون هيون ته اسان جي Clubs جا سٺا سٺا Traditions آهن ته شام جي وقت اسپورٽس ڊريس ۾ به اچو جينز ۾ هجو، فل

سليز هجن، اوپن چپل نہ هجن، ٽائي يا اسڪارف پڌل هجي ۽ باٿ روم جا سٺا Tradi-tion آهن جيڪو استعمال ڪان پوءِ پٺي لاءِ ڏوئي ۽ سڪي ڊرائي ڪري وجي. هتي اسان کي باٿ روم صاف نہ ايندو آهي ۽ وري باٿ روم ۾ ڪير وجي تہ متي ۽ پاڻي سان کپ ٿيندي آهي مان ڏٺو آهي تہ هاسٽل ۾ ڇوڪرن جا آلا ٽوال بہ پلنگن تي پيا هوندا آهن انهي ۾ ڪهڙي ڳالهہ آهي افسوس اهو آهي تہ گرلز هاسٽلن ۾ ڇوڪرين جي بہ اهائي حالت آهي، انهن کي بہ ڪمرو Decorate ڪرڻ نہ ايندو آهي. هي ڏسو منهنجو گيسٽ هائوس منهنجي آفيس ڏسو ڪيڏي نہ Decorated آهي، قدرت خود ڪيڏي نہ خوبصورت آهي، پرندن جي پرن جا رنگ ڏسو. انهن جو آواز ٻڌو، سمنڊ ڏسو، آسمان ڏسو، وڻ ڏسو ڪيتري Summetry آهي. هر انسان کي Uglyness ۽ Beauty ۾ فرق ضرور سمجهڻ گهرجي، هونئن بہ هڪڙي سٺي انجنيئر ۾ انهن شين جي سڃاڻپ بلڪل هجڻ گهرجي.

What s engineerig itself??
Marvelous.

توهان ڏسو فلپائن جا ماڻهو ڪنڪريٽ مان آرٽ پيدا ڪن ٿا، انهن جا سن شيڊ، اسان لڪڙي مان آرٽ پيدا ٿا ڪيون تيئن هر پٿر مان آرٽ پيدا ڪن.

سونهن: محبت ڪبي آهي يا ٿي ويندي آهي.

جواب: (کلندي) مان ڪو ايڏو (Romantic) ناهيان، پر مان چوان ٿو تہ ٻنهي طرفن کان هوندي، منهنجو ڪو بہ تجربو ناهي.

سونهن: ماڻهن جي راءِ ۾ محبت شعوري ٿي نہ سگهبي آهي، محبت ٿي ويندي آهي، خبر تڏهن پوندي آهي جڏهن ماڻهو ان طرف ڇڪبو آهي؟

جواب: ائين برابر هوندو جيئن توهان چئو پيا.

سونهن: سونهن وسيلي نوجوان نسل کي توهان جو ڪو پيغام.

جواب: انگريزي ۾ هڪڙي ڪهاوت آهي تہ:

Jack of all, master of none

پر منهنجو اهو آهي تہ Jack of all, master of none.

هڪڙي شيءِ ۾ Excell ڪرڻ گهرجي، شاگرد کي هر ملڪ نوجوان کي چاهي اها راند هجي لکڻ هجي، پڙهڻ هجي Poetic Hobbies هجن، رڏڻ هجي، Photogra-phy هجي، Debate هجي، شيون خريد ڪرڻ هجي (تہ ڪهڙي شيءِ ڪٿي سٺي ۽ معياري ريٽ تي ملندي) ڪنهن بہ هڪ شيءِ ۾ Excell ڪرڻ گهرجي ۽ ٻيون سڀ شيون توهان کي اچڻ گهرجن. اهو مقصد توهان پاڻ ۾ پيدا ڪريو. مان پاڻ پنهنجي ولي سان گڏ گهرجا ٿانو پنهنجا ڪپڙا ۽ گهر جا پنکا صاف ڪندو آهيان منهنجيون اهي سڀ Hobbies آهن جو مان صفائي کي پسند ڪندو آهيان اسان کي گهر ۾ ڪو بہ ملازم ڪونهي ۽ ٻيو توهان ڪتابن جو شوق رکو مان ٻاهريان Best sell-er ڪتاب ولي ايندو آهيان توهان بہ سٺا ڪتاب

پاڻ جي اقوال زرين ۾ آهي تہ "جڏهن توهان جون نيڪ خواهشات پوريون ٿين تہ شڪر ڪريو ۽ جڏهن نہ ٿين تہ صبر ڪريو" نہ ڪريو شڪر ۽ نہ صبر تہ پوءِ Furstrate ٿيو. ۽ اهي ٻئي ڳالهيون ضروري آهن، اهو ناهي تہ سڪون اميرن کي ڪونهي مان ڏٺو آهي تہ سڪون غريبن کي بہ ڪونهي ۽ سڪون اينئن آهي تڏهن جڏهن صبر ۽ شڪر ٿيندو آهي.

حضرت علي جو قول آهي تہ:

"اميري ۽ غريبي نڪتي سڪون جي تلاش ۾ گهمندي رهي گهمندي رهي سڪون نہ آيو ۽ جڏهن انهن جي ملاقات صبر ۽ شڪر سان ٿي تڏهن ان کي سڪون آيو.

پڙهو معلومات حاصل ڪريو. اجائي خرچ ڪرڻ کان بهتر آهي هڪ سٺو ڪتاب ولو.

سونهن: يونيورسٽي لائيف ۾ توهان جو ڪو رومانس؟

جواب: (کلندي) منهنجو رومانس منهنجي پڙهائي سان هوندو هو.

I use to love books. Books is life long and best companion.

هتي هينئر اسٽيٽ لائيف جو ڊاريڪٽر آيو هو ان چيائين تہ آئون اوهان جي لائبريري ڏسندس ان جو سبجيڪٽ فزڪس هيو. اهو صرف ان ڪري جو هن کي ڪتابن سان چاهہ هيو ۽ هتي مان ڏٺو آهي تہ ڇوڪرا نوٽس ڪتابن جي پنن تي لکندا آهن حالانڪہ نوٽس صرف نوٽ ڪاپي ۾ هجن. بڪ ۾ رف، بڪ مارڪ هجي ۽ جڏهن سال جي شروع ۾ يا وري Semester جي شروع ۾ ڇوڪرا ڪتاب وٺندا آهن ۽ پوءِ وري جڏهن واپس ڪندا آهن تہ اهڙي تہ بري حالت ڪيل هوندي آهي جو اسان جو Book binder پوري نٿو پوي مان کي بہ ٻاهريون Book Binder آڻنا ٿا پون جيڪي جلدي ٿي. ڏهہ کان پندرهن هزار تائين ڪتاب هر سال بائينڊ ڪرڻا ٿا پون. انهي ۾ ڇوڪرا اگر اسان سان تعاون ڪن مطلب تہ ڪتاب صحيح حالت ۾ واپس ڪن تہ اسان کي Book Bind نہ ڪرڻي پوي ۽ توهان کي انتظار نہ ڪرڻو پوي ۽ ٽيڪسٽ بڪ جا ڪتاب توهان پنهنجي پاڪيٽ مني مان ولو. مان هتي ڏٺو آهي ڇوڪرا ڇوڪريون Table lamp نہ ٿا وٺن Do you except uni-versity management will provide you table lamps? توهان کي خبر ناهي تہ ٽيبل ليمپ توهان جي اکين لاءِ ڪيتري ضروري آهي ڇاڪاڻ تہ گهٽ روشني ۾ پڙهڻ سان اوهان کي پنهنجي اکين تي وڌيڪ Strain ڪرڻو پوندو ۽ اهو توهان جي اکين لاءِ نقصانڪار آهي. هينئر توهان ان ڳالهہ کي محسوس ڪو نہ ڪندوء پر توهان کي Old-age ۾ اها ڳالهہ محسوس ٿيندي ۽ هيستائين توهان پنهنجي اڌ بنيائي وڃائي چڪا هوندو، تنهن ڪري توهان پنهنجي جيب خرچ مان ليمپ ولو تہ جيئن توهان پنهنجي سبجيڪٽ کي صحيح نموني سان پڙهي Concentrate ڪري سگهو.

سنڌ جا پهريان رهواسي ڪول ۽ سنٿال

مختيار انڙ
مهراڻ يونيورسٽي

> هيءُ اهو دؤر هو جڏهن ڌرتيءَ تي وسندڙ انسانن جو تعداد آڱرين تي ڳڻڻ جيترو مس هو، انهيءَ ئي دؤر ۾ هماليه جبل طرف وڏا وڏا زلزلا آيا جنهن ڪري ڌرتيءَ جو مٿاڇرو مٿاهون ٿيڻ لڳو، ۽ سمنڊ آهستي آهستي پوئتي هٽندو ويو. ويتر جو خوفناڪ طوفان ۽ جهڪون لڳيون، پلرجي پالوٽ وڏي ۽ وڏڦڙي واڪا ڪيا تنهن زمين کي سرسبز ۽ ساوو بنائي ڇڏيو ۽ ڌرتيءَ جو هي عظيم خطو پنهنجي زرخيزيءَ سببان ڌرتيءَ جو بهشت سڏجڻ لڳو

اڄ کان ڪئين جڳ اڳ اسان جي سونهاري سنڌ "ٽيٿيا" (Tethya) نالي هڪ سمنڊ جي تري منجهه هئي انهيءَ سمنڊ جي ڇولين ۽ ويرن جي رسائي هماليه جبل تائين هئي. هيءَ ڳالهه آهي جيالاجيءَ جي ٽئين دؤر (Tertiaryagc) جي، جڏهن زمين جي گولي جو گهڻو حصو برفاني ڇپن ۽ پاڻيءَ سان ڍڪيل هو ۽ فقط ڪي ٿورڙا مٿاهان جابلو علائقا پاڻيءَ کان آجا هئا جتي خشڪيءَ جي جانورن ۽ قديم دؤر جي انسانن جي جيوت جا ملڪا ملڪا اهڃاڻ نظر اچي رهيا هئا. ان دور جي انسان ايجا شڪار لاءِ تيز اوزار ٺاهڻ، رهڻ لاءِ گهرن اڏڻ ۽ پنهنجي انگ ڍڪڻ لاءِ ڪپڙن اڻڻ جو فن نہ سکيو هو. هو برسات، سيءَ اُس ۽ خوفناڪ جهنگلي جانورن کان بچاءَ لاءِ جبلن جي غارن ۽ ڇرن ۾ پنهنجي جيون جا ڏکيا ڏهاڙا پيا گذاريندا هئا. هيءَ اهو دؤر هو جڏهن ڌرتيءَ تي وسندڙ انسانن جو تعداد آڱرين تي ڳڻڻ جيترو مس هو، انهيءَ ئي دؤر ۾ هماليہ جبل طرف وڏا وڏا زلزلا آيا جنهن ڪري ڌرتيءَ جو مٿاڇرو مٿاهون ٿيڻ لڳو ۽ سمنڊ آهستي آهستي پوئتي هٽندو ويو. ويتر جو خوفناڪ طوفان ۽ جهڪون لڳيون، پلرجي پالوٽ وڏي ۽ وڏڦڙي واڪا ڪيا تنهن زمين کي سرسبز ۽ ساوو بنائي ڇڏيو ۽ ڌرتيءَ جو هي عظيم خطو پنهنجي زرخيزيءَ سببان ڌرتيءَ جو بهشت سڏجڻ لڳو. مثال طور Elliot history of India جو مصنف ائين جلد ۾ عرب مؤرخ عبدالله واصف جي حوالي سان لکي ٿو تہ.

It is asserted that Paradise is in India, be not surprised, because paradise itself is not comparable to it.

قديم سنڌ جون حدون موجوده سنڌ کان گهڻو بلڪ تمام گهڻو وسيع هيون. جنت السنڌ جو مصنف مولائي شيدائي لکي ٿو تہ، "قديم زماني ۾ سنڌ حڪومت جون حدون اتر ۾ جهلم درياءَ تائين هيون ۽ ڪشمير جا هيٺيان ضلعا بہ ان ۾ شامل هئا. اتر ۾ درياءُ هيلمند ان جي حد بندي ڪندو هو ڏکڻ الهندي ۾ سندس سرحد مڪران جي الهندي ۾ نور منشور تائين پکڙيل هئي. ڏکڻ ۾ عربي سمنڊ هئس ۽ ڏکڻ ايرندي ۾ راجپوتانہ ۽ جيسلمير جي ريگستان ۾ ڪٿي وڃي ٿي ختم ٿي. گويا هاڻوڪو سمورو پاڪستان سنڌ اندر هو"

خود لفظ "سنڌ" جي وسعت پنهنجي معنيٰ ۽ مطلب جي لحاظ کان سنڌ جي جاگرافيائي سرحدن کان گهڻي وسيع ۽ ڪشادي آهي. لغت جا ماهر چون ٿا تہ لفظ "سنڌ" ۽ "هند" اصل ۾ هڪ ئي لفظ آهي ۽ لفظ "هندستان" جي معنيٰ آهي "سنڌو نديءَ وارو ملڪ" انهيءَ جي وضاحت ڪاڪي ڀيرومل مهر چند آڏوانيءَ پنهنجي ڪتاب "قديم سنڌ" ۾ نهايت چٽيءَ طرح ڪئي آهي. پاڻ لکي ٿو تہ، "رگويد واري زماني ۾ آريا ايران واري واٽ وٺي جڏهن سنڌ ۾ پهتا تہ پاڻيءَ جي سهنج ڪري سنڌونديءَ ۽ ان جي پرتي ڪندڙ شاخن کي اچي والاري ويٺا. هنن سيني هنڌن جي رهاڪن کي گڏي "سنڌو" سڏيو پر اچار ڦيرائي ڪيائون "هندو" ڇاڪاڻ جو ايراني ماڻهو عام طور تي "س" بدران "هہ" زبان تي آڻيندا آهن. آريا جيئن تہ سنڌو ماٿريءَ کان پري ڪو نہ ويا هئا، ان ڪري هنن جيترو بہ ملڪ ڏٺو تنهن کي "هندستان" يعني سنڌو نديءَ وارو ملڪ سڏيائون.

هن عظيم ماٿريءَ جا اصل رهاڪو ڪير هئا؟ ڪٿان آيا هئا؟ ۽ ڪڏهن آيا هئا؟ هي اهڙا سوال آهن جن جو ڪو پڪو ۽ پختو جواب ڏيڻ بنهہ محال آهي البت ايتري پروڙ ضرور پيئي آهي تہ نندي ڪنڌ ۾ رهندڙ قديم ۾ قديم لوڪ هاڻوڪن سنٿالن، ڀيلن ۽ منڊلوڪن جا ابا ڏاڏا هئا. جڏهن ٢٣-١٩٢٢ع ۾ سرجان مارشل جي نگرانيءَ ۾ موئن جي دڙي جي کوٽائي شروع ٿي تہ اتان ڪجهہ ڪولن ۽ سنٿالن جا مڙهہ بہ مليا. انهيءَ ڪري شايد اهي "ڪول ۽ سنٿال" ئي سنڌ جا اصل رهاڪو آهن. سنڌ جي هنن قديم لوڪن جي باري ۾ اڪثر اها راءِ آهي تہ هو اصل ۾ آسٽريليا جا رهواسي هئا ۽ چين کان ٿيندا سنڌ ۽ نندي ڪنڌ جي ٻين علائقن تائين پهتا پر مشهور معلوماتي ڪتاب New book of knowledge جي ١٩٨٦ع واري ڇاپي ۾ پهرئين ئي جلد ۾ آسٽريليا جي اصلوڪن رهواسين بابت لکيل آهي تہ هو اصل ۾ هندستان يعني سنڌو ماٿريءَ جا ئي رواسي هئا ۽ پوءِ سنڌ مان مختلف ملڪن ڏانهن لڏپلاڻ ڪيائون. هيءَ هڪ تحقيق طلب نقطو آهي ۽ اسان جي محققن ۽ آثار قديمہ جي ماهرن کي هن سلسلي ۾ پنهنجون جوابداريون نڀائڻ

ڪپن.

ڪول ۽ سنٿال جنهن وقت سنڌ ۾ پهريون پيرو آباد ٿيا هئا، اهو "جهوني پٿر وارو زمانو" هو سنڌ جا اڪثر علائقا پاڻيءَ هيٺ هئا ۽ فقط اولاهون ڪوهستاني ياڳو پاڻيءَ جي پهچ کان مٿيرو هو. ٻين لفظن ۾ چئي سگهجي ٿو ته سيوهڻ وارو علائقو ئي سنڌ جي قديم سڀيتا جو مرڪز ۽ محور هو. ميجر جنرل ڪننگهام Geography of ancient India جي صفحي ٢٦٤ ۽ ٢٦٦ ۾ بحث ڪندي پنهنجو رايو ڏئي ٿو ته، "جيئن ته سيوهڻ هڪ مٿاهين ٽڪريءَ تي آهي ۽ بغل ۾ منڇر ڍنڍ اٿس ان ڪري پاڻيءَ ۽ ڪاڏي پيٽي جي سولائيءَ سببان سنڌ جي پهرين رهاڪن جو ڌيان لازمي طرح انهيءَ پاسي ڇڪيو هوندو.

اڄ به سنڌ جي انهيءَ جابلو علائقي ۾ اسان جي جهونن ابن ڏاڏن جا مڙهه مقام ۽ اهڃاڻ موجود آهن خاص طور تي لڪيءَ جي جبلن ۾ سنڌ جي اصل وارثن جا ماڳ مڪان ۽ پنڌ پهڻ ڳولي سگهجن ٿا. لڪيءَ جي جبلن ۾ ڪوسي پاڻيءَ جي چشمن کان جيڪڏهن ٿورو اڳتي وڃبو ته اتي ڪجهه جهوني جڳ جون غارون نظر اينديون جن بابت عام رايو آهي ته انهن ۾ سنڌ جا اصوڪا رهواسي پنهنجي جيون جون گهڙيون گهاريندا هئا. انهيءَ زماني جي هڪ غار سيوهڻ شريف کان سڏ پنڌ تي "ايڪ ٿنيو" يا "هڪ ٿنيو" جي نالي سان مشهور آهي انهيءَ غار جي باري ۾ ماهرن جي راءِ آهي ته منجهس قديم زماني جا ماڻهو رهندا هئا. لڪيءَ جي جبلن ۾ قديم زماني جون ڪجهه پراسرار قبرون پڻ موجود آهن جن کي عام ماڻهو "ڪافرن جون قبرون" ڪوٺين ٿا. اهي قبرون پندرهن ويهه فوٽ ڊگهيون، اٺ نو فوٽ ويڪريون ۽ اٽڪل ٻه فوٽ اوچيون آهن. ڪاڪي ڀيرومل جي راءِ ۾ شايد اهي قبرون به ڪولن ۽ سنٿالن جون هجن روزانه عبرت حيدرآباد ۾ تاريخ ٥ جنوري١٩٨٤ع تي هڪ خبر ڇپي هئي، "دادو ضلعي ۾ قومي پارڪ وٽ ڪوهه تراش واري هنڌ تي هڪ قديمي شهر لڌو ويو آهي جيڪو پاڪستان ۽ آمريڪا جي آثار قديمه جي ماهرن ڳولي لڌو آهي" خبر ۾ وڌيڪ ڇپيو ويو هو ته "اهو شهر موهن جي دڙي کان به گهڻو اڳ آباد هو. انهيءَ جاءِ تي اعليٰ قسم جا آبپاشيءَ جا تلاءُ پٿر جا ناهيل اوزار هڪ قديمي قبرستان ۽ مقبرا به لڌا آهن."

افسوس جو انهيءَ خبر ڇپجڻ کان هيل تائين انهيءَ شهر بابت ڪا به کوجنا نه ڪئي وئي آهي ته اهو شهر موهن جي دڙي کان ڪيترو اڳ اباد ٿيو هو ۽ انهيءَ شهر جي رهواسين جون ريتون رسمون ڪهڙيون هيون. ٿي سگهي ٿو ته اهو شهر ڪولن ۽ سنٿالن کان پوءِ آباد ٿيو هجي. بهرحال هاڻي اها ڳالهه ثبوت کي پهچي چڪي آهي ته قديم زماني ۾ سنڌ جو ڪوهستاني علائقو سنڌ جي ٻين علائقن کان وڌيڪ وسيل ۽ انساني آبادين سان ڳتيل هو پٿر جي جهوني زماني جي سنڌي ماڻهن جي ڪجهه اهڃاڻن جو ذڪر ڊاڪٽر ايڇ ٽي لئمبرڪ پڻ ڪيو آهي. هو لکي ٿو ته، "سنڌ ۾ جهوني ۾ جهوني انساني وسنديءَ جا اهڃاڻ پٿر جي اڻ گهڙيل اوزارن جي شڪل ۾ ڏٺا ويا آهن پهريائين اهي اوزار روهڙيءَ ويجهو چن جي پٿر جي ٽڪرن تي ڏٺا ويا هئا ۽ پوءِ اتان کان ٢٥٠ ميل ڏکڻ طرف ڪراچيءَ جي ايرندي ڪپ تي واگهي در وٽ پڻ اهڙا اوزار سڃاتا ويا آهن." افسوس هيءُ آهي ته اسان پنهنجي قديم سڀيتا ۽ عظيم ثقافت جا اهڃاڻ حاصل ڪرڻ ۽ پنهنجي تاريخ محفوظ ڪرڻ ۾ بي انتها غفلت جو مظاهرو ڪري رهيا آهيون جيڪڏهن سنڌ جي چپي چپي ۾ موجود سنڌ جي قديم ماڳن ۽ آثارن جي کوجنا ڪئي وڃي ته ڪئين تاريخي حقيقتون سامهون اچي سگهن ٿيون ۽ اسان جي عظيم ثقافت جا ڪئين لڪل گوشا ظاهر ٿي سگهن ٿا. جيڪي سموري دنيا ۾ اسان جو ڳاٽ اوچو ڪري سگهن ٿا. سڀ کان وڏي ستم ظريفي ته هيءَ آهي ته اسان جي تاريخ جو قلم هميشه ڌارين جي هٿن ۾ رهيو آهي جن اسان جي عظيم تاريخ کي لوٽڻ ۽ اسان جي ثقافت کي مٽائڻ ۾ ڪا به ڪسر باقي نه ڇڏي آهي قديم زماني ۾ جڏهن آرين سنڌ تي پنهنجا قدم ڄمايا ۽ هتان جي اصلوڪن رهواسين کي پنهنجي ئي ڌرتيءَ تي غلام واري زندگي گهارڻ تي مجبور ڪيو ته نه فقط سنڌن حق غصب ڪيائون بلڪه ڌرمي ڪتابن ۾ ڪين ٻڇڙن نالن سان سڏيائون قديم سنڌ ۾ ڪولن ۽ سنٿالن سان گڏ منڊلوڪ پڻ آباد هئا. سنسڪرت ۾ "منڊ" لفظ جون ٻه معنائون آهن:

(١) گهٽ ذات وارو يا نيچ ۽ (٢) مڏو، جڏو يا نود ساڳيءَ طرح "ڪول" جي سنسڪرت ۾ معنيٰ آهي "جهنگلي يا اڻ سڌريل" انهن اکرن مان هر ڪو پاڻ سمجهي سگهي ٿو ته آرين کي هنن قديم لوڪن سان ڪيتري نه نفرت هئي. هونئن به هڪ ڌارين فاتح قوم جا، هڪ مظلوم ۽ غلام قوم لاءِ ڀيا ڀلا ڪهڙا تاثرات ٿي سگهن ٿا.

جيتوڻيڪ ڪول ۽ سنٿال اڻ سڌريل زماني جا انسان هئا پر جيترو اڻ سڌريل کين آرين سڏيو آهي، اوترا اڻ سڌريل هو اصل ڪين هئا. هنن جي پنهنجي هڪ ٻولي هئي جنهن جو سنسڪرت تي تمام گهرو اثر پيو هو شڪار ڪرڻ ۽ مڇي مارڻ جي فن ۾ ڀڙ هوندا هئا ۽ سندن مقابلو ڪير به نه ڪري سگهندو هو وڏي ڳالهه ته هو ڳڻپ جي فن کان واقف هئا ۽ حساب ڪتاب جا ماهر هئا. هو هٿن ۽ پيرن جي مجموعي تعداد (ويهه) کي ڳڻپ جو بنيادي ايڪو تصور ڪندا هئا يعني ويهه ويهه ڪري ڳڻيندا هئا. ڪولن ۽ سنٿالن جو ڳڻپ جو اهو سرشتو اڄ تائين اسان جي ٻهراڙين ۾ رائج آهي ۽ اڄ به اهو پهاڪو مشهور آهي ته، "جهڙي سٺ تهڙيون ٽي ويهون" سڄي دنيا ۾ ڳڻپ جو هي پهريون سائنسي سرشتو هو، جيڪو سنڌ کان سڄي دنيا سکيو ڏهائي سرشتي جو رواج گهڻو پوءِ آرين متعارف ڪرايو.

هڪ باشعور سنڌيءَ جي حيثيت سان اسان سڀني سنڌ واسين جو فرض آهي ته پنهنجي تاريخ ۽ ثقافت کي بچائڻ لاءِ ميدان ۾ نڪري اچون ڇاڪاڻ جو دنيا ۾ فقط اهيئي قومون پنهنجي بقا برقرار رکي سگهنديون آهن جن جي تاريخ ۽ ثقافت سلامت رهندي آهي.

\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\\

آرنلڊ ٽوائن بي 1958- 1889، دور حاضر جو هڪ اهڙو دانشور آهي، جنهن کي آئنسٽائين، شنوائٽزر، برٽينڊرسل جي جوڙ جو دانشور چئي سگهجي ٿو. جنهن جي راءِ هر قسم جي مسئلن جي باري ۾ دريافت ڪئي ويئي آهي. ۽ سندس اهم تصنيف "مطالع تاريخ" آهي:
رائي سائيڪو اڪيدا:-
(1928) ۾ پيدا ٿيو، هي جاپان ۾ سوڪا گڪائي نالي ٻڌمت تحريڪ جو صدر آهي. جنهن جو مقصد دنيا ۾ امن، تهذيب ۽ تمدن ۽ علم جي واڌاري لاءِ ڪوششون وٺڻ آهي.
انهي ٻنهي دور حاضر جي انسان کي درپيش مسئلن تي خيالن جي جيڪا ڏي وٺ ڪئي. انهي گفتگو جي هڪ حصي جو ترجمو هيٺ پيش ڪجي ٿو.

علم جا مقصد

سنڌيڪار: تاج جکراڻي ، سنڌيونيورسٽي.

اڪيدا: تعليم جي ڏس ۾ سڀ کان وڌيڪ اهميت جا حامل اهي سوال آهن جن جي مدد سان انسان ڏسڻ چاهي ٿو ته ڪيس ڇا هجڻ گهرجي؟ هي سچ آهي ته انهن سوالن جي جوابن جي تلاش طور فائيديمند هوندي پر اهي فائدا ننڍڙن اثرن وارائي هوندا. علم ۽ تعليم پنهنجي بهترين شڪل ۾ صرف عملي فائدن جي حاصلات جي ئي ڏس نتا ڏين ۽ نه اهي ان فائدن کي پنهنجي مقصد جي طور تي ڌاريندا آهن. موجود صنعتي معاشري ۾ بهرحال ڪجهه ماڻهو علم ۽ فن کي فائديمند شئي کان وڌيڪ حيثيت ناهن ڏيندا. ان نقطي نظر سان علم ۽ تعليم جي اصل قدر ۽ قيمت جي متعلق شڪ پيدا ٿئي ٿو.
ٽوائن بي: [illegible] سمجهان ٿو ته تعليم جو مقصد مذهبي مڃڻ گهرجي نه ڪي لالچي. تعليم کي زندگي جو مقصد سمجهڻ ۽ زندهه رهڻ جو صحيح طريقو ڳولهي لهڻ جي جستجو هجڻ گهرجي. منهنجو ايمان آهي ته روحانيت جو صحيح رستو بنيادي طور سيني انسانن جي لاءِ آهي. محنت جي ورهاست جي ذريعي پيچدگي پيدا ٿيڻ اڳ جڏهن بني نوع انسان جي سماجي تنظيم ۽ صنعت پنهنجي سادي شڪل ۾ هئي ته عملي زندگي جو رستو به تمام انسانن لاءِ هڪ ئي هو.
فني تهذيب جي دور ۾ تعليم کي صحيح طور تي زندهه رهڻ لاءِ علم کي مخصوص شعبن ۾ ۽ مختلف قسم جي هنرن ۾ پيشه ورائي سکيا جي سهاري جي ضرورت آهي پر پنهنجي پيشي ۾ داخل ٿيڻ کان اڳ هر ان شخص کي جيڪو پيشه ورائي سکيا حاصل ڪري ٿو ڪيس اهڙي طرح پيشه وار قسم ڪٽڻ گهرجي جهڙو طب جو پيشو اختيار ڪرڻ وارن لاءِ لازمي آهي ان شخص کي جيڪو ڪنهن به پيشي سان لاڳاپيل هجي ڪيس ان ڳالهه لاءِ پنهنجي زندگي وقف ڪرڻ گهرجي ته هو پنهنجي مخصوص علم ۽ مهانتا کي پنهنجي ساٿي انسانن جي ڀلائي ۽ فائدي لاءِ استعمال ڪندو، نه ڪي ان جي استحصال خاطر- هو پنهنجي ۽ پنهنجي خاندان جي مفاد تي پنهنجي پيشه ورائي فرضن کي اهميت ڏيندو- ان جي زندگي جو مقصد وڏ ۾ وڏ خدمت ڪرڻ هوندو نه ڪي وڌيڪ منافع ڪمائڻ.
اڪيدا: اوهان صحيح ٿا چئو ته جديد معاشري ۾ مفاد پرستي جي غالب اچڻ ڪري جيڪا عقلي علم ۽ فني مهارت تي زور ڏيئي ٿي، تعليم کي ٻن ٻرن نتيجن ڪي منهن ڏيڻو پئجي ويو آهي. پهريون ته علم کي سياست ۽ معاشيات جو ايجنٽ بنائي ان جو ذاتي وقار ۽ خدمختياري کسي ويئي آهي. ٻيو هي ته علم ۽ تعليم سان لاڳاپيل ماڻهو عقلي علم ۽ فني مهارت جا غلام بڻجي ويا آهن جو ته اڄ علم جي قيمت مقرر ڪرڻ جي اها ئي هڪ شڪل آهي. انهي رجحان جي نتيجي ۾ انسانيت جو احترام ختم ٿي ويو آهي مختصراً عوام/ماڻهو مجبور ڪيا ويا آهن ته اهي عقلي علم ۽ فني مهارت جي غلامي ڪن جيڪي بذاتِ خود سياست ۽ معاشيات جي قابو ۾ آهن.
علم حاصل ڪرڻ جو عرصو:
اڪيدا: شخصي صلاحيتن جي مڪمل نشونما ۽ تربيت جي لاءِ صرف مدرسي (اسڪول) جي تعليم ڪافي ناهي. هر شخص مختلف صلاحيتون رکي ٿو ۽ هر هڪ جون پنهنجون خوبيون ۽ خاصيتون هونديون آهن انهن خوبين ۽ صلاحيتن جو بامقصد استعمال جو مدار انهن کي ابارڻ ۽ علمي زندگي ۾ انهن کي لاڳو ڪرڻ تي آهي.
آئون نه ٿو سمجهان ته مدرسي جي تعليم اهو معيار پيمانو (Criteria) هجڻ گهرجي جنهن تي ڪنهن شخص جي صلاحيتن کي پرکيو وڃي سيئي ذهين شاگرد ڪارآمد ۽ باصلاحيت شهري ثابت ناهن ٿيندا ۽ ٻيا گهڻا ماڻهو پنهنجي شاگردي واري زماني ۾ پنهنجي صلاحيتن جو ڀرپور مظاهرو ڪري ناهن سگهندا ۽ وچولي عمر ۾ يا ان کانپوءِ به معاشري جا قابل ۽ ممتاز/مشهور رکن بنجندا آهن ۽ ان کان علاوه علم اڄ جيتري تيزي سان بدلجي رهيو آهي ته ڪو شخص جيڪا تعليم اسڪول ۾ حاصل ڪري ٿو اها جلدئي پراڻي ۽

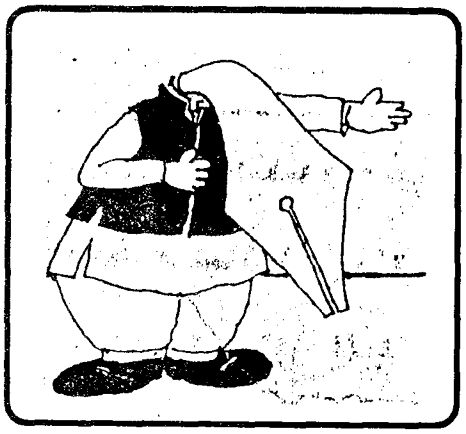

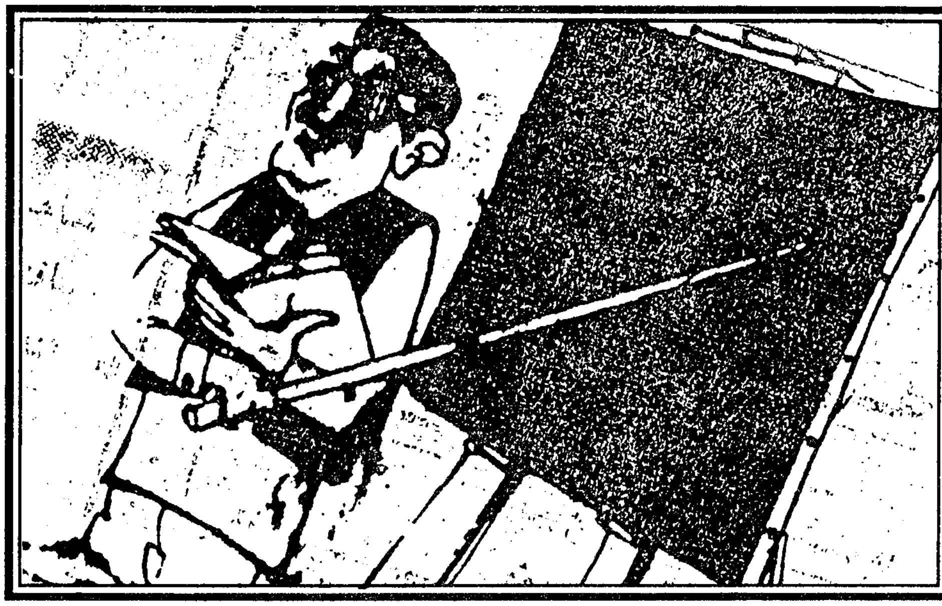

ڪڏهن ڪڏهن ته بلڪل بيڪار ٿي ويندي آهي.

<u>ٽوائن بي:</u> اڄوڪي دنيا ۾ اسان جو علم تمام تيزي سان وڌي رهيو آهي، جيڪو مفهوم ان جو اڄ آهي اهو سڀاڻي نٿو رهي. ان لاءِ ٻارن جي ڪل وقتي تعليم ڪافي ناهي. ان تعليم ڪانپوءِ حياتي ۾ جز وقتي ذاتي تعليم هجڻ گهرجي. ٻاراڻي دور ۾ جيڪا تعليم ملي ٿي اها هاڻ پوري زندگيءَ لاءِ ناڪافي ٿئي ٿي. ان سان گڏ اسڪول يا يونيورسٽي کان فارغالتحصيل ٿيڻ وقت شاگرد جيڪا سند وٺي ٿو، اهو ان جي پوري زندگيءَ ڪي پرکڻ لاءِ ناهي بلڪ رکو ان جي باري ۾ عارضي رايو قائم ڪرڻ هجڻ ڪپي. ذهني پختگي جي دور ۾ اسان مان هر هڪ ڪي پيري پيري جانچيو ۽ پرکيو وڃڻ گهرجي. اهو امتحان فرد جي هر سطح تي عملي ڪارڪردگي جي صورت ۾ هئڻ گهرجي اها سراسر ناانصافي ۽ زيادتي آهي ته زندگي ۾ فقط هڪ ڀيري ڪنهن فرد جي درجي بندي ڪئي وڃي ۽ اها به هن جي عمر جي سورهين يا ٻاويهين سال ۾ عمر جي پهرين يا ٻئي درجي ۾ شاگرد هئڻ جي حيثيت ۾ ڪجهه سست رفتار هوندا آهن جيڪي حياتي جي پڇاڙي مهل عروج/ ڪمال ماڻيندا آهن ان جي ابتڙ ابتدائي عمر ۾ ذهين نظر ايندڙ پنهنجو معيار برقرار رکڻ ۾ ناڪام ٿيندا آهن ونسٽن چرچل ٻالڪپڻ ۾ ڏاڍو ڪاهل ۽ سست هو. نوجواني ۾ بهتر نظر ايندو هو . وچولي عمر ۾ ناڪام نظر ٿي آيو۽ پنهنجي حياتي جي سٺ ورهين جي عمر ۾ بنا ڪنهن شڪ شبي جي هڪ عظيم انسان سڏيو ويو. هڪ ٻي شخصيت جنهن انگلينڊ جي تاريخ تي گهاٽا اثر وڌا اهو ستين صدي جو يوناني عيسائي مشنري ٿيوڊور آف تارسس "THEODORE OF TARSUS" هو.

جڏهن ڪيس ڪليسا جي اصلاح لاءِ موڪليو تڏهن سندس عمر اوترٽي هئي جيتري عمر ۾ چرچل کي وزيراعظم مقرر ڪيو ويو ته هو برطانيا کي شڪست کان بچائي سگهي. چرچل جيان ٿيوڊور به پنهنجي مشن کي ڪاميابي سان مڪمل ڪيو هن انگلينڊ جي ڪليسا جي اصلاح لاءِ ويهه سال سخت محنت ڪئي جڏهن ته سندس عمر تنهن وقت سٺ ستر سال جي قريب هئي. اهڙي طرح ناڪام زندگيءَ جون به عجيب ۽ غريب مثالون يقين پيش ڪري سگهجن ٿيون.

<u>اڪيدا:</u> جڏهن هڪ ٻار وڏو ٿي معاشري ۾ داخل ٿئي ٿو ته صرف ان جي تعليمي قابليت هن جي ڪردار کي پرکڻ جو پيمانو/ معيار نٿو ٿي سگهي ڪنهن جي ڪردار جي وسعت/گهرائي ۽ تجربي جي اونهائي جي پل/آڌار تي ٻيا ان جو تجزيو ڪندا آهن جيتوڻيڪ ان ۾ اختلاف ٿي سگهي ٿو ته جيڪو ڪم ڪيو ويو اهو جسماني هو يا ذهني ۽ ڪيتري قدر هڪ شخص پنهنجي صلاحيتن کي ظاهر ۽ استعمال ڪيو. ان کي بهرحال جسماني طور ۽ ذهني ۽ روحاني طور تي حساس هئڻ گهرجي. رڳي تعليم معقول حد تائين جسم يا ذهن جي نشو نما ڪري نٿي سگهي ان جي مدد لاءِ اسانکي اهڙا رستا ڳولهي ڪڍڻا پوندا جيڪي شاگردن کي معاشري جي ويجهو آڻين. غيرنصابي سرگرميون ۽ سماجي زندگي جي ذريعي جنهن حد تائين ممڪن هجي موقعا فراهم/ مهيا ڪجن. مان سمجهان ٿو اڄ اهڙي تعلمي نظام جي ضرورت آهي جيڪا پوري انسانيت جي ترقي تي توجهه ڏئي.

<u>ٽوائن بي:</u> مون خيال ظاهر ڪيو هو ته بالغ عمري ۾ جاري مستقل، تعليم (Continuing education) جو هڪ فائدو هي آهي ته فرد پنهنجي ذاتي تجربن جو تعلق پنهنجي تعليمي قابليت سان قائم ڪندو.

هاڻي آءٌ اهو واڌارو به ڪرڻ چاهيندس ته عملي تجربا حاصل ڪرڻ خاطر غير نصابي سرگرمين ۽ سماجي زندگي جي ذريعي جيترو ممڪن ٿي سگهي ابتدائي عمر ۾ موقعا فراهم/ مهيا ڪرڻ گهرجن.

۽ برطانيا جي نام نهاد پبلڪ اسڪولن جي نظام تعليم ۾ اها ڳالهه تسليم ڪئي وئي آهي. انهن مان ڪجهه نجي اسڪول آهن. نه ڪي سرڪاري جيڪي ان تنقيد کان نٿا بچن ته اهي انتظاميا جي جڪڙ ۾ آهن پر اهي چوڪرن کي اهڙا موقعا مهيا ڪندا آهن ته هو اختيارات استعمال ڪن ۽ احساس ذميواري پيدا ڪن. ان ڏس ۾ برطانوي پبلڪ اسڪول هڪ بهتر مثال قائم ڪري رهيا آهن انهن منجهان هڪ ۾ مون تعليم حاصل ڪئي آهي. اهو ماڻهو جيڪو ان اسڪول جو سربراهه هو ڪيس اهو يوناني قول سمجهايو ويو ته "اختيار

ٻئي طرف ڪنهن محنت لاءِ ضروري ناهي ته هو استاد به هجي. تحقيق جي خواهش سان گڏ سدائين پڙهائڻ جي خواهش شامل ناهي

ڪردار جو امتحان آهي."

انساني صلاحيتون مختلف قسمن جو هونديون آهن ۽ هر طرح جون صلاحيتون سماجي لحاظ کان قيمتي هونديون آهن هر هڪ فرد جي مخصوص صلاحيت تلاش ڪري اڀارڻ کهرجي.

تعليم لاءِ سرمائي ڪاري

اڪيدا: بدقسمتي سان گهڻن ملڪن ۾ تعليم حڪومت جي انتظام هيٺ آهي ۽ انهن اصولن جي پابند آهي جيڪي حڪومت جي مقصدن جي پوئواري ڪندڙ هجن. علم ۽ تحقيق جو، جيڪي تعليم جا سرچشما آهن خاص طور تي رياست جي ضرورتن سان گهاٽو تعلق هوندو آهي ڇو ته حڪومت جي ڪثير/ گهڻي مالي امداد ڪانسواءِ، جنهن جي تحقيق جي اڻ کٽندڙ ميدان ۾ گهڻي ضروت هوندي آهي، ان کي پورو/مڪمل ڪرڻ ناممڪن هوندو آهي.قومي دلچسپي سان لاڳاپيل مضمونن Subjects ۾ سرمايو مهيا ٿي ويندو آهي ۽ تحقيق جا نتيجا به بهترين نڪرندا آهن پر نامناسب رويو ته اتي موجود آهي جتي مضمونن جو سڌو سنئون تعلق قومي مفادن سان ناهي هوندو يا عالمن ۽ حڪومت جي خيالن ۾ اختلاف هوندا آهن علم ۽ تحقيق جي دنيا جو اهو مزاج/ رويو سڌوسنئون تعليمي دنيا تي اثرانداز ٿيندو آهي جتي قومي مفادن سان لاڳاپيل مضمونن تي توجهه ڏنو ويندو آهي ۽ ٻين کي نظر انداز ڪيو ويندو آهي.

ٿوائن بي: اها تمام نامناسب ڳالهه آهي ته تعليم لاءِ سرمايو، انتظام ۽ هدايتن تي رياست جي اجاراداري/ هڪ هٽي هجي ڇاڪاڻ ته رياست مطالعي جي انهن رجحانن کي وڌائڻ جو ڪوششون ڪندي آهي جيڪا ان جي قوت/طاقت کي وڌائي سگهن ان سان گڏوگڏ رياست اهڙي تعليم ۾ جيڪا ان جي انتظام هيٺ هوندي آهي ۽ جنهن جا اخراجات/خرچا هو مهيا ڪندي / پريندي آهي اهڙيون نظرياتي تبديليون آڻيندي جنهن جي مدد سان شاگردن کي به انتظاميا جي نظريئي جو حامي بڻايو وڃي.

سرڪاري خرچن تي ٻڌل گهٽ قيمت واري تعليم جا ڪجهه فائدا به آهن مثلن اها

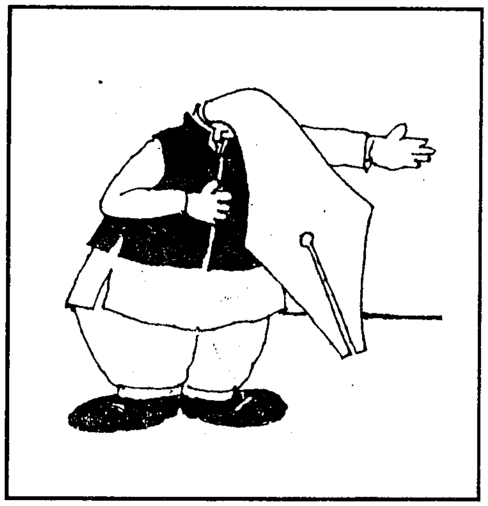

سيني ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين کي هڪ جيترا موقعا مهيا/فراهم ڪندي آهي. اڄ برطانيا انهن چند ملڪن منجهان هڪ آهي جتي غريب خاندانن جا ٻار پنهنجي بهترين تعليم لاءِ گهٽ قيمت واري سرڪاري تعليم جا شڪرگذار آهن.

اڪيدا: يقينن هڪ جيتريون تعليم سهولتن جي نقطي نگاهه کان حڪومت يا خودمختيار عوامي ادارن جي مالي مدد/سهائتا اٽر/ناگزير آهي ڇاڪاڻ ته ماڻهون عام طور تي تعليمي ادارن جي خرچن جو بار کڻڻ جا قابل ناهن هوندا پر ان بابت تعليم ڇا ۽ ڪهڙي هجي ۾ ڪنهن به دخل اندازي جي اجازت نه هئڻ گهرجي ۽ تعليم کي ڪنهن خاص رخ ڏانهن موڙڻ جي ڪا به اٽسڌي ڪوشش نه ڪرڻ گهرجي. اسانجو مسئلو هي آهي ته اسان کي مالي سهائتا/مدد جو هڪ اهڙو منصوبو ٺاهڻو آهي جيڪو تعليم تي ناجائز دٻاءُ جي خطري کي اڳتي نه وڌائي.

ٿوائن بي: برطانيا ۾ پهرين جنگ عظيم کانپوءِ اسان اهڙيون نيم سرڪاري ڪارپورشنون بڻايون /جوڙيون آهن جنهن کي سرمايو عوامي فنڊ کان مهيا ڪيو ويندو آهي پر اها حڪومت جي اختيار ناهي. انهن جو انتظام آزاد بااختيار ادارن وٽ آهي. انهن مان هڪ يونيورسٽي گرانٽس ڪاميٽي آهي جيڪا برطانيا جي يونيورسٽين لاءِ سرمائي جو وڏو حصو مهيا ڪندي آهي. ان فنڊ جو تمام ٿورڙو حصو شاگردن جي فيسن ۽ نجي عطين جي ذريعي حاصل ٿيندو آهي. ان جو مقصد هي آهي ته حڪومت کي سرمائي جي ذريعي نجي عوامي ادارن جي پاليسين ۾ دخل اندازي کان روڪيو وڃي پر ايئن وقت کان اڳي ٿيندو ته يونيورسٽي گرانٽس ڪاميٽي ۽ ٻين نيم سرڪاري ادارن (مثلن برٽش براڊ ڪاسٽنگ ڪارپوريشن جيڪو اهم تعليمي ادارو آهي) جي خودمختياري جو پارليمنٽ ڪيستائين احترام ڪندي.

ظاهر آهي ته نيم سرڪاري ادارن جي منصوبابندي غير يقيني آهي اهم ڳالهه اها آهي ته تعليم کي يقيني طور تي محفوظ ۽ مستقل بنيادن تي خودمختيار بڻايو وڃي. ان لاءِ آءُ سمجهان ٿو ته ٻه ڳالهيون ضروري آهن. هڪ ته مستقل مالي عطيو جيڪو نه حڪومت ۽ نه ئي وري ڪنهن تجارتي ادارن جي انتظام هيٺ هئڻ گهرجي. ٻيو استادن ۽ تعلمي منتظمن جو اهڙو عملو جنهن جا علمي ۽ اخلاقي معيار ايڏا ته بلند هجن ته جيئن عوام سندن مڪمل طور تي حمايت ۽ عزت ڪن

اهڙا عطيا ناقابل واپسي تحفن جي ذريعي مهيا ڪري سگهجن ٿا. ان طرح جو عطيو ڏيندڙ يا ان جو وارث قانوني طور ان ڳالهه جو پابند هوندو ته هو فيصلي جي استعمال جي معاملي ۾ دخل اندازي نه ڪندو. آمريڪي نجي ادارن ۾ تعليم ۽ تحقيق جي ترقيءَ لاءِ اهو اصول اپنايو ويو آهي. زمين جي عطين جو به ساڳيو اصول آهي جيڪو رياستي يونيورسٽين ۽ ڪاليجن جي لاءِ آمريڪا ۾ آمدني جو هڪ ذريعو آهي. مستقل عطين لاءِ زمين بهترين شئي آهي ڇاڪاڻ ته زمين جي قيمت رپئي جي قيمت جي برعڪس بدلجندي آهي، روپئي جي قيمت ان وقت به گهٽ ٿيندي رهندي جڏهن افراط ذر (Inflation) پنهنجي اونچي شرح ۽ تيزي رفتاريءَ سان موجود نه هجي مون ونچسٽر ڪاليج ۾ ١٩٥٢ع ۾ جيڪو وظيفو حاصل ڪيو هو اهو ان زمين جي آمدني کان فراهم ٿيو هو جيڪا ١٣٩٥ع ۾ ڪاليج جي بانيءَ وقف ڪئي هئي.

آءُ سيني ملڪن جي تعليمي ادارن وٽ ناقابل واپسي وقف ڪيل ايتري زمين ڏسڻ چاهيان ٿو جن جي مدد سان شاگردن جي فيسن کي گهٽ ڪجي ۽ استادن جي پگهارن

کي وڌائي سگهجي. اهڙي طرح رياست ۽ وڏن تجارتي ادارن کان آزادي يقيني ٿي ويندي.

تعليمي ادارن کي مڪمل خودمختيار هئڻ گهرجي انهن ادارن جي آئين ۾ تعليمي منتظمن ۽ استادن کان سواءِ والدين (اسڪول جي صورت ۾) ۽ شاگردن (ڪاليجن ۽ يونيورسٽين جي صورت ۾) جي نمائندگي هئڻ گهرجي. تعليم جيئن ته هڪ سماجي عمل آهي. جنهن سان سموري معاشري جو گهاٽو تعلق آهي ان ڪري عام ماڻهن جي به نمائندگي ضروري آهي. تعليم پاليسي جي ناهڻ ۽ نافذ ڪرڻ جي ڏس ۾ البت انهن سڀني شرڪت ڪندڙن جي اختيارن جي مقرر ٿيڻ ۾ اختلاف ٿي سگهي ٿو. جهڙوڪ: سڄي دنيا ۾ ان مسئلي تي هاٿو ڪي اختلافن مان ظاهر ٿئي پيو.

تدريس ۽ تحقيق

اڪيدا: اها ڳالهه وڻندڙ آهي ته استادن کي جيڪي حقيقتون پڙهائيندا آهن انهن ماڻهن کان جيڪي تحقيق ۾ خصوصي مطالعي ۾ مصروف آهن بلڪل الڳ رکڻ ڪپي. اها حقيقت آهي ته تعليم ۽ تحقيق به مختلف شعبا آهن ۽ اعليٰ تعليمي حلقن ۾ تحقيق کي تعليم تي ترجيح ڏني ويندي آهي پر تعليم ۽ تحقيق جي عملي اجاريداري/هڪ هٽي واري فرق استاد کان اها تازگي کسي وٺندي آهي جيڪا هڪ محقق جي حيثيت ۾ ڪيس ڪم ڪرڻ خاطر حاصل هئڻ ضروري هوندي آهي. جيڪڏهن اسين استاد ۽ محقق کي الڳ/ ڌار ڪريون ته به استاد ۽ محقق جي وچ ۾ رابطي ۽ ضابطي وڌائڻ جا رستا ڳولهي ڪڍڻا پوندا ته جيئن استاد جو معيار بلند ڪيو وڃي.

نوائن بي: آءُ سمجهان ٿو ته يونيورسٽي جي سطح تي استاد کي تحقيق ڪرڻ جو به موقعو ۽ وقت ملڻ گهرجي ۽ ان سان گڏو گڏ پڙهائڻ به سندس فرضن جو اهم حصو هئڻ گهرجي. يونيورسٽي جي تعليم جو مقصد شاگردن کي اهو سيکارڻ آهي ته اهي پنهنجي پاڻ کي تعليم يافته ڪيئن بڻائين. جيڪڏهن استاد اهو ڪم چڱي نموني ڪرڻ چاهين ٿا ته ڪين پنهنجو پاڻ کي تعليم يافته بڻائڻو پوندو ۽ انهن لاءِ ذاتي تعليم جو ذريعو آهي تحقيق.

ٻئي طرف ڪنهن محقق لاءِ ضروري ناهي ته هو استاد به هجي. تحقيق جي خواهش سان گڏ سدائين پڙهائڻ جي خواهش شامل ناهي هوندي آءُ نٿو سمجهان ته ڪو انهي مهل ڪوئي محقق اعليٰ معيار جو ڪم ڪري سگهي ٿو جڏهن هو سموري زندگي ان لاءِ وقف ڪري ڇڏي ۽ تمام سرگرميون ترڪ ڪري ڇڏي. جيڪڏهن اهو ائين ڪري ٿو ته پنهنجو/ پنهنجي پاڻ کي انساني زندگي جي روزمره جي ڌارا کان ڌار ڪري ٿو ۽ ان سان گڏوگڏ پنهنجي پاڻ کي عملي زندگي جي ان تجربن کان به ڏور ڪري ٿو جيڪو هو ڪنهن تجربيگاهه يا ڪتب خاني/ڪتب گاهه/لائبريري ۾ به حاصل نٿو ڪري سگهي. سڀ کان وڏيڪ تخليقي محقق اهي ماڻهو هوندا آهن جنهن تحقيق سان گڏوگڏ ٻيا مشغلا به ڪيا هجن.

منهنجي پنهنجي تاريخي تحقيق جي متعلق مضمون (study of History) ڏانهن اشارو آهي. سنڌيڪار) ۾ اڪثر تاريخدان جزوقتي استادئي ناهن پر ساڳئي وقت اهي جزوقتي سياستدان، منتظم، سپاهي يا تاجر به آهن، تن منجهان ڪن ته هڪ ئي وقت ۾ پيشا اختيار ڪيا هيا اهي ماڻهو آهن جن پنهنجي پيشي کان رضا ڪاراڻي يا زوري رخصت/ رٽائرمينٽ ڪانپوءِ تاريخ لکڻ شروع ڪئي ۽ اهي ماڻهون انتهائي ڪامياب تاريخ دان ثابت ٿيا چو ته ذاتي تجربو ان ۾ شامل هو انهن پاڻ ان ڪمن ۾ عملي حصو ورتو جنهن جو پوءِ علمي مطالعو ڪيو ۽ اهڙي طرح انهن کي هن ميدان ۾ ڄاڻ ۽ دانش حاصل ٿي.

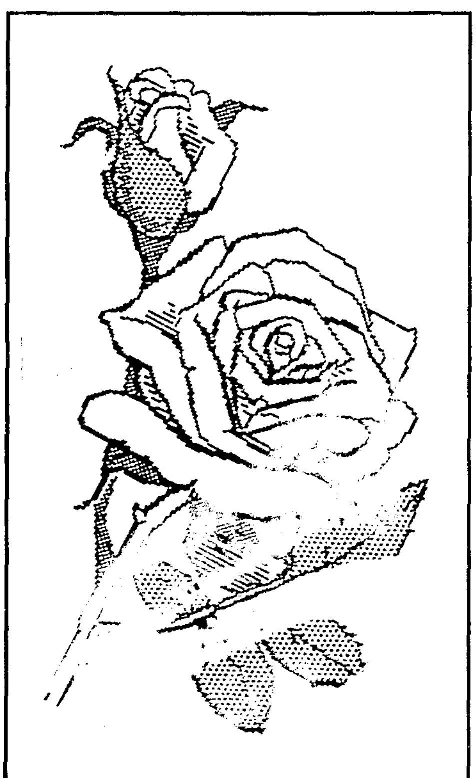

اڪيدا: جڏهن ڪو به محقق پاڻ کي عام انساني زندگي جي جذبن، خوشين ۽ غمن کان ڌار ڪري ٿو ته تڏهن هن جي تحقيق جا نتيجا عجيب ۽ غريب پر خوفناڪ به ٿي سگهن ٿا. اوهان جي انهي مشاهدي ته انهن ماڻهن جن زندگي جو وڏو حصو ٻين سرگرمين ۾ گذاريو وڌيڪ پرفڪر محقق ثابت ٿيا، مونکي ان امڪاني خطري کان بچڻ جو هڪ رستو ڏيکاريو آهي.

مؤرخ/تاريخ دان ۽ ماهر عمرانيات جي لاءِ هي معاشرو جنهن ۾ اسين رهون پيا تخليقي خيالن جي اپارڻ جو معلوماتي مواد مهيا ڪرڻ جو سڀ کان وڏو ذريعو آهي پر ان شخص لاءِ به جيڪو قدرتي پر عجيب ۽ غريب غير انساني شين ۾ دلچسپي رکي ٿو معاشرو ڪيس اهم نوعيت جي معلومات مهيا ڪري ٿو چاڪاڻ ته ان جي تحقيق مان انساني زندگي کي انيڪ فائدا حاصل ٿين ٿا. ان معائن ۾ روزمره جي سماجي زندگي جا تجربا نهايت ضروري آهن محقق ۽ ماڻهو جي وچ ۾ انهن رابطن جي روشني ۾ اها ڳالهه ثابت ٿئي ٿي ته علم جي ماهر کي کپي ته هو پنهنجي موضوع ۽ تحقيق جي نتيجن کي شاگردن ۽ عام ماڻهن تائين قابل فهم انداز ۾ پهچائي يا ڪيس گهرجي ته هو عام ماڻهن کي ان سطح تائين تعليم ڏيئي ته جيئن اهي سندس نقطي نظر کي سمجهي سگهن اهڙي طرح ان جي تحقيق جو تجزيو غير واسطيدار ماڻهو ڪري سگهندا. انهن جي سوچڻ جو انداز تحقيق لاءِ نئون نقطه نظر فراهم ڪري سگهي ٿو. اهڙي طرح ممڪن آهي ته ترقي جي راهه درست ڪري سگهجي يا اهڙي تحقيق کي روڪي سگهجي جيڪا خطري ڏانهن وڌي رهي هجي.

مون پنهنجي هڪ نظم ۾ لکيو هو ته،
هرڪو ماڻهون چانئي ڄمر مان،
موت جي نازڪ ٻانهن ڏانئين،
ڳولاجون ڳنڍيون ٿو کولي........

مان به زندگيءَ جي اڻ ڏٺيل ڏاڳي جي ويڙهي جون ٻاويهه ڳنڍيون کولي چڪو آهيان..... ۽ ڳولا جو اهو سلسلو اڃا جاري آهي... ڳولا، جنهن جا ساٿي ۽ همراز خواب هوندا آهن، خواب، جن جي ساڀيان لاءِ ماڻهو ڳولا جو سفر جاري رکندو آهي.... مان حقيقتن کان ڏاڍو لهرائيندو آهيان! ڪوئي ڀلي مونکي بزدل چوي، مان ته ڏانهن اڇلايل سمورن پٿرن لاءِ زندگيءَ جهڙو ليڙون ليڙ دامن ته ڦهلائي سگهان ٿو.... پر پنهنجي اکين جي آکيري ۾ ڦٿندڙ خوبصورت پکين جهڙن خوابن کي ڪڏهن به حقيقت جي باز جي ور چڙهڻ نه ڏيندس! مون خوابن سان ائين پيار ڪيو آ، جيئن مون پنهنجي شاعريءَ سان.... ۽ شاعري به ته، منهنجي ڪرڻ لڳي ٿي...... ساڀيا جيڪا اڌوري آهي...... جنهن ۾ صف هڪڙو ڪردار آرٽس فيڪلٽيءَ ۾ پنهنجا پرندڙ هٿ پينٽ جي کيسي ۾ وجهي، گهمندو رهي ٿو، پر ڪنهنجا به برف جهڙا ٿڌا هٿ اڃا سنڌس پرندڙ من تي نه پيا آهن.... جيتوڻيڪ سنڌس وڌيل ڏاڙهي ۽ بي ترتيب وار ڏسي ڪوبه ٽڏي جهرٽي جهڙي مائي آواز ۾ ڪائنس سبب نه ٿو پڇي، پر پوءِ به ڏاڍهس ڏسي مرڪي سنڌس دوست اظهارسومرو، نواز خان زنئور، منصورسيتائي، صابر ۽ علي چون ٿا ته "يار! توکي ڏاڙهي نه ٿي ٺهي" ۽ پوءِ ٻئي ڏينهن تي هو به انهن جهڙو ٿي وڃي ٿو. هو پاڻ کي سماج ۾ هوندي به اڪيلائيڪو محسوس ڪري ٿو، بيچيني سنڌس نس نس ۾ ويڳاڻپ جا ڪوڪا ٺوڪيندي ٿي رهي پر ميڊم تنوير جوڻيجو جي پيرڊ ۾ جڏهن ليڪچر هلندي، ڪلاس ۾ ٺهڪڙا مچي ٿا وڃن ته پائي ٿو، کيس زندگيءَ سان پيار ڪرڻ گهرجي، کلڻ گهرجي، وڏا ٺهڪ ڏيڻ گهرجن.. جي ڪجهه به پڌڻ ۾ نٿو اچي .... تڏهن کيس پنهنجي اکين تي چڙهيل Black glass-es تي هلڪي گهم محسوس ٿي ٿئي.... ۽ هو سنڌي ڊپارٽمينٽ جي سامهون واري وڻ جي هيٺان رکيل ڪرسيءَ تي ويهي، وڏا وڏا ساهه کڻڻ لڳي ٿو.... تڏهن شاعريءَ جي ديوي کيس پنهنجن ٻاڪرن ۾ ڀري ٿي، سنڌس سمورا احساس ڪاڳر تي اٿلڻ ڦٿلڻ لڳن ٿا...... ۽ تڏهن هو ڪوڙن ٺهڪن کان ڪوهين ڏور سانت نگر جي ٻهڪيل گهٽين ۾ رلڻ لڳي ٿو........ لفظ سانئس ڳالهائڻ ٿا...... ۽ هو چُپ انهن کي ٻڌندو ٿو رهي ...... ۽ جڏهن سنڌس قلم ٻهڻي ٿو رهي ته هو ڪوري ڪاڳر تي پنهنجي لڙڪن سان لکيل تحرير ڏسي ٿو..... ۽ پوءِ جڏهن هو انتهائي مانواري ميڊم سحر امداد جي آفيس ۾ هلندڙ "لاٽ فورم" جي ڪڏجاڻيءَ ۾ اهو احساس اڄاري ٿو، تڏهن کيس اندر ۾ دکندڙ اڳرن تي پاڻيءَ جا ڇنڊا پوندي محسوس ٿين ٿا.

"هڪڙي خواب جي ڳولا ۾"

ڪئمپس ڪالم
فياض چنڊ ڪليري
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

خوابن جو اولڙو ٿي آهي اهو اولڙو جنهن تي اڻ جيل لفظن جي ڳهه جميل آهي...... ۽ سورج رات سان ناهه ڪري چڙهيو آهي.... چنڊ، منهنجي ۽ منهنجي خوابن جي سڄاڻپ...... ۽ هڪڙو چنڊ اڄ به اکين جي آغوش ۾ منهنجي جنمن جي اتهاس جو امين آهي، اهو چنڊ جيڪو مون هُن جي ٻنهي هٿن کي ملائي ڏاهيو هو.... عيد جي چنڊ جهڙو ...... چڻ ڪاليڪ........ انهن هٿن جو ڇهاءَ ته خوابن جي لمس جيان اکين مان وهندڙ سنڌوءَ اُٿل ۾ لڙهي ويو، پر هڪڙو چنڊ اڄ به منهنجي نانءَ سان جُڙيل آهي!

مون جڏهن طارق عالم جو ناول رهجي ويل منظر، پڙهيو ته مون هڪ خواب ڏٺو هو، سنهن ناول جي ڪردار جهڙو خواب .... ۽ اڄ جڏهن منهنجو وجود صدين جون صدائون ٻنجي، ڄامشوري جي وڏن پهاڙن سان ڳالهيون ڪري ٿو، تڏهن چڻ انهيءَ خواب جي ڏنڌلي ساڀيان، ڪنهن خوبصورت نرتڪيءَ جيان رقص ۾ هو مسلسل کلي نٿو سگهي، کيس ڊپ ٿو ٿئي ته ڪٿي کلندي کلندي ڪائنس لڙڪ نه وهي اچن..... پريس ۾ پروف ڏسندي، مواد چونڊيندي ۽ ڪلاس ۾ اقتصاديات جا حساب حل ڪندي ڪندي، جڏهن اندر جو ڪوي جاڳي ٿو پوي، تڏهن کيس سموري يونيورسٽيءَ ذات نگر محسوس ٿي ٿئي. فيڪلٽيءَ ۾ ڦرندڙ شوخ چنچل ۽ معصوم ڇوڪرين ۾ هو اهڙي ڇوڪري ڳولڻ لڳي ٿو، جنهن جي جهوليءَ ۾ سمهي هو زندگيءَ جا سمورا ٿڪ لاهي سگهي......... جيڪا سنڌس وچڙيل وارن کي پنهنجين مخروطي ۽ جادوئي آڱرين سان سنواري ۽ جنهن جو نازڪ هٿڙو پڪڙي، هو عبدالله شاه - ع قاضيءَ جي مزار تي پهرين حاضري ڀرڻ وڃي. پر هُن جو نگاهون فيڪلٽيءَ جي هڪڙي ڇيڙي کان ٻئي ڇيڙي تائين وڃي، موٽي ٿيون اچن.... سنڌس قدم فيڪلٽيءَ جون سموريون منزلون طئي ڪري موٽي ٿا اچن ...... پر هُن کي چوڌسائن ۾ سواءِ مصنوعي ٺهڪن جي پڙاڏن

هو دوستن جي معاملي ۾ انتهائي خوشنصيب آهي. جڏهن به اڪيلائي سانس ڪچهري ڪندي آهي، تڏهن هو سکر جي گهٽين ۾ رلندڙ حبيب ساجد، نواب شاهه جي رستن تي تيز موٽر سائيڪل هلائيندڙ اندين ولين جهڙي دوست ضراب حيدر ڏانهن خط لکي ٿو يا ڇوڪريءَ جي هٿن جهڙا نرم هٿ رکندڙ پرينءَ ڊاڪٽر مراد قريشيءَ سان گڏ جي پهاڙن جا پيچرا اُڪرڻ لڳي ٿو کيس پهاڙن جو پنڌ ڏاڍو وڻندو آهي، جو ته پهاڙ سسئيءَ جي وفائن جا ساکي آهن.... ۽ هو چاهي ٿو ته راهي ٿي پهاڙ سنڌس گمنام صدائن جا ساکي رهن. جنهن رات هو خواب نه ٿو ڏسي ته ٻئي ڏينهن اُٿڻ سان هو گلزار، سارا شگفته جا شعر پڙهي ٿو، جو ته انهن جي شاعري کيس خواب نگر ۾ رهندڙ ويڳاڻن روحن جون رڙيون محسوس ٿينديون آهن. آس آهي ته ڪاش! سنڌس سمورن خوابن مان هڪڙي خواب جي ساڀيا اوس ٿئي، خواب جنهن جا رنگ ڪنهنجي ڳهرين اکين ۾ تڪيل آهن.

توانائي پيدا ڪرڻ جو نئون طريقو

SAND, THERMAL, ENERGY. CONVERSION

تعارف

پورين پورين پنن وارو ڏيهہ ٿر جتي جي ڏهرن ۾ اسان جي مستقبل جا آثار اڄ بہ سونيلي جا گل ٿي ٽڙن ٿا. جتي ڪج جي ٽڪن مان ٻاڪ جا ڪرڻا ڦٽن ٿا ۽ رات ڪهنبيءَ ۾ پنهنجي سموري معنيٰ وڃائي ويهي ٿي. انهي ٿر جي مقدر جي اماس ۾ روشنين جا اجالا آڻڻ لاءِ ڪاهوڙي ولي محمد راهمون، ڇاڇري تعلقي جي واريءَ جي وڏن وڏن ڏڙن ۾ گهيريل خوبصورت ڳوٺ جيسي جي پار ۾ ١٠ نومبر ١٩٦٥ع تي اکيون کوليون پنهنجي سموري علمي سفر ۾ هميشه امتيازي پوزيشن سان پاس ٿيندو رهيو ۽ ١٩٩٠ع ۾ ٿر جي واريءَ مان بجلي پيدا ڪرڻ واري ٿيسز سان گڏ ٻهرين پوزيشن سان مهراڻ يونيورسٽي مان B.E جي ڊگري حاصل ڪئي. ۽ اتي ئي ليڪچررشپ جوائن ڪيائين ۽ پنهنجي انهي شاندار ڪم سر انجام ڏيڻ تي ڪيترائي گولڊميڊل ۽ ايوارڊ حاصل ڪيا. هن انسٽيٽيوشن آف اليڪٽريڪل انجنيئرز پاڪستان (I.E.E.P) طرفان پنهنجي ريسرچ ورڪ پيش ڪرڻ تي گولڊ ميڊل ۽ فرسٽ پوزيشن حاصل ڪئي. ١٩٩١ع ۾ سنڌ گريجوئيٽ ايسوسيئيشن طرفان گولڊ ميڊل حاصل ڪرڻ سان گڏ ١٩٩٢ع ۾ مهراڻ يونيورسٽي جي ڪانووڪيشن ۾ (Best graduate) گولڊميڊل پڻ حاصل ڪيو. هيستائين چار گولڊ ميڊل ۽ ٻيا ڪيترائي ايوارڊ حاصل ڪندڙ ولي محمد راهمون هن وقت سنڌ گورنميٽ ۾ اليڪٽريڪل انجنيئر طور ڪم ڪري رهيو آهي.

قاسم سومرو

ولي محمد راهمون-

مترجم: اقبال يوسف شيخ (انجنيئر)

تعارف:

جيڪو خيال اصل ۾ اسان هتي پيش ڪري رهيا آهيون اهو آهي (Ocean thermal energy conversion otec) جتي درجہ حرارت جو تفاوت صرف $16^{\circ}C$ آهي، جڏهن تہ ٿر جي واريءَ ۽ هيٺ موجود پاڻيءَ جي درجہ حرارت جو تفاوت تقريبن $40^{\circ}C$ رهي ٿو، پر تجربيگاهن ۾ اهو پڻ مشاهدو ڪيو ويو آهي تہ اهو تفاوت ان کان اڃان گهڻو وڌيڪ ٿي سگهي ٿو.

اسان جي پراجيڪٽ جو نالو (sand thermal energy conversion - STEC) رکيو ويو آهي. هن ۾ اسان سج جي قدرتي توانائي (جيڪو قدرتي توانائي جو هن ڪائنات ۾ وڏي ۾ وڏو ۽ سستو ذريعو آهي) کي ٿر جي گرم واري ذريعي بجلي پيدا ڪرڻ لاءِ استعمال ڪريون ٿا، جيڪا پاڻي ڪڍڻ جي پڻ ڪم اچي ٿي. اسانجو هي پراجيڪٽ ان حقيقت تي مبني آهي تہ سج جا تيز ۽ گرم ڪرڻا، واريءَ جي ذرڙن کي گرمائين ٿا.

ٿر، جيڪو دنيا جو پنجون نمبر وڏو ريگستان آهي، اسان جي بجلي جي گهرج پوري ڪرڻ کان تمام گهڻو آهي. اهي سڀ شيون جيڪي اسان جي هن پراجيڪٽ کي عملي جامو پهرائي سگهن ٿيون، آساني سان دستياب بہ ٿي سگهن ٿيون.

بنيادي اصول:

STEC سسٽم اصل ۾ هڪ ريفريجريٽر (فرج) واري اصول تي ڪم ڪري ٿو. جيئن تہ فرج ۾ بجليءَ کي استعمال ڪندي، درجہ حرارت جو تفاوت پيدا ڪري ۽ فرج کي برف کان وڌيڪ ٿڌو ڪيو ٿو وڃي. تہ اهڙيءَ طرح ئي درجہ حرارت جي تفاوت کي استعمال ڪندي، ساڳئي ئي اصول تي هلندي، اسان بجلي پيدا ڪري سگهون ٿا.

ان اصول مطابق امونيا گئس (Amo-nia gas) کي رئنڪن سائيڪل

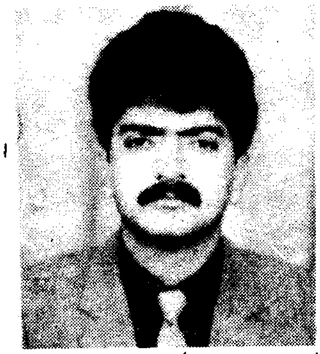

توانائي پيدا ڪرڻ جو نئون طريقو:

Sand thermal energy conversion

اهو اسان جو مشاهدو آهي تہ سنڌ جي نظرانداز ڪيل ضلع ٿرپارڪر جي ڪجهہ علائقن ۾ جتي بجلي تہ ٺهيو پر پيئڻ جو پاڻي بہ ميسر نہ آهي. اتي اونهاري ۾ سخت گرمي ٿئي ٿي، اتان جو درجہ حرارت $48^{\circ}C$ کان مٿي چڙهي وڃي ٿو ۽ ڪڏهن تہ $54^{\circ}C$ بہ ٿيو وڃي جيڪڏهن ٿر جي ان حصي کي هڪ مخصوص ڪاري رنگ سان رنگيو وڃي، جنهن جي قوت جذب گهٽي ۽ قوت اخراج گهٽ هجي تہ اهو درجہ حرارت $70^{\circ}C$ يا $80^{\circ}C$ کان بہ مٿي ٿي سگهي ٿو. ساڳئي ئي وقت اسان اهو بہ ڄاڻون ٿا تہ ٿر جي انهن برپٽن جي هيٺان پاڻيءَ جا وسيع ذخيرا بہ موجود آهن. جنهن جو درجہ حرارت $20^{\circ}C$ تائين هوندو آهي. اهو پاڻي زمين جي سطح کان تقريبن 80 کان 100 ميٽر هيٺ آهي.

حقيقت ۾ اسان زميني سطح ۽ پاڻي جي ذخيرن ۾ موجود، انهي درجہ حرارت جي تفاوت کي استعمال ڪريون ٿا. اها ڳالهہ بہ هر اهو ماڻهو جيڪو جنرل سائنس جي ڄاڻ رکي ٿو، ڄاڻي ٿو تہ هر ڪا گئس ٿڌي ڪرڻ سان پاڻياٺ ۾ تبديل ٿيو وڃي، پر اها خاصيت امونيا گئس ۾ ڪجهہ وڌيڪ آهي، سو اسان پنهنجي پلانٽ ۾ امونيا کي سنڌس ان خاصيت جي ڪري اهميت ڏني آهي. امونيا جي ان خاصيت ۽ درجہ حرارت جي تفاوت، ٻنهي کي استعمال ڪندي اسان پلانٽ هلائينداسين.

(Rankine Cycle) تي هلائيندي تڏو ڪجي ٿو. تہ اها ٻاڦيات ۾ تبديل ٿيو وڃي ۽ جڏهن ڪجهہ درجہ حرارت وڌي ٿو تہ اها وري گئس ٿيو وڃي.

ٿر جي واريءَ کي ڪارو رنگ ڏيڻي ۽ ان جي هيٺان پائيپن جو هڪ جار وڇايو وڃي. جيڪو وري هيٺ پاڻيءَ جي ٿڌي ذخيرن ڪان ٿي موٽي ان ۾ امونيا گئس ڀري وڃي. اها گئس جڏهن هيٺ 120 psi جي داٻ (Pressure) سان پاڻي جي ذخيري وٽان (جنهن جو درجہ حرارت $20^{0}C$ آهي) گذرندي تہ اها ٻاڦيات ۾ تبديل ٿي ويندي. اتان اها جڏهن ان داٻ سان مٿي ايندي جتان جو درجہ حرارت $60\ ^{0}C$ هوندو تہ اها ٻاڦيات گئس ۾ تبديل ٿي تمام گهڻي داٻ سان ڦهلجندي ۽ پن چڪي (Turbine) جا بليڊ (Blade) ڦرڻ شروع ڪندا ۽ نتيجتن جنريٽر (Generator)بجلي پيدا ڪندو.

امونيا گئس ٽربائين جي بليڊن کي ملائڻ ڪان پوءِ وري هيٺ پاڻي ڏانهن موڪلي ويندي. جتي وري اها ٻاڦيات ۾ تبديل ٿي ويندي ۽ اهو سلسلو هلندو رهندو.

توانائيءَ جون جدولون:-

ماحولياتي درجہ حرارت $45^{0}C$

سطح زمين جو درجہ حرارت $48^{0}C$

رنگيل سطح جو درجہ حرارت $60^{0}C$ ڪان $65^{0}C$

تائين پاڻيءَ جو درجہ حرارت $20^{0}C$

ٽربائين جو ايت پاور في بائوڊ 0.754 H.P يا 562.8 واٽ

امونيا فيڊ پمپ لاءِ پاور في بائوڊ 232.8W واٽ

واٽر فيڊ پمپ لاءِ پاور في بائوڊ 13- KW 2057 ڪلو واٽ

حاصل پاڻي 160 گيلن هڪ منٽ ۾

اقتصادي مناسبت ۽ تجزيو:-

اسانجو پاور پلانٽ صرف نظرياتي حد تائين نہ پر عملي لحاظ کان بہ صحيح آهي. ان لاءِ اسان هڪ 30KW جي پاور پلانٽ لاءِ محتاط اندازي مطابق قيمتن جو تعين ڪيو آهي. جيڪي بلڪل صحيح تہ نہ پر اندازي مطابق حقيقت جي قريب آهن.

ٽربائين جي قيمت 3000Rs هڪ kw لاءِ ۽ 30 Kw لاءِ Rs105000

جنريٽر جي قيمت 3500Rs هڪ KW لاءِ ۽ 30 Kw لاءِ Rs 122500

ڪنڊينسر جي قيمت 20Rs هڪ فوٽ تي ۽ Rs 135860 ٽوٽل

ايواپوريٽر جي قيمت 8 Rs هڪ فوٽ تي ۽ Rs 286860 ٽوٽل

موٽر جي قيمت 2400Rs هڪ HP جي ۽ 3 Hp لاءِ Rs 8400

رنگ جي قيمت 8Rs هڪ اسڪوائر ميٽر ۽ ٽوٽل Rs 6272

پائيپن جي قيمت Rs. 400 هڪ فوٽ تي ۽ ٽوٽل Rs40000

بورنگ جي قيمت 80000Rs

موٽر جي قيمت Rs42000 Rs

ٽوٽل قيمت Rs 829292.00

ڪنٽرول ڪرڻ جا اوزار Rs49757.7

ٽرنسپورٽ جو خرچ Rs 74627.5

ٽوٽل پلانٽ جي قيمت Rs. 953574.25

مٿي ذڪر ڪيل پاور پلانٽ جيتوڻيڪ 35kw لاءِ ڊزائين ڪيل آهي. پر جيڪڏهن اسان اهو سمجهون تہ اسان جو پاور پلانٽ 60% سيڪڙو صحيح ٿو هلي تڏهن بہ اسانکي جيڪو پاور ملندو اهو برابر ٿيندو.

$35 * 0.6 = 21\ kw$

پاڻ جي لاڳت جي حساب سان هن وقت دنيا ۾ سستي ۾ سستو پاور پلانٽ جيڪو ليکيو وڃي ٿو سو آهي شمسي توانائي (سج جي روشني) تي هلندڙ پاور پلانٽ پر جي اسان ڏسون تہ 21 kw پيدا ڪندڙ شمسي توانائي پاور پلانٽ جي قيمت ڪيتري ٿيندي تہ اسان کي خبر پوندي تہ 21 kw شمسي توانائي پ.پ. جي قيمت Rs. 1,38,60,000 مٿين جدول مان ظاهر ٿئي ٿو تہ اسان جو نئون پاور پلانٽ جيڪو واري ۽ امونيا گئس تي ڪم ڪري ٿو سج واري پاور پلانٽ ڪان ۱۴ ڀيرا سستو آهي. جنهن جو مطلب اهو آهي تہ هاڻ دنيا ۾ بجليءَ جو سستي ۾ سستو طريقو Solar cell نہ پر STEC System آهي.

سياري ۾ صورتحال:

سياري جي سرد راتين ۾ اڪثر 15 Dec, ڪان پهرين مارچ تائين، ٿر جي واريءَ جو درجہ حرارت تقريبن $5^{0}C$ ڪان $6^{0}C$ رهي ٿو. هاڻ هر ڪو اهو سوچيندو تہ سياري ۾ تہ اسان جو پاور پلانٽ ٺپ ٿي ويندو ۽ انهن ۳ مهين دوران ڪم ڪيئن هلندو. تہ اهو ڪو وڏو مسئلو نہ ٿيندو ڇو تہ اسان وٽ ان جو حل موجود آهي. قدرت اسان جي ٿر کي نعمتن سان نوازيو آهي پر ڪوتاهي پنهنجي آهي. اها ڳالهہ ثابت ٿي چڪي آهي تہ ٿر جي واريءَ هيٺان تقريبن 300-M ميٽر هيٺ گرم پاڻي (جنهن جو درجہ حرارت تقريبن $48^{0}C$ آهي) موجود آهي. هاڻي سياري ۾ صرف ٿوري تبديلي سان (ڪنڊينسر Condenser کي ايواپوريٽر Evaporator ۾ تبديل ڪري ۽ ايواپوريٽر کي ڪنڊينسر ۾ تبديل ڪري) اسان سائگٽي ئي پاور پلانٽ کي اوتري ئي سهٽي نموني هلائي سگهون ٿا.

اهڙي قسم جا پراجيڪٽ ٿر جي ڏورانهن علائقن لاءِ نهايت مناسب آهن ڇو تہ انهن علائقن ۾ بجلي کي قومي گرڊ (Grid) جي جار سان ملائڻ نہ صرف ڏکيو بلڪہ تمام مهانگو پڻ آهي. ان ڪان علاوہ ان سسٽم جي مرمت پڻ هڪ ڏکيو مرحلو آهي. جنهن جو نتيجو اهو آهي جو اسان جو ٿر بن بنيادي سهولتن يعني، پاڻي ۽ بجلي ڪان محروم آهي پر ان محروميت جو خاتمو آڻي سگهجي ٿو. جيڪڏهن ان قسم جا پاور پلانٽ ٿر جي هر ننڍي ڳوٺ ۽ شهر ۾ نصب ڪيا وڃن.

اميد ٿي ڪجي تہ اهڙ پروجيڪٽ لڳائڻ سان ٿر جي معاشي ۽ اقتصادي حالت گهڻي بهتر بنائي سگهجي ٿي نہ صرف بجلي بلڪہ پيئڻ ۽ زراعت جي لاءِ پاڻي حاصل ٿيڻ سان بک ۽ افلاس، غربت ۽ جاهليت جو خاتمو آڻي سگهجي ٿو.

آدرشي يونيورسٽي

ڊاڪٽر ايس- راڌا ڪرشنا
مترجم: جاويد شاهه

انقلاب آڪٽوبر ١٩١٧ع واري عرصي ڪان، ٻارن جي سنڀال، نوجوانن جي تربيت، فنڪارن ۽ ڏاهن جي همٿ افزائي، يونيورسٽي ۽ تعليمي ادارن ڏانهن خصوصي ڌيان ڏنو پيو وڃي.

عمارتون يونيورسٽي ناهن ناهينديون. اهي استاد ۽ شاگرد ۽ انهن جي علم جي لوچ ئي آهي جيڪا يونيورسٽيءَ جو روح ناهي ٿي. يونيورسٽيءَ ئي ملڪ جي عقلي زندگيءَ جي پناهه گاهه آهي. قومي زندگيءَ جون صحتمند پاڙون ماڻهن ۾ ملنديون آهن. اهي قومي جاڳرتا جي بهار جا ذريعا آهن اهي ئي معاشري جي انقلابي تحريڪن جا روح آهن. جڏهن اسان تعليم ڏيون ٿا، اسان هڪ قسم جي تقريري ۽ بحث مباحثي جي پهرين اصولن جو جوش اڀاريون ٿا. تعليم يافته نوجوان پنهنجون سوچون پيش ڪندا ۽ جيڪڏهن ڪٿي ڪو عيب آهي ته ان کي ڳولي ڪڍن ٿا. اسان يونيورسٽين ۾ نه صرف ڊاڪٽرن ۽ انجنيئرن کي تربيت ڏيون ٿا، پر انهن مردن ۽ عورتن کي به تربيت ڏيون ٿا جيڪي پنهنجي وجود متعلق سوچن ٿا. اهي هر شيءِ کي ڪنهن ڊر واري نظر سان ڪو نه سمجهندا. جيڪڏهن اسان ابتدائي سنن قدمن، ماڻهن جي آزادي کي ختم ڪيون ٿا. اسان در اصل پنهنجي خوف جي ڪري ائين ڪيون ٿا. جيڪڏهن ماڻهو ذهني سگهه وڃائي ويٺا ته پوءِ تهذيب جو آئيندو بلڪل ويران آهي.

انساني ارتقا کي مشيني فن جي حاصلات يا ذهني بناوت سان منجهايو نه ويو آهي. اها ته انساني جذبي جي ترقي آهي. اڄ جو انسان ماده پرستيءَ ۾ وڃائجي ويو آهي. هي (ماڻهو) معاشري ۽ ان جي سيني اظهار جي ذريعن يعني: فلم، ريڊيو، ٽيليويزن، اخبار جي ذريعي پهچايل هر ڳالهه کي قبول ڪري ٿو.

اسان وٽ پاڻ مرادو سوچ تمام گهٽي آهي. ذهني سالميت خطري ۾ پيل آهي ۽ سچ پوڳي ٿو. آزاد عڪس عظيم ڪتابن جي ڳوڙهي مطالعي ذريعي وڌايو ويو آهي اسان پنهنجي روح جي ارتقا عظيم ڪلاسڪن جي مطالعي ذريعي ڪيون ٿا جيڪي اسان سان عظيم ذهن متعارف ڪرائن ٿا. جيتوڻيڪ اسان جسماني طور پنهنجي ملڪ ۽ پنهنجي دور سان واسطو رکون ٿا پر علم جي طالبن جي حيثيت سان اسان سيني ملڪن ۽ سيني دورن سان واسطو رکون ٿا.

اسان جي وقت ۾، يونيورسٽيءَ ۾ اسان عظيم روسي ليکڪن جهڙوڪ: پشڪن، ٽالسٽاءِ، دوستوسڪي، ترينوف، چيخوف، گورڪي پڙهيا ۽ انهن جي تصنيفن جي ذريعي ئي اسان روسي ماڻهن ۽ انهن جي ادراڪ کي ساراهڻ تي مجبور ٿي پياسين. انهن روس جي انڊايل ضمير ۽ روحاني بک کي ظاهر ڪيو. اسان ڄاڻون ٿا ته ڪيئن نه روسي بزرگن ۽ اوليائن سچ جي سمجهه، ڀلائي ۽ خوبصورتي لاءِ جوابداري ڪنڻ جي جرائت ڪئي، جن زندگيءَ کي جوکي هوندي به پنهنجا فيصلا ڪيا. اڄو ته ياد ڪيون ته قوم کي عظيم ڪهڙي شيءِ ٿي بنائي، اهو نه تعداد آهي ۽ نه ئي دولت آهي. جيڪڏهن اسان پنهنجا مالي ذريعا روح جي آزاديءَ، روح جي واڌاري لاءِ استعمال ڪيون تڏهن ئي اسان عظيم سڏائڻ جي لائق ٿينداسين.

ڪيترائي دهريا آهن جيڪي چون ٿا ته اسان خدا ۾ يقين نه ٿا رکون ۽ عمل ائين ٿا ڪن ڄڻ هو يقين رکندا هجن ۽ ڪيترائي مذهبي ماڻهو آهن جيڪي چون ٿا ته اسان خدا ۾ يقين رکون ٿا ۽ عمل ائين ٿا ڪن ڄڻ ته يقين نه رکندا هجن. جن ائٽمي قوت وڌائي آهي انهن پنهنجون حياتيون جوکم ۾ وڌيون آهن ۽ سڀ انساني معاشري جي قيام جي مدد لاءِ غلط ڪوشش ڪئي آهي. اسان کي اڄ انساني نيڪ انديشي، ڀائيچاري ۽ وڃايل وقار ڏانهن واپسيءَ جي ضرورت آهي.

جيڪڏهن سوويت يونين ۾ منظر مذهب کي دشمنيءَ جو منهن ڏسڻو پيو آهي ته اهو سمورو يونين جو ڏوهه ناهي. اهي جيڪي مذهبي پرچار ۾ تعاون، پنهنجي هيٺين ماڻهن جي مذهبي ڀلائيءَ جي اتساهه خاطر ڪن ٿا، نجات جي عملي ڳالهه جي سطحي ڇنڊڇاڻ ۾ ڪاهي پون ٿا. ٻين مذهبن کي پنهنجي مذهب ۾ اٽيندڙ ادارا جيڪي روحن لاءِ جهپا هڻن ٿا اهي حود مذهبي روح کان وانجهيل آهن. مذهبي ڪٽرپڻي يورپ کي مذهبي لڙاين ۾ برباد ڪري ڇڏيو آهي. اڄا تائين اهڙا ماڻهو آهن جيڪي مذهبي لڙائي جو اتساهه رکندي پڪ سان چون ٿا ته صرف انهن ئي آخري، لاثاني، غير معمولي ۽ اڻ مٽ الهام جي هڪ هٽي حاصل آهي. اهي ئي ماڻهو اڻ سڌيءَ طرح دنيا جي وڏن حصن جي بي اعتقادي جي بربادي ۽ مذهبي انڌيري جا جوابدار آهن. انهن جي ناڪاميءَ جو بنياد سائنس جو روح ۽ تنقيد نگاري آهي پراڻن خيالن ڏانهن موٽ روحاني بزدليءَ جي نشاني آهي. ڪيترائي جديد دماغ جهونن جي مذهبي هٺ ڌرمي کي قبول ڪرڻ کان انڪاري آهن. مرحوم پروفيسر اي- اين- وائيٽ هيڊ محسوس ڪيو ته مسئلو شروع ئي عيسائيت جي شارحن سان ٿيو. جن سيئي بحث مباحثا بند ڪيا ۽ اهو ظاهر ڪيائون ته ان موضوع تي جيڪي ڪجهه به آهي صرف اهي ئي ڄاڻن ٿا. سوچ کي وهم ۾ جڪڙيو ويو. هن چيو ته: ”انجيل سان مسئلو ان جي ترجمانن پيدا ڪيو جن ان کي متعين ڪيو ۽ ان جو لامحدود اثر، محدود ۽ تنگ خيالن ۾ گهٽائي ڇڏيائون ۽ انجيل جو پهريون شارح

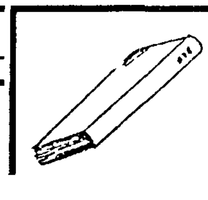
مندائتي سونهن.

پال ڏاڍو خراب هو. هن سمجهيو تہ: عيسائي علم خدائي انساني نسل جي وڏي مصيبت آهي.“ هو پارتي سوچيندڙن سان مذهبي تجربي ۽ علم خدا جي سياءُ تي هم خيال آهي. ”تصوف اسان کي علم معرفت جي تجربي (جيڪو ان کي بچائيندو، يا گهٽ ۾ گهٽ ان جي يادگيريءَ کي بچائيندو) تخليق ڪرڻ جي ڪوشش ڪرڻ لاءِ رهنمائي ڪري ٿو. ڪمزوريءَ ڪانسواءِ، لفظ انهي کي نہ ٿا پهچائي سگهن، اسان لامحدوديت سان واسطيداريءَ کان واقف آهيون،۽ اسان چاهيون ٿا تہ اسان جو ڏنل ڪو بہ محدود روپ ان کي پهچائي نہ ٿو سگهي.“

اسان مذهب کي خدا سان ميل سمجهون ٿا ۽ مذهبن ۾ غير ضروري ۽ غير واسطيداري واري فرق کي خارج نہ ٿا ڪيون. اسان هڪ تفاوت ڏيکاريندڙ عالمگيريت يا بي پرواهي جي رٽ پيش نہ ٿا ڪيون. اسان مذهبن ۾ شراڪت ۾ عقيدو رکون ٿا. پروفيسر آرنالڊ ٽونبي لکي ٿو: مون ان ڳالهہ تي يقين ڪيو هو تہ عيسائيت ئي سموري سچ جي بي مثل الهام هئي. هاڻي مان ان ڳالهہ ۾ عقيدو رکان ٿو تہ سڀئي تاريخي مذهب ۽ فلسفا، سچ جي هڪ يا ٻين رخن جا جانبدار الهام آهن. مان يقين رکان ٿو تہ خصوصن ٻڌمت ۽ هندومت کي عيسائيت کي سيکارڻ لاءِ سبق آهي. اسلام ۽ جيوڊازم (يهودين جو مذهبي) ”هڪ دنيا“ ۾ آهن جن ۾ هن وقت اسان ”تفاوت جي نابوديءَ“ جي ڪري ڇڪبا وڃون ٿا. يهودين جي مذهب (جيوڊڪ) جي ابتڙ پارتي مذهب غير معمولي نہ آهن. اهي وجود جي راز ڏانهن متبادل پهچڻ جي ممڪن هجڻ جي اجازت ڏين ٿا ۽ اهو مون کي مخالفن جي انهيءَ دعوي تہ: جيوڊازم، عيسائيت ۽ اسلام بي مثل ۽ آخري الهام آهن، کان وڌيڪ سچو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. هي اهو پارتي نظريو آهي جنهن مان منهنجي ڪتاب جا آخري چار جلد لکيل آهن اسان مان هر هڪ لاءِ ڪائنات جي رمز کي پرکڻ جو سولو طريقو، بيشڪ پنهنجو اباڻو مذهب آهي پر ان جو اهو مقصد ڪونهي تہ هو ٻين مذهبن جا آڇيل طريقا بيقاعدي سمجهي. جيڪڏهن ڪو انهن ۾ يا ساڳئي وقت پنهنجي عقيدي ۾ داخل ٿي سگهي ٿو تہ اهو فائدو آهي نہ ڪي نقصان.

جڏهن اسان مذهب جي بيماريءَ کان پاسو ڪنداسين تڏهن اسان کي هڪ سڌريل مذهب جي ضرورت جي پڪ ڪرڻ گهرجي. اڄ جو انسان خود ڪفيل هستي ٿي پيو آهي جيڪو ان طاقت جي سمجهہ وڃائي ويٺو آهي جيڪا هن جي فهم ۽ ضابطي کان ٻاهر آهي. اها ماڻهو ۾ ٻيج ٻاهہ جو نتيجو آهي. هن کي هن جي پوري قدوقامت ڏانهن موٽائڻ لاءِ سمجهہ ڀرئي عقيدي جي ضرورت آهي. اهڙو عقل وارو عقيدو، سائنسي روح جي مخالف نہ آهي. آئنسٽائين پنهنجي ڪتاب ”دنيا، جيئن مون ان کي ڏٺو“ ۾ لکي ٿو: ”هن جو مذهبي خيال فطرت جي ميٺ محبت واري قانون سان بي حد خوشي واري اچرج جي صورت اختيار ڪري ٿو، جيڪو ذهانت جي اهڙي اعليٰ سطح ظاهر ڪري ٿو جيڪا ان سان ڀيٽي ٿي تہ انسان ذات جي سموري سلسليوار سوچ ۽ عمل هڪ بلڪل خسيس عڪس آهي. اهو خيال هن جي زندگيءَ ۽ ڪم جو رهنما اصول آهي، ايسٽائين جو هو پنهنجو پاڻ کي خود غرضيءَ واري خواهش ۾ جڪڙجڻ کان بچائڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃي ٿو. اهيو سوال ڪرڻ کان ٻاهر آهي تہ هر دور جو تمام ويجهو مذهبي ادراڪ ڪنهن حاصل ڪيو.“

يونيورسٽيءَ جي شاگردن کي اڻ ڇاڻائيءَ، نا انصافيءَ ظلم ۽ ڏپ جي خلاف جدوجهد ڪرڻ لاءِ تربيت يافتہ هئڻ گهرجي. عظيم انقلاب برطانوي، فرانسيسي، آمريڪي ۽ روسي آزادي جي ترقي جي مکيہ منزلن جي نشاندهي ڪن ٿا. انهن جا پڙاڏا دنيا جي سڀني حصن ۾ ٻڌا ويا ۽ انهن ماڻهن جي ذهن کي لوڏي ڇڏيو. اهي سڀ فرد جي پاڪيزگي، فڪر ۽ بيان جي آزادي ۽ پنهنجي اعتقاد موجب پوڄا ڪرڻ جي خاطريءَ تي ٻڌل آهن. هن لاءِ ضروري آهي تہ هو قانوني برابريءَ جي حق مان لطف اندوز ٿئي. هن کي پنهنجي سگهہ وڌائڻ جا جوڳا موقعا ملڻ گهرجن. دنيا جا ڪيترائي اهڙا حصا آهن، خصوصن ايشيا ۽ آفريڪا جتي هي آفاقي اصول مڃتا نہ ٿا ماڻن.اهڙيون قومون جن جي انقلابي اصولن ماڻهن کي اتساهيو، ائين ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ اهي پنهنجي مڃتا جو رستو روڪي رهيون آهن.

ائين ڏسڻ ۾ پيو اچي تہ انهن اهو وساري ڇڏيو آهي تہ وقت ڪڏهن بہ هڪ جاءِ تي نہ ٿو بيهي ۽ تبديل تہ قومي ۽ بين الاقوامي انساني زندگيءَ جو ڳڻ آهي. اهو هڪ استاد جو ڪم آهي تہ شاگردن کي اهو نہ ڏئي جيڪو هو (شاگرد) چاهين ٿا پر انهن کي ان ڳالهہ تي آمده ڪري تہ هو (استاد) انهن کي ڇا ٿو ڏيڻ يا سيکارڻ چاهي.

سائين امداد حسيني ۽ سائڻ سحر امداد سان رهاڻ

رهاڻ رچائيندڙ: سيد سردار، عمران لغاري ، ارشاد پٽي، جاويد سحر قريشي، عبدالحفيظ جمالي.

سولهن: سائين سڀ کان پهريون سوال اسان اوهان کان پنهنجي زندگي جي سفر بابت پڇنداسون؟؟

امداد: ادا... مان هڪڙي سيد فيملي ۾ جنم ورتو. ٽکڙائي ساداتن جو خاندان مشهور ادبي خاندان آهي منهنجي پيءُ جو نالو فضل محمد شاهه هوءِ منهنجي ڏاڏي جو نالو علامه اسد الله شاهه "فدا" آهي جو پاڻ به شاعر هو، اديب به هو ۽ عالم به هو جنهن جو خلافت تحريڪ ۾ وڏو رول رهيو، سياست ۾ هن جو جيڪو حصو رهيو انهي جو اندازو توهان انهي ڳالهه مان لڳائي سگهو ٿا ته عبدا سيد سنڌي ۽ سائين جي-ايم-سيد هن جا جهڙوڪر شاگرد رهيا آهن ۽ جڏهن ورهاڱي کان اڳي خلافت موومينٽ جي خلاف هڪڙن مُلن حڪومت جو پاسو کنيو ۽ خلافت موومينٽ کي Condemn ڪيو تڏهن منهنجو ڏاڏو ئي هو جو ميدان تي نڪري آيو ۽ انهيءَ تائيم تي جيڪو شهر جو قاضي هو مسلمانن ان قاضيءَ جي پٺيان نماز پڙهڻ کان انڪار ڪيو منهنجي ڏاڏي انهن کي عيد نماز پڙهائي مولاجي قدمن واري ميدان تي خود اسان جي ڳوٺ ۾ جيڪو شاعريءَ ۾ هڪ School of thought رهيو آهي مون شروعاتي تعليم ڪتاب يعني مڪتب ۾ حاصل ڪئي ۽ وڌيڪ تعليم نور محمد هاءِ اسڪول ۽ سچل سرمست ڪاليج مان حاصل ڪئي ۽ پوءِ سنڌ يونيورسٽي ۾.

اهو هو منهنجو شروعاتي سفر.

سولهن: ميڊم توهان کان اهو ساڳيو سوال ڪنداسين ته توهان جي زندگيءَ جو سفر ڪيئن گذريو؟؟

سحر: اسان ته Practically "سفر" جيڪو آهي سڄي سنڌ ۾ ڪيو بابا جي نوڪريءَ جي ڪري منهنجو ننڍپڻ سفر ڪندي گذريو منهنجو پيءُ بلوچ خاندان سان واسطو رکي ٿو. منهنجو ڏاڏو عبدالرحيم بلوچ اصل ميرپور ساڪري جو هو پر پوءِ پنهنجي تعليم جي ڪري ڪراچي ۾ اچي آباد ٿيو، ۽ ڪراچيءَ جو ٿي ويو. هن 1920 ڌاري ڊي. جي ڪاليج ڪراچيءَ مان گريجوئشن ڪئي ۽ پوءِ ايل ايل بي ڪيا ٿين ٽنڊي باگي جي مير غلام محمد ٽالپر هاءِ اسڪول جو پهريون ماسٽر ٿيو ۽ محمد صديق مسافر کان اچي چارج ورتائين منهنجي ڏاڏي ان دؤر ۾ منهنجين ڀڻين کي پڙهايو. ڪجهه عرصو منهنجي ڏاڏي وڪالت به ڪئي ۽ پوءِ ڪجهه سال منگرول جي نواب جو سيڪريٽري ٿي رهيو. منهنجي ڏاڏي جي پيءُ جنهن کي بابا جن ڏاڏي امان چوندا هئا، سا خلافت تحريڪ جي سرگرم ڪارڪن هئي ۽ سدائين کاڏي پائيندي هئي. منهنجو پيءُ انڊين آرمي ۾ هو، پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ جيل ڊپارٽمينٽ ۾ ڊپٽي سپرنٽنڊنٽ ٿي رهيو. ادب ۾ اچ مان آهيان ته پنهنجي پيءُ جي همٿ افزائيءَ جي ڪري آهيان. منهنجي پيءُ کي سرڪاري نوڪري هجڻ ڪري مون سڄي سنڌ

اسان رت سنا پبليشر ڪونهن ڪو هيستائين شمشير جو نقط هڪڙو مجموعو "لاٽ" شايع ٿيو آهي، تمر شهباز جو به هڪڙوئي مجموعو شايع ٿيو آهي.

جي مختلف اسڪولن ۾ Education حاصل ڪئي. College Education تائين ڪئي ڇهه مهينا ڪئي سال. سنڌ يونيورسٽيءَ مان سنڌي ادب ۾ M.A ڪيم ۽ مون شاعري تڏهن شروع ڪئي جڏهن ايوب خان جا پچارڪا ڏينهن هئا. ۽ انجي خلاف تحريڪ هلي رهي هئي مان پنهنجن Teen ages ۾ هئس. جيتريقدر پڙهڻ لکڻ جو تعلق آهي ته مان ڪلاس Six کان وٺي تمام Mature Literature پڙهڻ شروع ڪري ڏنو هو. سنڌي، اردو، انگريزي، دنيا جي بهترين ادب جا ترجما، ڪوڙ ساريون شيون. سائنس جي شاگردياڻي هئس، تنهن هوندي به مان گهڻو وقت Lab جي بدران Liberary ۾ گذاريندي هئس. مان سمجهان ٿي ڪاليج لائبري جا آهي ڪتاب جيڪي ڪنهن بئي شاگردياڻي، ڇهيا به نه هوندا سي گهٽي ۾ گهٽا مون ٿي پڙهيا. پڙهندي پڙهندي الائي ڪئين شاعري جي شروعات ٿي. مان پنهنجو پهريون نظم هڪ اهڙي واقعي کان متاثر ٿي لکيم. اهو واقعو ڪجهه هئين هو ته ننڍڙا ننڍڙا انگ اگهاڙا ٻار هئا. ڪن کي ڪپا پاتل هئا. ڪن کي گنجي پاتل هئي. پائن تي ڪوئلي سان ايوب خان خلاف نعرا لکي رهيا هئا. انهيءَ واقعي منهنجي ذهن تي ايڏو اثر ڇڏيو جو مون پهريون نظم لکي ورتو/ بلڪه لکجي ويو.

سونهن: اهو ڪهڙو محرڪ جذبو هو جنهن اوهان کي شاعريءَ جي شروعات ڪرڻ لاءِ اڀاريو؟

امداد: جيڪڏهن ان کي شاعري جي سلسلي ۾ ڳڻجي ته جئين مون ٻاراڻي لٽريچر کان شروعات ڪئي ٻاراڻي رسالي "گلستان" ۾ ٻاراڻا نظم لکڻ شروع ڪيا ۽ اخبارون ۽ رسالہ پڙهندو هئس، ڇاڪاڻ ته انهي زماني ۾ بابا وٽ گهڻو ڪري رسالا ۽ "الوحيد" اخبار ايندي هئي. اهي سڀ پڙهندا هئاسون. جئين مون ٻڌايو ته منهنجي ڳوٺ ۾ ادبي ماحول هوندو هو انهيءَ ۾ هڪڙو دؤر اهڙو آيو جو تڪڙ ۾ روزانو اسان مشاعرو ڪندا هئاسون هڪڙي ڏينهن مشاعرو ڪري اٿندا هئاسون ته ٻئي ڏينهن جي "طرح" ڏيئي ڇڏيندا هئاسون.

انهي سڄي دؤر کي "مشق جو دؤر" چئجي.

منهنجي شاعري صحيح معنيٰ ۾ ون يونٽ جي دؤر ۾ شروع ٿي. سنڌ ون يونٽ جي زنجيرن ۾ جڪڙيل هئي ٻوليءَ تي ڌڪيا ڏينهن هئا مجموعي طور تي ڏنو وڃي ته پوري سنڌ ۽ سنڌين تي تمام ڌڪيا ڏينهن هئا. سنڌ جو نقشو ختم ڪيو ويو هو.

منهنجي شاعري صحيح معنيٰ ۾ ون يونٽ جي دؤر ۾ شروع ٿي. سنڌ ون يونٽ جي زنجيرن ۾ جڪڙيل هئي ٻوليءَ تي ڌڪيا ڏينهن هئا مجموعي طور تي ڏنو وڃي ته پوري سنڌ ۽ سنڌين تي تمام ڌڪيا ڏينهن هئا. سنڌ جو نقشو ختم ڪيو ويو هو. سنڌي ٻوليءَ کي ٻيجي درجي تائين واڙيو ويو هو. مان سمجهان ٿو محرڪ اهو ٿي پنهنجي ٻوليءَ جو بچاءُ هو پنهنجا ماڻهو ۽ پنهنجو ديس. اهي ئي شيون هيون جن کي بچائڻ ۽ جن سان پيار جن لاءِ قرباني ڏيڻ ساڻيهه جي سڪ ۽ ماڻهن سان محبت ۽ ٻوليءَ جي سڪ اهي ٽيئي شيون هيون جن مون کي شاعري ڪرڻ تي مجبور ڪيو.

سونهن: هيستائين اوهانجي شاعريءَ جو فقط هڪڙو مجموعو شايع ٿيو آهي. "امداد آهي رول" ان ڪانپوءِ اوهانجو ڪو به مجموعو شايع نه ٿيو آهي ان جا ڪهڙا ڪارڻ آهن؟

امداد:- سحر جو ته اڃا هڪڙو به شايع نه ٿيو آهي. اهو مان سمجهان ٿو ته وڏو مسئلو آهي. جو اسان وٽ سٺا پبليشر ڪونهن ڪو هيستائين شمشير جو فقط هڪڙو مجموعو "لاٽ" شايع ٿيو آهي. قمر شهباز جو به هڪڙوئي مجموعو شايع ٿيو آهي. بشير موريائي، جيڪو منهنجو سينئر ساٿاري اهي. ان جو به هڪڙو ئي مجموعو آهي ۽ سو به 1994ع ۾. مونکان جنهن به پبلشر منهنجو مجموعو گهريو آهي آهي پنهنجي Terms and conditios تي گهرن ٿا. ۽ مان پنهنجي Terms and conditions ڏيڻ ٿو چاهيان، جيڪي هنن کي پسند ناهن بنيادي سبب ته اهو آهي ته ڪتاب جئين ڇپجي تئين نه ٿو ڇپجي، خاص طور تي شاعريءَ جو ڪتاب يا تخليقي ادب جو ڪو به ڪتاب ڪٿجي ته اسان وٽ صحيح معنيٰ ۾ اهڙا تمام گهٽ ڪتاب آهن مثال طور منهنجو پهريون آهي ته ڪڏهن ڪڏهن مان سوچيندو آهيان ته انهيءَ ڇپجڻ کان نه ڇپجي ها ته بهتر هو پبلشر وري پنهنجو پبلشر نوٽ ضرور ڏيڻ چاهي ٿو. اهو ئي سبب آهي جو منهنجو ڪو ٻيو مجموعو ڇپجي نه سگهيو آهي. اسان پنهنجي پبليڪيشن لاءِ ڪافي عرصي کان سوچيون پيا. صرف پنهنجي ڪتابن جي ڇپرائڻ لاءِ نه پر ڪيترائي ڪتاب اهڙا آهن جن کي اسين ڇپيندا سين پر انهيءَ لاءِ پيسو کپي.

سونهن: ڇا ائين ته ناهي جو اوهان جي شاعري جي تخليقي رفتار سست ٿي وئي هجي؟

امداد: نه ائين مون سان ڪڏهن به نه ٿيو آهي جڏهن ڪو ماڻهو دنيا ۾ اچي ٿو ته صرف آيو جائو زندگي ڀوڳي ۽ گذاري ويو. جيئڻ جو مقصد فقط اهو ناهي. خاص طور شاعر يا اديب هن دنيا ۾ اچي ٿو، ته اهو پنهنجي زندگيءَ کي ڪامياب گذارڻ جي لاءِ لکي ٿو. نه رڳو اهو پر هو ٻين کي به واٽ ڏسي ٿو. اهو جيڪو جمڻ کان مرڻ تائين جو عرصو آهي انهيءَ کي سڦلتا سان ڪيئن گذارجي؟ ۽ شاعر پاڻ به سڦلتا سان ائين گذاري ٿو جو هو تخليق ڪري ٿو. رچي ۽

سرجي ٿو ۽ ٻين ماڻهن کي مت اهائي ٿو ڏي ته زندگي کي ڪيئن صحيح نموني سان گذاري سگهجي ٿو. سو منهنجي لکڻ جي رفتار ڪڏهن به سست نه رهي آهي.......

سحر: امداد ايڏو گهڻو لکي ٿو جو هڪڙو پورو مجموعو سال ۾ (ڊائري جي ٽي سو پنجهٺ ڏينهن ۾) تيار ٿي وڃي جيڪر ...... هي هڪڙي ڊائري ۾ صحيح نموني سان لکي ته سال ۾ هڪڙو مجموعو تيار ٿي سگهي ٿو. ايڏو هي لکي ٿو هن (امداد) ۾ هڪڙي خاص ڳالهه آهي ته At a time ويهي اٺ اٺ، ڏهه ڏهه جاين تي لکي ٿو، بعض اوقات لوز پنن تي لکي ٿو ۽ ڪيتريون هن جون اهڙيون به شيون آهن جن جي خود هن وٽ به ڪاپي ناهي. آفيس ۾ لکي فرسٽ ڪاپي موڪلي ڇڏيائين ايڏا خوبصورت ۽ طويل نظم جنهن جون هن وٽ ڪاپي به ناهي ۽ مون کي لڳي ٿو ته هاڻي اهي لين به يا الاءِ نه .....

امداد: ...... جيئن منهنجيون Radio writ-ings (ريڊيو جا گيت، ڪهاڻيون، فيچر وغيره) آهن انهن جي گهڻو ڪري مون وٽ ڪاپي ڪونهي نه انهن جي رڪارڊنگ جي ڪاپي ۽ نه انهن جي Written script جي ڪاپي آهي ۽ ان کان پوءِ ٻي ڳالهه اها ته جيئن هينئر سحر چيو "گهڻو لکي ٿو ...." ته توهان کي مون پهرين ٻڌايو ته ڳوٺ ۾ روز مشاعرو ڪندا هئاسون ۽ روز لکندا هئاسون ۽ ٻئي شام وڃي پڙهندا هئاسون انهيءَ زماني واري شاعري به مون وٽ ڪونهي، ڇو ته ان کي مان شاعري نه ٿو سمجهان، اها هڪڙي مشق هئي گهڻو لکڻ جو مطلب اهو ناهي ته جبر ڪري زور ڪري لکڻ. اندر مان جيڪا شيءِ ڦٽي ٿي سائي تخليقي ٿي سگهي ٿي هينئر ڪجهه عرصي کان مون هڪڙو نظم لکڻ شروع ڪيو آهي. ان ۾ Dailly هڪڙي سٽ ٻه ٻه سٽون، پنج پنج سٽون Add ٿين ٿيون سو منهنجي لکڻ جي رفتار ڪڏهن به سست نه رهي آهي، البته اسان وٽ ڇپائيءَ جا مسئلا آهن. سنڌي ادبي بورڊ ۾ هئس، ته "مهراڻ" جي سيني پرچن ۾ منهنجي شاعري ڇپي. ان جي پهرين پرچي ۾ شايد اياز جي صفحن کان پوءِ گهٽي ۾ گهٽا صفحا منهنجا

هي منهنجو شهر آهي يا دشمن جو شهر آهي" اهو نظم مون جڏهن اسان جي طارق اشرف کي ڇپڻ لاءِ ڏنو ته هن پهريان ته ڇپيو ڪو نه پوءِ، ڪنهن جي چوڻ تي ڇپيائين به ته اهڙي نموني ڇپيائين جو ان کي هيٺ مٿي ڪري ڇپيائين جو ڇپائڻ تان ارواح ئي ڪڇي ويو اسان وٽ بنيادي مسئلو اهو وڃي ٿو بيهي ته اسان جي ايڊيٽرن کي ڄاڻ ڪونهي ته، ان شيءِ جي اهميت ڪهڙي آهي.

ٿي هئا. ڇو ته ايتري ئي عرصي کان مان ڇپيو ئي نه هئس. ان ڪري گهٽي ۾ گهٽا صفحا مون ئي ڏنا، ان تي به ماڻهن اعتراض ڪيو ته هي سيڪريٽري به آهي ايڊيٽر به آهي ان ڪري صفحا سيڙهايا اٿس. اسان جي ماڻهن جو At-titude ئي اهو آهي، ان ۾ لکيل ڇاهي؟ يا ان ۾ جيڪو آهي اهو ڇپڻ جوڳو آهي يا نه! بس رڳو .. اها ته امداد حسينيءَ جا شعر آهن .... مونسان گهڻو ڪري ايئن به ٿيندو آهي ٻيو اهو ته حيدرآباد جا جيڪي هنگاما ٿيا آهن انهن تي مون نظم به لکيو هو "هي منهنجو شهر آهي يا دشمن جو شهر آهي" اهو نظم مون جڏهن اسان جي طارق اشرف کي ڇپڻ لاءِ ڏنو ته هن پهريان ته ڇپيو ڪو نه پوءِ، ڪنهن جي چوڻ تي ڇپيائين به ته اهڙي نموني ڇپيائين جو ان کي هيٺ مٿي ڪري ڇپيائين جو ڇپائڻ تان ارواح ئي ڪڇي ويو اسان وٽ بنيادي مسئلو اهو وڃي ٿو بيهي ته اسان جي ايڊيٽرن کي ڄاڻ ڪونهي ته، ان شيءِ جي اهميت ڪهڙي آهي.

سونهن: شاعريءَ جي تخليق دوران اوهان تي ڪهڙيون ڪيفيتون طاري ٿين ٿيون؟؟

امداد: اهو ڪو ٻيو ماڻهو هوندو آهي ۽ دنيا کان ڪٽيل .... تياڳيل ڪا به شيءِ سمجهي، جو سڄو Concentration ان شاعريءَ تي هجي ۽ ٻي هر شيءِ کان پري ٿي جيسين شاعريءَ کي ويجهو نه ٿو ٿيان تيستائين مان نه لکي سگهندو آهيان، اهو ائين ڪٿي چئجي ته:

اڪيلي اڪيلي ۾ دنيا اسين،
۽ ميلي جهميلي ۾ تنها اسين،

اها ئي ڪيفيت رهي ٿي.

سونهن: سحر، اوهان ڪهڙي ڪيفيت ۾ لکنديون آهيو؟

سحر: ويجهڙائي ۾ اتفاق سان اسان جا لاڳيتا انٽرويوز ٿيا آهن اڳي به ڪنهن ساڳيو سوال ڪيو ۽ ان کي جواب ڏيئي چڪا آهيون ته .... اهائي ساڳي ڪيفيت ته ماڻهو ڪم ٿي ويندو آهي ۽ ٻيو ڪجهه ڪرڻ ۽ سوچڻ تي .... (ظاهر آهي هڪ عورت هجڻ جي حيثيت ۾ منهنجون گهرو ذميواريون به آهن ته ٻار به آهن) پر مون تي جڏهن شاعريءَ جي اهڙي ڪيفيت طاري ٿيندي آهي ته منهنجي دل چوندي آهي ته ڪوئي مون کي Disturb نه ڪري، نه مون کي منهنجا ٻار ئي ويجها اچن. نه ٻئي ڪنهن ڪم جو ڪو اونو ڪرڻو پوي، اگر مانيءَ جو ٽائيم آهي ته مان ايڏي ڪم هوندي آهيان جو اهو احساس به نه هوندو آهي ته .... بس تڏهن هڪڙي عجيب وارفتگي يا بيساختگيءَ جي اهڙي ڪيفيت هوندي آهي جو .... جيڪڏهن مان ڪچن ۾ آهيان ته به Actual مان ڪچن ۾ نه هوندي آهيان. مطلب ته گم ٿيڻ واري ڪيفيت هوندي آهي ته ماڻهو پنهنجي آسپاس کان پنهنجي

ماحول کان گم ٿي ويندو آهي ۽ ڇاهيندو آهي تہ ڪا بہ شيءِ وچ ۾ نہ اچڻ کپي. مان ان کي Explain نہ ٿي ڪري سگهان Feel ائين ٿيندو آهي تہ ڄڻ ڪو خواب آهي، جنهن مان ماڻهو گذري رهيو آهي!

امداد: ڏاڍو ڏکيو آهي ان کي Explain ڪرڻ تازو مون هڪ سٽ لکي آهي:

"ڊائيٽرن جو ڊڪجان ڊڪ"

هاڻي اها صرف هڪ سٽ في الحال لکي آهي ڪڏهن ڪڏهن اوچتو ذهن ۾ اچي ويندي آهي وري انهيءَ مان ڪا شيءِ ٺهي پوندي آهي هاڻي هن ۾ وائي جو گهاڙيٽو آهي، غزل جو گهاڙيٽو بہ آهي ۽ گيت جو گهاڙيٽو بہ آهي هاڻي انهيءَ سٽ کي مان جهڙو ڪر Delibrately وساري ڇڏيندو آهيان پر اها سٽ خود بخود منهنجي ذهن ۾ اچي ويندي آهي ۽ مان جهونگارڻ لڳندو آهيان پر انهيءَ مان ٻي سٽ اڃا نہ ٺهي آهي ڪڏهن ڪڏهن وري ائين ڪنهن هڪڙي سٽ تي ماڻهو ڪيتري عرصي تائين Concentrate ڪري ٿو ۽ ڪڏهن ڪڏهن انهي مان ڪا شيءِ جڙي ٿي وڃي تہ ڪڏهن نہ ٿي جڙي مان اوهان کي اهو ٻڌايان تہ اسان وٽ لکڻ پڙهڻ جو ماحول اهو ڪونهي ڪو. نوڪري ڪريون ٿا ۽ ٻيا ڏنڌا ڌاڙيون بہ آهن سماجي تعلقات بہ آهن انهيءَ سڄي ماحول مان ۽ سمورين مصروفيتن مان ماڻهو جند ڪيئن ڇڏائي؟ يا تہ اسان وٽ اهو ماحول هجي جيئن اڳ ۾ هو........ ائين ٿي سگهي ٿو تہ انهي دور ۾ ڇڙا هئاسون ذميواريون گهٽ هيون، لکڻ پڙهڻ ۾ توڙي ڇپڻ ۾ مشاعرن ۾ ڪوشش ڪندا هئاسين تہ ڪا نئين ۽ سٺي شيءِ پڙهجي ڪا نئين ۽ ڪا سٺي شيءِ لکي ولنون هاڻي لکڻ جو اهو ماحول بہ نہ رهيو آهي هاڻي اسان جيڪو لکون ٿا تنهن ۾ سمجهون ٿا تہ گهٽ ۾ گهٽ پني تي اچي وڃڻ گهرجي، پوءِ ڇپجي يا نہ ڇپجي اهو هڪ الڳ مسئلو آهي بس ۾ رستي تي هلندي يا Evenگهر ۾ ويٺي يا ڪنهن بہ ڪم ۾ رڌل ماڻهو هجي پر اوڏي مهل جڏهن شعر لهي ٿو تہ پوءِ ماڻهو سڄي دنيا کان ڪٽجي صرف شعر تي ئي Concentrate ڪري ٿو، تڏهن وڃي اها شيءِ لکجي ٿو.

سونهن: شاعر لاشعوري جي گهرائي مان ڦٽي نڪرندي آهي يا شعور جي وهڪري (Stream of concious ness) جو نتيجو آهي، ان بابت توهان جو ڪهڙو خيال آهي؟؟

امداد: مان سمجهان ٿو تہ اها لاشعور مان ڦٽي نڪري ٿي ۽ اوهان ڪا پلاننگ نہ ٿا ڪري سگهو ..... ٺهي نڪي ويهي شعر لکڻ کان پوءِ اهو جيڪڏهن لکجي بہ ويو تہ اهو شعر نہ هوندو اهو توهان جو فن هوندو يا توهان جي مهارت هوندي، پر اصل ۾ اهو شعر نہ هوندو اهو ماضي ۾ يا توهان جي لاشعور ۾ دل جي ڪنهن ڪنڊ ۾ يا دماغ جي ڪنهن ڪنڊ پاسي ۾ ڪائي يادگيري، ڪو چهرو، ڪو واقعو ڪو

حادثو ڪو احساس ڪا ڪيفيت آهي جيڪا پوءِ سٽ جو روپ اختيار ڪري ٿي، ان ڪري شعر لاشعور مان ڦٽي نڪري ٿو!!

سحر: صحيح معنيٰ ۾ شاعري اها آهي جيڪا نازل ٿئي يا جنهن جو نزول ٿي. ان ڪري تہ چيو ويندو آهي تہ "شاعري پيغمبري آهي" آمد واري ڪيفيت آهي يا شعوري ڪوشش ڪري جا شاعري ڪجي ٿي، اها توهان ڏسو اڄڪلهہ جي گهڻي ڀاڱي شاعري .... ان ۾ اهو رس ۽ چسُ ناهي اها معنيٰ جي گهرائي ناهي اها بيساختگي ناهي اها اندر کي ڇهي وڃڻ واري ان ۾ ڪا خاصيت ناهي!

سونهن: پوتو شنڪو چوي ٿي تہ شاعري هڪ ساڙيلو عورت جيان آهي، جيڪا بيوفائي کي ڪڏهن معاف نہ ڪندي آهي. ان بابت توهان جي راءِ ڇاهي ؟؟؟

امداد: اياز وري ان کي سريت سان تشبيهہ ڏيندو آهي. "بيوفا سريت" سان!

سونهن: اوهان جي نظر ۾ عشق ۽ محبت ۾ ڪو فرق ؟

امداد: عشق، محبت، پيار، پريم، پريت اهي هڪڙو ئي لفظ آهن ......

سحر: نہ .... مان انهن تي ٿورو ڳالهائيندس .... عشق ۽ محبت ۾ فرق آهي. عشق اهو آهي جنهن لاءِ لطيف سائين فرمائي ٿو تہ:

عشق نہ آهي راند، جو ڪيڏنس ٿا ڳيرو،
سسي نيزي پاند، اڇل تہ اڌ ٿئي،

اهو آهي عشق! جڏهن تہ محبت ۾ اها شيءِ ناهي محبت ائين آهي جيئن سمنڊ جو مٿاڇرو.

امداد: اهي لفظ آهن مان سمجهان ٿو .... جيئن مثال طور:

محبت پاڻي من ۾ رنڌ؛ روڙيا جن

اهو بہ لطيف جو ئي بيت آهي .... اتي محبت جي معنيٰ خلوص ٿي ٿي وڃي......... هتي عشق جي معنيٰ مادي عشق بہ ناهي ....

سحر: اهو اعليٰ درجي جو عشق آهي .....

امداد: انهيءَ ۾ وطن سان عشق بہ اچي ٿو وڃي ....

سحر: هتي Particularly توهان ائين تہ سمجهو تہ ڪو هڏ چم ۽ ماس جي انسان سان، اهو تہ ڪنهن بہ Ideology سان، ڪنهن بہ تصوراتي شيءِ سان اها زندگيءَ جي اعليٰ ترين مقصد سان ٿي سگهي ٿو. اهو ئي عشق آهي ۽ بلند ترين شيءِ آهي ....
لطيف سائين جو سرڪلياڻ ۽ سُر يمن ڪلياڻ .... هونءَ بہ لطيف جي سڄي شاعري پر خاص طور سان اهي ٻہ سُر جيڪي آهن، انهن ۾ عشق کي لطيف سائين Define ڪيو آهي تہ اها اعليٰ ترين منزل آهي جتي "نيزي هيٺان نينهن جتي پاسي پاڻ نہ ڪرڻو آهي" ...... سو .....

امداد: جيئن بلها شاهہ چيو تہ:
"تيڏي عشق نچايا، ڪَرڪي ٿيا ٿيا ...."
هاڻي اهو عشق پيو آهي، هتي عشق جي معنيٰ ئي بدلجي ٿي وڃي ۽ اهو عشق جي گهرائي آهي، عميق آهي اهو مان سمجهان ٿو صحيح آهي. چو تہ عشق جو جذبو...... ان کي جڏهن رستا ملن ٿا تہ ...... لطيف سائين جو خود پنهنجو عشق هو

"لڳي لڳي واءُ ويا انگڙا لتجي،
پيئي ڪئي پساهہ پسڻ ڪارڻ پرينءَ جي"

تڏهن لطيف سائين جو پرين هو ۽ جنهن جي فراق ۾ هو گهر بار ڇڏي نڪري ويو هو پر جڏهن سندس ان سان شادي بہ ٿي ويئي تڏهن هن جي عشق جو روپ بہ مٽجي ويو هن جو عشق سنڌ سان انسان ذات سان ٿي ويو هو انهيءَ پاسي رستو اهو مليو. ان مان اها ڌارا ڦٽي نڪتي .... پاڻ تائين محدود نہ رکيائين پر ان عشق کي وسعت ڏيئي ڇڏيائين جيڪو پوري ڌرتي تي پوري ڪائنات تي محيط ٿي ويو.
جيئن منهنجو هڪڙو شعر آهي تہ:

"جنهن کي حاصل هو ڪڏهن رتبو خاص،
اڄ اهو عشق بہ خواري آهي."

اتي وري عشق جي معنيٰ ٻي ٿي ٿي وڃي.

سوڻهن: ٿلهي ليکي عشق، محبت، پيار ۾ ڪو بہ فرق ڪونهي؟؟ مطلب تہ لفظي معنيٰ ۾ ڪو بہ فرق ناهي؟؟

امداد: لفظي معنيٰ اها ئي آهي جيڪڏهن،

"اکران دي وچ جوئي اڙيا
عشق جي چاڙهي مول نہ چڙيا."

سو جيڪڏهن اسان اکرن ۾ اڙنداسين تہ پوءِ انهن جي معنيٰ ساڳي آهي پر انهن جا محرڪ، انهن جون ڪيفيتون ۽ انهن جون گهرايون مختلف آهن.

سوڻهن: زندگي بذات خود ڇاهي؟؟ توهان ڀلا ان کي ڪهڙي نظر سان ٿا ڏسو؟

سحر: زندگي بذات خود هڪڙي واهيات ترين شيءِ آهي جنهن کي اسان ڀوڳيون ٿا پيا!
امداد:

زندگي تنهنجي ڪري ڇاڇا نہ ٿو ڪرڻو پوي،
روز ٿو جيئڻو پوي ۽ روز ٿو مرڻو پوي!

زندگي صرف گوشت يا هڏ، چم، ماس، جو ٿالو ناهي، پر زندگي ڪجهہ ٻي بہ آهي. جنهن کي جيڪڏهن اسان .... جيئن سحر چيو تہ .... هونءَ بہ جيڪڏهن اسان کي سٺي سٺين جيڪا اسان کي ڏسڻ ۾ اچي ٿي تہ ان ۾

منافقتون بہ آهن تہ نفرتون بہ آهن انهن ۾ جهيڙا بہ آهن ان ۾ ڪدورتون بہ آهن، ڪينا بہ آهن ڦرلٽ بہ آهي حرامپايون ۽ نڳيون بہ آهن زندگي صاف ۽ شفاف جهرڻو بہ آهي ۽ زندگي ڊوبڻ واهہ بہ آهي! زندگي گل بہ آهي، تہ زندگي ڪنڊو بہ آهي زندگي ڏک ۽ سک پئي آهن بهرحال توهان کي ملي آهي تہ توهان کي ڀوڳڻي

جيئن بلها شاهہ چيو تہ: "تيڏي عشق نچايا، ڪَرڪي ٿيا ٿيا .... هاڻي اهو عشق پيو آهي، هتي عشق جي معنيٰ ئي بدلجي ٿي وڃي ۽ اهو عشق جي گهرائي آهي، عميق آهي اهو مان سمجهان ٿو صحيح آهي.

بہ آهي ۽ هاڻي توهان زندگي کي سٺي نموني بہ ڀوڳي سگهو ٿا خراب نموني بہ ڀوڳي سگهو ٿا. زندگيءَ جو بنيادي مقصد اهو آهي تہ ٻئي ڪنهن جي ڪم اچڻ، ٻئي ڪنهن کي فيض ڏيڻ ....

سوڻهن: .... سائين ڏسو نہ اسان واضح ڪندا هلون تہ ڪنهن کي فيض ڏيڻ تہ ڀوڳڻ ڪو نہ ٿيو ان ۾ تہ روحاني خوشي ٿي ٿئي.

سحر: نہ .... اهو ڏسو .... شاعر، اديب، فنڪار جيڪو پنهنجي زندگي کي پاڻ ڀوڳي ٿو پاڻ جلي ٻين کي روشني ڏيئي ٿو، راهہ ڏيکاري ٿو، خوبصورتيون آڇي ٿو رستي جا ڪنڊا صاف ڪري ٿو. هن جو هڪڙو پنهنجو مقصد آهي ....
امداد: "شمع جيان چوڻي وٽان هر رات ٿو ٻرڻو پوي" پاڻ ٻري ٻين کي روشني ڏيڻ زندگي جي معنيٰ اها ئي آهي جيڪڏهن زندگي جي معنيٰ اها ناهي تہ پوءِ اها زندگي ناهي پوءِ ڀوڳنا آهي ۽ پوءِ اها ڪا شيءِ خيرات ۾ ملي ۽ ضايع ٿي ويئي.

سوڻهن: توهان جي نظر ۾ بهترين شاعريءَ جو معيار ڪهڙو آهي؟؟

سحر: بهترين شاعريءَ جو معيار، اها شاعري جيڪا سمجهہ ۾ اچڻ کان اڳ ۾ متاثر ڪري، پڙهندڙ ئي روح جي پاتال تائين پهچي وڃي احساس کي ڇهي سگهي اها صحيح معنيٰ ۾ بهترين امر شاعري آهي ان کي توهان ڪجهہ بہ چئو امر چئو.
امداد: مان سمجهان ٿو تہ شاعري يا هوندي آهي يا نہ هوندي آهي بهترين يا معياري چوڻ رکو هڪڙو لفظي اصطلاح ڪڻون ٿا پر بنيادي طور اسان کي ڏسڻو اهو آهي تہ آيا اها شاعري آهي بہ يا نہ. اها سڀني وصفن کان سهڻي هئڻ گهرجي جيئن پرين هوندو آهي ان جو رنگ ڍنگ ادا هر سطح تي ان جو پهر اوج اهي سڀ جيڪي آهن سي هار، سينگار هر وصف کان سهڻو ڏسڻ ۾ اچي ۽ شاعري بہ اها آهي جيڪا هر پاسي ۽ وصف کان سهڻي هئڻ گهرجي.

سوڻهن: شاعري فقط انسان جي داخلي ڪيفيت جو اظهار هوندي آهي يا اها خارجي حالتن جو بہ نتيجو هوندي آهي.

امداد: انهيءَ سوال جو مختصر جواب اهو آهي تہ داخلي ۽ خارجي ڪيفيتن جي ميل سان ئي شاعري سرجي ٿي پر ان ۾ گهڻو حصو اوهان

جي اندر جو آهي .... ٻاهر جو اوهان کو بہ موضوع کڻو ٿا، يا متاثر ٿيو ٿا پر اها جيستائين اندر مان رچي ٻاهر نہ ٿي اچي تيستائين اها شاعري نہ ٿي ٿي سگهي.

سحر: داخلي، خارجي ٻئي ڪيفيتون ٿينديون آهن مان جيئن اڳ ۾ ٻڌائي چڪي آهيان تہ منهنجي شاعريءَ جي شروعات جيڪا هئي .... ظاهر آ مون ٻاهر کان متاثر ٿي ڪئي پر اها جڏهن منهنجي اندر مان رچي نڪتي تڏهن ئي شعر ٿي تنهنڪري خود خارجي شيون آهن سي بہ داخلي شخصي رنگ ۾ رچي نڪرن ٿيون ۽ اهي جيڪي اوهان کي پن پن رنگ ڏسڻ ۾ اچن ٿا، مختلف جا رنگ ....

امداد: انسان جي اندر ۾ بہ هڪڙي ڪائنات آهي جيڪا هن ڪائنات کان وسيع آهي اسان جڏهن اکيون بند ڪري اندر جي ڪائنات ۾ لهون ٿا تہ اها ڪائنات هي ڪائنات کان وسيع بہ آهي وڏيڪ سهڻي بہ آهي ۽ ٻاهرين ڪائنات ۽ اندرين ڪائنات جو جڏهن ميلاپ ٿئي ٿو تڏهن ئي اها شيءِ ٺهي ٿي، جنهن کي اسان شاعري چئون ٿا يا تخليق چئون ٿا.

سحر: جيئن لطيف سائين فرمائي ٿو:

"ٻيهي جان ٻاڻ ۾، ڪير روح رهاڻ"

لطيف تہ هر ڳالهہ جي تلاش پنهنجي اندر مان ڪري ٿو.

امداد: جيتوڻيڪ لطيف سائين سچي دنيا ۾ رُلي پيو/ رُليو هيو ۽ اسان وانگر ڳاڏين ۾ چڙهي نہ ويو آهي پر پيرين پيادو رليو آهي پر جڏهن هو اکيون بند ڪري ويهي ٿو تڏهن هو بيت چئي ٿو .... جيڪي هن جا فقير ياد ڪن ٿا.

سونهن: وقت گذرڻ سان گڏوگڏ توهان جي شاعري جا، اتساهہ جا سرچشما تبديل ٿيندا رهيا آهن يا اهي ساڳيا ئي رهيا آهن.؟؟

امداد: ساڳيو زمانو ساڳيو وقت نہ ٿو رهي دور مختلف ٿين ٿا. جيئن توهان سنڌ جون حالتون ڏسندوءَ تہ هڪ شاعر جي حيثيت ۾ مون توهان کي ٻهرين بہ چيو تہ لاشعور ۾ جيڪي شيون هونديون آهن پراچين سمي کان وٺي ..... سنڌ جون جيڪي حالتون آهن سي جيئن جيئن ٿينديون هيون آهن ڪڏهن سنڌ سُڪار جو ديس هو سرهائي جو ديس هو، هاڻي جنهن پوزيشن ۾ اسان بيٺا آهيون تہ حالتون بدلجنديون رهن ٿيون. آئينده الاءِ ان ۾ ڪيتريون تبديليون اچي سگهن ٿيون بين الاقوامي حالتون، سازشون اهي سڀ هن ۾ اچي وڃن ٿيون.

سونهن: گذرندڙ وقت جي تبديل ٿيڻ سان ....

امداد: ...... بلڪل زندگي مختلف دورن مان گذرندي رهي ٿي، خود منهنجي زندگي ڪيئن دورن مان گذرندي رهي آهي ..... زندگي بيٺل شيءِ ناهي، ان ڪري شاعري بہ بيٺل شيءِ ناهي، روان آهي، هن ۾ جمود نہ ٿو اچي، جيڪڏهن هڪڙي هنڌ تي بيهي رهجي تہ پوءِ اها شاعري ٿي ڪو نہ ..... اها زندگي بہ ڪو نہ ٿي. اها موت

ٿي ويٺي.

سونهن: توهان هڪ شاعر جي حيثيت ۾ ڪهاڻي ڪيتر ڏانهن پير ڪيئن پاتو ؟؟ ڇا توهان شاعريءَ ۾ پنهنجي ڪومل جذبن ۽ نازڪ نفيس احساسن کي مڪمل طرح سمائي نہ پئي سگهيو؟

امداد: اهو هيئن آهي تہ مون شروع ۾ ڪهاڻيون بہ لکيون هيون ۽ ائين ناهي تہ مان شروع ۾ ڪهاڻيون نہ لکيون هيون .... شروع ۾ بہ لکيون ۽ توهان منهنجي شاعريءَ کي ڏسندوءَ تہ ان ۾ ڪيترا نظم اهڙا آهن جن ۾ ڪهاڻي آهي ۽ ان کي باقائدي شروعات آهي وچ آهي ۽ انت آهي ۽ فارميٽ پنهنجو ڪٽي ٿو اچي، پنهنجي موضوع ٻاڻ ڪٽي ٿو اچي. جيڪڏهن نثر ۾ فارميٽ ڪٽي ٿو اچي تہ اهو اوڏهين لکجي ٿو وڃي جيڪڏهن شاعريءَ جي گهاڙيٽي ۾ ڪا شيءِ اچي ٿي تہ اها اوڏهين هلي ٿي وڃي، مثال طور: منهنجون ريڊيو جون گيت ڪهاڻيون آهن اهي مڪمل طرح پنهنجي جاءِ تي ڪهاڻيون آهن ۽ ڪيتريون ئي ڪهاڻيون اهڙيون آهن جو مون وٽ ان جو اسڪرپٽ ناهي، ڪمرشل پوائنٽ کان ۽ ريڊيو جي پاليسيءَ جي لحاظ کان لکيل آهن هي ڪهاڻيون ساڳئي وقت اهي ايڏيون پاور فل بہ آهن پنهنجي جاءِ تي. ڪا بہ شيءِ پنهنجو فارميٽ ڪٽي ٿي اچي ڪا بہ شيءِ يا ڪهاڻي توهان ائين نہ ٿا لکي سگهو، نڪو توهان شعر ائين لکي سگهو ٿا اندر مان تخليقي شدت سان جيڪا شيءِ نڪري ٿي اها پنهنجو فارميٽ پاڻ چونڊي ٿي.

سونهن: ڇا سنڌي ڪهاڻي مري رهي آهي؟؟ جيڪو اڄڪلهہ بحث هلي رهيو آهي؟

امداد: اهو غلط آهي ..... جيڪو اڄ ڪلهہ چچجي رهيو آهي ان کي ڏسي ڪري اهو چئي سگهو ٿا.......سنڌي ڪهاڻي چچجي نہ پيئي خاص طور تي مان وري بہ "مهراڻ" رسالي جو حوالو ڏيندس تہ جيڪي منهنجي دور ۾ پرچا نڪتا. ان ۾ رشيده حجاب جي ٻهرئين پرچي ۾ ڪهاڻي آهي، تمام پاور فل ڪهاڻي آهي رشيده حجاب اسان جي ڪهاڻيءَ جي تمام وڏي ليکڪا آهي هن جو نالو ڪٽي (Mention) نہ ٿو ڪيو وڃي اها ٻي ڳالهہ آهي تہ اسان وٽ گهٽو ڪري نالا انهن جا ڪنيا پيا وڃن جيڪي ويجها آهن ياري باشيءَ ۾ "تون مون کي حاجي چئو مان توکي قاضي چوان" وارو ماحول آهي خود منهنجو مائٽ آهي حبيب الله شاهہ ان جون ٽي ڪن ڪهاڻيون مهراڻ ۾ ڇپيون آهن، سي ٽيئي پاور فل ڪهاڻيون آهن هن جو بہ نالو ڪٽي نہ ٿو ڪنيو وڃي سحر جي ڪهاڻي جيڪا مهراڻ ۾ ڇپي سا مان سمجهان ٿو تہ نہ رڳو سال جي بهترين ڪهاڻين مان آهي پر سنڌيءَ جون جيڪي بهترين ڪهاڻيون لکيون ويون آهن انهن مان هڪ بهترين ڪهاڻي آهي شوڪت جي ڪهاڻي جيڪا مون مهراڻ ۾ ڇپي، مشتاق

جي جيڪا ڪهاڻي مون ڇپي، فاروق سولنگي جي ڪهاڻي جيڪا ڇپي يا Even ثميرہ ميمڻ جي ڪهاڻي جيڪا آخري، پرچي ۾ مون ڇپي يا آشا هڪڙي ٿوٽلي نٿين ڇوڪري آهي هن جڏهن مون کي ٻہ ڪهاڻيون ڏنيون تہ هڪڙي ڪهاڻي مون "مهراڻ" لاءِ ڪنٿي ان ڪري مان سمجهان ٿو تہ سنڌي ڪهاڻي لاءِ اهو چوڻ تہ "سنڌي ڪهاڻي مري رهي آهي" غلط تاثر آهي.

سونهن: نئين ٽهيءَ مان اوهان جو ڪو پسند جو ڪهاڻيڪار؟؟ جنهن لاءِ اهو چوڻ تہ هو مستقبل جو وڏو ڪهاڻيڪار ٿيندو؟؟

امداد: اها پيشن گوئي نہ ٿي ڪري سگهجي اهو وقت ۽ حالتن تي منحصر آهي تہ توهان انهن کي ڪيتري اهميت ٿا ڏيو. مثال طور: ٿانيا ٿيبو جو نالو .... شاعريءَ ۾ توڙي ڪهاڻيءَ ۾ ..... ٿانيا هڪ اهم نالو آهي پر اها اخباري ڪالمن ۾ بہ اچي ٿي ڪهاڻيءَ لاءِ ڪو هن کي Approach بہ نہ ٿو ڪري. يا هينئر مون حبيب الله شاهہ جو نالو ڪنيو آهي يا ثميرہ ميمڻ جو نالو ڪنيو آهي اهي سڀ نوان نالا آهن ۽ انهن جون ڪهاڻيون گهٽ ڪونهن.

سونهن: توهان جي اندر ۾ اهو ڪهڙو انسان آهي جيڪو ڪڏهن امداد ٿو بڻجي تہ ڪڏهن سانول؟

امداد: ائين ڪٿي ڇٺو تہ هڪڙي وڻ جون ٻہ شاخون آهن. هڪڙي ٽاري تي ٽڙيل ٻہ گل آهن ٻئي هڪٻئي کان مختلف آهن پوءِ ڪڏهن امداد کي ڪهاڻيڪار سانول متاثر ٿو ڪري تہ ڪڏهن سانول کي شاعر امداد متاثر ٿو ڪري ڇو تہ منهنجي ڪهاڻين ۾ ڪڏهن ڪڏهن شاعري جي سٽ بہ اچي ويندي آهي ۽ منهنجي شعر ۾ ڪڏهن ڪڏهن فيل (Feel) ائين ٿيندو آهي تہ هي سٽ سڌي سنئين نثر جي آهي نظمن ۾ ڪهاڻيون هونديون آهن ۽ ڪهاڻين ۾ شاعري بہ هوندي آهي. ائين هڪٻئي کي متاثر ڪن ٿيون. ڪٿي نہ ڪٿي ملي ٿيون وڃن.

سونهن: سائين اوهان فن تي وڌيڪ زور ٿا ڏيو يا فڪرتي؟

امداد: اهي ٻئي شيون At a time اچن ٿيون، مان ان سلسلي ۾ سدائين لطيف سائينءَ جو مثال ڏيندو آهيان تہ لطيف وٽ لفظ سر ۽ معنيٰ ٻيئي هڪٺي وقت اچن ٿيون ۽ جڏهن مشق واري دؤر کان ماڻهو مٿي چڙهي ٿو اچي تہ اهو ردم، اهو سر، اهو هڪڙو منهنجي طبيعت جو جڻ حصو بڻجي ٿو وڃي، ۽ خاص طور تي ون يونٽ جي دؤر ۾ جيڪا سنڌي شاعري ٿي، جنهن کي مان نٿون لوڪ ڪلاسيڪل يگ چوندو آهيان صرف فن ناهي يا ڇڙو فڪر بہ ناهي هي ٻئي شيون جڏهن ملن ٿيون تڏهن توهان ان کي شاعري چئي سگهو ٿا.

سونهن: سنڌي ادب ۾ تنقيد جي اُسري نہ سگهڻ جا ڪهڙا ڪارڻ آهن؟

امداد: سهپ ناهي، اسان جي سنڌي سماج ۾ سهپ آهي ڪانہ عام سماج ۾ بہ سهپ ناهي ادب ۾ بہ ائين آهي پيو تہ تنقيد هڪڙو ڏار، بلڪل جدا شعبو آهي جيڪو سنڌ ۾ ...... هند ۾ تنقيد تمام گهڻو لکجي چڪي آهي لکيو وڃي ٿو اتي برداشت بہ ڪيو وڃي ٿو. دليلن ۽ ثبوتن سان هر ڪا ڳالهہ چئي وڃي ٿي سنڌ ۾ مان سمجهان ٿو تہ ان جو وڏي ۾ وڏو سبب اهو آهي تہ هڪڙي تہ سهل پسندي ۽ ٻيو هڪٻئي کي ساراهڻ ۽ جيڪي اوهان جي لابي جا نہ آهن انهن کي نندڻ، "ساراهہ ۽ نندا" اسان وٽ سمجهيو وڃي ٿو تہ تنقيد اهائي آهي يا ڪنهن کي ايڏو اوچو ڪري سگهجي جو ليپي ٽوٽڪ بہ ڪا نہ پر ان کي الاءِ ڇا ڪري ڇڏجي ۽ مثال طور اياز جي خلاف هينئر هڪڙي مهم شروع ٿي ويئي آهي ۽ هن کي ننديو پيو وڃي..... تہ اسان وٽ تنقيد جي نہ اسرڻ جو وڏي ۾ وڏو سبب اهو آهي تہ اسان وٽ سهپ ناهي.

سونهن: سويت يونين جي ٽٽڻ کان پوءِ موجوده حالتن ۾ شيخ اياز جي ترتيب ٿيل نون خيالن مثال طون (١) خدا پرستي ۾ حد کان وڌيڪ يقين (٢) مارڪسي فلسفي کي دنيا جي بيڙائي چوڻ (٣) جدلياتي اصولن کان انڪار ڪرڻ (۴). موت جي ڊپ ۽ سندس شاعريءَ بابت توهان جو ڪهڙو رايو آهي؟

سحر: هي سوال جيڪو توهان ڪيو .... هاڻي مثال طور مان اياز کي جهڙوڪر پيهر پڙهان پئي، "جي ڪاڪ ڪڪوريا ڪاپڙي کي"جنهن ۾ اياز جا خط آهن تنهن ۾ اياز چيو آهي تہ مان ڪڏهن بہ اشتراڪي نہ رهيو آهيان حالانڪہ مون کي اڄ تائين اشتراڪيت جو نعمل البدل نظر نہ آيو آهي اياز ان لاءِ جدلياتي ماديت جو لفظ استعمال ڪيو آهي تہ اهو انهي ڪري هڪڙو ليبل لڳل آهي يا ماڻهوءَ جي Progressiveness آهي ڪي ڏسي اسان جا ماڻهو جيڪي ترقي پسند آهن انهن کي سمجهندا آهن تہ هي ڪميونسٽ آهن ۽ ليبل هٽي ڇڏيندا آهن تہ اياز ان معنيٰ ۾ ڪڏهن بہ اشتراڪي فلسفي ۾ يقين رکندڙ ڪڏهن بہ رهيو ناهي خدا پرستي جي ڳالهہ ۾ مثال طور جي "ڪاڪ ڪڪوريا ڪاپڙي" ۾ ان دؤر ۾ جيڪي ڳالهيون اياز ڪيون آهن يا اياز اهڙيون بہ سٺون چيون آهن تہ:

"اوري آءُ الک ، ڏيٺو ٿي توکي ڏسان"

الک، خدا هو ان کي مختلف نالا ٿو ڏي، ضروري ناهي تہ خدائي چوي خود انهيءَ بدي نيچ جي تلاش آهي هن کي هڪڙي اهڙي ڪا قوت اهڙي ڪا طاقت، اهو جمال آهي اهو جلال آهي اهو حسن آهي اهو پوري ڪائنات تي مُحيط آهي هو ان جي تلاش ۾ ان وقت بہ هو، ان جي تلاش ۾ اڄ بہ آهي هو بيٺل ناهي! هڪڙو پورو سائيڪل آهي، اهي ائين آهي جيئن "لا" کان "اِلا" تائين جو سفر آهي مان هميشه ان کي ائين چوندي آهيان "لا ۽ الا" نہ ۽ ها. "نفي کان اثبات" تائين جو سفر ۽ هر صوفي "لا" کان "اِلا" جي منزل تائين هلي ٿو ان جي نتيجي ۾ اسان وٽ باقائدي صوفي شهيد ڪيا وڃن ٿا. صوفين تي ڪفر جون فتوائون لڳيون ۽ پنهنجي پنهنجي دور ۾ واجب القتل قرار ڏنا ويا ڪيترن کي تہ شهيد ڪيو ويو. اياز تہ وڏو حوشنصيب آهي جيڪڏهن هن ڪنهن دؤر ۾ "لا" چيو تہ ڇا ٿيو" ڇاڪاڻ تہ "لا" ۽ وات اڪرڻ ڪانسواءِ "اِلا" تائين تہ پهچي نہ ٿا سگهہ جيڪو بہ ذهين ماڻهو آهي بلڪل مختلف اهو ٻئي جي ٻڌايل سچ تي اکيون پوري آمنا صدقنا نہ ڪندو. هو خود انهيءَ پروسيس مان گذرڻ چاهي ٿو هو خود منطقي طور انهي يقين تائين خود ڳولا ۽ تلاش سان پهچڻ و چاهي اياز جو

اهو پورو سفر جيڪو آهي .... اياز جي توهان شروعاتي ڪتابن کان وٺي مثال طور جي "ڪاڪ ڪڪوريا ڪاپڙي" "ڪلهي پاتم ڪينرو" "پونر پري آڪاس" کان توهان شروع ڪيو، توهان کي اهڙيون شيون ملنديون جود توهان جيڪڏهن "مشرقي شاعريءَ جا فن قدر ۽ رجحانات جيڪو گرامي صاحب جو طويل مقالو آهي ۽ جيڪو ڪتابي صورت ۾ به ڇپجي چڪو آهي اهو پڙهو. ظاهر آهي ته اها محض اڄ جي ڳالهه نه آهي اها اڄ کان مان سمجهان ٿو گهٽ ۾ گهٽ پنجويهه ٽيهه سال اڳ جو مقالو آهي ان مهل گرامي صاحب جهڙي طرح اياز جي (هن ته جهڙوڪر سڄي جديد شاعري جو مقدمو لڙيو آهي) پر خاص طور جيڪي اياز صاحب تي الزم آهن اشتراڪي آهي ملحد آهي ڪافر آهي ان جو مدلل جواب ڏنو آهي اياز وٽ هڪڙي ڳولا آهي هڪڙي جستجو آهي هڪڙي تلاش آهي ۽ اياز بلڪل مختلف آهي، Unique آهي Different آهي Genious آهي پيو ماڻهو چئي ٿو ته "هيٺ آهي" هو ان تي اکيون پوري يقين نه ٿو ڪري هو خود انهيءَ پوري Process مان گذرڻ چاهي ٿو، پوءِ ڏڄ ڪان ڏار ٿئي يا منصور وانگر سنگسار ڪيو وڃي. اها هن جي ذهانت آهي انفراديت آهي Artistic Individuality آهي اياز نه ملو ڪالهه هو، نه اڄ آهي اياز ڪالهه به اڄ به سنڌ جو اڪيلو جينئس آهي.

سونهن: اياز موت جو بار بار ذڪر ٿو ڪري ڇو وڃي ٿو ته اياز کي هيٺر موت جو الڪو آهي؟؟

امداد: مان توهان کان جيڪڏهن ڪائونٽر ڪوئسچن (Counter Question) ڪيان ته توهان ٻڌايو ته اياز موت جو ڪٿي ذڪر ڪيو آهي؟ مثال طور، اهي جيڪي توهان لفظ چئو پيا ته اهي هن جي الوداعي گيتن کان پوءِ ماڻهن هن جي خلاف چوڻ شروع ڪيا. موت جي ڳالهه ڪري، هو زندگيءَ جي ڳالهه ڪري ٿو! اهو هڪڙو هن جو رنگ آهي مثال طور: جُڏهن توهان رات جو ذڪر ڪيو Automatically چئو اوهان ڏينهن جي باري ۾ پيا ڳالهايو ۽ هن موت جو ذڪر ڪري چئو زندگي کي ڳايو آهي ۽ خدا پرستيءَ جي جيڪا ڳالهه ڪئي وڃي ٿي اهو به توهان کي (پڙهندڙن کي) پڙهڻ گهرجي خدا کان هو ڇا ٿو گهري خدا کان هيٺر .... ويجهڙائي ۾ هن جي شيءِ ڇپي جنهن ۾ هو چوي ٿو ته منهنجي واٽ ۾ تتل اس رکجئين هو ان کان اهو نه ٿو گهري مون کي چانورو ڏجئين مون کي بنگلو ڏجئين يا ڪار ڏجئين نه پرتتل اُس رکجئين منهنجي پيرن اڳيان پلي ڪنڊا وڇائي پر سچ کان نه ٽڙجئين.

سونهن: نئين ٿهي جي شاعري تي تنقيدي رايو ڏيو؟؟

امداد: ادا جيڪا ٿهي پاڻ تي "نئين ٿهيءَ" جو ليبل هڻي لکي ٿي، اها معنيٰ، لک ٿي ڪري اهو صرف نئين ٿهيءَ هڻڻ جو ڪٿيو ٿي ڪائي ۽ جيڪي سوير مون نالا ورتا مثال طور تانيا ٿيپو جو نالو ورتو ته هن ڪڏهن پاڻ کي نئين ٿهي نه چيو آهي. ته اهو ٽولو جيڪو پاڻ کي نئين ٿهي جا سڏائين ٿا، جيڪي هاڻي ته نانا، ڏاڏا به ٿي ويا آهن ون يونٽ جي دؤر ۾ لکڻ شروع ڪيائون ۽ اڄا تائين نئين ٿهي جا آهن اهو نئين ٿهيءَ جي نالي ۾ لک ڪري لکڻ مان سمجهان ٿو صحيح ناهي.

سحر: مان چوندي آهيان ڪهڙي سال جي ٿهي؟ مثال طور اها جي ٿهيءَ جيڪا 50 جي پيٽي ۾ جائي، 60 جي پيٽي ۾ جائي يا 70 جي پيٽي جائي، يا خود 80 جي پيٽي ۾ جائي معنيٰ 80 وارا به اڄي هيٺر چوويهن سالن جا ٿي ويا اهو به جي لکي ٿو ته ....

امداد: .... اڄا انهيءَ ڪانپوءِ "نئون" جا پيو ڏيئي؟ ڏسئو اهو آهي ته "نئون" ڏي ٿو يا نئو ڏي "ٿهي" نئين نه ٿيندي آهي پر نوان "ويچار" ٿيندا آهن، نوان خيال ۽ جذبا ٿيندا آهن، اهي جيڪڏهن ناهن ته............ جيڪڏهن بانيڙا پائيندڙ بار مجي پر نئين ٿهي ڪو نه چئبو..........

سحر: ...... ادب ۾ حالانڪ بانيڙائي پائي رهيا آهن.......

امداد: .... مان نئين ٽيلنٽ جي ڳالهه ٿو ڪريان "نئين ٿهيءَ" جي بدران "نئين ٽيلنٽ" جي ڳالهه ڪرڻ ڪپي نئين ٽيلنٽ جي ڳالهه ٿا ڪريون ته اهو هڪڙو تسلسل آهي پراڻي جو گذريل جوان سان هڪڙو تسلسل آهي.

۽ هو ڳنڍيل آهي سو نئين ٽيننلٽ به آهي يا ڪونهي ۽ مان سمجهان نئون ٽيلنٽ آهي. ته اسان کي "نئين ٿهيءَ" جي بدران "نئين ٽيلنٽ" جي ڳالهه ڪرڻ ڪپي ڪهاڻي ۾ به ٽيلنٽ آهي شاعري ۾ به ٽيلنٽ آهي. پر ان کي پرکي ڪير؟ چو ته هتي سنڌي ادب ۾ اهڙي صورتحال پيدا ٿي ويئي آهي جو ٽيلنٽ کي ڏڪاريو ٿو وڃي، ان کي Neglect ڪيو پيو وڃي ان کي نظر انداز ڪيو پيو وڃي ۽ اڄان ۾ ائين چوان ته ان کي گهٽيو ٿو وڃي، گهٽيو ماريو ۽ پچايو ٿو وڃي. پر جنهن ۾ ٽيلنٽ ناهي اهو ته رهندو ڪو نه.........

انهي ڪري اهڙا بند پڌي چڙيا آهن اهڙا ڪوڙڪا وڇائي چڙيا آهن سو جيڪڏهن ڪو انهي جي ڪوڙڪن ۾ ڦاسي ٿو وڃي ته پوءِ نيڪ آ نه ته هو نظر انداز ڪري ٿا ڇڏين ان کي پچائي ٿا ڇڏين.

سونهن: نئين ٽيلنٽ جي حوالي کان توهان جو پسنديده شاعر؟؟

امداد: جيئن مون تانيا ٿيپو جو نالو ڪنيو اعجاز منگي آهي، يا بادل جي نالي سان ڪو لکندو آهي. جنهن سان مان ڪڏهن مليو ته ڪو نه آهيان پر مون هن کي ڇپيو آهي. ڪوي آهي، ڪلال آهي، حسن مجتبيٰ آهي.

سحر: حسن مجتبيٰ تمام سٺي شاعري ڪري ٿو ۽ حسن درس.

امداد: حسن درس جيڪو هاڻي شادي کان پوءِ ته شايد لکي ٿي ڪو نه پيو پر انهي کي سٺا نقاد به نه مليا آهن. سٺا ايڊيٽر به نه مليا آهن.

سونهن: جيئن سنڌي ادبي سنگت سڀني طبقن سان واسطو رکندڙ سنڌي اديبن جي نمائنده جماعت آهي ان لاءِ توهان جا سنڌي ادبي سنگت ۽ ان جي ڪردار بابت ڪهڙا ويچار آهن؟؟

امداد: نه .... هڪڙي بنيادي ڳالهه واضح ڪري ڇڏيون ته سنڌي ادبي سنگت سڀني طبقن جي نمائنده جماعت ناهي، هن ۾ اهي ادب جن کي پنهنجو هڪڙو ترقي پسند نظريو آهي ترقي پسند نظريو ان حوالي سان نه .... جيئن ماضي ۾ هن ۽ ان کي

استعمال بہ ڪيو ويو نظريي ڪي يا اصطلاح ۾ اصلاحي ۽ مقصدي ادب تخليق ڪرڻ وارا جيڪي واقعي تخليقڪار هجن، جيڪي واقعي اديب هجن ۽ انهن جو پنهنجي ٻوليءَ سان وطن سان ۽ انسانذات سان جيڪو تعلق هجي اهو ترقي پسند رويو هجي Rigid نہ هجي، دقيانوسي يا فرسوده نہ هجي. ٺوُن هجي انهن جي جماعت آهي يا نٿين ڪٿي چٽجي تہ ائين هئي هاڻ تہ ان ۾ مذهبي ماڻهو بہ شريڪ ٿي ويا آهن سياسي ماڻهو بہ شريڪ ٿي ويا آهن غيرتخليقي ماڻهو بہ شريڪ ٿي ويا آهن غير اديب بہ ان ۾ شامل ٿي ويا آهن ان جي ڪي سنڌي ادبي سنگت جو ماضي ۾ شاندار رول رهيو آهي هاڻ اهو بہ ختم ٿي ويو آهي سنڌي ادبي سنگت جو مقصد اهو هو تہ نوان اچن ٿا، انهن کي سنوارڻ ترتيب ڏيڻ اصلاح ڪرڻ، اهو مقصد ئي ختم ٿي ويو.

سونهن: سائين جيئن تہ اديب قوم جو باشعور حصو هوندو آهي تنهن ڪري پنهنجي قومي جياپي جي جدوجهد ڏانهن انهن جو رويو ڇا هئڻ گهرجي؟

امداد: انهن جو رويو مثبت ي هئڻ کپي باڪردار ئي هئڻ کپي، هڪڙي ذميداري سان لکي ۽ سنجيده هجي ۽ هن کي ماضيءَ جي ڄاڻ هجي ، ستقبل تي وطن تي ڪهڙا ڏکيا ڏينهن اچڻا آهن انهن جو يقينن هو بچاءُ ڪري، پر هڪڙي سياسي ماڻهو ۽ ادبي ماڻهوءَ جي جدوجهد ۾ وڏو فرق هوندو آهي سياسي ماڻهو پنهنجن مخصوص نظرين ۾ جڪڙيل هوندو آهي ۽ هو پوري دور کي ڏسندو آهي ان ڪري مان تہ اهو چوندو آهيان تہ سنڌي اديب، سنڌي شاعر، سنڌي ليکڪ ان کي ادبي محافظ تي وڙهڻ کپي، جيڪو تمام وسيع ۽ ڦهليل محاذ آهي. هاڻ ان محاذ کي مختلف قسم جي ماڻهن سان غير ضروري ماڻهن سان ستيو ويو آهي، جو هاڻي ان جو ڪارج نہ رهيو آهي اهو مقصد نہ رهيو.

سونهن: سائين توهان ڪوتا جي ڪائنات ۾ تہ وڏي ميڄتا ماڻي چڪا آهيو پر ڪهاڻي ڪيتر ۾ ايڏي ميڄتا نہ ماڻي سگهيا آهيو؟! انهيءَ جو سبب اهو تہ ڪونهي توهان جي ناڻي الڳ هجڻ ڪري........

امداد: نہ ائين ناهي اهو سوال شايد ڪنهن اڳ ۾ بہ ڪيو هو. مثال طور ٧٧ع واري دور جي مهراڻ ۾ منهنجيون جيڪي ڪهاڻيون ڇپيون تہ لکندڙن تي لکيو بہ آهي، پنهنجي راءِ بہ ڏني آهي ممتاز مهر جيڪو سنڌي ڪهاڻيءَ تي ڪتاب لکيو آهي انهيءَ ۾ هن منهنجين ڪهاڻين کي اهميت ڏني آهي، پر جيئن تہ تنقيد اسان وٽ آهي ڪو نہ .... مثال طور اياز پنهنجي ليکي هڪڙو ڪهاڻيڪار بہ آهي اياز جي ڪهاڻين تي ڀرپور تنقيد ناهي، اهڙي نموني نيڪ آ شاعر جي حيثيت ۾ مونکي ميڄتا ملي پر ائين بہ ناهي تہ ڪهاڻيڪار جي حيثيت ۾ ميڄتا نہ ملي ڪهاڻيڪار جي حيثيت ۾ مون کي ميڄتا ملي آهي. جيئن مون ممتاز مهر جي ڪتاب جي ڳالهہ ڪئي هن بہ مون کي مينشن ڪيو آهي. ڏسو نہ!! مان انهيءَ ڏينهن بہ اهو شايد چيو تہ: سحر جو نالو ڪٿي بہ مينشن نہ ٿو ڪيو وڃي As a short story writer يا As a poet بہ ڪٿي نالو نہ ٿو کنيو وڃي. اهڙي نموني ڪيترا نالا اهڙا آهن جن کي اهميت نہ ٿي ملي.

سحر: هتي ماڻهو اهڙا بہ آهن جن هڪڙي ڪهاڻي لکي آهي پوءِ بہ اڄ تائين ماڻهو ان جو نالو پيا ورجائين.

أمداد: جتي ۾ نالا لکن ٿا اتي بہ هن جو نالو آهي.

سحر: ڇو تہ شروع ۾ چند نقادن هنن جا نالا لکيا ۽ اڄ تائين هڪڙي لائين نهي وئي آهي اتان ڪان ڪٿن ٿا حوالا، ڇو تہ انهن ۾ هنن جو نالو .... هڪڙي ڪهاڻيءَ جي آڌار تي بہ آهي اڄ تائين Point out ٿئي ٿو، پر جيئن امداد جي ڪهاڻين جو چڱو خاصو تعداد آهي .... هڪڙو پورو مجموعو اچي سگهي ٿو. خود منهنجيون ڪهاڻيون ايتريون آهن جن ڪهاڻين جو مجموعو اچي سگهي ٿو دوستي ياري ۾ نالا ڪڻڻ جي روايت آهي جيڪو توهان جي لابي يا ٽولي جو ماڻهو ناهي تہ انهي کي Neglect ڪرڻ نالو نہ ڪڻندا آهي هر هنڌ رستا روڪ آهي. ائين نالن کي ڪٽيو پيو وڃي.

سونهن: سائين ڇا توهان اڄ بہ ڪهاڻي لکو پيا؟

امداد: هينئر مون ڀڏايو سنڌي ادبي بورڊ ۾ آئون هئس تہ "مهراڻ" ۾ "سرتيون" رسالي ۾ منهنجيون ڪهاڻيون ڇپيون آهن ۽ ڪهاڻيون مون وٽ لکيون پيون آهن ۽ ڪجهہ اڌوريون آهن ناول آهن، جيڪي لکٿا آهن.

سحر: Actual ڇاهي؟ مان هتي هڪڙي ڳالهہ چوان تہ منهنجي جيڪا پنهنجي Thinking اها آهي تہ سامي جنهن دور ۾ جيئڻ لکي مٿ ۾ وجهڻ تہ نيڪ آهي پر اڄ Atleast اسان بہ هڪڙو مٿ رکي ڇڏيون ۽ شيون لکي ان ۾ وجهندا وڃون تہ سياڻي اسان مري ويندا سون تہ ڪو نہ ڪو اسان جي پونيئرن مان اهي شيون مٿ ڪري ڇپرائيندو تہ لکڻ لاءِ Incentive هجڻ کپي. اڄ جي دور ۾ Atleast لکڻ لاءِ مثال طور ڪهاڻي آهي، شاعري تہ هلو مختصر Sitting ۾ ئي ماڻهو ڪنهن کي ٻڌائي بہ سگهي ٿو پر ڪهاڻي لکڻ جي لاءِ پڙهڻ جي لاءِ ڇپڻ جي لاءِ رسالو هجڻ گهرجي مثال طور اسان وٽ ادبي رسالا آهن ڪو نہ ان ڪان پوءِ جيڪي گروهہ بنديون آهن هڪڙا ماڻهو جيڪو گند ڪچرو لکن ٿا. اهو گند ڪچرو بہ ڇپجي ٿو. پر جيڪڏهن هڪڙي Thinking آهي، تصوير جو هڪڙو رخ آهي پر تصوير جو ٻيو رخ بہ تہ آهي اسان جي نظر ۾ ۽ اسان ان تي لکون ٿا تہ اسان جي اها شيءِ نہ ٿي ڇپجي even خط بہ نہ ٿو ڇپجي، ڪهاڻي ۽ شعر ڇپڻ تہ پري جي ڳالهہ آهي. تہ ڇپائيءَ جا جيڪي بہ ذريعا هن مهل موجود آهن تن ۾ اديب رسالو تہ آهي ئي ڪو نہ نيم سياسي، نيم ادبي، نيم فلمي پرچا آهن ان ٽائيپ جا هڪڙا پرچا اچن ٿا ان ۾ سنجيدو ادب اچي ئي ڪو نہ ٿو هلڪو ڦلڪو Just for Entertainment توهان شيون پڙهو ٿا.

امداد: هڪڙي ٺي رسالي ۾ پوجا ڀٽ بہ آهي تہ اياز بہ آهي.

سحر: تہ ان ۾ سنجيده ادب جيڪو آهي، سا ان جي اها افاديت ۽ اهو تاثر بہ نٿو رهي تنهنجي ڪري، ادبي رسالو اها هڪڙي ٻي شيءِ آهي ۽ اها اسان وٽ هينئر آهي ئي ڪا نہ مثال طور ڪهاڻي لکڻ لاءِ Incentive کپي. مثال طور

آرسي ڪنهن دور ۾ ولي رام ولڀ ڪڍيو پئي ته ماڻهوءَ جي دل ٽينڊي هئي ته اسان به لکون انسان جي اندر ۾ چٽا پيٽي (Competition) هوندي هئي. مان هڪڙي شيءِ ايڏي خوبصورت لکي آهي ته ٻي خوبصورت ترين لکان. وڌيڪ پياري شيءِ لکان. اهڙي شيءِ جا Unusual هجي، Different هجي Unique هجي ته مان اها شيءِ لکان ۽ اها شيءِ ڇپجي به پر منهنجي ڪهاڻي "مهراڻ" ۾ جنهن دور ۾ امداد اتي هو ته ڇپي، ساڳئي وقت اڄ رڳو هتي نه پئي چوان پر مان ڪوڙ هڻڻ تي چوندي آهيان ته منهنجي اها ڪهاڻي جيڪڏهن .... امداد حسيني ان مهل "مهراڻ" جو ايڊيٽر نه هجي ها ته منهنجي اها ڪهاڻي "مهراڻ" ۾ نه ڇپجي ها!

امداد: اها ڪهاڻي يا خود انهيءَ ڪان اڳ ٧٧ واري دور ۾ ڇپيل ڪهاڻي جنهن تي گهڻو واڌو واڌ ٿيو........

سحر: ايڏي بولڊ ڪهاڻي هئي ۽ ايڏي بولڊ ڪهاڻي کي ڇاپڻ جي لاءِ خود ايڊيٽر کي جگر کپي ٿو. اهو ئي اهڙي شيءِ ڇپي سگهي ٿو Autonomans يا Semi-Govt اداري ۾ ڇپڻ پيو ڪو ايڊيٽر هجي ها ته منهنجي ڪهاڻي نه ڇپجي ها، ته ڳالهه اها آهي ته توهان هڪڙي شيءِ لکي ته وجو ٿا .... مثال طور امداد ايڊيٽر نه هجي ها ته اها ڪهاڻي "مهراڻ" ۾ نه ڇپجي ها. نه رڳو "مهراڻ" ۾ نه ڇپجي ها پر ٻئي ڪنهن رسالي وارو به ان کي ڇپڻ لاءِ شايد تيار نه ٿئي . معنيٰ منهنجي اها شيءِ ڇپجڻ ڪان رهجي وڃي ها. ته خود لکڻ لاءِ Incentive کپي. توهان ڪهاڻي لکو ته ٿا، پر توهان جي ڪهاڻي ڇپجي ڪٿي؟؟

امداد: پڙهجي ڪٿي؟

سحر: ساڳئي وقت Writer هجي اها به دل ٿئي ٿي ته مان ايڏي خوبصورت شيءِ لکي آهي. ته اها منهنجي شيءِ ماڻهن تائين به پهچي ۽ مان چوندي آهيان ته سنجيده ماڻهن تائين پهچي جيڪو ان کي ايڏي سنجيدگيءَ سان ڪڻن به ان جي گهراين تائين پهچي سگهي. رسالي ۾ ڇپڻ جو جيستائين تعلق آهي ته مثال طور: منهنجو هڪڙو نظم هو اهو نظم ساڳئي وقت ايڏو بولڊ نظم هو آغا سليم ان زماني ۾ رسالو سنڀاليندو هو "هلچل" ان جا ڪجهه ئي پرچا نڪتا هئا. بعض ماڻهو ايڊيٽر اهڙا هوندا آهن جن کي پنهنجي شيءِ ڏيڻ تي دل چوندي آهي منهنجي ته Choice هوندي آهي ته ڪهڙي رسالي کي پنهنجي شيءِ ڏيان؟ ڪنهن کي ڏيان. سو آغا سليم "هلچل" کي سنڀاليندو هو ۽ مون هن کي پنهنجو نظم ڏنو پر مون اهو به چيو ته توهان نظم اهڙي جو اهڙو ڇپيو ته هلائجو نه ته ڪاٽي ڪوٽي هلائڻ جي ضرورت ناهي. خير آغا سليم اهو نظم ڇاپيو پر مون کي چيائين ته: نظم کي ته مان ڪجهه نه ٿو ڪيان پر ان جي ٽائيٽل کي بدلائڻ جي اجازت ڏي معنيٰ نظم جي Boldness ته ٺيڪ آهي پر هن جو ٽائيٽل جو "زنا بالجبر" ڏاڍو ڏکيو آهي ماڻهوءَ کي چرڪائي ٿو ڇڏي، سو مون کي ايتري اجازت ڏي ته هن جي ٽائيٽل کي بدلائي "نظم" ڪري ڇڏيان مون چيو ته: چڱو ڀلا توهان ايترو Mild ڀلي ڪري ڇڏيو. ته هن ان کي "نظم" ڪري ٿورو نرم ڪري ڇڏيو. توهان ڪا شيءِ لکو ته ٿا پر توهان جي اها شيءِ ڇپجي سنجيده ماڻهن تائين پهچي ۽ اهي سڀ ڳالهيون لکڻ لاءِ Incentive بڻجن ٿيون جيڪڏهن اهڙو ماحول هجي ته اسان Regular لکون.

امداد: گهري به ڪير ڪونه ٿو، چئي به ڪير ڪونه ٿو ته ڪهاڻي کپي. ڪهاڻي لکڻ ۾ ماڻهو کي مصروف رهڻو پوي ٿو ۽ جڏهن اها شيءِ لکجي وڃي ۽ ان ڪان پوءِ ڇپجي نه ته پوءِ ...... منهنجي هڪڙي ڪهاڻي اهڙي آهي جو اڄ تائين ڇپي ناهي پئي آهي. جيئن سحر نظم جي ڳالهه ڪئي ته منهنجو هڪڙو مشهور نظم آهي ته:

"ڪوجهو توئي ڪاٺو آهي،
اڄ رات ته هرڪو راڻو آهي."

هاڻي اهو نظم مون ڪيون هو ۽ جڏهن اهو نظم مون گرامي صاحب کي ڇپجڻ لاءِ ڏنو ته گرامي صاحب چيو ته "انهيءَ نظم کي ڇپجڻ ۾ اڃا ويهه ورهيه کپن." پوءِ اهو نظم "روح رهاڻ" ۾ ڇپيو هو پر ان جو ٽائيٽل ""ڇڪلو" هو. ان کي Change ڪري رڳو "نظم" لکيو ويو.

سحر: ڪهاڻي جي حوالي سان مان توهان کي ٻڌايان ته گلبدن آصف "سرتيون" رسالي جي ايڊيٽر آهي ۽ ان سان سٺا تعلقات به رهيا آهن ۽ اسان جي اسٽوڊنٽ به رهي آهي هوءَ مون کي اڪثر چوندي آهي ته توهان مون کي "سرتيون" لاءِ ڪهاڻي ڏيو" ۽ مان هن کي هميشه اهو ئي چوندي آهيان ته تون منهنجي ڪهاڻي "سرتيون" ۾ ڇپي نه سگهندين ها مان جنهن ڏينهن ڪا سوڊورومينٽڪ ڪهاڻي لکي، اها ضرور ڏيندس ۽ ظاهر آهي مان سوڊورومينٽڪ ڪهاڻي يا ٻين لفظن ۾ چسي ڪهاڻي نه مان لکي سگهنديس ۽ نه ئي .... بعض اوقات منهنجي دل ٽينڊي آهي ته اهڙيون ٻي سروپا ڪهاڻيون به ويهي لکان ۽ ڄاڻي ٻجهي لکان. ڪنهن پيروڊيءَ وانگيان.

امداد: مڙيئي رسالن جا صفحا ڀريل هجن .....

سحر: ڀرتيءَ جي طور تي اسان وٽ ادب لکجي ٿو. اهو لکڻ جنهن لاءِ ليکڪ پيڙا ڀوڳي ٿو ....

امداد: اها آهي ئي ڪا نه ....

سحر: اها ماڻهوءَ کي نپوڙي ٿي. جيئن لطيف سائين چوي ٿو سوريءَ مٿي سيڻ، ڪهڙي ليکي سنرا" سو سچي ليکڪ کي سوريءَ تي به خوش ٿيڻو آهي. سوريءَ تي چڙهڻ آهي. جيڪو صحيح ۽ سچو Writer آهيCreater آهي اهو ان حد تائين وڃي ٿو.

امداد: اسان وٽ وڏي ۾ وڏو مسئلو اهو ٿو پيدا ٿئي ته ڪهاڻي ڪان ناول تائين ماڻهو نه ويا آهن انهيءَ جو وڏي ۾ وڏو سبب اهو آهي ته ڪهاڻيءَ کي ئي توهان وٽ اهميت نه ملي انهيءَ کي ان اهميت سان ڇپيو ئي نه ويو نه ڪنيو ئي نه ويو. Writer جيڪو ناول تائين وڃڻ ڪان پاسو ڪري ويو. ڇو ته ان ۾ وڌيڪ وقت کپي. ٻيون سڀ مصروفيتون ڇڏي جيڪڏهن ناول ماڻهو لکي تڏهن ئي لکي سگهي ٿو اهو اسان وٽ ماحول ئي نه رهيو آهي.

سوڀهن: جيئن ته محترم عبدالواحد آريسر صاحب جو چوڻ آهي ته اديبن کي پنهنجن لفظن سان Stage ڪان ولي Torture cell تائين مڪمل وفادار رهڻ کپي هڪ باشعور اديب

جي حيثيت ۾ ان بابت توهان جو ڪهڙو رايو آهي؟؟

سحر: اها Statment تہ هن ڪي سياستدان لاءِ ڏيڻ ڪپي. سياستدان ڪي پنهنجي نظريي سان Stage ڪان وٺي Torture cell تائين مڪمل وفادار رهڻ ڪپي. ڇو تہ هو خود بہ سياستدان آهي، ان ڪري سياستدان لاءِ ئي هن ڪي اهڙي Statment ڏيڻ ڪپي. اديب Statement نہ ڏيندو آهي هو يا عمل ڪندو آهي يا نہ ڪندو آهي.

سونهن: پوءِ بہ لفظن سان Com- mittment سيني اديبن جي ذميواري آهي.

امداد: هڪڙي هنڌ آريسر صاحب چيو آهي تہ اديب ڪي پنهنجن لفظن سان سچو هئڻ ڪپي پوءِ ڀلي هو ماڻهن سان، وطن سان، وفا ڪري، نہ ڪري، پر پنهنجي لفظن سان هو -Commit ted هجي مان سمجهان ٿو تہ هي هڪڙي پنهنجي جاءِ تي منجهيل لفاظي آهي. ۽ صحيح معنيٰ ۾ جو اديب ۽ شاعر آهي اهو ظاهر آ پنهنجن لفظن سان Committed آهي، سچو آهي هو ان ڪان Deny نہ ڪندو هن الاءِ ڪهڙي Sequence ۾ اها ڳالهہ چئي آهي؟ اسان جا سياستدان ساڳئي وقت سياستدان بہ آهن تہ ساڳئي وقت دانشور بہ آهن ۽ ساڳئي وقت اديب بہ آهن پوءِ ادب تي پنهنجا رايا ٿو ڏي. ڀائي تون هڪڙي پاسي ڏيان ڏي، سياست ۾ ئي رهو تہ وڌيڪ سٺو آهي.

سونهن: آريسر جي اديب جي حيثيت مڃڻ کان بہ تہ انڪار نہ ٿو ڪري سگهجي يا هو انهي حوالي کان ....؟؟

امداد: بنيادي طور تي هو اديب ناهي هن جا سياسي ليک آهن پوءِ تہ توهان مذهبي لٽريچر جيڪو لکي تہ ان کي بہ اديب چوندو ڇا؟ نہ .... اديب نہ چوندو، جيڪي يونيورسٽيءَ ۾ ماڻهو تحقيقون ڪن پيا ۽ مقالا لکن ٿا سي بہ اديب تہ ڪو نہ ٿيا. اهو هنن جي جاب جو حصو آهي تہ "تحقيقي" شيون لکن اهڙي نموني سان هڪڙو سياستدان آهي تہ اهو سياسي لٽريچر ڏي ۽ ان ليول جو ڏي. هاڻي تہ ان ليول

> **هڪڙي هنڌ آريسر صاحب چيو آهي تہ اديب ڪي پنهنجن لفظن سان سچو هئڻ ڪپي پوءِ ڀلي هو ماڻهن سان، وطن سان، وفا ڪري، نہ ڪري، پر پنهنجي لفظن سان هو Committed هجي مان سمجهان ٿو تہ هي هڪڙي پنهنجي جاءِ تي منجهيل لفاظي آهي. ۽ صحيح معنيٰ ۾ جو اديب ۽ شاعر آهي اهو ظاهر آ پنهنجن لفظن سان Com- mitted آهي، سچو آهي هو ان ڪان Deny نہ ڪندو هن الاءِ ڪهڙي Sequence ۾ اها ڳالهہ چئي آهي؟**

جو لٽريچر بہ نہ ٿا ڏين ۽ ادب تي راءِ جو اظهار بہ ٿا ڪن!

سحر: ادب تي Statement ٿا ڏين ....

امداد: ادب تي فتوائون ڏيڻ شروع ٿا ڪن. مان سمجهان ٿو تہ اهو صحيح ناهي. اهو تہ ائين ٿيندو جو مان هينئر ويهي سياسي بيان بازي ڪريان يا سياسي Statements ڏيان!

سونهن: وڏن سنڌي اديبن ۾ ڳڻجندڙ ڪافي ادبي نالن مرتضيٰ ڀٽو جهڙي غير ادبي ماڻهو جي آزادي لاءِ اخباري بيان ڪڍيا آهن پر سنڌ جي هڪ نامور اديب ۽ محب وطن سياستدان سائين جي ايم سيد کي عدالت ۾ پيش نہ ڪرڻ خلاف ڪو بہ رد عمل ظاهر نہ ڪيو آهي. ان تي روشني وجهو؟؟ يا ان بابت توهان جو ڇا خيال آهي؟؟

سحر: منهنجي خيال ۾ اهو سوال انهن اديبن کان وڃي پڇيو جن مرتضيٰ ڀٽي لاءِ Statement ڪڍي هئي.

سونهن: تمام گهڻا نالا آهن انهن سيني ....

امداد: .... بهرحال ان ۾ اسان جا نالا ڪونهي. اسان صرف اهو چئون ٿا ڀائي، هن ملڪ ۾ حق انصاف جو دور دورو هجي. نياءُ هجي انياءُ نہ ظلم ۽ بربريت نہ هجي ۽ سڀ ڪنهن کي اظهار جي آزادي هجي.

سونهن: ميڊم کان سوال آهي تہ توهان کي امداد ڪهڙي حوالي کان پسند آهي ؟ As a poet? As a Human being? As a short story writer?

سحر: As a creater

سونهن: اهو ساڳيو سوال سائين امداد کان تہ ....

امداد: سحر کي مون هڪڙي دفعي Born Artist چيو هو منهنجو ڪڏهن جهيڙو بہ ٿيندو آهي هن جي نہ لکڻ تي، پر نہ لکڻ جا ڪارڻ سحر سوير توهان کي ٻڌايا. بنيادي طور سحر تخليقڪار آهي. شاعري ۾ توڙي نثر ۾ سحر جو جواب ناهي. Even زال جي حيثيت ۾ Companion جي حيثيت ۾ بہ صحيح آهي جو مون جهڙي رول ماڻهوءَ کي بہ ڀوڳي پئي!.

سونهن: اديب جون وصفون بيان ڪريو؟؟

امداد:- اديب بڻيءَ ۾ رجيل سون وانگر هئڻ ڪپي. جنهن ۾ ڪا ملاوٽ نہ هجي جئين منٽو آهي. منٽو ڇڪلن ۾ پيو هوندو هو، پر هن هڪڙي شيءِ توهان کي ڏني. ميراجي هو هن ڪڏهن بہ شادي نہ ڪئي. ميرا هئي پنهنجي گهر کي ڇڏي نڪري ويئي يڪتارو ڪٺي. هن شاعري ڪئي. پر بنيادي طور لطيف سائين جو ڪردار مون کي تمام گهڻو متاثر ڪندو آهي انهيءَ کي اسان کي آڏو رکڻ ڪپي. تہ لطيف سائينءَ جي واٽ تي هلون. جيڪو ڪردار لطيف سائين ادا ڪيو. مان سمجهان ٿو تہ هڪ اديب ۽ تخليقڪار جو ڪردار لطيف سائين وارو ئي هئڻ ڪپي اهو ئي ڪردار لطيف سائين وارو هجي هڪ اديب يا شاعر جو.

سحر: By all means perfect

سونهن: ميڊم کان سوال تہ امداد سان اوهان جي پهرين ملاقات ڪٿي ٿي هئي. ۽ پهرين ڪهڙي ڳالهہ اوهان کي پسند آئي.

سحر: اهو ڏاڍو عجيب سوال آهي (کلندي) پر مان توهان کي ٻڌايان تہ منهنجي امداد سان پهرين ملاقات .... تنوير عباسيءَ کي دل جو دورو پيو هو. پهريائين تہ هو حيدرآباد ۾ Hospitalize هو ۽ ان کان پوءِ پنهنجي وڏي ڀاءُ جي گهر ۾ ٽڪيل هو. (بابا جي جڏهن خيرپور ۾ Posting هئي تہ تڏهن کان وٺي تنوير جي فيمليءَ سان تمام گهٽي دوستي ٿي وئي هئي. سو اسان بابا، امان ۽ مان اڪثر تنوير کي پڇڻ ويندا هئاسون. سومڪڙي ڀيري اسان وياسين تہ جيئن اسان وٽ ٿيندو آهي تہ مائين جي ڪچهري الڳ ٿيندي آهي ۽ مردن جي ڪچهري الڳ ٿيندي آهي سو ان مهل مان La-dies side تي ويٺي هئس ۽ تنوير ۽ بابا وارا لان ۾ مردن سان گڏ ويٺا هئا. تنوير عباسي ڪيڏي مهل آيو ۽ مون کي چيائين تہ "گهٽي دير زناني ڪچهري ۾ ويٺي آهين" هاڻ هل تہ (Writers) سان ملايان، مان امي کان جهڙوڪر Permission ورتي تہ مان وڃان؟" سو اتي لان ۾ وياسين تہ امداد بہ ويٺو هو ٻيا ٻي Writers هئا بهرحال مون کي Intro-duce ڪرايائين سو پهريون ڀيرو اتي Intro-duction ٿيو ڳالهايوسين ڪجهہ بہ نہ سواءِ جيئي سنڌ چوڻ جي ڇاڪاڻ تہ انهي وقت ۾ ماحول اهڙو هو ۽ ايڏي جذباتيت هوندي هئي جو جيئي سنڌ ۽ سدا جيئي سنڌ چئي سلام ڪبو هو اهائي پهرين ملاقات هئي. هڪڙي ٻي مزيدار ڳالهہ ٻڌايان تہ پهريون ڀيرو مون سان مليو هو تہ هن "ادي سحر" ڪري مخاطب ٿيو هو. پر هاڻ چوندو آهي تہ نہ مون ادي سحر نہ چيو هو پر "دي سحر" چيو هو!

سونهن: ميڊم کان سوال آهي زندگيءَ جي سفر جي شروعات وقت چاهت جو اظهار توهان طرفان ٿيو يا امداد جي طرف کان؟؟

سحر: اها ڪنهن جي بہ طرف کان ڪو نہ ٿي قدرت جي طرف کان ٿي.

سونهن: جيئن توهان ۽ ميڊيم جي Love Marrige هئي پر جيئن لطيف سائين چيو آهي تہ "ڳوليان ڳوليان م لهان، شال م ملان هوت" ڇا ملڻ کان پوءِ اها ساڳي چاهت بر قرار رهي آهي؟؟

امداد: محتلف ڪيفيتون ٿين ٿيون ان هڪهڙي سٽ کي ڪٽي ...... امر جليل هڪڙو وڏو فلسفو ۽ نظريو پيدا ڪيو پر لطيف سائينءَ تہ اهو بہ چيو آهي تہ: "سرهي سيج پاسي پرين مرپيا

اسانجون هوءَ تہ پنهنجي پنهنجي ليکي لکيل الڳ الڳ شيون آهن سحر جون پنهنجيون لکٽيون آهن ۽ منهنجون پنهنجيون لکٽيون آهن پر ٻہ شيون اهڙيون آهن جيڪي اسانجون گڏيل لکيل آهن جن ۾ هڪڙا خط آهن جيڪي اسان شادي کان اڳ ۾ هڪ ٻئي ڏي لکيا آهن اهي خط هن (سحر) پاڻ ٿي هڪڙي ڪاپي تي اتاري ڇڏيا آهن مون کان تہ گم ٿي وڃن ها

مينهن وسن" سو ائين بہ لطيف چيو آهي سو مختلف ڪيفيتون ٿين ٿيون ڪڏهن "ڳوليان ڳوليان ۾ لهان، شال م ملان هوت" تہ ڪڏهن وري: "سرهي سيج پاسي پرين، مر پيا مينهن وسن" واري ڪيفيت.

سونهن: مڏيم توهان بہ ڪجهہ ان باري ۾ .....

سحر: بس امداد جواب ڏيئي ڇڏيو مان ان کي Own ٿي ڪريان.

سونهن: توهان مڏيم جي ملڻ کان پوءِ بہ جيڪڏهن ڪا بہ اهڙي عورت ملي ها ۽ جيڪڏهن مڏيم کان وڌيڪ چاهي ها تہ پوءِ توهان ڇا ڪيو ها؟؟

امداد: "جيڪڏهن" وارو سوال آهي جيڪڏهن تہ زندگي ۾ الاءِ ڇاڇا ٿي ٿو وڃي ٻہ پنهنجي طور تي اسان مطمئن آهيون.

سونهن: مڏيم توهان کي امداد جون ڪهڙيون عادتون وڌيڪ پسند آهن ۽ نا پسند آهن .

سحر: پسند ۽ ناپسند ....

امداد: اهو نہ پڇ تہ سٺو !

سحر: اهي ڏک ڏکيل ٿي هجن تہ سٺو.

امداد: ڏائيٽرن جو ڏکجان ڏک!

سونهن: ميڊم توهان جي ادبي سفر ۾ ڪيترو هٿ آهي. امداد جو.؟

سحر: منهنجي ادبي سفر ۾ بس اهو آهي تہ گهر جو جيڪو ماحول آهي ادبي ماحول آهي، هڪڙو ساٿي آهي جو لکڻ لاءِ اتساهي ٿو ۽ جيئن سانول چوي ٿو تہ سحر جي نہ لکڻ تي ان هن سان وڙهندو رهندو آهيان. سو هي مون سان نہ لکڻ تي اڪثر وڙهندو رهندو آهي.

ٻي صورت ۾ جي ائين نہ هجي ها تہ جيئن مان Teenages ۾ شاعري شروع ڪئي هئي ۽ هڪڙي عمر اهڙي هوندي آهي جہ ٻهن ۾ ماڻهو شاعر ٿي پوندو آهي سو مان فقط شوقيہ ڪهاڻيڪار يا شوقيہ شاعر واري اسٽيج تي ٿي شايد رهجي وڃان ها. جيئن شاديءَ کان اڳ اڪثر ڇوڪريون شوقيہ شاعري ڪنديون آهن پر پوءِ اهي ان اسٽيج کان اڳتي نہ وڌي سگهنديون آهن Possibilities هيون تہ مان بہ اتي ٿي رڪجي وڃان ها پر مان رڪيس نہ سفر جيڪو جاري آهي Continue رهيو ان ۾ اسان جي گڏ هجڻ جو هٿ آهي.

امداد: اسانجون هوءَ تہ پنهنجي پنهنجي ليکي لکيل الڳ الڳ شيون آهن سحر جون پنهنجيون لکٽيون آهن ۽ منهنجون پنهنجيون لکٽيون آهن پر ٻہ شيون اهڙيون آهن جيڪي اسانجون گڏيل لکيل آهن جن ۾ هڪڙا خط آهن جيڪي اسان شادي کان اڳ ۾ هڪ ٻئي ڏي لکيا آهن اهي خط هن (سحر) پاڻ ٿي هڪڙي ڪاپي تي اتاري ڇڏيا آهن مون کان تہ گم ٿي وڃن ها ۽ اسان گڏجي هڪڙو طويل نظم "سڏ پڙاڏو" لکيو آهي اهي ٻئي شيون مان سمجهان ٿو تہ سنڌي ادب ۾ منفرد ۽ Unique شيون آهن. ان طويل نظم ۾ ٻہ Characters آهن سوچين ٿا هو هن کي نظم موڪلي ٿو تہ هوءَ وري هن کي جواب ڏيئي ٿي وري هو هن جو جواب ڏي ٿو ائين هڪڙو طويل نظم آهي جيڪو ٻن شاعرن جو گڏي لکيل آهي اهي پنهنجي جاءِ تي اهم شيون آهن سنڌي لٽريچر جون صرف ان ڪري نہ تہ اهي اسان جون لکيل آهن.

سحر: امداد جي هجڻ جي ڪري مون کي وڏو

ايڊوانٽيج حاصل ٿيو تہ منهجي شاعري ۾ يا منهنجي ڪهاڻي ۾ ۽ خود منهنجي سوچن ۾ جيڪا Boldness هئي. شروع کان وٺي هئي مثال طور مان توهان کي پنهنجي نظم جو قصو ٻڌائي چڪي آهيان جنهن لاءِ آغا سليم مون کي چيو تہ تون ٽائيٽل تبديل ڪري ڇڏ. اهو تہ خير منهنجي شاديءَ کان پوءِ جو نظم آهي پر منهنجو Even امداد سان ملڻ کان اڳ جا ڪوڙ سارا نظم آهن ان ۾ منهنجو ايڏو بولڊ لهجو آهي انهيءَ بولڊ لهجي کي مان سمجهان ٿي هڪڙي عورت جي بولڊ لهجي کي اسان جو معاشرو پسند نہ ٿو ڪري. سوين طرح جون ڳالهيون هن عورت بابت پکيڙين ٿا ..... ۽ جيئڻ ڏاڍو ڏکيو ٿيو وڃي. جي هو اهڙو ڏکيو لهجو کڻي ٿي اچي تہ اسان جو سماج ان عورت جي اهڙي لهجي کي برداشت نہ ٿو ڪري سگهي. امداد جو منهنجي جيون ساٿي هجڻ جي ڪري مون کي Atleast اهو ڏڍ ٿيو تہ آهي خود بہ لٽريچر جو ماڻهو آهي ۽ منهنجي وک سان وک ملائي هلي پيو. ان منهنجن لهجن کي منهنجن احساسن کي منهنجهين Feelings کي Mo-ral support آهي مون وٽ جا بولد نيس آهي ۽ مون کي ذهني Support ٿئي ٿي تہ ايڏو سگهارو ماڻهو مون سان گڏ آهي ان ڪري مان ڌرتيءَ تي پير ڄمائي وڏي واڪي سچ چئي سگهان ٿي لکي سگهان ٿي ڳالهائي سگهان ٿي منهنجي لاءِ اهو وڏو ڏڍ آهي نہ تہ اسان جي سماج ۾ بولڊ لهجي واري عورت لاءِ جيئڻ جا دروازا ان جي چرڻ پرڻ جا رستا بند ڪيا ويندا آهن جو فرار جا رستا بہ پچاڙيءَ ۾ نہ ٿا ملن!

امداد: اها اسان جي وڏي خوشنصيبي آهي جو اسان هڪ ٻئي جون تحريرون سڀ کان پهرين پاڻ پڙهون ٿا نہ ٿيون ڇپجن تہ بہ پڙهون ٿا اسان ان تي بحث ڪريون ٿا. سنڌ جي صورتحال تي بحث ڪريون ٿا. سنڌ جي سياست تي ادب تي هر موضوع تي اسين ڳالهايون ٿا. ٻاهر نہ ٿا ڳالهائي سگهون ڇو تہ اسان ٻڌايو تہ اسان جا خط بہ نہ ٿا ڇپجن "ٻئي" کي جيڪي وڻي سو سڀ ڪجهہ چئي سگهي ٿو. پر ان سان اسين اختلاف راءِ رکون ٿا ۽ خط لکون ٿا تہ اسان جو خط بہ نہ ٿو ڇپجي.

سحر: اسان جيڪي ڪجهہ ڳالهايون ٿا Actual اها اسان جي تاريخ آهي جيڪا اسان ڳالهائي رهيا آهيون اها ڪٿي نہ ڪٿي رقم ضرور ٿيڻ کپي. ڪٿي ڪيسٽس ۾ ضرور محفوظ ٿيڻ کپي. اهو ڳالهايل جيڪڏهن Written ۾ اچي يا اسين ٻاهر ڪٿي ڳالهايون تہ ماڻهو اسان کي واجب القتل قرار ڏيڻ اسان جا پنهنجا ماڻهو!

امداد: ان ۾ ٻوليءَ جا مسئلا آهن ٻولي جي مسئلن تي اسين ڳالهائيندا آهيون تہ ڪڏهن ڪنهن چوندا آهيون تہ اهو جيڪو پاڻ ۾ ڳالهايوسين سو ٽيپ پڻ ٿيڻ گهرجن. پوءِ ان کي پني تي لاهڻ کپي پر ماحول اهڙو ٿي ويو آهي جو سنجيده شيون جيڪي آهن انهن ڏانهن ماڻهن جو ڌيان ئي نہ ٿو وڃي نہ ڪنهن کي اها سوچ آهي نہ ڪنهن کي پرک آهي نہ پروڙ آهي جيڪي رسالن جا ايڊيٽر آهن انهن ۾ اهو افعال ناهي، ان ڪري اهي شيون جيڪي آهن سي صرف ڳالهائڻ جي حد تائين رهن ٿيون لکت جي صورت ۾ نہ ٿيون اچن ماڻهو لکي تہ ڪٿي ڇپجندو؟ اهو مسئلو آهي.

سولهن: ميڊم امداد جي پسنديده شيء ياد هجي تہ ٻڌائيندا؟

سحر: امداد جا تہ ڪوڙ نظم آهن ڏاڍا خوبصورت آهن غزل آهن ڏاڍا پيارا غزل آهن امداد جا گيت آهن جيڪي خود بيحد خوبصورت ۽ تخليقي آهن هيڏين خوبصورت شين مان جا شيءِ هن مهل مون کي ياد ٿي اچي امداد جو هڪڙوو غزل آهي جيڪو مون کي ڏاڍو وڻندو آهي.

شهر: زهر لهجا، نقاب هر چهري تي پاتل،
ڳوٺ: گهٽيون واقف، ماڻهو ڄاتل ڏيک سڃاتل.
اٿي ڪاڏل ڪپڙي وانگر، تن تن سڀ تن،

ماني پور ۽ ڪپڙي ٽڪرو، ناهي سڀ جيون،
جيون ڳل ڳرهاٽيون، جيون ڳوڙها ڳل لاٽل.

آءُ نہ يٽ ڏٺي، نہ ڪيل وستوءَ جو شهزادو،
ڪنور رشتن جون زنجيرون پيرن ۾ پاتل.

امداد: هائي اهو جيڪو هن ۾ ڪپل وستو جو شهزادو يا لطيف سائين يٽ ڌٺي جو ذڪر آهي، اهو صرف انهي معنلي ۾ آيل آهي تہ اسان جي پيرن ۾ جيڪي رنجيرون پاتل آهن انهن زنجيرن کي توڙيون ۽ مڪتي مائيون گوتم پوري انسانذات کي مڪتي ڏني، لطيف پوري انسانذات کي مڪتي ڏني، لطيف پوري انسانذات جي مڪتيءَ جي لاءِ ڪم ڪيو، پنهنجي ذات لاءِ ڪم نہ ڪيو پر هن کي سڀ ڪجهہ تياڳڻو پيو. پنهنجو سک، پنهنجو گهر، پنهنجا ٻار، پنهنجو ڳوٺ. راڄ سڀ ڪجهہ تياڳڻ کان پوءِ هن کي جيڪا روشني ملي سا سڄي دنيا جي انسانن ۾ انهن وراهي ڇڏي آئون ڪڏهن ڪڏهن سوچيندو آهيان تہ اسان هن گند ۾ ڦاٿا پيا آهيون انهيءَ مان جان ڇڏائي اهڙو اتهاس جوڙجي جو امر هجي پوري انسانذات لاءِ هجي!

سولهن: جيئن اوهان پاڻ Love Marriage ڪئي تہ ڇا اهو ساڳيو حق پنهنجي نئين جنريشن (New ge-neratration) کي ڏيئي سگهو ٿا يا نہ ان جي باري ۾ ڪجهہ ٻڌايو؟

امداد: حق ونبو آهي ڏبو ناهي اهو جيڪڏهن حق هن کي وٺڻو هوندو تہ وٺي ويندا. ڏيڻ جي ڳالهہ ئي ناهي. اسان جيڪڏهن حق گهرون ها تہ اسان کي ٿورو ئي ملي ها. اسان تہ اهو پاڻ ورتو. ٻين کان گهريو سين ڪو نہ. اهو حق ڪنهن کان گهربو ناهي. جيڪڏهن هو چاهيندا تہ ڪري ويندا اسان ڏيون نہ ڏيون سونهن: شراب، عورت، شهرت ۽ ادب مان جيڪڏهن اوهان کي هڪ شيءِ چونڊڻي پوي تہ توهان ڇا چونڊيندا؟

امداد: عورت صحيح آهي، عورت ۾ ادب بہ آهي تہ ان ۾ شراب بہ آهي.

هڪڙو نظم جيڪو اڃا Mature نہ ٿيو آهي پر اهو هو تہ:

رات جو رنگ بہ آهي تو ۾
چوڏهينءَ چنڊ بہ آهي تو ۾
سمنڊ ۽ جهنگ بہ آهي تو ۾.

روسي ٻولي

نياز برفت
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

حضرت انسان کي اشرف المخلوقات ڪري ڪونيو ويجي ٿو. ان کي اهو شرف يا مرتبو انڪري مليو تہ هو سوچڻ جي سگهہ رکي ٿو. ان ڪانپوءِ هن جو مدار صرف سوچ تي ئي نٿو رهي پر سوچ کي ويس ڍڪائڻ لاءِ الڪي ٻولي جي ضرورت پئي.

اها ٻولي مختلف آوازن مان ڦري گهري نهي جيڪا وڌندي وڌندي نيٺ سڄي دنيا ۾ پکڙجي وئي ۽ ها ان ٻولي مان الائي ڪيتريون ٻوليون نهي ويون. هڪ فلسفي وٽگنشٽائين تہ ابتري حد تائين چوي ٿو."فلسفو حقيقت ۾ ٻولي ئي آهي." جي ترتيب ڏنل ٻولي نہ هجي ها تہ فلسفو بہ نہ هجي ها!"

ڪنهن بہ ٻولي کي سکڻ سان گڏ ماڻهو نہ صرف ان ٻولي جو ڄاڻو ٿئي ٿو پر ان سان گڏ هو ان ٻولي جي رنگ برنگي دنيا ۾ شامل ٿيو وڃي، جنهن ۾ ان قوم ملڪ ۽ ثقافت کان بہ ماڻهو چڱي پر واقف ٿيو وڃي. يعني توهان کي ٻولي سکڻ مان صرف هڪ فائدو نامي تہ توهان صرف ان ٻولي ڳالهائيندڙ سان ڳالهائي سگهو، پر توهان ان پوري قوم جي مزاج کان بہ واقف ٿي وڃو ٿا. ٻولين سکڻ سان ماڻهو هڪ مخصوص دائري مان نڪري مختلف ثقافتن، معاشرن، تهذيبن ۽ قومن جي وسيع ڏارا ۾ شامل ٿيو وڃي ان سان گڏ هن جي علم ۽ فهم ۾ بہ واڌارو ايندو آهي.

روسي ٻولي دنيا جي تاريخ ۾ تهذيب يافتہ ٻولين مان هڪ آهي. ان ٻولي ڳالهائيندڙ ماڻهن دنيا ۾ عظيم سرخ انقلاب بہ آندو، جيڪو تقريبن اڌ دنيا تائين پکڙجي ويو. موجوده دور جي جيڪا جديد روسي ٻولي ڳالهائي وڃي ٿي ان جي ابتدا پُشڪن جي دور کان ٿي. روسي ٻولي کي اسان "ٽيوٽانيڪل" يعني سُرن واري يا موسيقيت واري ٻولين جي خاندان سان ڳنڍي سگهون ٿا، انهن ٻولين ۾ فرينچ ٻولي سان گڏ اسان جي سرائيڪي ٻولي کي بہ شامل ڪري سگهجي ٿو. مطلب تہ ان ٻولي کي شاعري جي ٻولي چئي سگهجي ٿو.

روسي ٻولي ۾ ڪل ٢٨ اکر آهن انهن جي لکڻ جي انداز کي قديم رومن طرز چئي سگهجي ٿو روسي جي اکرن جو ويجهي کان اڀياس ڪبو تہ توهان کي Greek۾ يوناني اکرن جهڙا نظر ايندا. پر تنهن هوندي بہ ٿورو گهڻو فرق اٿن. ان اکرن جي اسٽائل ۾ (موجوده ٽٽل روس) جي ڪل آزاد ٿيل رياستون لکنديون آهن ۽ گڏو گڏ بلغاريا رومانيا ۽ هنگري ۾ بہ اهو اسڪرپٽ رائج آهي. روسي ٻولي تقريبن پوري اوير يورپ تي حاوي رهي ان ڪري روس جو ڪل پراڻو ڍانچو ۽ ان سان گڏ اوير يورپ ۾ عام طورتي روسي سمجهي ۽ ڳالهائي ويندي آهي. روسي ٻولي، يوڪريني ۽ بلغارين ٻولي سان تقريبن ملندڙ جلندڙ آهي. بوسنيائي باشنده بہ روسي ٻولي ڳالهائيندا آهن.

روسي ٻولي جي اکرن جا اُچار، اُن جي اسڪرپٽ نہ هئڻ جي صورت ۾ سنڌي اکرن ذريعي ظاهر ڪن ٿا.

آ، بَ، وَ، گَ، دَ، يَ، ر، زَ، ڪَ، اِلَ، مَ، نَ، آو، پَ، اِر، سَ، تَ، آو، فَ، خَ، ٿَ، چَ، شَ، شِ، آي، يَو، يا. وغيره.

توهان جيڪو انگريزي وانگر 'B' ڏسندا آهيو ان جو آواز B نہ پر V ۽E جو ي، H جو N، P جو R، C جوS، Yجوx,oo جوخ۽ ابتي لکيل R نظر ايندي اٿو اها حقيقت ۾ يا ,Ya يعني اڪيلي صورت ۾ مان هوندو آهي. عام طور تي اوهان روسي ساخت جي ڪنهن شيءِ تي لکيل"CCCP"! ڏٺو هوندو ان کي SSSR سمجهڻ گهرجي يعني پراڻي متحده روس کي سوويت سوشلسٽ سويوز رپبلڪ چيو ويندو هو ۽ اونڌي لکيل N حقيقت ۾ Iجو آوازڪيندي آهي.

روسي ٻوليءَ ۾ ح/ هہ جو آواز ڪونهي مثال ڪنهن جو نالو حليم آهي انکان ڪو روسي پڇي: ڪاڪ واس زاووت، تہ هو جواب ڏيندس: "مينيا زاووت خليم" نہ ڪي حليم. (تنهنجو نالو ڇاآهي؟ منهنجو نالو حليم آهي.)

روسي ٻوليءَ ۾" دوم" معني گهر، "گوراد" معني شهر،" اوليتسا" معني گهٽي، "دويزيني" معني جدوجهد، "وودا" معني پاڻي،" خليب" معني ماني يا روٽي، "زداررووي" معني صحت، "دروزوبا" معني دوستي، "مير" معني امن، "وائينا" معني جنگ، "بالشوئِي معني وڏو، "بيڙات" معني ڊڪڻ ، "چتات" معني پڙهڻ، "گوارت" معنيٰ ڳالهائڻ، "نيو بوو" معني پيار، نيناوست" معني نفرت، "رادوست" معني خوشي، "پيچال" معنيٰ ڏک کي چيو ويندو آهي.

ڪجهہ جملا: يا ليوُبليو انا- مان ان کي چاهيان ٿو
انا توزي مني : هوءَ پڻ مونکي چاهي ٿي.
انا ني مني : هوءَ مونکي نٿي چاهي.
يا ييدُو و آونيويرسٽيت نا آوتوبوس: مان بس تي يونيورسٽي وڃان ٿو.
يا او چتسيا و ڪوماني تارلني (آرٽس) فاڪولتيتي، سيتيستووينَي (سائنس) فاڪولتيتي، مان آرٽس فيڪلٽي/سائنس فيڪلٽي ۾ پڙهان ٿو.
زَدرا وَستووُئِي = ڪهڙا حال اٿئي/ ڇا حال آهي؟
خراشو= بلڪل ٺيڪ، چڱا حال آهن.
اِسپاسِيبا = مهرباني.
دا = ها.
نيتِ = نہ.
دَسوِدانيا = خدا حافظ.

انگ: 1. آدِن، 2. دَوا، 3. ترِي، 4. چيتري، 5. پِيات، 6 شَيستِ، 7. سَير، 8. وَوسيم، 9. ديوِيات، 10. ديسَيات.

ڪلاڪ: مٿيان انگ ترتيب سان شامل ڪري چئو، هڪ کان 4 ڪلاڪن جي ڳڻپ کي "چاس" چئبو ۽ وري 5 کان 10 تائين ڪلاڪن جي ڳڻپ مهل ڪلاڪ کي "چاسوو" چئبو آهي.

سال: هڪ کان چئن سالن جي ڳڻپ کي "گود" چئبو، جڏهن تہ 5 کان 10 تائين سالن جي ڳڻپ کي "ليت" چئبو آهي.

مثال: دَوا گودا نازاد = ٻہ سال اڳ.
يا بَيل پِياتِ لَيت = مان پنجن سالن جو هيس.

ڏينهن: پهريون آچر ٻوءِ ترتيب سان سمجهو. وَسڪرِي سيني، پونِئي ديلنڪ، وَتورنڪ، چِيتوَيرگ، سَرِيدا، پِيا تنِيا، سَبوتَا.

اُوتـرا = صبح، وِچير = شام، دِ ن = ڏينهن، ناچ = رات، سِيوو دِنيا = اڄ، وِچيرا = ڪالهہ.

مهينا: 1. يانورال، 2. فيورال، 3. مارت، 4اپرل، 5 مئي، 6. اِيوَنِ، 7. ايول، 8. آوگوُست، 9. سينتابَر، 10. آڪتيابر، 11. فويابَر، 12. ديڪابَر.

ڪنهن بہ ٻولي روبرو کي سيکارڻ تمام سولو ڪم هوندو آهي، پر ان کي لکڻ ڏاڍو ڏکيو. سو مختصراً توهان کي روسي ٻولي بابت جيڪا ڄاڻ ڏئي سگهيو آهيان اها هن مضمون ۾ آهي. روسي ٻولي بنيادي طور تي تمام سولي ٻولي آهي، جي ڏيان سان سکجي تہ انگريزي ٻولي جي ساک تي ڪو اعتراض ڪونهي پر مونکي انگريزي کان وڌيڪ مي ٻولي سکڻ ۾ سولي لڳي.

روُلاڪ جي ڊائري

اظهار سومرو
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

● نيڪ هڪ ڏينهن اڳير، يا شايد ان کان ٿورو گهٽ وقت اڳ، آپا خيرالنساء جعفريءَ جي گهر سنڌس لکيل مقالا، ڪالم، ڊائريون يا الائي ڇا؟ پڙهندي مان مسلسل حيرانيءَ ۾ ويڙهيو تي رهيس. مان هاڻ آپا جي لکڻين تي سوچيان ٿو ته مون کي لڳي ٿو، زندگي آگرين جو رقص آهي.

● شاعريءَ کان پري رهندي، مان پاڻ کي ٽوٽي جو پسند ناهيان، پوءِ به تون تلوار جيتري تکي ٿي رهين ٿي، مان بخار جيترو بيڻل ٿي آهيان. مون کي پنهنجو نهراءُ به پسند آ، بشرطيڪ اهو واقعي به منهنجو هجي. مان زوريءَ ڪانن جي نهيل "پٽرن" مان رستو ناهيندي زخمي ٿيڻ جو عادي رهيو آهيان. پر هوءَ لاڏلي هٿڻ ڪري سيني کي هڪجهڙو ٿي سمجهي. ڪتاب کولڻ ۽ بند ڪرڻ جي وچ ۾ تو جيڪي به پڙهيو، مون کي خبر آهي، تون "گلزار" پڙهندي "برباد" ٿيندي رهي هئينءَ، ڇو تون پلا پنهنجن اکين کي مون لاءِ ڪاوا ٿي بڻائين، ڇو تون پلا پنهنجو گلابي لباس وڃائڻ ٿي چاهين؟ لان جا سارا پڊر، بس بي خبر، ڄڻ ڪي پراڻا اجڙيل شهر- تون شيشو به پاڻ آهين، پارو به پاڻ! تون پاڻ ۾ لهندي رهين ٿي، پاڻ کي وٽندي رهين ٿي- تو ۾ جي گهرائي نه هجي ها ته تون ٽٽي پوين ها-

● مان جيڪا به شيءِ پسند ڪيان ٿو، اها چوري ٿي وڃي ٿي. هاڻ مون وٽ چوري ٿيڻ لاءِ ڪجهه به ناهي بچيو، ۽ پاڻ وٽ رڳو مان ئي وڃي بچيو آهيان! تو ڪبوتر جون اکيون ڏٺيون آهن، گرميءَ ۾ ڪبوترن کي ڏاڍي ننڊ ايندي آ، ننڊ جيڪا غفلت جو پرچم هوندي آهي، ننڊ جي دنيا ۾ ڪجهه به فتح ٿي سگهي ٿو، ۽ ڪجهه به هارائي سگهجي ٿو، پر

منهنجي دوست هَن کي خواب ۾ ڏٺو آ. هوءَ جيڪا مون ۾ ائين لڏي رهي آهي، جئين بحري جهاز جي پاسن تي رنگين جهنڊيون لڏنديون آهن.

●اڄ منهنجي جنم ڏينهن تي ريڊيائي لهرن وانگر مون انهن سيني جون يادون جهٽي ورتيون، جن به مون کي ياد ڪيو. اڄ سموري شهر جا ٽيليفون نمبر ڪٽيل هئا، ۽ ٽپال کاتي ڪمهلي موڪل ڪئي هئي، نه ته هوءَ ڪارڊ نه موڪلي ها. مان امتحانن جي ڏينهن ۾ ڇايل ماڻهو آهيان. مون کان نتيجا نه پڇو، مان پل پل پيڙهجندو رهڻ ٿو چاهيان! هڪ گهري اڏام منهنجو انتظار ڪري رهي آهي، اها تبي به ٿي سگهي ٿي، تباهي به! ڇا هيءَ پونءِ مون کي ياد نه آئي آ، ته پوءِ شيخ اياز جي صلاح تي عمل ڪندي، مون کي اڏري وڃڻ گهرجي مون کي خبر آ، هن دونهي ۾ بارود سان آلوده ٿيل شهر جي ڪا به دري ڪن پن اکين جو فريم ڪو نه بڻبي، انتظار ڪيڏو به ڏکيو هجي، پوءِ به پنهنجو آ، جدائي هميشه رهڻي آ، محبت پڄي وڃڻي آ- هوءَ منهنجو فيصلو نه هئي هوءَ منهنجو حادثو هئي، پر شروع به هن ڪيو، ختم به هن!

مان پڙهڻ کان پڇندو رهان ٿو، لکڻ مون کان پڇندو رهي ٿو ۽ وچ تي هوءَ آهي، جيڪا رڳو پنهنجي آهي. مان پنهنجي نظمن جو رهيل حصو هن لاءِ امانت طور رکي ٿو ڇڏيان، هوءَ منهنجي شاعري جي اوتري ئي حقدار آهي، جيترو منهنجي دل! سال ماڻهن وانگر وڇڙندا رهن ٿا، پر جدائي پنهنجو موت تلاش ڪرڻ ۾ وري به ناڪام وڃي ٿي. ڪاش محبت ڪنهن رٺي جو پاند هجي ها، مان ڏاڍو روئان ها ڪاش هوءَ ڪو ڪنارو هجي ها، مان پنهنجا بوٽ مٿن کان رکي سمهي رهان ها. ڪاش دل ناز سنائيءَ جو قد هجي ها، جلد فتح ٿي وڃان ها.

● هوءَ ڇوڪرن کان پڇندي رهي ٿي، هن کي رات وٺي ٿي مان هن کي ڪيئن ٻڌايان ته هن لاءِ ته چنڊ به چريو آ! منهنجو دوست ٿو سمجهي هوءَ محبت ۾ گرفتار ٿيڻ جهڙي ناهي هوءَ پنهنجون تاڙيون رڳو مون لاءِ ڇو ٿي رکي. هوءَ ڪلندي روئي ڏيڻ واري ڇوڪري آ، هن کي منهنجو "حوالو" وٺي ٿو پر "مان" نه! هن جي محبت صديون اڳ مون ڪنهن مٽ ۾ بند ڪري وساري ڇڏي هئي. پر پروڪو پيار ته، ڪيپ به گهٽا!

مان شهر هي ڇڏي به وڃان، هوءَ پنهنجي "انا" نه ڇڏيندي؟

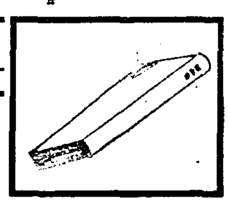

مندائتي سونهن

شاهہ جي شاعري

روبينہ صديقي

سونهاري سنڌ ۾ شاعرن جي گهٽتائي ڪانهي. ڪيترائي شاعر ٿي گذريا آهن ۽ ڪيترا اڃا پيا پيدا ٿيندا. جيستائين حسن جو جلوو، عشق جي امنگ، حقن جي حاصلات لاءِ جدوجهد ۽ ڏک سک، نيڪي ۽ بدي دنيا ۾ موجود آهن تيستائين شاعريءَ جا دور پيا هلندا. سچل ۽ سامي، بيدل ۽ بيڪس، يوسف ۽ صادق جا نالا تہ هر ڪنهن ٻڌا هوندا. انهن جي شاعريءَ مان ڪن کي هڪ مان مزو ايندو تہ ڪن کي وري ٻئي مان. پر شاهہ عبداللطيف ڀٽائي رح جهڙو هر دلعزيز ۽ عظيم صوفي شاعر سنڌ تہ ڇا پر هند ۾ بہ اڃا تائين پيدا ڪونہ ٿيو آهي توهان سنڌ جي ڪنهن بہ ڪنڊ ڪڙڇ ۾ وڃو اهڙو ڪو سنڌي نہ هوندو جنهن کي سندس ڪلام جي سڌ ۽ سڪ نہ هوندي ۽ اهڙو ڪو هنڌ نہ هوندو جتي سندس شاعريءَ جو پڙاڏو ڪنن نہ پوندو هجي. سندس شعر جي خوشبو پوري سنڌ تہ ڇا پر دنيا ۾ پکڙجندي ٿي وڃي.

شاهہ ڀٽائي ئي آهي جنهن ۾ هڪ وڏي شاعر جون ڪل ئي خوبيون موجود آهن سندس خيالي قوت جو سڀ کان وڏو پرياڻ ئي اهو آهي تہ جيئن جيئن اسين شعر تي اونهو غور ڪنداسين تيئن تيئن نيون ۽ حيرت ۾ وجهندڙ خوبيون سامهون ايندريون. اهڙو ڪو ورلي ليندو جنهن کي شاهہ جي مهراڻ مان معنيٰ جا موتي هٿ نہ آيا هجن يا ساڃاهہ جي سبق پرائڻ کان رهجي ويو هجي. شاهہ جو هر هڪ سُر الاهي عشق جو دفتر ۽ خدا شناسيءَ جو مخزن آهي. سندس ڪلام، شاعري نہ بلڪ آيات عشق آهي. شاهہ جي ڪلام کي "الهام" چئي سگهجي ٿو جيئن خود فرمايو اٿن تہ:

جي تو بيت ڀانئيا، سي آيتون آهين،
وجھُو من لائين، پريان سندي پار ڏي.

شاعري نيڪ نيتن، پاڪ خيالن ۽ عشق جي امنگ جو ترجمان آهي. شاهہ لطيف جي ڪلام ۾ جهڙا آهن خيال عميق ۽ مائدار تهڙا آهن الفاظ عمده ۽ معني دار. معني توڙي لفظي لحاظ ۽ فن ۽ فڪر جي لحاظ کان شاه جو ڪلام عمدي شاعري آهي. سندس فڪر ايڏو تہ گهرو آهي جنهن جي انتها نہ آهي جيئن سالڪ جي فنائيت حاصل ڪرڻ لاءِ هتي فرمايو اٿن تہ:

مرڻا اڳي جي مئا، سي مري ٿين نہ مات،
هوندا سي حيات، جيئا اڳي جي جئا.

شاهہ ڀٽائي دنيا جي هر هڪ شيءِ کي پنهنجي تيز ترار نگاهن سان ڏٺو ۽ انهيءَ کي پرکيو پروڙيو ۽ انهيءَ جي گهراين کي محسوس ڪيو ۽ معمولي ۽ خسيس شين مان پڻ اخلاقي سبق سيکاريو آهي ۽ انهيءَ کي دلچسپ ۽ خوبصورت لفظن ۾ پيش ڪيو آهي.

اهڙو ڪو موضوع نہ هوندو جنهن تي شاهہ جو شعر نہ هجي چاهي اهو دينوي هجي يا دنياوي. مطلب تہ شاهہ جو ڪلام هڪ مڪمل ڪلام آهي جنهن ۾ نصيحت ۽ نيڪ صلاح جا موتي منظوم آهن. هت شاهہ سائين فرمائي ٿو تہ دل مان ساڙ ۽ حسد ڪڍي تواضع ۽ خاڪساري اختيار ڪر مطلب تہ:

اڻ چوندن م چوءِ، چوندن ڇيو وسار
انئي پهر ادب سين پر اهائي پار
پايو منهن مونن ۾، غربت ساڻ گذار
مفتي منجهہ وهارِ تہ قاضي ڪاٺيارو نہ ٿين.

پر ان جو مطلب اهو نہ آهي تہ هرويرو گيدي يا ڪانئر ٿيڻ گهرجي اگر ڪنهن ڪميڻي شخص ۾ ڪم پوي تہ پنهنجي حشمت ۽ جرات ڏيکار اگر سختي بہ ڪرڻي پوي تہ اها بہ ڪر ان حالت ۾ سختي رحمت آهي.

ڪڏهن پڄجي ڪنَ تي ڪڏهن ٿجي واتَ
ڪڏهن ٿجي ٻڪرو، ڪڏهن ٿجي ڪاتَ

هت وري شاهہ لطيف انسان کي نصيحت ڪندي فرمائي ٿو تہ اگر ڪڏهن تنهنجي مٿان مشڪلاتون اچن تہ تون هميشه ثابت قدم ٿي انهن جو مقابلو ڪر. ڀهرين پاڻ تي ڀاڙي ڀوءِ الله تي ڀروسو رک چاڪاڻ تہ:

ٽانگهي ۾ ٽاٽي، ٻڌ پنهنجو ترهو،
اونهي ۾ آٽي، ڪو نہ ڏيندءِ ڪو ٻيو.

شاهہ سائين هاٺي ڪهڙن نہ خوبصورت لفظن ۾ انسانن کي وفا ۽ محبت جو سبق ٿو ڏي:

ڇنن تو م ڇنَ، پاءِ اميري ان سين،
جي هو او ڳڻ ڪنئي اسنهين، تہ تون ڳڻا ڳن
پاند جهليو تون پڻ هِن سونهاري سنگ ۾.

مطلب تہ هر موضوع کي شاهہ صاحب اهڙن خوبصورت لفظن ۾ بيان ڪيو آهي جو هر پڙهندڙ ائين ٿو محسوس ڪري تہ ڄڻ هن لاءِ ئي اهو شعر چيو ويو هجي ۽ شاعر جو ڪمال بہ اهو ئي آهي. عشق جي باري ۾ لطيف سائين انسان کي نهائين سان تشبيهہ ڏئي فرمائي ٿو تہ اگر تنهنجي عشق جي آهہ هر عام تائين پهتي تہ پوءِ تنهنجو عشق ڪچو ئي رهجي ويندو ۽ تون محبوب کي ماڻي نہ سگهندين:

نهائين کان نينهن، سِکَ منهنجا سپرين
سڙي سارو ڏينهن، ٻاهر ٻاڦ نہ نڪري.

مٿي نهائين جو مثال ٿو ڏي تہ وري هت پنهنجي محبوب جي ساراهہ ڪندي چنڊ کي محبوب سان ڀيٽي ٿو تہ:

چوڏهين چنڊ! تون اڀرين، سهسين ڪرين سينگار،
پلڪ پريان جي پڙين، جي حيلِ ڪرين هزار،
جهڙو تون سڀ ڄمار، تهڙو دمُ دوست جو.

شاهہ کي پنهنجي ڌرتيءَ سان ڏاڍو پيار هو، هو هڪ وطن دوست ماڻهو هو سنڌ جي ذري ذري سان محبت هوندي هيس ۽ سندس ڪلام ۾ حب الوطنيءَ جا گهڻا مثال ملندا. پر شاهہ سائين عام ماڻهن وانگر رڳو پنهنجي وطن لاءِ ئي دعا نہ ٿو گهري بلڪ پوري عالم لاءِ فرمائي ٿو تہ:

سائينم سدائين، ڪرين مٿي سنڌ سڪار
دوست مٺا دلدار، عالم سڀ آباد ڪرين.

شاهہ جو پيغام هڪ قوم يا هڪ قبيلي لاءِ نہ پر بني نوع انسان لاءِ آهي ڀٽائي جو پيغام باطل جي خلاف حق جو پيغام، تشدد جي خلاف امن جو پيغام آهي سندس پيغام غلاميءَ جي خلاف آزادي جو پيغام، نفرت خلاف محبت جو پيغام، ظلم خلاف انصاف جو پيغام آهي لطيف سائين جو شعر ماروئڙن، جهانگيرڙن ۽ مظلومن جي پڪار آهي.

مطلب تہ انهن خوبين ۽ خصوصيتن جي ڪري شاهہ جو ڪلام ماڻهن جي دلين ۽ حياتيءَ سان هڪ ٿي ويو آهي. شاهہ جي شاعرائي ذات اهڙي اعليٰ درجي جي هئي، جو شاعر جو ڪو بہ فن اهڙو نہ آهي جنهن ۾ سندس دماغ درياءَ جي لهرن وانگر ڇوليون نہ هنيون هجن. هر طرف کان سندس ذات باڪمال هئي جيڪڏهن صرف شاعر ڪري ليکبس تہ شاعرن جو شاهہ هو، صوفي جي صف ۾ ڏسبو تہ فاني في الله هو. عاشقن جو تاج هو مطلب تہ سندس ڪماليت جو دامن تمام وسيع آهي.

مومل اسٽيٽ ايجنسي

نيو مومل اسٽيٽ ايجنسي

(برانچ آفيس)

حيدرآباد شهر يا ان جي اوسي پاسي هر قسم جي جائداد، زرعي زمين، فيڪٽري، پيٽرول پمپ، پلاٽ جي خريد و فروخت يا مسواڙ تي ڏيتي ليتي جي سلسلي ۾ ۽ ان کان علاوه ڪنسٽرڪشن، تعميرات، نقشه پاس ڪرائڻ ۽ هائوس بلڊنگ کان قرض ڪڍائڻ جي سلسلي ۾ مفيد مشورن لاءِ اسان جي خدمت حاضر آهي.

WITH BEST COMPLIMENTS

Ph:652894

Architect Ayaz Ali unar

B.Arch (MUET) M.PCATP.

Managing Director

DYNACON

Near Telephone Exchange
Main Qasimabad Road.
Qasimabad Hyderabd, Sindh.

Consultant, Architects,
Engineers Town Planners
Contractor and Property Dealer

اڄ کان ڇهه سال اڳ جڏهن سنڌ جي وسندين تي ڌارين جي يلغار هئي، بهاري سنڌ جي حسين وادين کي باهيون ڏيئي ساڙي رهيا هئا. هوشو جي حيدرآباد ۾ ۽ ڪلاچي ڪَن ۾ ڪلاشن ڪوف ڪلچر جو عروج هو. ٽي-وي-وي-سي-آر وکٽي هٿيار وٺڻ جا نعرا سازشن جي روپ ۾ عام ٿي رهيا هئا. ان وقت ادب دوستن ۽ شاعرن تي ڇڙيل آهي. ڇاڪاڻ جو اسان سنڌ جون اهڙيون ڪوڙ ساريون هستيون وساري ويٺا آهيون ائين جيئن ڪو پريشان مسافر پليٽ فارم تي ڊوڙندي گاڏي جي ڊبي ۾ ويهي رهڻ ڪانپوءِ وساريل شئي کي دريءَ مان ڪنڌ ٻاهر ڪڍي رکو حسرت ڀريل نظرن سان ڏسندو رهجي ويندو آهي. حليم باغي جي شاعري تي رايو ڏيندي هڪ هنڌ لکيو آهي تہ مونکي حليم باغي جي شاعري پڙهي محسوس ٿيندو آهي تہ ڄڻ امر ڪوٽ جي راهن ۾ نازبوءِ جا ٻوٽا ڦٽي پيا آهن يا ڪنوارن هٿن پنهنجي پريتم لاءِ امرالي راهہ ۾ مروڙ ٻوڪيو يا روپيو هجي. يا امرڪوٽ جي ڏهر ۽ پٽن ۾ ڪنهن سورهيہ سوڍي جي کهوڙي

حليم باغي سنڌ يونيورسٽي ۾

تاثر = الياس ٿري سنڌ يونيورسٽي

سنڌ جي تعليمي ادرن ۾ جن کي بچاءُ جو مضبوط قلعو سمجهيو ويندو هو ۾ پڻ ڪو ٿورو ٻارڻ ٻريل ڪونہ هو. ڪاموري ذهنيت ۽ ٺيڪيداري نظام جي حامي ۽ راشي بيوروڪريٽس جو غلبو هو. عام قسم جي غريب ماڻهو جي اولاد لاءِ اعليٰ وڏي تعليم پرائڻ وڏو مسئلو هوندو هو.

انهي وقت سنڌ جي پلوڙ تعليمي اداري يعني سنڌيونيورسٽي ڄامشوري جي فارميسي ڊپارٽمينٽ ۾ اک غريب ٿري شاگرد نالي عبدالحليم ساند بہ اچي پڙهڻ لاءِ داخلا ورتي. جيڪو پوءِ پنهنجي ساڃاهہ سياڻ سبب پوءِ آريسر چوائي ٿر جو هڪ نئون راڳو بڻجي ويو. هو راڳو انهي ڪري بڻيو جو هن بہ انڌار يونٽري جي انڌار کولين ۾ ويهي کو ڳجهارتون ڪو نہ ٻڌيون هيون پر هن وقت جي بدليل واهہ سبب پنهنجي شاعري ۾ حقيقت جو امرت ائين اوتيو جو جنهن ٻي سندن شاعري پڙهي ان ڄڻ سنڌو جو امرت پيتو.

هو البيلو ۽ انقلابي شاعر ڪيئن بڻيو ڪير هو، ڪٿان جو هو ۽ هاڻي حال ۾ ڇا پيو ڪري هو پنهنجي زندگي جا ڏينهن ڏور ڏسائڻ جي ڇتيءَ ڇانداڻ ۾ پيو گذاري يا انڌار کولين ۾. اهو هڪ مڪمل الڳ بحث آهي جنهن جو جواب جي ترقي پسندي جون حامون هٿندڙ

عبدالحليم ساند جنهن جو نانءُ ڪوتا ڪيتر ۾ حليم باغي جي نانءُ سان مشهور آهي جنهن جي شاعري جي آبشارن جو اندازو لڳائڻو آهي تہ پوءِ توهان رکو سرمد سنڌي جي آواز ۾ ريڪارڊ ٿيل ڪلام "جي جيون تو ۾ سنڌ نہ آ پوءِ منهنجي تو سان دوري آ" ٻڌو تہ خبر پوندي تہ شاعري ڇا اثر رکي ٿي. سرمد سنڌي جي پوري گيتن جي اها ڪيسٽ آئون دعوي سان چئي سگهان ٿو تہ انهي گيت جي ڪري "سپر هٽ" ويئي ۽ خود سرمد کي بہ قومي ڪلاڪار بڻائڻ ۾ جتي ٻين گيتن جو عمل رهيو اتي حليم باغي جي انقلابي شاعري ڪرنگهي جي حيثت رکي ٿي.

ها واقعي حليم باغي سنڌ جو اهو هڪ ڪليل ڪتاب آهي جنهن جي ورقن ۾ هميشہ گلابن موتين ڪان ويندي چنبيلي ۽ نيل ڪنول تائين جي حسين گلن جي خوشبو ۽ انقلابي واس سان واسيل شاعري آهي سنڌ جي نوجوانن لاءِ ڌرتي جو درد ڄاڻڻ لاءِ حليم جي شاعري هڪ مڪمل ٿيسز جو ڪم ڏيئي سگهي ٿي. هن جي شاعري جون انڊلٽ ريڪائون، اميدون ۽ آسون سانوڻ رُت ۾ ڪنهن ٿرئيي لاءِ برسات جي تڙپ وارو روپ رکن ٿيون.

سنڌ جي ابوالڪلام آزد ۽ چوٽين دنيا جي مفڪر، دانشور ۽ اديب عبدالواحد آريسر جي ٽاپ ايري هجي آريسر صاحب اعليٰ لکي ٿو تہ امر ڪوٽ جيڪو نہ رکو "مارئي جي راهن ۽ آهن جي ڪري مقدس آهي پر حليم باغي جي حسين شاعري جي ڪري پڻ مقدس آهي.

عبدالواحد آريسر اعليٰ وري هڪ هنڌ ائين لکيو اٿس تہ جڏهن حليم باغي جي شاعري پڙهندو آهيان تہ ڏهن مونکي امرڪوٽ جا ڪنگرا فولاد وانگر مضبوط ۽ هماليہ وانگر بلند ٿيندا نظر ايندا آهن پر سنڌ جي سيلي دستاربند شاعرن جون دستارون ۽ پٽڪا ڪرندي نظر ايندا آهن. بهرحال اهي تہ خيال هئا آريسر جا پر ڇهن سالن ڪان پوءِ وري جڏهن ڪُل سنڌي مشاعري ۾ سنڌيونيورسٽي جي آرٽس فيڪلٽي ۾ شعر پڙهندي ڏٺم تہ ان وقت مونکي آرٽس فيڪلٽي جو آڊيٽوريم هڪ مئخانو ڀاسڻ لڳو جتي هر هڪ ساقي جهومڻ ۾ مست ۽ مگن هوندو آهي.

سنڌورسٽي مان جنهن جو گذر ٿيو وڃي
ڄامشوري جو ڄڻ سو پٿر ٿيو وڃي.
ها هتان جا سفيدا ٿا گهايو وڃهن
ها هتان موتئي جون ڪليون ٻي ڪٽو
۽ گل مُهر سندس چوٽلي ۾ هٽو
توکي ڀيٽيون تہ ڪنهن ساڻ ڀلا ڀيٽيون
جي ٿا ڀيٽيون تہ خدا سان ڪفر ٿيو وڃي.

سنڌورسٽي مان جنهن جو گذر ٿيو وڃي
ڄامشوري جو ڄڻ سو پٿر ٿيو وڃي.

اها واقعي حليم باغي جي شاعري سنڌ جي نوجوانن جي احساسن ۽ اڌمن جي ترجماني ڪرڻ سان گڏوگڏ ڏرتي ڌڻين جي ڏکن ڏوجهرن جي پڻ عڪاسي ائين ڇٽي نموني ڪري ٿي جيئن هرڻي جي پياس ۾ تڙپ هوندي آهي. سندس شاعري تارن ۾ چنڊ جي حيثت رکي ٿي. ڪجھ سال اڳ جي سنڌ وارين حالتن جي عڪاسي ڪندي پاڻ چيو هئائين تہ:
اسان جي نگري سندين تي ڇتين تي لٿيل صبح
جا اداس پاڇا گلن جي موسم ڪليون نہ
آنديون بهار آندا پٽن جا لاشا. واقعي ان وقت جي حالتن جو اهو ئي حال هو جو جوان پائرن جون جوانيون گلن جان ٽڙڻ بجاء ڪومائجي رهيون هيون ۽ گولين جا زوزاٽ هوندا هئا.

حليم باغي جو هڪ بيو زمانہ مشهور نظم،
پلين مسڪرايو، پلين مسڪرايو اهو مسڪرائڻ
مهانگو ٿي پوندو
اسان جي لهؤ ۾ تريون هي ٿبائي ميندیون
لڳائڻ مهانگو ٿي پوندو.
پڙهڻ کان پوءِ محسوس ٿيندو تہ پاڻ ڌرتي جي درد کي ڄاتو آهي ۽ پيڙائن جي پاڇولن کان ڊڄڻ بجاءِ چئلينج ڪيو انهن سامراجي قوتن کي تہ توهان جو وارو آهي توهان پلين مٺخاني کي مچايو پر ياد رکو هڪ ڏينهن اسان جي انقلابي آواز جي دبدبي سان اوهان جي انهن ڪوڙن ڪوٽن کي ڪري پٽ پوڻو آهي.

حليم باغي انقلاب جي واٽ تي هلندي عشق جي امتحان جي ڳالهہ بہ ڪجهہ ائين ڪئي آهي تہ
هن کي هٿ هو تہ هنيلا ۽ بي ادب سر وڍجن
اسان کي ڊپ هو تہ متان عشق وارن تي ميار
اچي،
دنيا جي وڏي ۾ وڏي شاعر حضرت شاهہ عبداللطيف ڀٽائي کان ويندي شيخ اياز تائين

ها واقعي حليم باغي سنڌ جو اهو هڪ کليل ڪتاب آهي جنهن جي ورقن ۾ هميشه گلابن سوٽين کان ريشمي چنبيلي ۽ نيل ڪنول تائين جي حسين گلن جي خوشبو ۽ انقلابي واس سان واسيل شاعري آهي سنڌ جي نوجوانن لاءِ ڌرتي جو درد ڄاڻڻ لاءِ حليم جي شاعري هڪ مڪمل ٿيسز جو ڪم ڏيئي سگهي ٿي. هن جي شاعري جون انڊلٺ ريکائون، اميدون ۽ آسون ساٿون رُت ۾ ڪنهن ٿرٿيي لاءِ برسات جي تڙپ وارو روپ رکن ٿيون.

مختلف شاعرن پنهنجي شاعري جي انڊلٺ ريکائن ۾ چنڊ جي ۽ پرين جي ڳالهہ ڪئي آهي پر حليم باغي چنڊ کي تڙپائيندي ائين لکيو آهي تہ
چنڊ بہ تڙپيو ۽ ستارا بہ ڇڙيا
اسان تنهنجون پلڪون چپن تي کهايون.
مطلب تہ هر لحاظ کان حليم باغي جي شاعري ۾ رواني ۽ تسلسل هئڻ سان گڏوگڏ جدوجهد جو پيغام نمايان آهي. ڌارين جي اکين ۾ انقلابي ڪنڊو بڻجي وڃڻ جو راڳ بہ سندس شاعري ۾ آلاپيل آهي. حليم باغي جي شاعري تي ويهي اپياس ڪبو تہ صفحن جا صفحا ڀرجي ويندا پر منهنجو اهو مختصر مضمون الهي ٽائيٽل سان تہ "حليم باغي سنڌ يونيورسٽي" ۾ لکڻ جو خاص مقصد اهو هو تہ حليم باغي سنڌيونيورسٽي جي بي فارميسي مان گريجوئيشن ڪئي آهي پر وقت جي ليڪيدران ۽ ڪاموري ذهنيت جي سفارشي ڪلچر سبب پنهنجو حق وٺي نہ سگهيو آهي ۽ هڪ پرائمري استاد جي حيثت سان سنڌ جي معصوم نسل جي تربيت ڪري رهيو آهي.

جيڪو تازو سنڌيونيورسٽي جي ڪل سنڌ مشاعري ۾ سنڌيونيورسٽي جي رونقن، فضائن ۽ هوائن کي معتر ڪري هڪ دفعو وري روحل واهہ جي راهہ ڏي راهي ٿي وڃي ٿر جي تتل واري جي پٽن ۾ گم ٿيو آهي ۽ اڄ بہ وقت جي تعليمي دعويدارن کان حق جو طالبائو آهي پر اسان کي تہ افسوس سنڌي ادبي سنگت سنڌ مرڪز تي ۽ ٻين ترقي پسند اديبن، شاعرن ۽ ليکڪن تي آهي جيڪي ٿي ڏينهن رڳو ٿي ٽيڙؤ ٿو لکي تہ شامون ٿيون ملهائجن انهن تي مقالا ٿا پڙهيا وڃن ۽ انهن تي ٻيج بہ ٿا سجايا وڃن پر هيڏي وڏي ارڏي شاعر کي وساري ويهي رهيا آهن.

آئون انهن سيني شاعرن خاص طور شيخ اياز، شمشير ۽ ٻين سنڌ جي سيني ڪهڻ ڪهرن کي اپيل ڪندس تہ خدارا امرائي جي راهن ۾ گهمندڙ انهي عظيم شاعر کي مهانتا ڏئي وڃي ۽ همت افزائي ڪندي سندس ڪو شاعري جو مجموعو آندو وڃي اها نہ رڳو اپيل منهنجي آهي پر سنڌ جي سڄي نوجوان نهي جو بہ اهو اسرار آهي.

سنڌورسٽي مان جنهن جو گذر ٿيو وڃي
ڄامشوري جو ڄڻ سو پٿر ٿيو وڃي.

توهان جا ويچار

1.زندگي توهان جي نظر ۾؟!
2. جيڪڏهن چئجي تہ محبت کي ڪنهن سان تشبيهہ ڏيو؟
3. اڪيلائي ۾ توهان جا احساس؟!
4. جيڪڏهن هڪ ڏينهن لاءِ اداري جو سربراهہ ڪجي تہ توهان جو پهريون قدم؟!
5. يونيورسٽي جي ماحول کان ڪا شڪايت؟!
6. آٽو گراف پليز:

فرح ناز ميمڻ

M.A(Pre) سنڌ يونيورسٽي

1. زندگي هڪ خوبصورت پکي آهي جيڪو اڏامندو ئي ٿو وڃي.
2. لاجواب شين کي ڪا بہ تشبيهہ نہ ڏبي آهي.
3. ماضي ۽ حال جا خوبصورت لمحہ جيڪي خوشي ڏيندا آهن. ڪن پل ئي سهي!
4. اڳين سربراهہ کي اهو ڪجهہ پوڳايان، جيڪو اسين پوڳيون پيا.
5. هڪ ڌر جي ذهنيت کان شڪايت آهي.
6. ماڻهن جي مزاج ذهني ايپروچ ۽ سمورن صلاحيتن جي معلومات کان سواءِ لنئو لڳايو.

رميش ڪمار وي لاڪاڻي

ٽيون سال زرعي ايڪانامڪس

زرعي يونيورسٽي ٽنڊوڄام

1. هڪ مسلسل ۽ اڻٿڪ جدوجهد جو نالو آهي. زندگي انهن ماڻهن جي آهي جيڪي ٻين لاءِ جيئن ٿا جيئن مدرٽريسيا ۽ عبدالستار ايڌي.
2. محبت جا ڪوڙ سارا قسم آهن، توهان ڪنهن جي ڳالهہ ڪيو؟ چريا! حقيقي محبت بہ ڪڏهن ٻيٽبي آهي.
3.هن جي باري ۾ سوچيندو رهندو آهيان تہ ڪيئن هن کي حاصل ڪري سگهندس.
4. گرلس اسٽوڊنٽس جي استادن جي آفيس ۾ داخل ٿيڻ تي پابندي لڳائي ڇڏيندس.
5. شاگردن جي طرف کان ٽيندڙ سيلف گرانٽيڊ ليوز ۽ انهن تي انتظاميہ جي خاموشي.
6. Get more and more knowledge and serve the nation.

نسيم جوڻيجو

ڪراپ پراڊڪشن پارٽ ٽو

زرعي يونيورسٽي ٽنڊوڄام

1. امتحان آهي.
2. محبت عبادت آهي.
3. سوچن جي سمنڊ ۾ گم ٿي ويندي آهيان.
4. بائيڪاٽ آف بائيڪاٽ.
5. ڪا شڪايت ڪانهي.
6. ماڻهو سڀ نہ سهڻا پکي سڀ نہ هنج، ڪنهن ماڻهو منجهہ اچي بُوءِ بهار جي.

اسماء عمر

B.sc P ii.T.C.P.D

زرعي يونيورسٽي ٽنڊوڄام

1. ايگزام، ايگزام بس ايگزام
2. اڃا تجربو نامي.
3. ماضي کي ياد ڪرڻ.
4. ميرپور خاص لاءِ پوائنٽ هلائيندم.
5. تمام سٺا. ڪلاس فيلوز نہ چاهيندي بہ ادي چوندا آهن.
6. "وڏن جي عزت ڪيو ننڍا توهان جي عزت ڪندا."

رهيما گل

پراڊڪشن فيڪلٽي پارٽ ٽو

زرعي يونيورسٽي ٽنڊوڄام

1. هڪ خواب.
2. اڻ پورو رهندڙ خواب.
3. ماضي کي ياد ڪرڻ.
4. پراڊڪشن فيڪلٽي ۾ ڪولر هٽائيندم.
5. هزارين شڪايتون اهڙيون جو هر شڪايت تي دم نڪري.
6. ڪارٽون

شبنم بلوچ

بي. اِي ايگريڪلچر ٿرڊ يئر

زرعي يونيورسٽي ٽنڊوڄام

1. B.E. ايگريڪلچر جي ڊگري.
2. تباهيءَ سان.
3. مان اڪيلي آهيان، اهو بهتر آهي.
4. ايگريڪلچر جي ترقي لاءِ تڪڙو قدم.
5. ڪاپي نہ ٿي هلي.
6. We are the great Agrineers.

علي اظهار

بي. ايس. سي. فائينل ايئر

(سوائل سائنس) زرعي يونيورسٽي

1. اڏامندڙ خوبصورت رنگن وارو پوپٽ.
2. محبت تشبيهن جي محتاج ڪونهي.
3. پنهنجو پاڻ مان نڪري ڪاڏي ٻئي وڃڻ جي ڪوشش ڪرڻ ۽ بس!
4. نشو ڪرڻ کان پوءِ ماڻهو پاڻ ۾/ پاڻ سان نہ هوندو آهي.
5. اسان جي آدرشن جي لاءِ هتي ڪا بہ جاءِ ڪونهي.
6. يي زندگي حسين هي، اگر حسين بنا سڪو!

ضيا آگرو

.92EL90

مهراڻ يونيورسٽي ڄامشورو

1. زندگي شايد صوماليہ جي ان ٻار وانگر آهي جيڪو روٽي جي ٽڪر لاءِ جئي ٿو ۽ روٽي جي ٽڪر ڪري مري ٿو.
2. محبت منهنجي ماءُ جو ٻيو نانءُ آهي، محبت منهنجي پيءُ جي شفقت ۾ لڪل آهي. (خليل جبران)
3. مان پاڻ کي اڪيلو ان مهل محسوس ڪندو آهيان جڏهن منهنجو نفس مون سان ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي پر مان ان

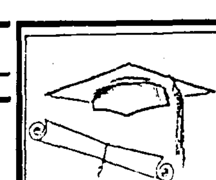

کي چپ ڪرائي ...... ٿي ويندو آهيان.
4. اداري جي ماضي جي اصلاح ۽ مستقبل ذاهن وک وڌائڻ جي ڪوشش ڪندس.
5. ڪا هڪڙي ؟؟
6. A man can do what he wants.

نعيم انور ميمڻ
89 CE29.
مهراڻ يونيورسٽي ڄامشورو

1. هڪ آزمائش.
2. هڪ معصوم پار سان.
3. اها گهڙي جنهن مون کي وڌ ۾ وڌ پريشان يا خوش ڪيو.
4. يونيورسٽي لاءِ بسن جو انتظام ڪندس.
5. نون استادن جو معيار ۽ شاگردن ۽ شاگردياڻين جي وچ ۾ هڪ خال
6. ان ماءُ جي خدمت جيڪا (9) مهينا پنهنجي ڪک ۾ سنڀالي ٿي.

عشرت شاهه
L.M.C. ڄامشورو

1. ڏکن ۽ سکن جي گلن جو گلدستو.
2. محبت ان گل وانگر آهي جنهن جي ٽڙڻ جي ڪا مقرر مند ناهي هوندي.
3. اڪيلائي ۾ پڻ جا احساس وڌي ويندا اٿر.
4. سربراهه جي ڪرسي کي ڪوئر هٿي ويهي رهندس.
5. في الحال تہ شڪايتن ڪان آزاد آهيان.
6. زندگي هڪ نازڪ شيءِ آهي انهي کي عبادتن سان مضبوط ڪريو.

جان محمد ميمڻ
First year (M.B.S.S) L.M.C
ڄامشورو

1. زندگي هڪ جنت آهي، انهي کي دوزخ نہ بنايو وڃي.
2. محبت ۽ پڙهائي گڏ گڏ هلندي آهي.
3. خدا تعالى جي ياد هجي ۽ ان جي عبادت ڪجي.
4. خاص ڪري پڙهائي جو ماحول سڌاري وڃجي ۽ لائبرري 24 ڪلاڪ ڪولائي ويندي.
5. هڪ هجي تہ لڪان مثلن پڙهائي جي ۽ ڪاليج جي ماحول ڪان
6. خدا انهن جي مدد ڪندو آهي جيڪي پنهنجي پاڻ مدد ڪندا آهن.

حميرا سومرو
92CS.
مهراڻ يونيورسٽي ڄامشورو

1. Life is comedy for those who think about it, & tragedy for those who feel about it.
2.What a non sense question, I don't Know what do you mean by this question.
3.I never feel Lonely in my life.
4. My firtst step is to take charge of my duty.
5. Concentration is fundamental factor in efficiency.

رستم علي سميجو
(93 EL) مهراڻ يونيورسٽي ڄامشورو

1. زندگي انهي چنچل ۽ بيوفا محبوبہ وانگي آهي جيڪا وچن تہ ڪندي آهي، پاڙيندي ناهي. ڪنهن چيو زندگي ڪيڏي نہ حسين آهي پر تر جي انگ اگهاڙي پارڙي چيو، تہ زندگي ڏاڍي ڪوجهي آهي.
2. محبت ڪينجهر جو پوتر پاڻي آهي. جن بہ پيتو امرتا ماڻيائون. ها! محبت هُن جي آڇيل گل جي مکڙي آهي جيڪا پاڻ مرجهائجي تہ وڃي ٿي پر سندس سنگت ۽ سرهاڻ هميشه ڪر ڪنيو بيٺي هوندي آهي.
3. ڪاش! دنيا ۾ احساس ڪمتري جو تاثر نہ هجي ها، دنيا ۾ محبت، قرباني ۽ دوستي جا گل مچن ها.
4. پنهنجي ماتحتن کي الفت جي ڏوري ذريعي ايمانداري جي قلعي ۾ آڻيندس.
5. آغوش امڙ ڪان بہ ڪا شڪايت!
6. سنڌ سلامت - سات سلامت.

سيما لغاري
B.(Com Part I)
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

1. هڪ اهڙو پليٽ فارم جتي هرڪو اينڊڙ خوشين جي گاڏي جو انتظار ڪري ٿو.
2. محبت بہ اسان جي تعليم وانگر آهي جيڪا اسان حاصل ڪري رهيا آهيون. اهڙي طرح محبت جيترو ڦهلائجي اوترو گهٽ آهي.
3. سڀني لمحن کي، جنهن کي ڪڏهن چاهيوسين تہ وقت هتي بيهہ رهي، ياد ڪري خوشي ٿيندي آهيان.
4. جوڪرين کي بولڊ ٿيڻ ۽ پڙهائي سان گڏ ٻين ڪم ۾ حصو وٺڻ تي ليڪچر ڏيندس.
5. يونيورسٽي ۾ ڪلاسن جو بائيڪاٽ گهٽبو آهي.
6. توهان جو رسالو ڪامياب ٿئي ۽ شهرت ماڻي.

مقصود مهيسر
فزڪس بي. ايس. سي سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

1. محبت ڪرڻ جو موقعو
2.تمام ڏکين ٻهاڙن وارو رستو.
3. ٻين سان کيل زيادتين تي شرمسار ٿيڻ.
4. Discrimanation ختم ڪرڻ لاءِ حڪم جاري ڪرڻ.
5. اڪثر استادن جو شاگردن سان نامناسب رويي ڪان شڪايت ۽ انتظاميہ جو استادن سان نامناسب رويو.
6. الله جي ٻندن سان محبت ۽ انصاف، الله سان محبت ڪرڻ جو معتبر ذريعو آهي.

روبينہ صديقي
ايم. اي. سنڌي
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

1. زندگي برسات جي هڪ ڦڙيءَ جيتري خوشيءَ ۽ ڏونگر جيڏن ڏکن هوندي بہ ڏاڍي حسين ۽ خوبصورت آهي.
2. معصوم ٻار جي پرڪشش مُرڪ سان جنهن جي مُرڪ ۾ ڪابہ بيائي ۽ مصنوعيت نہ هوندي آهي.
3. ڇا اسان ۾ اهڙو ڪو ماڻهو نہ آهي جيڪو نفرتن جا ڪوٽ ڪيرائي، محبت ۽ شانتيءَ جا محل اڏائي.
4.اسان ايندا سين تہ هڪ ڏينهن لاءِ نہ ..!پر گهڻن ڏينهن ۽ گهڻن سڻن قدمن ڪڻڻ لاءِ ايندا سين.
5. انهن واندن ٻائرن کان جيڪي هر ايندي، ويندي تي هوٽنگ ڪري پُرسڪون ماحول کي خراب ٿا ڪن.
6. اگر توهان ڪنهن کي خوشيون نہ ٿا ڏئي سگهو تہ ڏک بہ نہ ڏيو.

اي. ايس. جهتيال.
ايم اي پريويئس --- لٽريچر.
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

1. لاڙڪاڻي کان سنڌ يونيورسٽيءَ تائين جي سفر مِثل، هڪ سُندر سپنو.
2. محبت هڪ بي مثال جزبي جو نالو آ......
جنهن کي فقط محسوس ڪري سگهجي ٿو.
3. تو بِن جِيون ڪهڙو جِيون .... ڪوري آ زندگي.
4. جيڪڏهن ايئن ٿيو تہ پوءِ.... ديکا جائي گا.
5. شڪوه ڪرين تو ڪِس سي شڪايت ڪرين تو ڪيا.
6. After God and his prophet, Mother is the greatest.

اظهار سومرو
سنڌ يونيورسٽي بي. اي پارٽ ٽو آءِ.آ ر

1. شام جهڙي آ، آلهي ويندي هڪ ڏينهن!
2. هڪ خواب، جنهن ۾ ڪبوتر پنهنجا پر پٽي رهيو آهي.
3. مان پاڻ سان ڪلندو آهيان، يا پاڻ تي ڪلندو آهيان.
4. مان عارضي عهدن جو قائل ناهيان.
5."ماڻهو" پاڻ کي الاءِ ڇا ٿا سمجهن!
6. سارو رستو گلاب جهڙو آ.
ڪنهنجي پيرن ۾ شاعري آهي.

ابراهيم مزناڻي
آءِ-آر- پارٽ ٽو (س-ي)
ڄامشورو

1. هڪ هوا جو جهونڪو آيو ختم ٿي ويو.
2.محبت تہ خوبصورت جذبن جو نالو آهي ۽ ان کان تہ وڌيڪ ڪا بہ خوبصورت شيءِ آهي ئي نہ.
3. خاموشي اندر جي پيڙا ۽ من جو يادون، ٻيو ڪجهہ بہ نہ.
4. عارضي عهدو سو بہ هڪ ڏينهن لاءِ قبول ناهي.
5. يونيورسٽي جي شام ڏاڍي اداس ٿي ٿئي؟
6. سپنا، سور ۽ پيڙائون جيڪڏهن زندگي مان ختم ٿي وڃن تہ شايد هي دنيا بہ ختم ٿي ويندي.

خليل الرحمان مڪڙو
92 CE MUET
Nawabshah

1. زندگي = مومل + مومل جو منڊ. جيڪو راڻو انهيءَ جو حل ڳولهيندو، سوئي اها مومل ماڻي سگهندو.
2. محبت تشبيهن جي محتاج ناهي هوندي، محبت تہ محبت آهي ۽ بس.
3. ماڳ ڏسي جي مرڪن ٿا. ڪاش انهن سان مان بہ هجان.
4. نواب شاهہ جي سيني هاسٽلس ۾ ٿڌي پاڻي جا ڪولر هٽائڻ.
5. ڪا هڪ اڌ شڪايت هجي تہ لکجي بہ، هتي تہ..........
6. وگر ڪيو وتن، پرت نہ ڇنن پاڻ ۾،
پسو پکيئڙن، ماڻهئان ميٺ گهڻو.
(شاهہ)

انجنيئر عبدالسلام ميمڻ
سول انجينيئرنگ آخري سال
مهراڻ يونيورسٽي نوابشاهہ

1. خدا جي ڏنل امانت آهي.
2. محبت جي شروعات خدا کان ٿي آهي. عظيم ۽ پاڪ جذبي جو نالو آهي.
3. خدا جي ذڪر فڪر ۾ گذارجي تہ نيڪ ٿيندو.
4. ڄامشوري ۽ نوابشاهہ جي شاگردن ۽ استادن کي هڪ جڳهہ تي ڪٺو ڪري تعليمي ڊانچي کي سڌارڻ ۽ اداري جي فلاح وبهبود جي باري ۾ سيمينار ڪوٺائيندس.
5. ڪا هڪڙي شڪايت هجي تہ بيان ڪجي.
6. هر انسان کي گهرجي تہ ٻئي دکي انسان جي خدمت ڪري.

ميمڻ جنيد احمد
92 CE.MUET.
نواب شاهہ

1. زندگي پاڻيءَ جيان Colour less آهي ان کي جيڪو جهڙو رنگ ڏيندو اها ان ۾ رنگجي ويندي.
2. محبت خوشين جي انهن جذبن وانگر آهي جيڪي جيترا ونڊائجن اوترا وڌندا ويندا آهن.
3. ڪاش مان ايترو طاقتور هجان ها جو هن دنيا جي ڪروڙن بکين، اگهاڙن ۽ بي سهارا انسانن لاءِ ڪجهہ ڪري سگهان ها.
4. Self Granted leaves ڪي ختم ڪرڻ لاءِ سخت کان سخت قدم کڻان ها.
5. هتان جو ماحول سخت مونجهاري جو

شڪار آهي. بيئل پاڻيء جيان جيڪا شيء جتي آهي اتي ئي رڪجي وئي آهي.

Not to love is not to live,or it is.6
1.to live a living death

شازيہ عزيز
L.M.C
ڄامشورو

1. زندگي ويڳي ماء جو هيو روپ جيڪا ڪڏهن ڪڏهن مهربان ۽ پوء يڪسر نامهربان.
2. خليل جبران چوائي محبت عبادت آهي پر شرط اها آهي تہ معبود بہ هڪ ئي هجي.
3. اڪيلائي ۾ مان سوچيندي آهيان تہ اسان سڀني جو مستقبل ڇا ٿيندو.
4. آهي تہ ناممڪن پر جيڪڏهن ائين ٿئي تہ مان سڀئي سياسي تنظيمون ختم ڪرائينديس.
5. جي ها! L.M.C ۾ پاڻي ۽ وڻن جي تمام گهڻي کوٽ آهي.
6. زندگي جي هر هڪ منٽ کي مقصديت ڏيو.

لصرت شاهہ .L.M.C
ڄامشورو

1. زندگي ڪڏهن گلن جي سيج تہ ڪڏهن وري ڪنڊن جو بستر.
2. محبت جو پاڻ وجود الڳ آهي ان کي ڪنهن سان بہ تشبيهہ نٿي ڏئي سگهجي.
3. اڪيلائي ۾ پڙهڻ کان فرصت ملي تہ ڪجهہ سوچون بہ.
4. ايل. ايم. سي جي صفائي ڪرائينديس.
5. ها هتي جا ڇوڪرا ڪڏهن ڪڏهن تنگ ڪندا آهن.
6. دنيا جي هن بازار ۾ سڀني کان قيمتي شيء وقت آهي جنهن جو هر هڪ منٽ توهان کي اڳتي وڌڻ جي دعوت ڏي ٿو.

محمد اسلم. ٻڙدي
M.U.E.T Nawabshah

1. منهنجي پڪل وجود لاء زندگي ائين آهي جئين ڪو پيرين اگهاڙو تتل واري مٿان هلندو هجي.
2. جيئن بهار جي مند ۾ سڪل جبل ڪڪرن سان ڀريل هوندا آهن.
3. هميشہ اڪيلائي ئي منهنجي بهترين دوست رهي آهي جنهن سان مان پنهنجا ڏک سور اورينداو آهيان.
4. ڄامشوري ۽ نواب شاهہ جي سڀني ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين کي گڏ ڪري ٽر جو ٽوئر ڪرايان.
5. ماحول سان ڪهڙي شڪايت ڪجي اهو تہ اسانجو پنهنجو پيدا ڪيل هوندو آهي.
6. زندگي جو مول مقصد آهي پنهنجو پاڻ کي سنوارڻ، سڌارڻ ۽ پنهنجي فطرت کي پوري طرح پرکڻ.

جاذب جمالي
ڊپارٽمنٽ سوائل سائنس
سال ٽيون. سنڌ زرعي يونيورسٽي ٽنڊو ڄام.

1. جڳ جي ساگر ۾ هڪ قطرو
2. محبوبہ جي مُرڪ سان.
3. ڪن اڻپورين ساپيائن جا اڻ تر احساس
4. ادا! ڀهريون حق پاڙي وارن جو هوندو آهي ۽ گرلز هاسٽل ئي منهنجي (وي. سي هاؤس) پر ۾ آهي. سو حال احوال ڪبا مسئلا ٻڌبا.
5. خوبصورت چهرن جي مصنوعي ادائن کان.
6. شينهن ٿي، شهزور ٿي، شودو نہ ٿي، ڪير ٿو تو کي جهلي، دودو نہ ٿي.

"استاد بخاري"
ضياءالحسن شاهہ بخاري "سيد"

1. حرڪت
2. فقط آفاقي مرڪ سان.
3. ڪڏهن ڪڏهن دل پرجي ايندي آ.
4. "هنوز دلي دور است"
5. "ڪا خاص نہ"
6. جوئينده پايئنده "جيڪو ڳولهيندو- انکي ملندو"

ياسمين جوڻيجو
3rd Prof: B.E
زرعي يونيوورسٽي ٽنڊوڄام

1. زندگي هڪ "خلا" آهي جنهن ۾ هر سئي شئي کي هر خوشي Provide ڪرڻ پئي ٿي.
2. محبت ڪرڻ نيڪي ڪرڻ وانگر آهي جنهن مان خوشي ملندي آهي پر اها cotincou رهندڙ نہ ڪي آهي.
3. پنهنجي صلاحيت جي تلاش ڪندي آهيان.
4. مان هڪ ڏينهن سربراهہ ٿيڻ نہ چاهينديم ڇو تہ هر ڪم هڪ long prosess جي ذريعي ٿيندو آهي.
5. بجاء شڪايت ڪرڻ جي educated ماڻهن کي سٺو ماحول provide ڪرڻ گهرجي.
6. آٽو گراف پليز.

Bettar take the wrong streets then standihng in the coners.

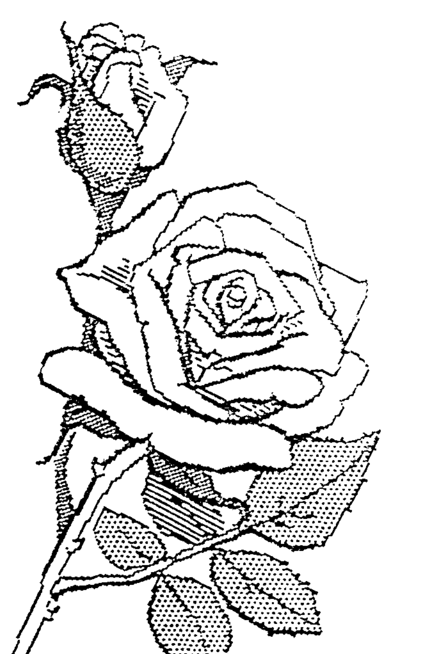

انتظار جي آخري شام

لطيف جمال
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

مون لاءِ جڻ ڪنهن حسين نرماڻ جو موت اچي ويو هو ....!! ڀلا ڪنهن کي ڪهڙو اختيار آهي ٻن شين جي وچ ۾ ويڇو وجهڻ جو....؟ ناڪاميءَ جي ڀاونائن هر آس کي ساڌنا تائين پهچڻ کان اڳ ڇيپائي ڇڏيو هو. تڏهن موسيقيءَ جو سهارو ورتو هوم. موسيقي روح جي غذا آهي. موسيقي بهار جي رت ۾ ٻوليندڙ اُها بلبل آهي جنهن جو آواز وسيل ويڙهن جي علامت ڄاتو ويندو آهي. آءٌ پنهنجي ڪمري جي دري ڪولي ڪرسيءَ کي ٽيڪ ڏئي موسيقيءَ مان لطف اندوز ٿي رهيو هوس. جيجي زرينہ جي آواز ۾ اياز جي من موهيندڙ وائي روح ۾ رقص ڪرڻ لڳي. "ٻي خبر ناهي پر مرڻ ڪانپوءِ، توسان گڏجڻ جو حسرتون رهنديون." جنهن اندر ۾ ڪيئي مچ مچائي ڇڏيا ۽ هڪ هڪ سٽ رڳ رڳ ۾ رچندي رهي. آءٌ شازيہ کي تصور ۾ آڻڻ لڳس. ورهيہ گذري ويا هئا نہ مليا هئاسين.

ڪيئي سانوڻ آيا مينهن وسيا. ڪيس ياد ڪيم. هوءَ ايندي پر نہ آئي. منهنجي من جي مرجهايل مکڙي مرجهايل رهي. اڪيلائي، بيقراريءَ اوسيئڙا، منهنجي وياڪل آتما کي تڙپائي رهيا هئا. مايوسين جو مونجهاري ۾ قاتل رهيس مون مسلسل سندس انتظار ڪيو هو پر پُراسرار نموني گم ٿي ويل شازيہ خبر ناهي ڌرتيءَ جي ڪهڙي ڪنڊ ۾ لڪي وئي هئي؟ مون کي ياد آهي جڏهن مون پهريون دفعو ڪاليج ۾ پنهنجي ساهيڙي شهناز سان تعارف ڪرائيندي چيو هو. "شهناز هي اٿئي شريف!" تڏهن سندس ساهيڙي هڪدم چيو هو، "چريا، شڪل مان ٿي شريف نہ ٿو لڳي، تون هن کي شريف ڪيئن ٿي چوين-!" پنهنجي ساهيڙيءَ جو اهو جواب ٻڌي کيس چنبيندي چيو هئائين -"شهناز! مزاق هر هنڌ ناهي ڪبي. ڪي اهڙيون جايون بہ ٿين جتي مذاق سونهي ٿي ڪانہ." شهناز جي ڪيل مذاق تي منهنجي منهن تي شرم جون ريکائون ايري آيون هيون ۽ آءٌ ڪنڌ هيٺ ڪري ٻيهي رهيو هئس. تڏهن مونکي مايوس ڏسي شازيہ چيو هو- "شريف! تون هن ڏانهن خيال نہ ڪر - هيءَ شيطان جي ناني جي پڙ ناني آهي." "شازيہ نہ چوينس " شهناز مونکي خاموش ڏسي وري چيو - "ڏس شازي! ويچاري کان شايد ٻولي ~ ٿي وئي آهي."

"آءٌ هلان ٿو-" تڏهن شازيہ کي چيو هوم ۽ ڪلاس مان منتشر ٿي ويو هئس. نرڙ تي پگهر جي ڦڙهيل تهن کي آڱر سان هٽائيندي شهناز جو آواز ڪن تي پيو هو، جيڪا شازيہ کي چئي رهي هئي. "شازي دل مان خودڪشيءَ جو ارادو ڪڍي ڇڏ ۽ شريف سان محبت ڪري پنهنجي زندگيءَ جو ڏيئوگل نہ ڪر. اصل ۾ شريف وڏا حريف هوندا آهن." پنهنجي بابت اهڙا رمارڪس ٻڌندي ڏکي ويو هوس، پاڻ سنڀاليندي ٻڌڻ جي ڪوشش ڪئي هئم." ۽ ٻڌ شازي!" شهناز چيو هو،"مائنڊ نہ ڪرين تہ چوانءِ" پر شازيہ جڻ تہ ڪيس ڪو بہ جواب ڏيئي نہ سگهي هئي. هوءَ ماٺ رهي جڻ هوءَ ڪا پت هئي "جڏهن تنهنجي دوست کي ڏٺم. سچ پڇين تہ ڏچي ويس!" شهناز چيو، "سمجهيو هوم منهنجي سامهون ڪو انسان نما حيوان بيٺو آهي."

منهنجي اکين مان ساوڻ جو سنڌو اٿلي پيو. دل اڌ اڌ ٿي پيئي، تڏهن جبلن جي اوچاين تان ٻولاٽيون ڪائيندي ڪريو هوس، محسوس ڪيم جڻ شازيہ منهنجي شڪل شبيهہ سان نہ پر ڪن خوبين سان محبت ڪندي هبي شازيہ جو آواز سڄي ڪلاس ۾ گونجڻ لڳو هو جيڪا ذري گهٽ شهناز سان وڙهي پئي هئي.

اجان ڪجهہ وڏيڪ ٻڌان ، ان کان اڳ ٽڙندو ٽاٻڙندو ڪاليج مان نڪري ويو هوس. ان ڏينهن کان شازيہ شهناز سان ڳالهائڻ ڇڏي ڏنو هو، ڪڏهن ڪڏهن مونسان ملي منهنجي

تاريڪ زندگيءَ ۾ روشنيون ڦهلائي ڇڏيندي هئي. بي اي ڪرڻ کانپوءِ هوءَ نہ ملي سوچيم هوءَ ايندي انتظار ڪندو رهيس. اوسيئڙن جون شامون نااميدي ۽ مايوسي ڪٺي پئي آيون ۽ آئون حسرتن وچان درن ڏانهن واجهائيندو رهيس وقت جا پاڇولا ڊوڙندا رهيا، پر شازيہ نہ پهتي، ايم اي فائنل ڪري ڊوڙي ڊکي ڪلارڪي ورتم. ان وچ ۾ ورهيہ گذري پر شازيہ نہ ڏٺم. سوچيو هوم محبتن جي حاصلات لاءِ زندگيءَ ۾ گهڻو ڪجهہ وڃائڻو پوي، ٿو ڪجهہ وڃائي ٿي حاصل ڪجي ٿو. اسان حالتن جي ٿپاس ٿي ٽنگيل ماڻهو زندگيءَ ۾ گهڻو ڪجهہ وڃائي بہ ڪجهہ حاصل ڪري نٿا سگهون. اسان اڄاڻن خواهشن پويان ڊوڙندي ڪيئن نہ ٿڪجي پئون ٿا. ائين لڳي ٿو جڻ پاڇولن کي پڪڙڻ جا جتن ڪندا هجون . ورهين جي ڏکي عرصي ۾، شازيہ مون کان وسري نہ سگهي هئي. رات جو ڪمري ۾ پڱل ٽنل سيلنگ فين جي ٻوڪس آواز کان بچڻ لاءِ ڪجهہ وقت رات جي اولداهين ۾ نڪري ويندو هوس جتي اسٽريٽ لائٽس جون روشنيون بہ منهنجو پيڇو ڪري نہ سگهنديون هيون. اُها هڪ بيحد اُداس ۽ ساهہ کي ٻوساٽيندڙ شام هئي. سخت گرميءَ جي ڪري ماڻهن جي موت جون خبرون اخبارن ۾ وڏين وڏين سرخين سان شايع ٿي رهيون هيون، آءٌ گفٽ هائوس ۾ لنگهي ويو هوس، پنهنجي دوست جي سالگره ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ پگهار مان ڪجهہ پئسا بچائي سندس لاءِ تحفا خريد ڪرڻ لاءِ گفٽ هائوس ۾ پهتو هوس. ٻين ڪنگلن ڪلارڪن جيان آءٌ بہ ڪنگلو آهيان.

تنهن ڪري دوستن کان پاڻ بچائيندو گفٽ هائوس ۾ مختلف شين کي تڪيندي ڪا سستي شئي خريد ڪرڻ لاءِ واجهائي رهيو هوس. نظرون شيشي جي هڪ پاسي رکجي وڃن ٿيون.

"شازيہ!" تعجب مان چيم ۽ شيشي مان نظرون هٽائيندي شيشي جي سامهون واري پاسي ڏانهن ڏٺم شازيہ بيٺي هئي. حيرت جي حد نہ رهي، هڪ طويل عرصي کانپوءِ شازيہ کي ڏسندي اعتبارئي نہ پئي آيو، ۾ حقيقتن کي خواب سمجهڻ بہ تہ غيرفطري خيال هو. سندس چيچ کي هڪ ننڍڙو ٻار جهليون بيٺو هو. عورت جي ڳچي ۾ پڌي ويس هوءِ بيٺي رهي مون ڏانهن ڪهوري گهوري ڏسڻ لڳي. آءُ ڪنهن مهل ننڍي ٻارڙي ڏانهن ۽ ڪنهن وقت شازيہ ڏانهن ڏسندو رهيس، ڪنهن سنگتراش جي گهڙيل پٿر جيان هڪ ئي هنڌ جميل رهيس ڳالهائي نہ سگهيس هوءِ وڏي آئي دماغ چڪر ڪائڻ لڳو. دل تيزيءَ سان ڌڙڪڻ لڳي، چپ خشڪ ٿي ويا. "تون !" ويجهو ايندي چيائين ڪيٽ ڏئي نڙي آلي ڪري ڪنڌ سان ها ڪيم ۽ زبان کي ٺوٺ چپن تي ڦيرائڻ لڳس. "ڪجهہ خريد ڪندؤ؟" چيائين. جواب نہ ڏنم. بيٺو رهيس غمن جو اٿاهہ ساگر سانڍي خاموش بيٺو رهيس. "توهان کي ڪجهہ خريد ڪرڻو آهي نہ !؟" پراسرار نموني ظاهر ٿيندڙ شازيہ پڇيو. نڙيءَ ۾ قاتل سڏڪا ڦٿڪڻ لڳا. اندر ۾ اجهاميل آڳ ڀڙڪو ڏئي، چڻ ٻري پئي. اکين ۾ تري آيل لڙڪن کي لڪائيندي وراڻيم "گفٽ هائوس مان مون جهڙي ڪنگلي ڪلارڪ کي خريداري ڪندو ڏسي تو کي تعجب تہ ٿيو هوندو." چيم "اڄ آءُ خريداري نہ ڪندس شازيہ! ورهين کانپوءِ مليا آهيون وقت کي معنيٰ ڏيڻ لاءِ آءُ چند گهڙيون توسان گذارڻ ٿو گهران. انتظار جا مهينا ورهيہ ۽ ورهيہ صديون پاسندا آهن صدين کانپوءِ ملندي خريداريون بہ وسري ويون آهن." کلي ڏنائين. "ڏاڍو شرارتي آهين" پڇيائين. "ڪهاڻيون لکين ٿو." "ها" وراڻيم.

"ڪهڙن موضوعن تي؟" شازيہ پڇيو. "مايوسين، ويرانين، تنهاين، نااميدين، پيڙائن ۽ ناڪام محبتن جي موضوعن تي ...!!" ڪيس جواب ڏنم. گفٽ هائوس جي گيٽ ٻيي لان ۾ پٿر جي بينچ تي ويهي رهياسون. ننڍڙو ٻار سندس چيچ مان ڇڪڙو هٿ ڇڏائي مون ڏانهن وڌي آيو ڪيس ڪٺي ڪڇ ۾ ويهاري نرڙ تي چمي ڏنم ۽ ڪنڌ مٿي ڪئي همٿ ڪري پڇيم "هي ٻار ڪنهن جو آهي؟" مرڪي ڏنائين. "هي منهنجو پٽ عرفان آهي" چيائين " ڏاڍو شرارتي آهي" ائين لڳو چڻ اڏامندڙ پکي جا ڪنهن پرڙا پٽي وڌا هجن. "ڪلارڪي ڪانسواءِ ٻيو ڇا ڪندو آهين؟" شازيہ سوال ڪيو. "بس لکندو آهيان" چيم. "تون لکڻ ڇڏي ڇو ڪو نہ ٿو ڏين؟" چيائين. "يلا ڇا تو ملي تو کي انهيءَ لکڻ مان. ڪا پارٽ ٽائيم جاب ڇو نہ ٿو ڪرين؟"

"شازيہ!" وراڻيم " حالتن توکي بدلائي ڇڏيو آهي. توئي تہ چيو هو ادب حالتن جي ڪٺمرا آهي بڌاءِ شازيہ تون ايڏو بدلجي ڇو وئين آهين؟"ننڍڙو عرفان ڪڇ مان لهي لان تي بيٺل اڇا پيلا گل پٽڻ لڳو. هوءَ ڪجهہ وقت مون کي ڏسندي رهي ۽ پوءِ چيائين "ادب پيٽ تہ پالي نٿو سگهي نہ !! زندهہ رهڻ لاءِ زندگيءَ جا ڪجهہ اصول بہ تہ آهن نہ ؟" "ادب پيٽ پالڻ لاءِ نہ لکيو ويندو آهي شازيہ." ڪيس چيم. " جيڪر ائين هجي ها تہ زار شاهي جي جبر آڏو گورڪيءَ جو ناول "ماءُ" اجهان تائين بہ جنم وٺي نہ سگهي ها." هو چپ ٿي وئي شازيہ ورهين جي وچ ۾ تو کي ايتري بہ وٺي نہ ملي جو منهنجي تڙپندڙ آتما کي ڪا دلجاءِ ڏين ها يا پنهنجي خوشين ۾ شرڪت لاءِ مون کي بہ ٻڌائي سگهين ها."

"ڪي خوشيون روحن تي رانيوتا هٿنديون آهن شريف!" شازيہ چيو " منهنجي شادي جي خبر تو لاءِ شايد ڪنهن مرتئي کان گهٽ نہ هجي ها. بس حالتن سان ناهہ ڪري شادي ڪري ڇڏيم.

"حالتن سان ڪمپرومائيز بزدل ڪندا آهن" چيم "تون بزدل آهين شازيہ!"

"بزدل هجان هان تہ خودڪشي ڪريا هان. مون خودڪشيءَ جهڙي معمولي ۽ سستي اذيت سهي حالتن کان فرار ٿيڻ نہ پئي چاهيو." چيائين "سچ ٻڌاءِ شريف تون اجهان بہ چاهين ٿو!!" سانڍيل پيڙائون دل جي پاتال مان اٿلون ڪائڻ لڳيون، آواز ڀرجي آيو ڪيس چيم "ها! شازيہ آئون توکي اوتروئي چاهيان ٿو."

"آءُ شادي شده آهيان. توکي هاڻ تہ منهنجو خيال رکڻ گهرجي نہ!"

منهنجو ساهہ نڪرڻ لڳو شام جا اداس پاڇا ڪائڻ لڳا. خشڪ چپن تي زبان ڦيري چيم. "جا شادي کانپوءِ چاهتون ٽوهر ٿي پونديون آهن؟" ڪيس چيم. "شازيہ! پيار جا رشتا ڪچي تند تہ نہ هوندا آهن جو شاديءَ جا ڪمزور هٿ توڙي سگهن."

"پيار جا پختا رشتا شاديءَ کانپوءِ ڪچي تند ٿي پوندا آهن." هن چيو.

"شاديءَ کانپوءِ هر عورت ماضيءَ ڏانهن پلجي بہ ليئو نہ پائيندي آهي."

چيم. "منهنجي لڙائيل زندگيءَ تي تنهنجي ٽهڪن جا پڙاڏا صدين تائين گونجندا رهندا." عرفان وڏي وچي ماءُ جي ڪڇ ۾ ويٺو.

"مون کي معاف ڪجانءِ شريف! غمن جي ٿهن ۾ گم ٿي وڃڻ کان بهتر اٿئي تہ حالتن سان ناهہ ڪري ڇڏ" چيائين. آءُ خاموش رهيس " آئون هلان ٿي." شازيہ چيو. "فائيو اسٽار ۾ عرفان جو پيءُ انتظار ڪندو هوندو" چيائين. "جذباتي نہ ٿي تنهنجي هر ڳالهہ جو احساس اٿم." هوءَ وڃڻ لڳي. "شازيہ!" ڪيس سڏ ڪيم هوءَ بيهي رهي. ڪنڌ ورائي ڏنائين. چيم "دنيا مان احساس ختم ٿي ويو آهي ۽ جڏهن دنيا مان احساس ختم ٿي ويو، تڏهن ان جي جاءِ زهر ورتي هئي تون پلي وڃ شازيہ تون پلي وڃ مونکي منهنجو حال تي ڇڏي ڏي." ننڍڙي عرفان کي هٿ مان وٺي هوءَ وڃڻ لڳي آءُ وڌيڪ ڳالهائي نہ سگهيس ڪيس ڏسندو رهيس. ويندي ويندي چيائين "پاڻ کي زندهہ رکڻ لاءِ دنيا ۾ گهڻو مصروف رهہ." آءُ خاموشيءَ سان اتي بيهي رهيس نڙيءَ ۾ قاتل سڏڪا روڪي ڇڏيم هوءَ تڪڙا قدم ڪڻندي ننڍڙي عرفان سان گڏ لينڊ ڪروزر گاڏيءَ ۾ ويئي. گاڏي هلڻ لڳي ۽ ننڍڙو عرفان گاڏيءَ جي دريءَ مان هٿ ڪڍي ٻاءِ ٻاءِ ڪرڻ لڳو ۽ مون جواب ۾ ٻاءِ ٻاءِ ڪرڻ لاءِ هٿ مٿي ڪنيو پر لوڏڻ کان اڳ هيٺ ڪري ڇڏيم. شازيہ لينڊ ڪروزر جي شيشي ۾ ڏٺو ۽ گاڏي تيزيءَ سان اڳتي وڌي وئي. آءُ پٿر جي بينچ تي ويهي رهيس ۽ پنبڻين ۾ قاتل لڙڪ اڳهي ڇڏيم.!!

منداڻتي سوڻهن

جنهن لاءِ نيڻ ملهاريا

عمران لغاري
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

سلميٰ جنهن جي صورت مون پنهنجي من ۾ ائين سجائي ڇڏي آهي، جيئن ڪو مصور ڪينواس تي ڪا تصوير سجائي. ان ۾ رنگ ڀرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي. تيئن ئي آئون پنهنجي من ۾ سجايل ان تصوير جي اڳيان بيهي پنهنجي زندگي جي سنسان راهن تي هلڻ جا ٽڪ لاهڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان. پر سلميٰ زندگي جي اداس گلين ۽ ڪاريڊور جي اندلٽي رنگن سان پريل راهن تي مونکي ائين پٽ ڏئي بيهي رهندي آهي، جڻ اسان ازل کان هڪ ٻئي جا ضد هجون ۽ جڻ هڪ ٻئي سان گڏجي نه ٿا سگهون. مون سلميٰ سان فيڪلٽي جي ساڻي چادر سان ڍڪيل زمين تي ڪيئي پيرا ڳالهائڻ ۽ هن کي پنهنجي من اندر جي ڳالهه سمجهائڻ جي ڪوشش ۾ فيڪلٽي جي هڪ ڇيڙي کان ٻئي ڇيڙي تائين ڪنهن هلڪي ڪاغذ وانگر اڏامندو رهيو آهيان. پر هن ڪڏهن به ان ڪاغذ کي پنهنجن خوبصورت نازڪ هٿن ۾ جهلڻ جي ڪوشش نه ڪئي آهي، ۽ نه وري پنهنجي مٺ پريل اکين سان هن ڪڏهن ان ڪاغذ کي پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. سلميٰ مون سان گڏ انگلش ڊپارٽمينٽ جي شاگرديائي آهي. انڪري اڄ به روز جيان ڪلاس اٽينڊ ڪري، ٻاهر نڪرڻ مهل مون سلميٰ کي پويان سڏ ڪندي چيو "سلميٰ منهنجي ڳالهه ته ٻڌو.!"

"آخر توهان جو اڄ منهنجي پويان پيو آهين، مون ڏه دفعا اوهان کي چيو آهي ته، آئون اوهان سان گڏ نه ٿي هلي سگهان." سلميٰ مون کي ڳالهه سمجهائيندي چوي ٿي، "پر آخر چو؟" "چو جو مطلب اوهان چڱي طرح سمجهي سگهو ٿا، پوءِ به اوهان سمجهڻ جي ڪوشش نه ٿا ڪيو." سلميٰ ٿورو تنگ ٿيندي چوي ٿي. "سلميٰ اوهان صرف ڪجهه گهڙيون مونکي ڏيئي، منهنجي ڳالهه ته ٻڌو.!" مان پنهنجي ڳالهه تي قائم رهندي، سلميٰ کي چوان ٿو. "ٺيڪ آ، اها حسرت به پوري ڪري ڏسو، پر هن وقت منهنجو مائينر ڪلاس آهي، ان ڪري

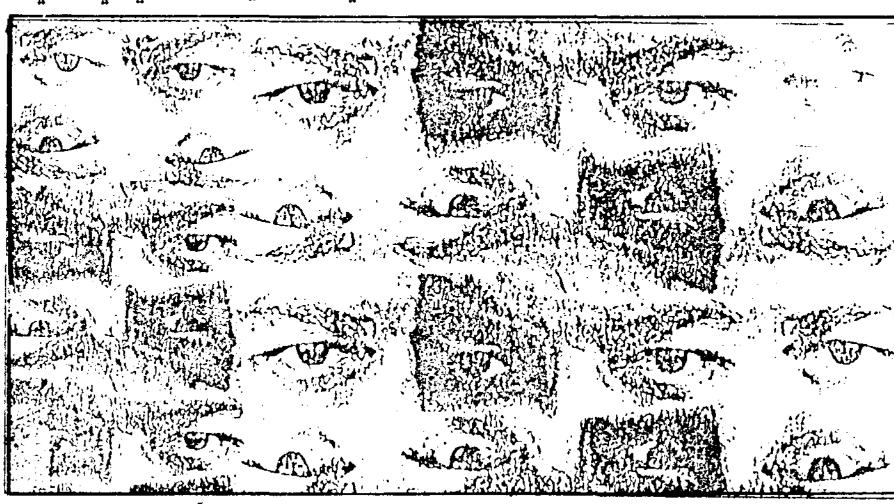

ڪلاس ڪان پوءِ آئون اوهان سان اچي لان تي ملان ٿي." سلميٰ اهو چئي ڏاڍي بي فڪريءَ سان ڪاريڊور جي سيني تي قدم وڌائي ٿي ۽ منهنجي نظرن جو سلسلو رڄ ۾ ڪنهن پياسي هرڻي جيان هن جي پويان ڊوڙندي نظر اچي ۽ آئون من ئي من ۾ سوچان ٿو ته عجيب ڇوڪري آهي، ڪا ڳالهه ٻڌڻ لاءِ تيار ناهي. ۽ مون هن جي پويان ڊوڙندي نه ڄاڻ ڪيترن سالن بلڪ صدين جو سفر ڪيو آهي، ڇاڪاڻ ته ڇوندا آهن ته خوشين جا سال به گذريو وڃن، پر ڏکن جا ته ڏينهن به ڪو نه گذرن، ۽ هن جو انتظار به ڪنهن ڏک کان گهٽ ڪونهي. پر انتظار ۾ جيڪڏهن ڪنهنجي اچڻ جي ڪا آس يا اميد هجي ته پوءِ ماڻهو ان آس ۽ اميد تحت صديون به خوبصورت ايندڙ لمحن لاءِ گذاريو ڇڏين. پر انتظار هجي ڪنهنجي لاءِ؟. ۽ اهو اچڻ لاءِ تيار ئي نه هجي ته پوءِ اهڙو انتظار موت جي ٻانهن ڏانهن ويندڙ راهه سڪرات کان گهٽ ناهي هوندو. نه پر اڄ ته سلميٰ اچڻ لاءِ چيو آهي، ان ڪري هوءَ اڄ ضرور ايندي ۽ مونسان ملندي ۽ مان ڪيس پنهنجي ڳالهه سمجهائڻ جي ڪوشش ڪندس مان ائين ئي خيال نگر جي سنسان راهن تي ڊوڙندي ڊوڙندي بي خياليءَ ۾ اچي ڪامرس ڊپارٽمنٽ جي سامهون واري پارڪ جي پپل واري وڻ هيٺيان ويهي رهان ٿو. مونکي وقت گذرڻ جو احساس ئي ڪو نه ٿو ٿئي ۽ وقت ڪنهنجي ڪلاس پورڻ جي لمحن کي ۽ ڪنهنجي انتظار کي پوئتي ڇڏي، اسان کي اوير ۽ اولهه وانگر اچي آمهون سامهون ڪري ٿو. "سلميٰ اوهانجو ڪلاس ٿي ويو......!؟"

"جي"

سلميٰ ڏاڍو بي رُخي سان جواب ڏئي ٿي.

"اوهان ويهو ته سهي."

"ڏس ڪمال ڳالهه مختصر ڪري بيان ڪجان، ڇاڪاڻ ته آئون ٿورن لفظن ۾ به گهڻو ڪجهه سمجهي ويندي آهيان." سلميٰ ويهندي چوي ٿي. "سلميٰ ڏسو آئون اڳ به اوهان کي چوندو رهيو آهيان، ۽ اڄ به چوان ٿو ته آئون پنهنجي زندگي جو راهون، اوهانجي راهن سان ڳنڍڻ ٿو چاهيان...." پر ڪمال توهان ٻي ڪنهنجي زندگي کي اربيل آهين، تنهنجي مڱڻي ٿيل آهي.

۽ اهو وجود تو کي صبح و شام پنهنجي اکين جي آکيرن ۾ ويهندو ۽ اڏرندو ڏسندو هوندو.“ سلميٰ منهنجي ڳالهه اڌ ۾ ڪٽيندي چوي ٿي. ”سلميٰ تون صحيح ٿي چوين ته آئون ڪنهن کي ارپيل آهيان ۽ منهنجو نالو ڪنهنجي نالي سان ائين ٽانڪيل آهي، جئين ستارا آسمان نالي چادر سان ٽانڪيل آهن، پر ان ارپنا سان آئون متفق ڪو نه آهيان. ان ارپنا ۾ منهنجو ڪردار ان ڪتاب وانگر آهي، جيڪو اڃان اڻ ڇپيل آهي. ۽ تخليڪار جي ٽيبل تي پيو آهي، ۽ ان ڪتاب جي صرف هڪ ورق تي ان ماڻهوءَ جو نالو آهي، جنهن جو سڄي ڪتاب جي ٻي ڪنهن به ورق تي ڪٿي ڪو به ذڪر ڪونهي، سو ان ۾ منهنجو ته ڏوهه ڪونهي، جو تون ان ڏوهه جي پاداش ۾ مونکي سزا ڏيئي رهي آهين. ڏوهه ته ان خالق ڪتاب جو آهي، جنهن مونکي ڪنهن لاءِ ارپي ڇڏيو آهي.“ مان سگريٽ دکائيندي ڪيس چوان ٿو. ”پوءِ آئون ڇا ٿي ڪري سگهان.“ ”اوهان جيڪڏهن چاهيو ته سڄي ڪتاب کي به ڦاڙي سگهو ٿا. ۽ جيڪڏهن چاهيو ته ارپنا وارو اهو ورق ڪتاب کان جدا به ڪري سگهو ٿا.“مان سگريٽ جو ڪش هڻندي ڪيس چوان ٿو، ”ڏس ڪمال آئون ڪجهه به نه ڄاڻان، صرف اهو ٿي ڄاڻان ته تنهنجي مڱڻي ٿيل آهي. “هوءَ ڳالهه کي سڌو ۽ سنئون ڪندي چوي ٿي. ”پر سلميٰ اوهان مڱڻي کي ايڏو وڏو مسئلو ڇو بڻائي ويهي رهيا آهيو؟ ڇا هن اسان جي سماج ۾ ٽيل مڱڻيون ڪونه ٽٽيون آهن؟“ مان ڌاڍي ڌيمي انداز ۾ سلميٰ کي سمجهائيندي چوان ٿو. ”ها ٽٽيون آهن، پر آئون ڪنهنجي حق تي ڌاڙو نه ٿي هڻڻ چاهيان، آئون ڪن ٻن وجودن جي وچ ۾ نه ٿي اچڻ چاهيان ۽ آئون ضمير جي ڪٽهڙي آڏو بيهڻ نه ٿي چاهيان.“ سلميٰ اهو سڀ ڪجهه يڪ ساهي چوي ٿي. ”نه سلميٰ نه، جيئن تون چوين ٿي، ائين ڪونه آهي. مون تي ڪنهنجو ڪو به حق ڪونهي، مون جنهن کي تون چوينءَ ٿي ڪي ته، هر ڪو پنهنجي محبت جا داستان ڪٿي ويهي

به حق ۽ واسطا ڪو نه ڏنا آهن جنهن جي تونءَ وچ ۾ اچڻ جي ڳالهه ٿي ڪرينءَ تنهن کي مون ڪڏهن به پنهنجي اڳيان ڪو نه ڏٺو آهي . آئون هن کي ڪو نه سمجهي سگهيو آهيان ۽ هوءَ مونکي ڪو نه سمجهي سگهي آهي، ته پوءِ تون ڪئين پنهنجو پاڻ کي ضمير جي ڪٽهڙي آڏو بيهارڻ جي ڳالهه ٿي ڪرين. ۽ هونءَ به مان ته صرف تنهنجي محبت پويان ڀڳو آهيان .... ۽ مون تنهنجي محبت جي سوچن ۾ ڪيئي درد جا ڏينهن ۽ ڪرب جون راتيون گذاريون اٿم...“ ”بس ڪمال صاحب بس، ان پنهنجي ڇڙواڳ محبت جا قصيدا ٻي ڪنهن جي اڳيان پڙهه ته وڌيڪ بهتر آهي، ڇاڪاڻ ته وقت ڌاڍو قيمتي آهي ان ڪري نه پنهنجو وقت وڃاءِ ۽ نه وري منهنجو“ سلميٰ هڪ دفعو وري منهنجي ڳالهه کي ڪٽيندي ٿي چوي. ”سلميٰ ڏس مون پنهنجي دل جي دروازي تي محبت جي قلم سان تنهجو نالو لکي ڇڏيو آهي. مهرباني ڪري ان نالي کي انا جي بدصورت برش سان مٽائڻ جي ڪوشش نه ڪر ته بهتر آهي، ڇاڪاڻ ته جڏهن به ماڻهو دلين تي لکيل لفظن کي مٽائڻ جي ڪوشش ڪندو آهي ته، نه صرف دليون پر روح به زخمي ٿي پوندا آهن ۽ هونءَ به منهنجو وجود اڳئي زخمي ٿيل آهي، ۽ مون سدائين ڀڳل ۽ چور چور ٿيل شيشا ميڙڻ جي ڪوشش ڪندي پنهنجا هٿ زخمي ڪيا آهن ۽ اڄ جڏهن آئون صديون پٽڪي تو کي ڳولي اچي، تنهنجي سامهون بيٺو آهيان ته تون مونکي ڏسندي منهجي وجود جي ڇو انڪاري بڻجي بيٺي آهين؟“ مون سگريٽ جو آخري ڪش هڻندي، فلٽر کي اڇلائيندي چيو. ” نه ڪمال نه، جيڪا ڳالهه اوهان چئو ٿا، آئون ان سان سهمت ٿي نه ٿي سگهان، ۽ نه وري ڪو مون ڀڳل ٽٽل وجودن کي جوڙڻ جو ٺيڪو ڪنيو آهي. اوهان يونيورسٽي جا اڪثر ڇوڪرا هڪجهڙا آهيو. ڪنهن سان ٿورو مرڪي ڳالهايو ڪو نه اٿئون ته، هر ڪو پنهنجي محبت جا داستان ڪٿي ويهي ڏسي به خاموش ٿو رهي.

ٿو رهي. ۽ ائين اوهان اڪثر ڇوڪرا هڪ ڇوڪري ڪان ٿيندا ٻي تائين ۽ ٻي کان ٽيندا ٽين تائين پهچڻ جي ڪوشش ڪندا رهندا آهيو پوءِ چار سال پورا ڪري ائين گم ٿي ويندا آهيو، جئين اسانجي هن غلام ۽ فرسوده سماج ۾ ڪنهن لٽيل عورت جون دانهون ۽ ڪوڪون پنهنجي من اندر کي ڇيري ماحول جي ڪاراڻ ۾ گم ٿي وينديون آهن. ان ڪري اوهان جتي آهيو، اتي ٺيڪ آهيو ۽ مونکي منهنجي مرضي مطابق هلڻ ڏيو ته بهتر آهي. آئون اوهان تي هڪ ڳالهه واضع ٿي ڪري ڇڏيان ته آئون هتي پڙهڻ آئي آهيان، ان ڪري اهي اوهانجا ٻر فريب لفظ منهنجي دل ۽ دماغ تي ڪي به اثر نه ٿا ڇڏي سگهن.“ سلميٰ جذباتي انداز ۾ چوي ٿي. ”بهرحال نيڪ آ، پر هڪ ڳالهه ياد رکو اوهانکي جيڪي وڻي سو مونکي چئو، پر لفظن کي ڪجهه نه چئو ته سٺو آهي. جيڪڏهن ڪنهن پٿر تي ڪرندڙ مينهن جو هڪ هڪ ڦڙو ان پٿر کي ڳاري سگهي ٿو ته پوءِ منهنجا لفظ به هڪ نه هڪ ڏينهن تنهنجي دل جي ڪنهن نرم گوشي ۾ جڳهه وٺي، تنهنجي سٽل محبت کي ڇهندڙيو ن هٿي جاڳائيندا.“ مان ڌاڍو بااعتماد طريقي سان ڪيس اهي لفظ چوان ٿو.“ ڪمال جيڪڏهن ائين آهي ته پوءِ مولکي ڇڏي ڏي جڏهن اوهان کي پنهنجن لفظن تي ايڏو اعتماد آهي ته پوءِ جڏهن به اوهان جا لفظ پنهنجي پيرن ۾ ڇير ٻڌي، منهنجي دل جي اڱر تي ڇڻ ڇڻ ڪري نچندا ۽ شور مچائي الدر کي بي چين ڪندا. ان ويل آئون ڪنهن کان پڇڻ کان سواءِ اوهان وٽ اچي اوڏا اڏي پکڙا ويهي رهندس.“ ايترو چئي سلميٰ اٿي ٿي ۽ بغير موڪلائي نازن ۽ نخرن سان منهنجي خواهشن ۽ جذبن کي ڪنهن ظالم حڪمران جي گهوڙي جي سنبن هيٺيان لتاڙي ڏور نظرن کان اوجهل ٿي وڃي ٿي ۽ آئون ان مسافر وانگر ٿي وڃان ٿو، جيڪو پنهنجو سڀ ڪجهه اکين آڏو لٽجندي ڏسي به خاموش ٿو رهي.

مالشي

انعام پٽي _____ مهراڻ يونيورسٽي

عطا محمد پنهنجي ٻانهن کي زور ڏيندي مشڪي پيو. هن جي هٿن ۾ اها طاقت نہ رهي هئي جيڪا ڪجهہ سال اڳ هوندي هئي هن پاڻ محسوس ڪيو تہ هينئر هٿ ٿڌڙا ۽ ڪتڪتايون ڪڍي سگهن ٿا پر مالش ڪرڻ کان ۽ زور ڏيڻ کان رهجي ويا. پوءِ بہ هن پنجن شيشن وارو ڇڪو ڪنيو ۽ ڪڙڪائي ڏنائين. شيشن کي جهٽڪي ڏيڻ سان عطا محمد ٻيهجي ويو. هن کي ڪڙڪي دار آواز محسوس ڪو نہ ٿيو هن کي لڳو جهڙو اها ڪڙاڪ هن جي ٻانهن مان نڪتي هجي شيشون بلڪل خاموش هيون ۽ ڇڪي ۾ عطا محمد تي کلي رهيون هيون. اڳ جڏهن عطا محمد سج لهي وڃڻ بعد گهران تيل جون شيشون ڪڙڪائيندو نڪرندو هئو تہ لڳ ڀڳ سموري ٻاڙي کي خبر پئجي ويندي هئي تہ عطو مالشي ڏنڌي تي نڪتو آهي.

"ڪڙاڪ ٺَڪ........... مالش"

شيشن جو ۽ عطو جو آواز رستن تان واڪا ڪندو پبلڪ پارڪ تائين پهچندو هئو ۽ ڪيترا ماڻهو عطو جي انتظار ۾ ويٺا هوندا هئا عطو اچي ۽ سندن سموري ڏينهن جي ٿَڪ ڏهن رپين ۾ لاهي. عطا محمد طاقت سان گڏ مالش ڪرڻ ۾ ماهر هئو مٿي کان مالش شروع ڪندو ۽ هٿن پيرن جي آڱرين ۾ اچي سموري ٿَڪ کي گڏ ڪندو هئو ۽ پوءِ مروڙا ڏئي ٿڪ کي نپوڙي جسم مان اهڙي طرح ٻاهر ڪڍندو هئو جهڙو ڌوٻي ڪپڙي مان پاڻي ڪڍندو هجي. مزور پورهيت بہ ڪڏهن ڪڏهن عطا محمد جي مالش جو مزو وٺندا هئا پر اڪثر ڪري پوليس وارا، دڪاندار ۽ وڏيرا عطا محمد جا روز جا گراڪ هوندا هئا.

عطا محمد ڪجهہ گهڙين لاءِ سوچي ٻاهر نڪتو

"ڪڙڪ........ مالش، ڪڙڪ مالش"

هلڪو هلڪو آواز ماحول ۾ مايوسي واري موسيقي پيدا ڪرڻ لڳو عطا محمد کي ائين محسوس ٿيو جهڙو هو ڪنهن عيسائي جي موت تي وائلن وڄائي رهيو هجي. هن کي خبر هئي تہ هينئر ڪائنس ڪير بہ مالش ڪو نہ ڪرائيندو پوءِ بہ هو نڪتو هئو. ڪنهن اڌوري اميد کي سيني ۾ سانڍي هلندو رهيو. رستي تي هر ماڻهو هن ۾ اکيون ٿي وڌيون ۽ مالش جو آواز شيشين جي ڪڙڪ سان گڏ بلند ٿي ڪيائين پر ڪنهن بہ هٿ هن کي پاڻ ڏانهن اچڻ جو اشارو ڪو نہ ڪيو. هن ڪڏهن ڪڏهن دل کي آٿت ڏيڻ لاءِ ائين پئي سوچيو تہ "ماڻهن کي ٿَڪ آهي ڪو نہ، ڀلا ڪم ڪن تہ ٿڪن بہ، ڪم ئي ڪو نہ ڪندا تہ ٿڪندا ڪٿان" ڪڏهن سوچيائين پئي تہ "ماڻهن کي ٿَڪ تہ هوندو پر ايڏي مهانگائي واري دؤر ۾ ڪير ٿو مالش ڪرائي سڀ گهر وڃي ۽ ڪنهن کان لتڙن ڏياريندا هوندا يا زور." هن کي رستن تي بيٺل ۽ هلندڙ ماڻهن ۾ ڪا اميد نظر نہ آئي ۽ پبلڪ پارڪ ڏانهن هلندو رهيو. عطا محمد کي يقين هئو تہ پارڪ ۾ تہ ضرور ڪو نہ ڪو ٿڪل

وينو هوندو جنهن کي مالش جي ضرورت هوندي. پارڪ ۾ پهچندي عطا محمد ڪجهہ زور سان شيشين کي ڪڙڪايو؛

مالش .... ڪڙاڪ

مالش .... ڪڙاڪ

هن جي آواز مان ماحول ۾ ڪجهہ پراڻي موسيقي جو احساس سيني

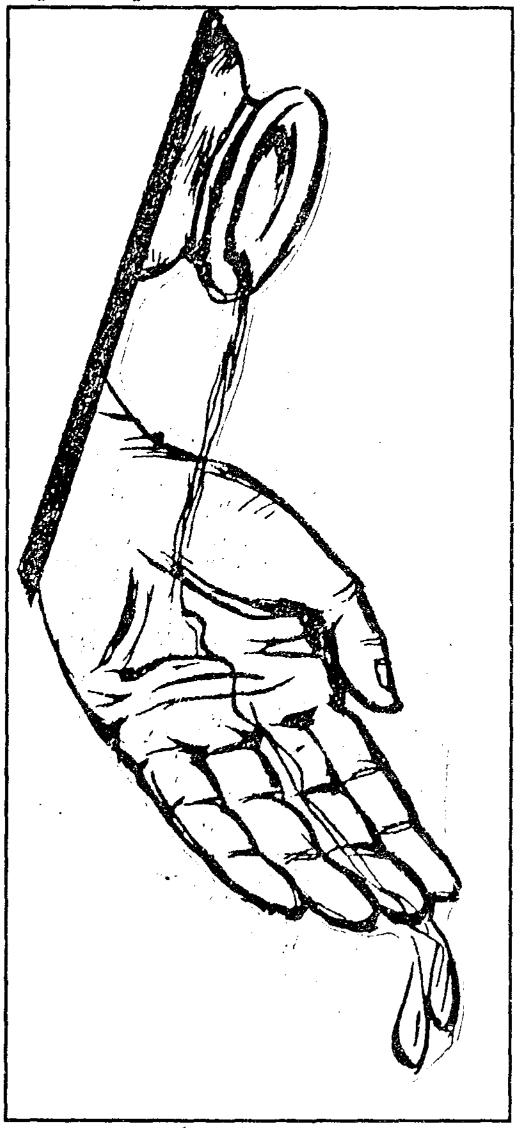

پارڪ ۾ ويٺل ماڻهن کي محسوس ٿيو سيني محسوس ڪيو تہ آواز تہ ساڳيو آهي پر ڪجهہ ماٺو ٿڌو پئجي ويو آهي. خاص ڪري اقبال تہ انهيءَ آواز کي ۽ شيشين جي ڪڙاڪ کي چڱي طرح سڃاڻيندو هئو هن اخبار مان اکيون هٽائي عطامحمد ڏانهن نهاريو جيڪو پارڪ جي دروازي کان ٿورو اندر پهتو هئو هن رڙ ڪئي.

"عطو.... عطو... هيڏانهن اچ هيڏانهن.

عطا محمد کي ڪنهن جي سڏ ڪرڻ تي خوشي ٿي هن ائين محسوس ڪيو جهڙو هن جي سوچن جي فتح ٿي هئي ۽ هن دل ئي دل ۾ چيو "مون کي خبر پئي هئي مون نہ چيو هئي نہ باغ ۾ ڪو نہ ڪو ٿڪل ماڻهو ضرور هوندو." جي صاحب حڪم ڪريو مٿو مالش ڪرائيندؤ يا پورو بدن؟"

"ٻيهرين تون اهو ٻڌاءِ تہ ايترا ڏينهن هئين

ڪٿي؟"
اقبال هن کان پڇڻ سان گڏ هن جي بدن ۾ نهاريندو رهيو ۽ هن محسوس ڪيو تہ عطا محمد گهڻو ڪمزور ٿي ويو آهي. شايد بيمارهوندو.

"صاحب بس بيمار ٿي پيو هئس مهينو پورو بستري تي گذاريو اٿم ان سبب ٿورو ڪمزور ٿي ويو آهيان." هٿن ۾ اڃان طاقت آهي سائين متان سمجهو تہ آءُ توهان جو ٽڪ نہ پڇي سگهندس"

يقين هوندي بہ عطا محمد، اقبال کي ڪوڙو دلاسو ڏنو هن کي خبر هئي تہ هو اڳي وارو زور ڏئي ڪو نہ سگهندو پر هن نہ پئي چاهيو تہ ڪو گراهڪ هٿ مان ڇڏائجي وڃي.

"عطو يار مالش تہ ڪرائڻي آهي پر تنهنجي هٿن ۾ لڳي ٿو اهو دم ڪونہ هوندو. تنهنجي وڃڻ بعد هڪ ڇوڪرو ايندو آهي اهو بہ ڇورو ڏاڍو زبرو آهي طاقت اٿس پر اٽڪل ڪونهيس."

"سائين هٿن ۾ پيل اهو دم نہ رهيو هجي پر پوءِ بہ اٽڪل اهڙي اٿم جو هينئر بہ انگ انگ مان ٿڪ کي هنن شيشين جي ٽڙڪي جئين ڪڙڪائي ڪڍي سگهان ٿو"

اقبال کي ڪجهہ تسلي ٿي هن محسوس ڪيو واقعي ٿي سگهي ٿو تہ عطا محمد سچ چوندو هجي ۽ ڳالهہ بہ ڏهن رپين جي هئي جنهن لاءِ اقبال کي ايتري ڳڻتي ڪو نہ هئي، هن قميض لاٿي ۽ پينچ ٻانهون کولي ويهي رهيو.

عطا محمد پنهنجو لٽو ڪلهي تان لاهي اقبال جي ڪلهن تي کولي رکيائين ۽ مٿي ۾ تيل وجهي شروع ٿي ويو. عطا محمد پهرين جهٽڪي ۾ ڏاڍي ڦڙتي ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ چمپي ڪندي تاڙين جا ٺڙڪا بہ زوردار ٿي ڪڍيائين پر جيئن پيئن ۽ ٽيئن تيل جي شيشي جي واري تي پهتو تہ هن کي سهڪو ٿيڻ شروع ٿيو. هن گهڻي ڪوشش ڪئي تہ نہ ڪنگهي پر هن جي ڪوشش ناڪام وئي ۽ آهستي آهستي ڪنگهڻ شروع ڪيائين پر هٿ اقبال جي مٿي ۾ هلائيندو رهيو.

"عطو ڇا گهڻو بيمار ٿي پيو هئين ڇا؟"

"سائين بس نياڳي بخار اچي ورايو روز آسرن ۾ تہ اچ ڇڏيندو سيان ڇڏيندو ۽ ائين وڏو تپ ٿي پيو."

"پوءِ ڊاڪٽر وغيره کي ڏيکاريئي؟"

"ها سائين هفتي بعد سرڪاري اسپتال ۾ ڏيکاري آيس دوائون ڏنائون پوءِ بہ بخار مهينو هلندو رهيو."

" سرڪاري علاج ۾ ڪٿي ڇٽندين ڪنهن وڏي ڊاڪٽر کي ڏيکار"

"اڙي سائين غريب ماڻهو بيماري بعد رهندو ميڙي چوندي بہ هڙ هلي وڃي وڏن ڊاڪٽرن کي ڪيئن ڏيکاريان."

اقبال محسوس ڪيو عطا محمد وڌيڪ مالش نہ ڪري سگهندو سو مٿي کي چمپي ڪرائڻ بعد قميض پائڻ لڳو.

"سائين توهان جسم تي مالش ڪرائي ڪو نہ؟!"

"نہ بس وڌيڪ ٽڪ ڪونهي"

اقبال عطا محمد کي آتت ڏيڻ لاءِ ڪوڙ ڳالهايو هن نہ پئي چاهيو تہ عطا محمد جي دل آزاري ٿئي. پر عطا محمد گهڻو هوشيار هئو هو سمجهي ويو تہ هن جي هٿن ۾ دم ڪونهي ۽ ماڻهو هاڻي هن کان مالش ڪو نہ ڪرائيندا. اقبال عطا محمد کي پوءِ بہ ڏهہ رپيا ڏنا ۽ عطا محمد نہ چاهيندي بہ ڏهہ رپيا ورتا. هن ڪڏهن بہ ڪنهن شخص جو هڪ پئسو بہ وڌيڪ پنهنجي محنت ڪرڻ سواءِ حاصل ڪو نہ ڪيو هو هن لاءِ هڪ پئسو بہ وڌيڪ حرام هوندو هئو يا هو سمجهندو هئو تہ خيرات ٿو وٺي. ڪڏهن ڪڏهن جي صوبيدار ڪيس ڏهہ ويهہ رپيا وڌيڪ ڏيندو هئس تہ پهرين تہ ضد ڪري نہ وٺندو هئو پر جي صوبيدار گهڻو زور ڀريندو هئس تہ پوءِ وڌيڪ وقت هن کي مهٽ ڪندو هئو يا وري

"عطو يار مالش تہ ڪرائڻي آهي پر تنهنجي هٿن ۾ لڳي ٿو اهو دم ڪونہ هوندو. تنهنجي وڃڻ بعد هڪ ڇوڪرو..............

ڪنهن سپاهي کي مفت ۾ چمپي ڪري ڇڏيندو هئو. پر اڄ اقبال جا پنج رپيا وڌيڪ هن ٿوري سوچڻ بعد وٺي ڇڏيا هن هڪ پل لاءِ بہ پنجن رپين نہ وٺڻ لاءِ ڪو نہ ڇيو پر هن چاهيو ٿي تہ هن کي اهي پنج رپيا اقبال کان ملي وڃن.

ڏهہ رپيا وٺي عطا محمد پارڪ کي الوداع چئي نڪتو هن جي هٿن ۽ زبان کي سڪتو لڳي ويو نہ شيشيون ٿي ڪڙڪيون ۽ نہ ئي هن جو آواز "مالش" ٿي گونجيو. رستي تان خاموش هلندو رهيو. ڪنهن ماڻهو جي گهوري ٿي ڏلس تہ ان کان نظرن بچائڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو هن کي ائين پئي لڳو جهڙو هن ڪا چوري ڪئي هجي ۽ سڀ کان ان کي لڪائيندو هجي. هن چوري ڪئي هئي پنهنجي اصولن جي چوري هن پنهنجي اصول کي ٽوڙي پنج رپيا وڌيڪ بغير محنت جي حاصل ڪيا هئا ۽ هن کي ائين محسوس ٿي رهيو هئو جهڙو هن پنهنجي هڪ اصول کي پنجن رپين تي وڪرو ڪيو هجي انهيءَ احساس عطا محمد کي ويتر مٿي ۾ چڪ هڻڻ شروع ڪيا هن چاهيو تہ هو ماڻهن کان اوجهل ٿيڻ لاءِ ڀڄي پر هن جا قدم اڳي کان ڪمزور پوڻ لڳا. هن جون وکون ڍريون ٿي ويون. اوچتو هن جي نظر هڪ فقير تي پئي جيڪو هر هڪ جي آڏو هٿ ڦهلائي رهيو هئو. هن کي ائين محسوس ٿيو جهڙو اهو فقير عطا محمد پاڻ هجي هن ڏهن رپين کي اڃا تائين کيسي ۾ ڪو نہ رکيو هئو اهي اڃا هن جي هٿ ۾ هئا ۽ گهر طرف وڌي رهيو هئو. هن هڪ نظر ڏهن رپين ۾ نهاريو. هن کي مٺ ۾ پنهنجي بيوسي جي جهلڪ نظر آئي نوٽ جي جڳهہ تي هن کي ڪشڪول نظر آيو. هن جي اندر ئي آواز گونجڻ لڳو هن ڪوشش ڪئي ان آواز کي سمجهڻ جي اهو آواز "مالش" جو نہ هئو. آواز هئو "الله جي نالي تي." وري هن کي ڪڙاڪ محسوس ٿي اها ڪڙاڪ شيشين جي نہ هئي اها ڪڙاڪ ڪشڪول ۾ پيل سڪن جي هئي. هن جو دماغ چڪرائجڻ لڳو ۽ آواز گونجڻ لڳو.

"ڪڙاڪ ....الله جي نالي تي."
"ڪڙاڪ ....الله جي نالي تي."
"ڪڙاڪ ....الله جي نالي تي."

بد صورتي جي ڪتاب ۾ رکيل سوچون -!

مراد قريشي
ايل ايم سي، ڄامشورو

بهار جي خوشي ڪنهن خوشنصيب ڪي ئي تہ نصيب ٿيندي، نہ تہ بهار ڪڏهن، ڪيئن ايندي آ، ۽ ڪنهن جي زندگيءَ ۾ اهو تہ هيل تائين بہ ڄاڻي نہ سگهيو آهيان، پوءِ ڪنهن منهنجي ان سوچ کي غلطيءَ جي بند ڪبٽ مان ڪڍي مون کي اهي گل ڏيکاريا، جيڪي صرف بهار ۾ ئي ٽڙندا آهن- ۽ پوءِ تہ مون سوچڻ شروع ڪيو، صرف انهن موسمن جي باري ۾، جيڪي موسمون هر ڪنهن جي دل جا بند دروازا کوليندي‌يون آهن. جيئن تہ مون پنهنجي دل جا دروازا هميشہ ئي کولي رکيا آهن. ۽ ان سان گڏ پنهنجي هاسٽل جي بند روم جو دروازو بہ. جو تہ منهنجي روم جي دروازي جي سامهون وڻ تي ويٺل اهي پکي مون کي تمام گهڻا وڻندا آهن، جيڪي ڪڏهن بہ ٻوليندا ناهن. پر خاموش ويٺا صرف پنهنجو پاڻ تي ۽ شايد پنهنجي آزادي تي روئيندا رهندا آهن. ان وقت انهن کي ائين ڏسي، مان پنهنجي زنجيرن ۾ جڪڙيل زندگي تي لکڻ لڳندو آهيان، پر هر ان وقت منهنجو قلم مون کي نہ لکڻ تي مجبور ڪندو آهي، ۽ مان پاڻ کي ان مجبوري جي قيد مان نہ ڪڍندي هميشہ پنهنجي وجود کي صليب تي لٽڪيل محسوس ڪندو آهيان، پر ان ڳالهہ جو احساس توکي ڪٿي هوندو ڇو تہ تون تہ هيل تائين ڪڏهن بہ ڪنهن اونداهي ڪمري ۾ اڪيلي ويٺي رني نہ هوندينءَ ۽ نہ رات جو آواره هوائن جيان، ويران روڊن تي اڪيلي هلي هوندينءَ. هاڻي تہ اهي سڀ روڊ ڄڻ منهنجين سوچن جا دوست ٿي ويا هجن. هاسٽل کان وٺي ماروي هاسٽل ۽ علامہ آءِ آءِ قاضي جي مزار تائين. خبر ناهي ڇو ائين ٿو لڳيم ڄڻ هر روز، اهي خاموش رستا مون کي پاڻ ڏانهن سڏيندا، منهنجي وجود کي پاڻ جيان خاموش ڪندا ٿا وڃن. پر مان واقعي بہ پٿربنجڻ نہ ٿو چاهيان مون کي پٿرن کان سخت نفرت آ. جيڪي سيڪجهہ ڏسندي سمجهندي، ۽ محسوس ڪندي بہ هميشہ خاموش هوندا آهن. شايد توکي بہ خاموش ماڻهو نہ وڻندا آهن. تڏهن تہ تون انهن کي وڌيڪ Response ڏيندي آهين، جن جا چپ ڪڏهن بہ خاموشي جي ننڊ سمهي نہ سگهندا آهن. ۽ مان ٻين جي

ابتڙ هميشہ ئي پنهنجي ڇپن کي نہ سمهارڻ جي ڪوشش ۾، پاڻ کي وڃائيندو رهندو آهيان. منهنجي اها اڪيلائي ۽ اها خاموشي منهنجي وجود کي کائيندي بہ آهي ۽ روئاريندي بہ-!! پر جڏهن پاڻ کي وڃائي نہ سگهندو آهيان. تڏهن هميشہ ئي ان چنڊ کي ڳولڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان، جيڪو هميشہ خوشي جي سمنڊ ۾ ترندو رهندو آهي. پر مان تہ هيل تائين بہ خوشيءَ جي ذائقي کي چکي نہ سگهيو آهيان، احساس ڏياريندا آهن. پر مان پٿر بنجڻ نہ ٿو چاهيان. تڏهن ئي تہ ڪالهہ Mass- Com- municaion جي پرچي کان پهرين، دوستن سان گڏ تمام گهڻي هوٽنگ، چرچا ۽ ٽهڪ ڏيندي، اهو ئي پاڻ کي احساس ڏيارڻ جي ڪوشش ڪئي هئم. تہ مان پٿر ناهيان، ۽ ان کان پهرين بہ ڪراچي ٽوئر تي ويندي بس جي آخري ٽن سيٽن تي دوستن جو هڪ وڏو گروپ ڪري، هڪبئي تي چرچا ٽهڪ مختلف

جيئن تہ تون هميشہ خوشيءَ جي ڇپن کي چمي پوءِ ئي آرٽس فيڪلٽي ايندي آهين. تڏهن ئي تہ تنهنجا ٽهڪ گرلس ڪامن روم ۽ گرلس ڪينٽين جي پٿن کي چمندا رهندا آهن. ۽ هاڻي تہ تنهنجا اهي ئي ٽهڪ روز پنهنجي روم ۾ گونجندي ٻڌندو آهيان ڪاش منهنجي قميص جي اڳين پاڪيٽ ۾ پيل پين جي بدلي منهنجا خواب هجن ها، جن خوابن کي مان هميشہ پنهنجي مرضيءَ مطابق خرچ ڪري سگهان ها. جيڪڏهن ائين هجي ها تہ مان روز توکي پنهنجن خوابن ۾ گهرائي، تنهنجن بند ڇپن ۾ لڪيل تنهنجن سمورن ٽهڪن کي چورائڻ جي ڪوشش ڪريان ها. جيڪي ٽهڪ هميشہ مون کي پنهنجي خاموشي ۽ پٿربنجي وڃڻ جو ڳانن تي مختلف دوستن جي ڊانس ۽ ڪراچي تائين گولڊليف جا ٽي پاڪيٽ پورا ڪندي، پاڻ کي اهو ئي احساس ڏيارڻ جي ڪوشش ڪئي هيم- تہ مان پٿر ناهيان. پر ڪلفٽن پهچڻ بعد. سمنڊ ڪناري تي هڪ ڇوڪريءَ چيو هيو تہ: ”مون کي تہ يقين ئي نہ ٿو اچي تہ توهان ايڏو بدلجي بہ سگهو ٿا. ڪلاس ۾ بلڪل بہ خاموش، پر اڄ بس ۾ .... !!؟؟ ۽ واپسي مهل، ڊرائيور جي پرسان واري سيٽ تي اڪيلو ويٺو ڄامشوري تائين سڀر هاء وي کي ڏسندو رهيو هيس. تڏهن ئي مون کي پهريون ڀيرو اهو احساس ٿيو هيو تہ مان بہ ٻين جيان، پنهنجي هر نيچر کي پنهنجي هٿ ۾ ٿو رکان. خبر ناهي ڇو مون کي شروع کان

انهن ماڻهن کان سخت نفرت رهي آهي، جيڪي پنهنجي نيچر کي هميشه پنهنجي هٿ ۾ رکندا آهن ۽ ان وقت مون کي پنهنجي سوچ ۽ پنهنجي وجود لاءِ تمام گهڻي نفرت پيدا ٿي هئي، پر ان وقت ڪجهه به نه ڪيو هيم، نه رنو هيس، نه ڪليو ۽ نه ئي ڳالهايو هيم. بس ڏسندو رهيو هيس پنهنجو پاڻ کي، سپر هاء وي تي ڇيپاٽجندي مختلف گاڏين جي ٽائرن هيٺان، پر اهو تو کي ڪيئن يقين اچي ته مان خاموشي جي ديوار ناهيان، ڇو ته مون هيل تائين پنهنجي سمورا لفظ. صرف ان هڪ جملي کي ناهن ارپي ڇڏيا. جيڪو جملو هيل تائين تنهنجي سامهون نه ڳالهائڻ جي باوجود به پنهنجي وجود جي روم جي چئين ئي ڀتن تي پينٽ ڪري ڇڏيو آهي. تو وٽ ته فخر جي موسم به بنا ڪنهن به قيمت جي جلد ايندي آهي، پر شايد ان وقت تون فخر جي سمنڊ ۾ ٻڏي ويندي آهين. جڏهن تون، چيئرمين جي آفيس ۾، چيئرمين جي سامهون ڪرسيءَ تي ويٺي- هر ڳالهه تي ٽهڪ کلندي آهين. هاڻي ته چيئرمين جي آفيس جي ٻاهران منهنجن قدمن جا نشان تمام وڏي ويا هوندا، جيڪي هميشه مون کي پاڻ ڏانهن نه اچڻ تي مجبور ڪندا آهن. ۽ آءٌ بيٺو رهندو آهيان تنهنجي انتظار ۾، پر پوءِ اهي قدم شام جو سج لهڻ وقت مون کي پاڻ ڏانهن سڏيندا، پر اسرار خاموشي چمڻ تي مجبور ڪندا آهن. ۽ مان روز سج لهڻ وقت، سينٽر لائبريري جي ٻاهرين دڪي تي ويهي آرٽس فيڪلٽي جي خاموشي ۽ ويراني پنهنجي وجود جي اندر ۾ سمائجندي محسوس ڪندو آهيان. ۽ اها منهنجي خاموشي ۽ اڪيلائي مون کي پنهنجي زندگيءَ ۾ هجڻ ۽ نه هجڻ جو احساس ڏياريندي آهي. (جيئن ته مان اهو مڃان ٿو ته هيل تائين مان ۽ مون سان گڏ زندگي به آهي) تنهن ڪري مان پاڻ کي پنهنجي زندگيءَ ۾ ايندڙ سمورن، احساسن ۽ خيالن کان الڳ ڪري جيئڻ جي ڪوشش ٿو ڪريان، اهو ڄاڻندي به، ان کان بغير زندگيءَ جي سموري ڪتاب کي پڙهڻ، ناممڪن آهي. زندگيءَ وقت جي مختلف لهرن سان گڏ. مون کي اڃان به وڏيڪ اونداهين ڏانهن وٺي ٿي وڃي. مون کي اونده کان جيتري نفرت آ، اوترو ئي مون کي پيار آهي. جڏهن رات جو بتي بند ڪري ڪمري جي اونداهيءَ کي پنهنجي سيني سان لڳائي.

ڪي ئي خيال ۽ سوين سوچون، اونده سان Communite ڪندو آهيان. تڏهن ڪنهن به قسم جي Feed Bake نه ملڻ جي صورت ۾ به مون کي اها اونده تمام گهڻي پياري لڳندي آهي. پر جڏهن ان اونده کي پنهنجي اندر ۾ لهندي محسوس ڪندو آهيان ته ان وقت تمام گهڻو خوف ۽ نفرت پيدا ٿيندي آهي، چوڏس هن انڌيري ۽ پنهنجي وجود کي زندگي جي اونداهي ڪن ۾ وڃائڻ کان پوءِ ڪنهن روشني جي صرف هڪ ڪرڻي جي تلاش ڪرڻ. ڪيڏي نه ويسام ڪهاتي آ، پنهنجي زندگي سان. سونهن زندگي خود آهي ڇا-؟؟

زندگي اها ناهي جيڪا اسان گذاريون ٿا. ۽ هر روز گذارڻ کان ۽ پا بهترين سوچون ٿا. پر اصل ۾ زندگي جو اصل روپ ته اسان

جيئن ته تون هميشه خوشيءَ جي چپن کي چمي پوءِ ئي آرٽس فيڪلٽي ايندي آهين. تڏهن ئي ته تنهنجا ٽهڪ گرلس ڪامن روم ۽ گرلس ڪينٽين جي ڀتن کي چمندا رهندا آهن. ۽ هاڻي ته تنهنجا اهي ئي ٽهڪ روز پنهنجي روم ۾ گونجندي ٻڌندو آهيان ڪاش منهنجي قميص جي اڳين پاڪيٽ ۾ پيل پين جي بدلي منهنجا خواب هجن ها، جن خوابن کي مان هميشه پنهنجي مرضيءَ مطابق خرچ ڪري سگهان ها.

ساريوئي ناهي ته، ۽ نه ئي ان زندگي لاءِ اسان ڪڏهن سوچيو آ-. يا سمجهڻ جي ڪا ڪوشش ڪئي آ." ڪنهن چيو هيو شايد. پر پوءِ سوچيو

هيم ته زندگي جو احساس به ته تڏهن ئي آهي جڏهن زندگي ۾ ڪا خوشي موجود آ. نه ته زندگي پنهنجو بد صورتي جو روپ .... ٻين جي اڳيان ظاهر ڪري. پنهنجو قدر هر نظر اڳيان وڃائيندي ٿي وڃي.

پر ڪنهن ٻئي چيو هيو ته "هر خوبصورت شيءِ انسان کي سوچڻ تي مجبور ڪندي آ- زندگي به ايتري ته خوبصورت آ، جو اسان زندگي جي روپ کي بد صورتي جو روپ ڏيڻ لاءِ هر وقت سوچون ٿا. اصل انسان خوبصورتي جي سمورن روپن کي ڪڏي بد صورتي جي سيني روپن، احساسن ۽ سوچن کي ذهن جي نوٽبڪ ڊائري ۾ هميشه لاءِ لکي رکي ڇڏيا آهن. تڏهن ته اسان هر وقت خوبصورتي کي ڇڏي بد صورتي تي سوچيندا ٿا رهون. "هونهن، به اسان وٽ جي سمجهه آهي- ته زندگي آ-!!"

"خوشي آهي - ته زندگي آ-!!"

"ڏک آهي - ته زندگي آ-!!"

"۽ جي اميد آهي - ته به زندگي آهي -!!؟"

تڏهن ته هيل تائين زندگي مان ڪجهه نه ملڻ جي باوجود به ان لاءِ پنهنجن هٿن ۾ ڪجهه به نه هجڻ جي باوجود به سڀڪجهه ملڻ جي اميد!؟. صرف زندگيءَ جي حقيقتن کان منهن موڙي فراريت حاصل ڪرڻ آهي يا زندگيءَ جي هلندڙ زهريلن حقيقتن مٿان، پنهنجي موت جي ڪوڙي دلاسي جو پردو چاڙهي، سچ يا زندگي جي حقيقتن کان پاسو ڪرڻ. اهو ڇا آهي سڀ ڪجهه-!!؟ ڇا اسان سڀ ايترا بزدل آهيون جو زندگيءَ ۾ ايندڙ زهريلي حقيقتن جي نظرن سان نظرون ملائي هلي نه ٿا سگهون-؟؟؟ ۽ نه ئي، انهن سمورين حقيقتن کان بي خبر ٿي نظرون جهڪائي هلي ٿا سگهون. پر اسان انهن حقيقتن سان مقابلو نه ڪندي، پنهنجي وجود کي، انهن ئي زهريلن حقيقتن جي سمنڊ ۾ خود ڪشي ڪرائي، ٻيهر زنده ڪندا آهيون. هن جي وجود کي ٻين حقيقتن لاءِ -!!؟؟

خبر ناهي ڇو روز شام جو پوائنٽ تي ڄامشوري پل جي روڊ تان گذرندي پل سان ٽڪرائيندڙ ڇولين کي ڏسندي خودڪشي جو احساس هميشه ڇو پيدا ٿيندو آ-؟؟ ڇا واقعي منهنجي موت اتي لکيل آ. ڇا اهي پاڻي جون ڇوليون ٻين جيان منهنجي وجود کي به

پنهنجي وجود ۾ سمائي سگهنديون. ڪيڏو نہ خوفناڪ (يا ٿي سگهي ٿو خوبصورت بہ هجي) لمحو هوندو، جنهن لمحي ۾ مون کي پنهنجو وجود هميشه پل کان هيٺ ڪرندي محسوس ٿيندو ان ڏينهن جڏهن ان پل تي پوائنٽ ڪجهہ وقت لاءِ خراب ٿي هئي تڏهن سيئي شاگرد هيٺ لهي پل جي پاسن کان بيهي رهيا هئا. ان وقت پل جي ڪناري تي بيٺي منهنجي دل چيو هو. تہ سيني کي زور زور سان چوان تہ "اچو سڀ گڏجي خود ڪشي ڪريون ۽ پوءِ سڀ کان پهرين خودڪشي آءٌ ڪريان، ها پر پوءِ سيني جي چهرن کي بهار جي پهرين ڏينهن جي گلن جان ٻهڪندي ڏسي خامش ٿي ويو هيس. ان کان پهرين آرٽس فيڪلٽي جي مين گيٽ جي سامهون هڪ پوسٽر هنيو هيم.

"خدا انسان کي پيدا ڪري-، انسان سان هڪ حسين مذاق ڪيو آهي-. اچو تہ خدا سان بغاوت ڪري سڀ خودڪشي ڪريون-."

پر ڪنهن بہ ائين نہ ڪيو هيو. پر صرف پوسٽر تي منهنجي لاءِ لکيل مختلف گارين کان پوءِ اهو پوسٽر مختلف هٿن ذريعي پنهنجو پاڻ کي وڃائي ويٺو. ان ڏينهن بہ اڪيلي روم ۾ ويٺي سوچيو هيم تمام غور سان منهنجي موت جي باري ۾-، ۽ ان وقت جي باري ۾ بہ، جيڪو وقت پنهنجي موت کان پوءِ ايندو-، ۽ ان لمحي تمام گهٽو رنو هيس منهنجي سوچن ۾ پنهنجين نظرن سامهون پنهنجي لاش مٿان هن جي ماءُ کي روئيندو ڏٺو هيم. ان لمحي ۽ ان کان پهرين بہ ڪافي سوچيو هيم، تہ مان واقعي زندگي گذاري نہ ٿو سگهان ۽ ان وقت موت ئي اهو واحد ذريعو نظر ايندو آهي. جيڪو شايد ان کي هميشه لاءِ سڪون ڏئي سگهي ٿو پر سوچيان ٿو ڪاش امان جو مون سان ايڏو پيار نہ هجي ها، تہ منهنجي موت مون لاءِ ڪيڏي نہ آسان ٿي وڃي ها. سوچيان ٿو واقعي بزدل آهيان پنهنجي ذهن اندر موت جي هڪ خوبصورت تصوير ويهاري ويٺو آهيان ڇا موت واقعي ايترو خوبصورت آ، جيترو آءٌ سمجهان ٿو -؟؟!!! ۽ زندگي ايتري بد صورت جيتري آئون سمجهان ٿو، پر اها حقيقت آ تہ زندگي ايتري بدصورت ناهي بدصورت اسان جي صرف سوچ آ، جيڪا هر خوبصورتي کي بدصورتي جو روپ ڏئي ٿي ڇڏي. هونءَ بہ هر شيءِ اوستائين خوبصورت هوندي آ. جيستائين اسان پنهنجي ذهن مان بدصورتي جا سمورا احساس ڪڍي، صرف ۽ صرف خوبصورتي جو هڪ احساس رکي، ان شيءِ لاءِ سوچيون يا ڏسون ٿا. پر خوبصورتي ۽ بدصورتي آهي ڇا-؟؟ ۽ اسان ڪيتري حد تائين خوبصورت يا بدصورت آهيون !؟؟ ۽ منهنجي اندر ڪيتري بدصورتي يا خوبصورتي آ-؟؟ پر اها حقيقت آ پاڻ کي زوري ٻين جي سامهون خوبصورت ظاهر ڪرڻ جي باوجود بہ مان پاڻ کي هميشہ ئي بدصورتي جي اس ۾ بيٺل ئي ڏسندو آهيان ان وقت نہ چاهيندي بہ هاسٽل جي روم طرف وڌڻ لڳو هيس واقعي مان جڏهن بہ پاڻ کي ڏسان ٿو تہ مون کي صرف بدصورتي ئي نظر ٿي اچي، خوبصورتي تہ مون ۾ آهي ئي نہ -!!؟؟ جڏهن مون رات جو پهريون پيرو، بند ڪمري ۾ زيرو بلب جي هلڪي روشني ۾ هڪ ڇوڪريءَ جي قميص مٿي ڪري هن جي ڇاتين مٿان برزيئر لاٿو هيو. ۽ رات جو ڪافي دير تائين ٻنهين هٿن سان هن جي اڇي کير جهڙين ڇاتين کي مهٽيندو رهيو هيس. ان وقت منهنجي انسانيت ۽ انسانيت واري سوچ يا منهنجا جذبا، منهنجا سمورا احساس، منهنجيون سوچون ۽ منهنجا سمورا آدرش ڪاڏي ويا هئا؟؟ ڇو مان ان وقت بدصورتي جو هڪ Dust Bun بڻجي ويو هيس. ان وقت مون ۾ يا هڪ وحشي درندي ۾ ڇا فرق رهيو هيو جيڪو پنهنجي حوس گهٽائڻ جي ڪري هر جسم کي ڇيڙڻ لاءِ تيار هوندو آهي ۽ مون بہ تہ منهنجي وجود جي ذات کي وڃائڻ ۽ پنهنجي حوس گهٽائڻ لاءِ، ان رات پنهنجي پرسان ذات کي تہ ڏٺو ئي نہ هيو-. ان کان علاوه جڏهن هر جمعرات تي پنهنجي گهر پرسان ڪنهن بزرگ جي مزار اندر ويهي هر اندر ايندڙ عورت جي جسم ڏانهن ڏسڻ. خاص ڪري انهن عورتن ڏانهن وڏيڪ جيڪي مزار اندر پنهنجي قميص مٿي ڪري، پنهنجي پني پيٽ ۽ ڇاتين تي تيل مکينديون آهن-. ۽ ان کان علاوه منهنجي اندر ۾ خبر ناهي ڪيتري بدصورتي جي اولداهي موجود آ-. مان ڪيئن ڪيدان پاڻ کي، هن بدصورتي جي ڪوهہ مان-.؟؟؟؟ مون کي ائين ڇو لڳي ٿو تہ منهنجي اندر بدصورتيءَ جو پاڻي اجان بہ وڌيڪ پرجندو ٿو وڃي-.؟؟ ائين تہ ناهي تہ بد صورتي جو پاڻي وڌندو پنهنجي وجود جي ڇولين ۾ منهنجي وجود کي وڃائي تہ نہ ڇڏيندو-؟ پر مون سموري زندگي پنهنجو پاڻ کي وڃايو آهي-. هاڻي مان وڌيڪ پاڻ کي وڃائڻ نہ ٿو چاهيان-، پوءِ آخر ڇو، هت مون کي سڀ رشتا سڀ ناتا، سيني جا چهرا- هر ڪنهن جا ٽهڪ، ۽ سيني جي سچائي مون کي شايد آرٽيفشل ٿي لڳي. ان وقت نہ چاهيندي بہ هاسٽل جي روم طرف وڌڻ لڳو هيس ها سچائي ڪونهي انهن رشتن کي سڃاڻڻ جي انهن چهرن کي پڙهڻ جي- ۽ هر ڪنهن جي سچائي کي سمجهڻ جي. منهنجو وجود تہ اڃان تائين بہ بدصورتي جي ڦاسي جي ڦندي ۾ لٽڪيو پيو آ-!! تو بہ تہ آخري پيرو سيڪنڊ فلور جي ٻاهرين ڪاريڊور ۾ اهو ئي چيو هيو تہ "توهان ٻين جي سچاين کي ٿا ڏسو. پهرين اهو تہ ڏسو تہ توهان جي اندر ۾ ڪيتري سچائي موجود آ ٻين لاءِ -!!؟؟؟.

مون ان وقت خبر ناهي پهريون ڀيرو تنهنجي سامهون بيهي ڇا چيو هيو. پر ايترو ياد اٿم تہ چيو هيم تہ "اهو توهان بہ ڄاڻوٿا تہ منهنجي اندر ۾ ڪيتري سچائي موجود آ. توهان جي لاءِ يا ٻين لاءِ-!!" پر اهو فقط توهان تي آهي توهان منهنجي ان سچائي کي ڪيتري سچائي سان قبول ٿا ڪريو.

تون چپ ٿي وئي هئين ڪجهہ دير رکي، پنهنجي پرس مان عيد ڪارڊ واپس ڏيندي چيو هيئي تہ "مون پهرين سمجهيو تہ توهان پوري ڪلاس کي عيد ڪارڊ ڏنا آهن پر توهان تہ صرف مون کي ڏنو آ-. مهرباني ڪري توهان پنهنجو ڪارڊ واپس وٺو-!!"

حيران ٿي ويو هيس. مون کي ڪو خواب خيال ۾ ئي ڪو نہ هيو تہ تون ڪو ائين ڪارڊ واپس بہ ڏيندئين. نڙي خشڪ ٿي وئي هئي.. شايد اکين ۾ پاڻي بہ ڀرجي آيو هيو. ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ آيو هيو تہ ڇا چوان پر فقط اهو چيو هيم تہ "مون نہ سوچيو هيو تہ تون منهنجين سمورين سچاين کي ڪاغذ جو هڪ فضول ٽڪرو سمجهي مون کي ائين موٽائي ڏيندين-!!

تو ڪجهہ نہ چيو هيو، ڪجهہ دير رکي اڳتي وڌڻ لڳي هئين ۽ تنهنجي سينڊل جو ٽڪ ٽڪ جو آواز منهنجي اندر ۾ ڇپندو رهيو هيو. آخرتائين بہ ان ڏينهن مان ارٽس

منداڻي سونهن

فيڪلٽيءَ جي ڇت تي پاڻي جي ٽانڪي جي پرسان رکيل ڪرسي تي خبر ناهي ڪيتري دير ويٺو پنهنجو پاڻ تي روئيندو رهيو هيس ۽ جڏهن مهل هيٺ لٿو هيس، ان وقت سڀ پوائنٽون وڃي چڪيون هيون- پوري آرٽس فيڪلٽي منهنجي وجود جيان ويران ٿي وئي هئي. ان وقت نه چاهيندي به هاسٽل جي روم طرف وڌڻ لڳو هيس تو ڪي چيئرمين سان گڏ، ان جي جيپ ۾ ويندي ڏسي بيهي رهيو هيس، ان وقت تنهنجي چهري تي به پريشاني جون لڪيرون ابري آيون هيون. شايد مون کي ڏسي- پر آءٌ ته بيٺو رهيو هيس تنهن جي ويندي کان پوءِ به خبر ناهي ڪيستائين- ۽ اها رات خبرناهي ڪيئن گذري هئي. نه ننڊ ٿي سهارو ڏنو. نه ويران روڊن ۽ ڄامشوري جي هوائن- دل چيو هيو ته نڪري وڃان ڪنهن اڻ ڏٺل رستن ڏانهن تمام اڪيلي، جتان ڪڏهن به واپس موٽي نه سگهان. انهن ساڳين آرٽيفشيل چهرن، نهڪن ۽ ماحول ۾ اها سڄي رات اونده کي پنهنجي وجود اندر لهندي محسوس ڪيو هيم. اونده ايڏي خوفزده هوندي آهي. ان رات خبر پئي هيم ۽ انهي رات ته لکيو هيم پنهنجي ڊائري تي.

بدصورتي جي البم ۾ منهنجي
تصوير-!!!!
اڄ اونده ۾ وڃائجي وئي-!!!
مون روشني جي سمنڊ مان ڪجهه
قطرا ڪٺي پاڻ تي خوبصورتي جي چادر
چاڙهي-.
پر سمورا تارا آسمان جي وجود ۾
وڃائجي ويا-؟؟!!
۽ چنڊ ڪنهن جي خوبصورت بند اکين
۾ لڪي ويو-!!
۽ سچائي سلاخن کي چيريندي ڦاسي
جي ڦندي ۾ لٽڪي پئي-!!
اڄ هڪ شاعر جا سمورا لفظ هڪ
خالي ڪبٽ ۾ دفن ٿي ويا-!!
۽ اڄ ئي هڪ صدين کان بند ڪتاب
کي کوليو ويو-.

پر ڇو-!!؟؟
اڄ کليل ڪتاب ۾ منهنجي لاءِ ڪو به
لڙڪ ڪونهي ڪو -!!؟؟

صبح ڪنهن ڏٺي آهي. مون به صبح جو انتظار نه ڪيو هيو ۽ رات جي اونداهي ۾ پوکيندو رهيو هيس اها رات ئي ته آهي. جيڪا منهنجي ڳوڙهن کي هر وقت لڪايو ٿي ڇڏي-. مون لڙڪن سان ڪڏهن به دوستي رکڻ نه چاهي آهي، پر پوءِ ڇو اهي لڙڪ دوستن کان وڌيڪ مون سان گڏ هوندا آهن-؟؟ جيئن ته منهنجي ڊائري لڙڪن سان پري پئي آ- مون ته ڪڏهن به هن کي ٽهڪن جا تحفا نه ڏنا آهن. هميشه هن سان لڙڪ ئي شيئر ڪيا آهن. جڏهن ته منهنجا سمورا ٽهڪ منهنجي روم جي اسٽڊي ٽيبل تي ويٺا ان وقت مون تي کلندا رهندا آهن جيڏي مهل آءٌ هاسٽل جي ڇت تي ويٺو پنهنجين سوچن کي هوا جي لهرن سان ولدرائڻ جي ڪوشش ڪندو آهيان- ائين آهي، يا مون کي

"هونهن ءُ به اسان وٽ جي
سمجهه آهي- ته زندگي آ-!!"
"خوشي آهي - ته زندگي آ-!!"
"ڏک آهي - ته زندگي آ-!!"
"۽ جي اميد آهي - ته به زندگي
آهي-!!؟"

ائين ڇو ٿو لڳي، ته مان هيل تائين به نا حاصل بيه تي ستو پيو آهيان-؟؟ يا ائين ته ناهي ته منهنجيون سموريون سوچون اهو Dust Bun آهي جنهن ۾ صرف ئي صرف گند ڀريل هوندو آهي، ان ڏينهن به چاندوڪي رات جو ڇت تي ويٺو ڪوئلي سان پاڻي جي ٽانڪي تي به اهو ئي ته لکيو هيم Every thing is right in all the world, except me-! and also my life - !!?? ٿي سگهي ٿو مان غلط به هجان، يا صحيح به - پر مان اوستائين غلط ناهيان، جيستائين مان پاڻ کي حقيقت ۾ غلط نه ٿو چوان-. هوئڻ ءَ مان حقيقت ۾ ڇا آهيان-؟؟ ۽ ظاهر ۾ ڇا آهيان-؟؟؟ منهنجي اندر ۾ ڇا آهي؟؟ ائين ته ناهي ته منهنجي اندر ۾ ڪجهه به نه ناهي... منهنجو اندر بلڪل خالي ۽ ويران پيو آ... ڊائري جي شروع ۾ به ته ائين ئي لکيو هيم Iam no thing ڇو لکيو هيم ائين ته مان اهو ناهيان، جيڪو حقيقت ۾ آهيان-!؟

مان ته ڪجهه به ناهيان، جيڪو ظاهر آهيان-!!؟

مان سڀ ڪجهه ته آهيان -!!، پر حقيقت آهي ته مان ڪجهه به ناهيان -" !!؟؟

۽ پڻ اهو به ظاهر آهي ته مان سڀ ۾ ڪجهه به ناهيان -!!؟؟ So I am nothing

پر ان جي باوجود به مون کي ائين ڇو ٿو لڳي ته مون ۾ اهو سڀ ڪجهه آهي جيڪو ظاهر ۾ ڪجهه به ناهي. مان آخر ان شيشي کي ڇو نه ٿو وساري سگهان، جيڪو شيشو هميشه مون کي ڪجهه به نه هجڻ جو احساس ڏياريندو آهي، مون ته هيل تائين پنهنجو پاڻ کي غور سان ڏٺو ئي ناهي، مان هيل تائين ان بدصورتي واري سوچ کي ئي نه ڪڍي سگهيو آهيان، جيڪا منهنجي عڪس لاءِ منهنجي ذهن ۾ سمايل آهي. منهنجو عڪس ايترو بدصورت ٿي سگهي ٿو. جيترو منهنجو اندر جو انڌيرو آ. واقعي به منهنجي اندر ۾ ڪيتري نه بدصورتي جي اونداهي موجود آهي ۽ اهو ئي انڌيرو ته هميشه مون کي سڀ ۾ نه هجڻ جو احساس ڏياري ٿو. مون کي صبح جو انتظار آهي ڇو ته مون کي خبر آهي ته رات جيتري بدصورت آهي ته صبح اوتري ئي خوبصورت آهي ....

جيئن ته مون هر ڀيري روشني جي ڪرڻن کي پنهنجي وجود جي انڌيري ۾ آڻڻ جي ڪوشش ڪئي آ-. پر منهنجي وجود جي روم جون سڀ دريون ۽ دروازا بند لڳا پيا آهن ۽ منهنجي پاڪيٽ ۾ ڪا چابي به ته موجود ڪونهي ڪا نه -!!!؟؟ تڏهن ئي مون ان رات لکيو هيو ته خوبصورتي جا سڀ روڊ ويران ٿي ويا-!!

۽ مون زوري اکيون بند ڪيون-؟؟
من سوچڻ نه پئي چاهيو-.
ڇو ته اڄ چاندوڪي آسمان جي
سمنڊ ۾ خودڪشي ڪري ڇڏي-!!

مندائتي سونهن

نـواز خـان زئـور

SELF INTRODUCTION

ذهن جي دري مان ڪجهہ گهڙين لاءِ جيڪڏهن ماضي جي فريم تي نهار وجهجي تي تہ اهو ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ بهار جي وٽدڙ لي رهيا آهن صبح جو جو سمو آهي ۽ اهو ٢٩ اپريل ١٩٧١ع جوسهڻو ڏينهن آهي هڪ عورت جو پورو سرير پهرئين وياءَ جي سور کان ڪنبي ٿو ۽ ان ئي لمحي ان عورت مٿان مڙي آيل عورتن جي ڪن تي ٻار جي روئڻ جو نرمل آواز پوي ٿو عورتون بيحد خوشيءَ وچان گدگد ٿين ٿيون. ماءُ پنهنجي ٻارڙي کي پيار جي پهرين چمي ڏيڻ لاءِ پنهنجون ٻانهون ڦهلائي ٿي ۽ وياءَ جي سنڌ ساڻو ڪندڙ سور جي باوجود سندس چپن تي لازوال مرڪ ڦهلجي ٿي ڪجهہ ڏينهن ڪانپوءِ سندس هو جڏهن مائٽن جو گهر ڇڏي پنهنجي گهر پهچي ٿي تہ سندس انتظار ۾ دروازي تي بيٺل سندس ٻارڙي جو پيءُ گاڏي مان لهڻ شرط ئي ڪانئس ٻار وٺي ٿو ۽ بي اختيار خوشي مان رڙ ٿو ڪري. "هيڏڙو ننڍڙو! هي ڪڏهن وڏو ٿيندو؟" وقت گهڙي پل لاءِ رڪجي ڪين ڏسي ٿو ۽ نئين آيل ٻارڙي جي آجيان ۾ پنهنجي ڇاتيءَ تي پيار جا گلاب پوکي وري هلڻ ٿو لڳي. وقت جي رفتار هوريان هوريان تيز ٿي ٿئي، ٻارڙو سندس پنيءَ تي بانبڙا ٿو پائي، پوءِ وکون ٿو کڻي ۽ پوءِ ساڻس گڏ ڊوڙڻ جي ڪوشش ٿو ڪري. گهر ۾ تمام گهٽي لاڏڪوڏ سان پلجندڙ ٻارڙو گهر کان ٻاهر پهريون قدم ٿو رکي ۽ پرائمري اسڪول ڳوٺ احمد خان زئور جي نالي سان نئين عمارت ۾ داخل ٿو ٿئي. هو اکر سڃاڻڻ جي جستجو ۾ ڪامياب ٿو ٿئي. رئيس علي ڏنو خان جي وڏي پٽ جي حيثيت ۾ استاد سندس

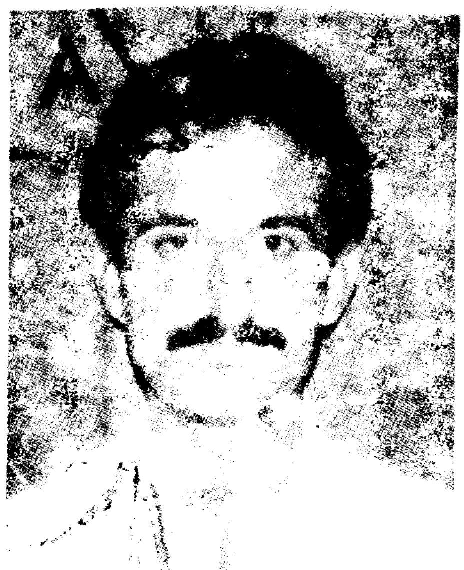

خاص خيال رکن ٿا تہ هو احتجاج ٿو ڪري. هو پنهنجي سڃاڻپ پاڻ ٿيڻ ٿو چاهي ۽ پوءِ محنتي شاگرد/ امتحانن ۾ نمبر کڻندڙ شاگرد جي حيثيت ۾ سڃاپڻ لڳي ٿو. بيپناه پيار ڪيس ضدي ۽ جذباتي بہ بنائي ٿو. هو گڏ ڪيڏي بہ ٿو، تہ وري ڪيڏندڙن سان وڙهي بہ ٿو، هو پنجون درجو پاس ٿوڪري تہ ڇهين ڪلاس ۾ داخلا لاءِ هاءِ اسڪول بنوري ۾ سندس لاءِ انتظام ڪيو ٿو وڃي. پهرئين ڏينهن اسڪول ۾ ڇڏي اچڻ لاءِ پيءُ ساڻس گڏ وڃڻ ٿو چاهي تہ هو اڪيلي سر وڃڻ لاءِ ضد ڪري، اڪيلو اسڪول ٿو وڃي. هو اسڪول جي نئين عمارت کي حيرت مان ڏسي ٿو ۽ پنهنجو ڪلاس ڳولي ٿو. هو ڪلاس جي دروازي تي ڪجهہ گهڙين لاءِ بيهي پنهنجن نون ساٿين جي چهرن تي نگاهہ وجهي، انهن ۾ پنهنجائپ جون ريکائون جانچي ٿو ۽ پهرين قطار ۾ ويٺل هڪڙي ڇوڪري سان هٿ ملائي سندس پر ۾ ويهي ٿورهي. هٿ ملن ٿا، اکيون ملن ٿيون، تہ هو اکين جي زنجير ۾ جڪڙجي ٿا وڃن ۽ هٿ هٿ ۾ ڏيئي اڳيان وڌن ٿا. پنج سال گذري ويا. مئترڪ جي امتحان جو نتيجو پڌرو ٿيو تہ هن سڄاول ڪاليج ۾ داخلا ورتي. پهريون ڀيرو سندس شعر شايع ٿيو. پهريون ڀيرو هن تقرير ڪئي. پوءِ سندس شعر رسالن توڙي اخبارن ۾ ڇپجندا رهيا. پوءِ هو جلسن ۽ جلوسن ۾ تقريرون ڪندو رهيو. نئون ماحول ڪيس ڏاڍو ڀانءِ آيو. هن ۾ انڪار جي جرئت ۽ اقرار جي همت پيدا ٿي. هو سنڌي ادبي سنگت جي گڏجاڻين ۾ ويو. هن جي شاعري پسند ۽ ناپسند، ساراهہ ۽ تنقيد جي پلصراط تان لنگهي تہ انهي ۾ اڃا بہ وڌيڪ نکار آيو. هن شاعري جي ڪنل پيٽل ۽ پرائي انداز کي الوداع چوڻ شروع ڪيو. هو نون موضوعن تي لکڻ لڳو، نوان تجربا ڪيائين. دوست سندس هر ممڪن مدد ڪندا رهيا. هن محسوس ڪيو تہ اڃا بہ ڄاڻ جي کوٽ آهي تہ هن وڌيڪ محنت ڪئي. پر ايئن بہ ناهي تہ سندس قدمن کي ڳکو ڪاميابي جي سرخ چپن چميو. سندس پيرن ۾ ناڪامين جا کهرا ونگ بہ پيا. پر هن مستقل مزاجي سان انهن کي ٽوڙيو. دوستن هن کي مٿي بہ آندو تہ هن جا پير ڪڍڻ جي ڪوشش بہ ڪئي. هن سڀا دوست ناهيا بہ، تہ سڀا دوست وڃايا بہ. هو انٽر ۾ ٽن پرچن ۾ فيل ٿي پيو. ڪيس ڪافي پوءِ پنهنجو سال وڃائڻ جو ڏک ٿيو. ڇاڪاڻ جو وقت ان کان هڪڙو سال اڳتي نڪري ويو هو. انٽر پاس ڪرڻ ڪانپوءِ هو سنڌيونيورسٽي ۾ داخلا جو انتظار ڪرڻ لڳو. طويل انتظار ڪانپوءِ سنڌ يونيورسٽي ۾ هن جي داخلا "سنڌي شعبي" ۾ ٿي. سنڌي شعبي ۾ هيءَ پنهنجي

چوائس(Choise) تي آيو هو. هن جي اڳيان علم جي حاصلات نوڪري جو ذريعو نه، پر ڄاڻ، شعور، صحيح ۽ غلط جي وچ ۾ فرق جي معلومات ۽ انسانذات جي روشن آئيندي جي جستجو جو اڻٽٽ حصو آهي. هن جي اڳيان، علم جي هر شاخ پنهنجي جڳهه تي ڏکي ۽ پنهنجي جڳهه تي سئولي به آهي، ڇاڪاڻ جو ان جو دارومدار محنت تي آهي. هو "سنڌيءَ" کي آسان، ٻاراڻو ۽ فضول (Subject) سمجهي نظر انداز ڪندڙ شاگردن کي بحث لاءِ چئلينج ڪري. يونيورسٽي ۾ اچي هن تمام گهڻو ڪجهه سکيو آهي، جيڪو شايد هتي اچڻ کانسواءِ نه سکي سگهي ها. پر اها به حقيقت آهي ته ڄامشوري جي مٽ ٻرين هوائن جي خمار ۾ جوين جون بيباڪ چڙواڳ ۽ حسين گهڙيون گهاريندي به هن جي شاعري جي تخليق ٿيڻ جي رفتار سست ٿي رهي آهي. هو اهو سمجهي نه سگهيو آهي ته ذات جي ڪومل ديوي هن سان بيوفائي پٽي ڪري يا ڪاوڙ جي پٽي آهي. ڇاڪاڻ ته اها هاڻي وٽس مستقل رهڻ بدران ڪيس فقط ڪڏهن ڪڏهن ئي پنهنجو ديدار ڪرائيندي آهي. هن جي پسنديده شاعرن ۾ شاهه لطيف، غالب، ناظم حڪمت، فيض احمد فيض، پٽبلو نرودا، شيخ اياز، حليم باغي ۽ ٻيا ڪيترائي شاعر شامل آهن. هو شاعري کان علاوه مضمون نگاري پڻ ڪري ٿو. نثر ۾ عبدالواحد آريسر، آغا سليم، علي بابا، گورڪي، دوستو وسڪي، فيوچڪ ۽ ٻيا ڪيترائي ليکڪ کيس پسند آهن. سياسي حوالي کان هو سائين جي ايم سيد، آريسر، سوئيڪارنو، جمال ناصر، چي گويرا، ڪئبرال ۽ نهرو کان تمام گهڻو متاثر آهي. هن جي نظر ۾ سنڌي قوم لاءِ موجوده وقت ۾ سڀ کان وڏو سچ "سنڌوديش جي آزادي" آهي. شاعري ۾ هو فن ۽ فڪر جي سونهن ڀريي سنگم جو قائل آهي. کاڌي ۾ هن کي مڇيءَ ۽ برياني زياده وڻندا آهن. موتيو ۽ گلاب ان جا پسنديده گل آهن. هن کي انڌلٽ جي ڪاريءَ تي ڪڙندڙ سمورا رنگ بيحد پيارا لڳندا آهن. مختصر لفظن ۾ اهو آهي "نواز خان زنئور" سندس شاعري، تعليم توڙي زندگي جو سفر اڃا روان دوان آهي. گهر کان هاسٽل زيڊ اي ٻتو روم نمبر ۵۰) تائين جي سفر ۾ ڪلهه جو ننڍڙو ٻار اڄ جوان ٿي ويو آهي. پر هو اڃان تائين پنهنجي مڪمل سڃاڻپ جي ڳولا ۾ آهي ۽ ڪيس ان ڏينهن جو شديد اوسيئڙو آهي، جنهن ڏينهن ڪانئس ڪجهه اڳتي نڪري ويل وقت جو سرڪش گهوڙو سندس هيٺان هوندو ۽ هيءُ سندس ٻچن ۾ هٿ وجهي ڪيس پنهنجي مرضي سان هلائيندو.

غزل

ڇا لاءِ مون کان دور آن؟ او شاعري جي ج`ل پري!
مان بيوفا شاعر نه هان، تون آءُ ٻيهر اچ وري.
ٿي رات جي راڻي اچا منهنجي اندر خوشبو پري،
پر هي وڇوڙا ڇو ڏنئي؟ آڇئي اڳي تي دلبري.
منهنجي اکين مان روز ٿا رابيل جيئن سپنا ڦٽن،
تون ڪانه آن ڇو ڪا نه آن؟ ڏس راتڙي تارن ڀري!
هي نيم شب جون اشڪباريون، ڳالهڙيون، آوارگيون،
ٿي دل رلي ٿنهنجي ڳلي فانوس وانگر اچ ٻري.
وسندي رهي برسات جان ٿي سونهن پل پل مون مٿان،
هر ڏينهن آهي مهربان هر رات آ راحت پري.
تو تي نه آهي ٿوڪ اچ حيران آهي لوڪ اچ،
هي زندگي ڪو سمنڊ هئي ڪهڙي سهاري وڻين تري!
جيون صحيفي جڻ هجي هر ڏک جي ڪا ڏِک ڏي،
۽ عشق ئي پنهنجي ڪري هر راهه تي ڪا رهبري.
ماڻهوڙئوا جلدي اُٿو ڀولين ڀڪي ٿا ٻولڙيون،
آهي اُفق ساگر مٿي سورج سنڌي ٻيڙي تري.

غزل

ڪٽاءِ تي سڪي هي چري دل ڪٿي
وڃي ڦاسندي اچ وري دل ڪٿي.
اوهين جو نگاهون ڀري ٿا ڏيو،
انهي جام مان آ ڀري دل ڪٿي.
اکين ئي اکين ۾ سنيها نه ڏي!
مٿان ٿي پوي اچ چري دل ڪٿي.
ڪڏهن آ گلابن جيان هي ٽڙي،
ڪڏهن ديپ وانگر ٻري دل ڪٿي.
اچا عشق سورج جيان تو ٻري،
اچا آهه پنهنجي ٺري دل ڪٿي.
اوهانجون وڏايون اڪيچار هِن!
پڇي هي گناهن ڀري دل ڪٿي.
اها چلولي، چنچلي، ڪينچلي،
زماني ۾ ويٺي مري دل ڪٿي.
تون موسم گلابي اکين ۾ ڀرين،
ته پو ڪٿي بچي هي ڏري دل ڪٿي!

غزل

ڪو جام گهرجي خمار خاطر
۽ چار گهڙيون قرار خاطر.
هزار دوڪا، اٺام آسون!
قدم قدم انتظار خاطر.
هي سرد آهون، ٿڌا شوڪارا،
پرين اوهان جي ٿي سار خاطر.
۽ شعر جوڙي ٻه گيت ڳائي،
اداس ٿيون ٿا نه پيار خاطر.
حسين ماڻهو! ڪلو نه ٿورو،
ڪپن ٿيون مرڪون بهار خاطر.
۽ قول پنهنجي ٽڙيا اڱڻ تي،
تمام آهن مهڪارخاطر.
جهڪيو ته بس سونهن جي اڳيان، نه ته
اوچو رهيو ڳاٽ دار خاطر.
وتو نه ڪجهه ٻي ڏنو ته ڇا ڇا!
نواز تو پاڻ يار خاطر.

غزل

ٿنهنجي اکين مان عتاب اڏري
دل جي پکيءَ کي شڪار ڪن ٿا.
خوشبو هوا ۾ وڃي تي وکري،
جي زلف تنهنجا اڏار ڪن ٿا.
تنهنجي چپن ۾ الاءِ ڇا هي!؟
هڪ مرڪ سان بس بهار ڪن ٿا.
سپنا اوهانجا، اکيون اسان جون،
هردم اچي بيقرار ڪن ٿا.
جي ياد توکي ڪڏهن نه آيا،
تنهنجو اچا انتظار ڪن ٿا.
مرڪن جي مون ڏي گلاب اڇلي،
احسان مون تي اپار ڪن ٿا.
اي سنڌ! تون ٿي سڏين جڏهن ٻي،
عاشق اڏيءَ وٽ قطار ڪن ٿا.

آزاد نظم

حوصلا هاريا ڪٿي آهن.
سوين دردن جي سٽيائن
اسان جي سيني جي ڌرتيءَ تي ڪاهون ڪيون
حُسن براق تي سوار ٿي
پيار جي دز اُڏائيندو رهيو
حقيقتن جون برڇيون کپنديون رهيون
خوابن جا سر لهولهان ٿيندا رهيا
مايوسين جا حملن مٿان حملا
جانِ جانان جا غم ستائيندا رهيا

غزل

۽ خمارِ جام ۾ قدم لڙڪڙائيندا رهيا
ستارن جي حسين وادين مان ازل کان
بکايل بدن ۽ سکايل ٻانهون سڏينديون رهيون
ديارِ حسن جي بي صبر خوابگاهن ڏانهن
زلفن جون زنجيرون ڇڪينديون رهيون
ڪنهن جي مرڪن جا موتيا ٽڙي جي پيا ٿي
۽ جيون ۾ بهارن سڳنڌون ٿي وکيريون
ٻُل ٻُرائين ۽ ڪومل بدن جي ڇهاوَ سان
ازل جي آڳ ۾ جلندا رهياسون
سمندر سمان ڪنهن جي گهرين اکين ۾
ٻڏندا ۽ ترندا رهيا سون
(اسان سمجهيو اهو پيار جو ڏنگ آهي
مگر ڪائنات جو انگ لهي نہ سگهياسون)
تنهاين ۾ يادن جا تير لڳندا رهيا
۽ پيار جا پل گهايل تترن جيان
اڪيلاين اڱيان ڦٿڪندا رهيا
هر وار جو نشانو اسان ئي بڻياسون
تختہء دار جو نشانو اسان ئي بڻياسون
مگر هر موڙ تي ويڙهہ ڪئي آهي
اسان لشڪر ڪشين جي اڳيان
حوصلا هاريا ڪٿي آهن!
هماليہ جيان هاڻ جون جرئتون
پير پوئتي وار يا ڪٿي آهن!!

نظم

هن جي نالي هڪ نظم

ميجان تو ها! حُسن تنهنجو!
گلن جان تو ڏني خوشبو،
اچين ٿي آرٽس فئڪلٽي-
سموري ٿي ٿئي خوشبو.

تڏهن شاگرد سيئي تا،
ڦرن ٻئونرن جيان تو کي.
اسان کي پي وٺين ٿي تون!
ڇوي دل پوڇيان توکي.

مگر رستا اسان جا سڀ،
پري تائين وڇن تا ڏس!
گهٺو ٿي دل چئي رکجي،
تہ پي پيرا وڌن تا ڏس!

انڌاريون پُرخطر راهون،
بدن ٿي گهاءُ ڪي آهن
جنين مان خون جون لارون ،

وهن پيون ٿيون، رکيون ناهن.

اسان جا گهاءُ هي تازا،
ڇپن سان ڪا نہ ٿي چوسين،
نہ پنبٽيون ڇانو ڪن تِن تي،
اکين سان ڪا نہ ٿي چوسين.

مگر پو پي ڪٿي اکڙيون،
ڪڏهن مرکي پٽين جي تون!
اوهان سان هان اوهان سان هان،
ڇپن سان پاڻ چٽين جي تون!

هوا هي ڄامشوري جي،
انوکا گيت ٿي ويندي،
فقط جهنڊو جهلي بيٺين،
تہ پنهنجي جيت ٿي ويندي.

نظم

ورونهن جي اجاڙ کي
يا سونهن جي اجاڙ کي
اسان سهي سگهون بہ ڪئن!؟
پرين! حسن وٽان پري
پلا رهي سگهون بہ ڪئن!؟
اسان تہ قهر رات ۾
پرين توهان جي تات ۾
پري ڇڏي سڄي دنيا
قدم قدم وڌهي رڙهي
سَنو تہ ڇا نہ ڇا سَنو
اسان تہ ڪجهہ نٿا چئون
وٺو رڳو وفا وٺو
ڏڪار اگر اوهان ڏني
ميار ڇو اسان ڏيون!؟
انڌار رهگذار ۾
دراز فاصلا هئا
مگر سڏيو پي منزلن
قطار قافلا هئا
مگر اڳيان سين ڪنان
اسان ٿي واٽ هئي وٺي
ٻيا تہ سرد ها پرين!
هزار درد ها پرين!
لتاڙ جي ويا سيئي
ٻرانگهہ ڪا جڏهن پري
تہ واڙ جي ويا سيئي
اڏي تہ روح ڌت اڏي!

هي ڪائنات ڇاڙڪي
نفي- ثبات ڇاڙڪي
جڏهن بہ پير پنڌ تي
وڌيا جي تنهنجي تاڙ ۾
تہ ها شبد لتاڙ ۾
ازل ابد لتاڙ ۾
ازل ابد لتاڙ ۾
ازل ابد لتاڙ ۾

غزل

اجڙيل شباب هوندا
ڪيڏا عذاب هوندا!
مرکي رقيب ڪان تو،
ورتا گلاب هوندا
جڳ تي عنايتون ۽،
مون سان حجاب هوندا
دنيا تي تيز ڪائي،
اکڙين شراب هوندا
ڇيڙن کي آگريون جي،
رڳ رڳ رباب هوندا
تنهنجي بدن جي اُپ تان،
لهندا ڪتاب هوندا
نيٽن جي ڊِنڊ ۾ گل،
تُنهنجا ئي خواب هوندا

غزل

ڪئي نگاهون جڏهن بہ مرڪئين ڪلي ڪلي پو ٽڙي پئي آ.
جمال، جوبن، حسن جي دولت هميشہ تو وٽ تہ اڻ مئي آ.
بدن تنهنجي جي پرهہ کي سوچي منهنجي اکين ۾ ٿو سج اڀري،
اداس جيون مٿان پرين تو خوشين جي ورکا سدا ڪئي آ.
اگر کهمين تي ڇتا تون ڇوڙي تہ ڄامشورو ٽڙي پوي ٿو،
پرين! سڏي ٿي پوسونهن تنهنجي ائين تہ هي دل بہ بي ڇئي آ.
نہ راتڙي ڪا پري تي گذري بسنت جان هوءَ اچي ٿي مون ڏي،
اچا هوا ۾ اُڏي ٿي خوشبو اچا اِجهو هوءَ هتان وئي آ.
پڇي ٿو مون کان، محبتن جي خبر پوي ڪئن؟ ٻڌاء مون کي،
"گلاب ٻُل تي ٽڙي پون جي تہ سمجهہ چاهت نئي نئي آ.
زمانو ڄڻ هو اتر جون اوتون، ڇَنِي جا چارئي پلہءَ هٿين تون!
سوا تُنهنجي ڪا گندِي نہ گبرو، هي زندگاني ائين ڪئي آ.

جاويد لاڙڪ
مهراڻ يونيورسٽي

پيچرو

تنهنجي قدمن جي ٺهيل
نشانن پنيان هلندي هلندي
مون سمجهيو پئي ته
تو تائين پهچي ويندس
دل جي بيچيني هر قدم
اڳي کان به تيز پئي ڪنايو
پنهنجي ئي قدمن جي
آواز تي ڇرڪي پوندي نهاريم
۽ سڄي حياتي ۾ جيڪو پنڌ
ڪري آيو هيس، اهو هڪ گهڙي
۾ واپس طئي ڪري ويس
توکي پنهنجي پنيان ايندي
ڏسي ان ڳالهه ۾ منجهي
پيو آهيان ته،
آئون اڳتي نڪري ويو هيس!
يا
تون پوئتي رهجي وئي هئين؟

عباس بلوچ
مهراڻ يونيورسٽي

جنون

ڪلهه اهو شخص
جنهن جو جنون، هئين تون
۽ جنهن جي من مندر
جو ڀڳوان هئين تون
۽ جنهن جي دل جا سڀ رستا
توکي منزل سمجهي
تو ڏي ئي آيا
ها اهو شخص
جنهن جي جستجو
هئين تون جڏهن کان خبر پئي
اُٿس تنهنجو جنون
آ ڪو بيو
۽ تون پاڻ
ڪنهن جي پوڄارڻ آهين
تڏهن کان هو واپس وريو آ
پنهنجي جستجو لاءِ
پنهنجي وجود جي ڳولا لاءِ
دعا ڪرينس
ها دعا ڪرينس
ته سندس وجود
ڪنهنجي جنون ۾ نه ملي.

(ارشاد پٺي)

غزل

دري مان مون ڪي ڏسي پئي هو.
۽ پوري ٿئي پئي سندس آرزو.
ستارن ڪي دل پيلا ڪهڙي ڏجي
چنڊ جهڙو به ڪوئي هجي هوبهو
وڃوڙي جا هيراڪ ٽيندا پيا وجون
يا ٽڪندي وجي پئي شايد جستجو
چمي جي صدا ۽ خاموشيون،
فون تي ڪيل هائي تنهنجي گفتگوَ
تنهنجا ڏنل گل هتا ڊائري ۾
تڏهن هئي منهنجي گيتن ۾ خوشبو
اسين روز سج جيان ٻڏندا وجون پيا
نيڻ تنهنجا لڳي تو آهن سنتو---

شازيه عزيز
ايل. ايم. سي ڄامشورو

نثري نظم

اڄ منهنجي جيءَ ۾ آيو ته
پنهنجي هٿ ۾ جهليل پين سان
تنهنجو نالو
پنهنجي هٿ تري تي لکان
پر پوءِ سوچيم ته جڏهن
ڪاتب تقدير جو لکيل تنهنجو نانءُ
منهنجي هٿ لڪيرن ۾ نه رهيو
ته پوءِ
مس سان لکيل ڪيستائين رهندو.

سڪيو- ڏونگراٽي
زرعي يونيورسٽي ٽنڊو ڄام

نثري نظم

جڏهن جاڳايو
نه ته
ڪين اچان ها تو ڏي......!
پيار مان ڪو نه ڪري سگهان ها
پر
دل مونکي مجبور ڪيو
مونکي چيائين
آتي.....!
آپ ڏي ڏس
عشق تنهنجي اکين تي لهي آيو آهي.
اِنهي کان پناهه وٺ
مون چيو:
مان سادو آهيان.
عشق الاهي ڪهڙي بلا آهي؟؟
تيستائين
سامهون سهٽي صورت آئي
جيڪا مرڪي پئي.
۽
واپس موٽي ويئي
وجڻ کان پوءِ.
منهنجي دل ۾ ٿورو ڏڙڪو جاڳيو
تڏهن مون دل کان پڇيو !!
هي ڏڙڪو ڇا جو؟
تڏهن دل ٻڌايو
اِهو ئي ته ڇريا عشق آهي

علي اظهار
زرعي يونيورسٽي

رائي

تون ڇا اچي وئينءَ
سيني گلن جا،
رنگ اڏامي ويا
منهن ڇا ڦيري وئين
تنهنجن واعدن جا،
رنگ اڏامي ويا

فائيلن ۾ پئي پئي
تنهنجن خطن جا،
رنگ اڏامي ويا
ايڏي ڏاريائپ
ڪاٽي جذبن جا،
رنگ اڏامي ويا
ٿشو پيپر جيان
سهڻي لفظن جا،
رنگ اڏامي ويا
رنگن جي راڻي!
سيني رنگن جا،
رنگ اڏامي ويا
جيئڻ جو جاڳيا سين
دلڪش خوابن جا
رنگ اڏامي ويا
ماڻهو ڪاٽي مُئو
مَن جي ليئن جا،
رنگ اڏامي ويا
مرڪي وقت پڇيو
ڪاڏي جوين،
رنگ اڏامي ويا

دولتراء- اگراڻي.
زرعي يونيورسٽي.

غزل

ويرين چڻ ڪو وار ڪيو آ
پنهنجن پاڻ کي ڏار ڪيو آ
سڄي عمر مون اوسيئڙي ۾
ڪيڏو تنهنجو انتظار ڪيو آ
دوکن جا دلبر هٿا داستان
پر مون سراسر اعتبار ڪيو آ
وسارڻ منهنجو ته وس ناهي
مٺا مون توسان اقرار ڪيو آ
حالتن پاڻ تي حشر ڪري
بلڪل برهه کي بيزار ڪيو آ
دولت اچي در تنهنجي تي
اندر جو اظهار ڪيو آ.

جاذب جمالي
سنڌ زرعي يونيورسٽي ٽنڊو ڄام

غزل

بادل کي جڏهن ڏسندو آهيان.
بادل جيان ئي وسندو آهيان.
ماضيءَ جون سڀ يادون ميڙي،
کلندو آهيان، روئندو آهيان
ياد ڪري آهي پيار جون ڳالهيون،
چانڊوڪيءَ ۾ لڇندو آهيان
چاهه منجهان تون جهاتي پائي،
ويندين آهين - نچندو آهيان.

بخت عابد
مهراڻ يونيورسٽي ڄامشورو

ڳائي

سندري تنهنجي جوين جي،
مان ڪهڙي ڳالهه ڪيان
ڏسڻ سان من موهي ڇڏين،
تن تنهنجي نيڻ جي.
مان ڪهڙي ڳالهه ڪيان
امرت کان به وڌيڪ،
هن ڪومل چپڙن جي.
مان ڪهڙي ڳالهه ڪيان
ڪنول گل کان نازڪ،
ڳاڙهن ڳلڙن جي.
مان ڪهڙي ڳالهه ڪيان
ٿي ڪڪر مٿان ڇانو ڪن،
هن پيارن ڍلفن جي.
مان ڪهڙي ڳالهه ڪيان

سيد عبدالله شاهه
سنڌيونيورسٽي ڄامشورو

پڪ اٿم پنهنجي ساهه
رُني هونديئن منهنجي لاءِ
چنڊ ۾ پنل اکيون اٽڪائي
سوچين ٿي تون ڪنهن جي لاءِ
وقت هليو ويو واچوڙو ٿي
ڪڪ پن وانگر ڦيريون پاءِ
هير ٿڌي ۾ پويون پهر
وائي ڪا منهنجي ورلاءِ
ساڳيو چارڻ ساڳيو چنگ آ
ناهي ساڳيو اڄ ڪو راءِ
ڇا مفلس شاعر ۾ تون
ڪهڙي ڏيئن پنهنجي راءِ

اصغر برفت
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

غزل

ايندي ويندي سپنن ۾، چو ننڊ ڦٽائي ويندي آن.
ڇم ڇم، ڇمڪي ڇالن سان ڇوڇرڪ پرائي ويندي آن.
خيالن خوابن سپنن ۾، پوپٽ جهڙا رنگ پري،
نازن، نخرن، ڪيڇل سان ڇو پيار نپائي ويندي آن.
چورن وانگي چوري چوري، ڪڙڪي مان ڇو جهاتي پائي
ڇپ ڏندن جي ڏيکي هيٺان، نيڻ ملائي ويندي آن.
اوير ڪو سج ايري، ٿئين پياري نيڻ ڪٿين ٿي،
مرڪي ٻانهن ڏيکي ڪاڏي ڪان تڙپ وڌائي ويندي آن.
ساوڻ رت جئين سهڻي تون، مستي ۾ ڇو رهندي هين
جوين سنڌو ڇولين وانگي، مست بنائي ويندي آن.
گرم هوا ۾ نڪرين ٿي ۽ بوندون به برسايئن ٿي
منهنجي ڇهڻ سان ڇرڪ پري ڇو پاڻ ڇڏائي ويندي آن.

صابر کيهر
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

"آشائن جا گهر"

پٽرن مٿان او سنجها جي راڻي
کهڙي کهاڻي لکڻ ٿي چاهين
ان ديو انگيءَ جي تون او دلربا
روپ ريکا چٽڻ ٿي چاهين
کهڙي ڏسا کان ايندڙ هوا کي
خوشبو ڪِن جي ڏيڻ ٿي چاهين
الهن چوڙين جي کنکناهٽ جو سرگم
ڪهڙن سُرن ۾ ملائڻ ٿي چاهين
ڪهڙي ديوانگي مٿان درد جو
ٻئجي بادل جهومڻ ٿي چاهين
اسان بي خبر، خبر کان آهيون
ڪنهن ڪليي در جي اندر کان آهيون
پر تون بي خبر رهجي نه وڃجان
اسان جي اندر کي چتائي تون ڏسجان
اسان جي نظر کي سڃاڻي تو ويندينءَ
دل جي پڌر تان گذري تون ويندينءَ
چرلدڙ چپن کي ڪنائي تون ڏسجان
ڪنهن اڏندڙ خوابن کي او سهڻي
پنهنجي ننڊ ۾ گهرائي تون ڏسجان
جڏهن ساگر ۾ سج لڙهي وڃي،
سنڌ جي جواني چتائي تون ڏسجان
جڏهن وهائو پنهنجو جوين پسائي
تڏو ساهه کڻي دل کان تون پڇجانءَ
ڪڪڙن جا نهيل آشائن جا گهر هي
ڪڏهن ڪوئي جهونڪو هوا جو
پنهنجي درن تي محسوس ڪندا
ڪڏهن ڪوئي سونهن جو سنديسو
پنهنجي اگڻ تي ايندوئي ڏسندا
ڇا پرين تنهنجي اکين جي روشني
پنهنجي اندر جلائي به سگهندا
پنهنجي اندر جلائي به سگهندا
پنهنجي اندر جلائي به سگهندا.

آشا
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

"ان کان اڳ جو-----"

پرين او پرين......
پڌ او پرين ....
اڃان ته سحر آ باقي
اڃان ته نيڻن کي ستارن سان پيئجي
اڃان ته چپن جا چاڳ نرالا
اڃان ته تن ۾ نشو آ چانڊنيءَ جهڙو
اڃان ته چال ۾ لهندڙ سج جو سماءُ نه آ
اڃا ته آواز پازيب جيئن جهمڪي ٿو.
اڃان ته ساهن ۾ وقت جي ساٿائي ناهه
اڃان چپن تي ماٺ ناهن ديرا ڪيا
اڃا دل جي ڌڙڪڻ ۾ رڌم آ جوان
پرين او پرين!
ڌيان رکجان پرين،
وقت ۽ وهيءَ کي
ڪا روڪ نه آ
ڪا ٽوڪ نه آ
مون ڏٺيون هن جوانيون جسم جي زمين تي ٽٽل
مون صبحن کي موڪلائيندي ڏٺو آ-
چپن ۾ چانديءَ جي جهلڪ پسي آ
بدن جي شام کي وهيءَ جي
جبلن پويان لهندي ڏٺو آ
چپن جي جو ڪنارن تان
وقت کي گلابي سپيون چورائيندي ڏٺو آ
مون لمحن کي مرندي ۽
آواز کي نڙي ۾ ٿي
دم ڇڏيندي ڏٺو آ
هٿن نيڻ اُگهاڙن
پوڪنا جا هڙئي انداز هن پرکيا
ها! اوسيئڙا ته پٿر هن
دل رت جئين رڳي ڇڏين ٿا
هي ڊيگهه لفظن جي اتي ٽوڙيان ٿي.
بس چوان ٿي،
سفر ۾ ساڻ ماضي به کڻي وڃ
ڪجهه لمحا نيڻن تي ڇهڻي وڃن ته سٺو
ڪجهه ٽهڪ ساهن ساڻ
پڌي ڇڏجن ته سٺو
هي چارا لتاڙيندي
پيرا ته ڊهي ويندا
پر وچن جي تو ڪيا ۽
هوائن پڌا، نه ٽٽن ته سٺو-
ان کان اڳ جو ....
ها ان کان اڳ جو چپ وسارين
چاهه جون ڳالهيون ....
ويساهه جون ڳالهيون
اکين جون شوخيون مري وڃن
سپنا چکيا تي چڙهن
ڪاريهر جيئن ڪکي وڃهن برساتون
ها واسنائون دفن ٿين ۽
روح قبرستان ٿي وڃي
جوين جي جهاڳ جهڪي ٿئي ۽
پريم هي ارمان بنجي وڃي
چنڊ هر روز نوان زخم ڏئي
۽ چانڊني جڻ مٺل لڳي
اندر ۾ منڊ ڪا به باقي نه رهي
ها! دل ۾ انديشا جاڳي پون ٿا
ان کان اگ جوسپ ٿي ڪجهه وهي وڃي
تون موٽي اچ...... تون موٽي اچ
تون ۽ مون جي ورهائي ڪاٽيون
تون موٽي اچ... اکيون پڇڻ کان اڄ
ها ...... تون موٽي اچ
درياهه سڪڻ کان اڳ تون موٽي اچ.

پريتم قاضي
مهراڻ يونيورسٽي، نواب شاهہ

(تنهنجي ياد جو ڪشڪول)

جيون منهن جو،
جڻ تہ آهي،
ڪائي باهہ --
جنهن ۾ ٻران ٿو مان،
توکي سڏيان ٿو مان-
ڇو تہ،
آهين تون وابسطہ،
دل جي،
هر هڪ گهاءُ سان،
گهاءُ جي،
هر هڪ پيڙاءُ سان-
ها مگر،
اڄ هتي،
هن وقت!!
يادن جي سنسار ۾،
تنهنجي ياد جو ڪشڪول کڻي،
تو کي ڳولڻ جي،
ناممڪن ڪوشش ڪئي اٿم-
ڄاڻان ٿو،
مگر مجبور هان،
تو کي وساري،
ڪئين، ٿو سگهان-
۽ اڄ بہ،
تنهنجي ياد جو ڪشڪول ،
آ هٿن ۾،
۽ تو کي،
ڳوليان ٿو پيو،
۽ تو کي،
ساريان ٿو پيو-!!
شايد ....!!!
جذبن جي، احساس جي،
ڪنهن واديءَ ۾،
تون ليڄي پوين ....!!
ها! ليڄي پوين ....!!

رياض سومرو
مهراڻ يونيورسٽي ڄامشورو

غزل

تون پاڻ سرجي اسان جو بہ سوچون سنواري ڇڏين ٿي.
دل جي صحن تان ڏکن جا سڪل پن ٻهاري ڇڏين ٿي.
چوڌيءَ ۾ چڳن جا ور هيا ڇڻ، برهہ وارن جا ڀاڪر هيا
نونو مان نهاري نيڻن سر نينهن کي نکاري ڇڏين ٿي.
تون جي مرڪين ٿي تنهنجي گلابي چپن تان باک ٿي ڦٽي
ذات جي ڏار تان خيالن جا پنڇي اڏاري ڇڏين ٿي.
تنهنجي پيرن جي ڪڙتا سڻ لاءِ سرتي هٿا ڪن آتا
تون جمالو جهونڪاري سنسار کي ئي سمهاري ڇڏين ٿي.
تو مان شاعري ائين ٿي اڇي گلن مان جئين خوشبو
جوين جا جلوا پسائي سُتل جذبن کي اٿاري ڇڏين ٿي.
رات جو روزسونهن جي ساگر مان سُرڪيون پياري پياري
ڪلائي ڪلائي وجڻ جو وٺي نانءُ رياض کي روئاري ڇڏين ٿي.

"آتش سنڌي"
مهراڻ يونيورسٽي ڄامشورو

غزل

جيئڻ جو حق نہ ڪسيو مان تہ بي ضرر آهيان.
دغا جي ديس مان خارج ٿيل سحر آهيان.
مون زندگي جو گهٽو وقت آ، عذاب سٺو
مان هر ستم جو نشانو ٿيو عمر ڀر آهيان.
هو ٽمڪي، ٽمڪي ويو گم ٿي گگهہ انداهي ۾
مان ان ئي لاٽ اجهايل جو جو هڪ سفر آهيان.
هو ڏنڌلو عڪس اڏورو نگهہ ۾ اڄ بہ آ
مان ان جو حسين تصور جو مصور آهيان.
سهاري جنهن جي اڄا يي جيان پيو جڳ ۾
انهي محبوب ستمگر جو آس، گر آهيان.
پڳل، ٽتل کي ڳنڍڻ جي ڪيان پيو ڪوشش
خوشي قريب جو ميرانجهڙو پهر آهيان.
هر ساهہ دار جيان پاڻ کي ڪيي تحفظ
بغير ان جي سچو سارو منتشر آهيان.
دغا فريب جي دنيا کان درڪنار رهيس
وفا جو، قول جو، پابند سخن ور آهيان.
حياتي جنهن جي حوالي ڪري ڇڏي "آتش"
انهي نگاهہ مهربان جو منتظر آهيان.

اياز ڪوسو.
مهراڻ يونيورسٽي ڄامشورو

آزاد نظم"

هو هن سماج،
ناانصاف سماج،
هو هنن ماڻهن
ٻهروپي ماڻهن،
کان نفرت ڪري ٿو،
هو هن سماج کان،
باغي آهي،
هو هن سماج کي
ڍاهڻ گهري ٿو،
پر هو مجبور آهي
پنهنجيءَ مجبوري ڪري،
هو پاڻ تي ئي بندوق تاڻي ٿو
۽ پنهنجو انت آڻي ٿو-"

عبدالقيوم چنہ
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

نظم

هوا جا ڪهَلي ٿي ڪهَلي جا اڇي ٿي
هن جي گهٽي مان رَلي جا اڇي ٿي
جهڪيل نگاهن جي هاڪار ٻڌجي
سنگيتي سازن جي جهونڪار ٻڌجي
چوطرف چوگرد ڪا ڪوئل ڪڇي ٿي
الائي هو ڪهڙو ماڻهو پڇي ٿي
هيڪر وٺي ها جي هو منهنجو نالو
زبان تي لڳي ها ڪوئي ڪفل تالو
زمانو ستمگر ستم هي ڪري ها
ڪنواري هو ڇوري ٿي ڪاري مري ها
رڙي ٿي ڪنجي ٿي ۽ دانهون ڪري ٿي
اندر جا اڌما اندر سان سلي ٿي
هو جا ڪهَلي ٿي ڪهَلي جا اڇي ٿي
هن جي گهٽي مان رَلي جا اڇي ٿي .

عباس ڪوسو
سنڌ يونيورسٽي ڄامشورو

نظم

چانڊوڪيون ۽ چيٽ سڙي ويا
هاء سنهرا ڪيٽ سڙي ويا
رات سڙي ها ٻاک سڙي
لاڪيشي وٺي ساک سڙي
مالهو مالهو ڏانگ لڳي ٿو
پنهنجو چڻ نہ سانگ لڳي ٿو.
جاسوسي هي ڀاڇا سائڻ
چپ چپ پٽڪن ڇاڇا سائڻ
توکي ڪوئي اڏڪو ناهي
ڀڳلي ڪوئي ڪتڪو ناهي
سانوڻ جي برسات رَسي وئي
يا خدا جي ذات رَسي وئي
مونکان منهنجي ڌات رَسي وئي
ياد رَسي وئي تات رَسي وئي
ڪهڙي ڪهڙي ساھ ڏئي ويو
ها پر تو کي چاھ ڏئي ويو
هَن سان تنهنجا قول سمورا
ڀوء ڇو ٽوڙي ٻول سمورا
توکي ڪوئي اڏڪو ناهي
ڀڳلي ڪوئي ڪتڪو ناهي
ڀوڙ ڀوڙيسر تي رات لري آ
ڀاڪل من ۾ ٻاھ ٻري آ
منهنجي من تي ماري سوچون
تن ۾ ڪنهنجون سائيون لوچون
ڪيڏو لڇندي رات لڙي ويئي
ها پر تنهنجي تات لڙي ويئي
اَء اسان وٽ شام لڇي ٿي
هيئي دل هي جام ڀڃي ٿي
تو کي ڪوئي اڏڪو ناهي
ڀڳلي ڪوئي ڪتڪو ناهي

مظهر امر
سنڌ يونيوسٽي

هلي آ هلي آ
هلي آ هلي
چنڊ جو ڪٽورو
گلن جي چمي
شرابي نگاهون
ٻڏن ٿيون ٻڏن ٿيون
ڪيئي تيز ڪاٺي
ڪري ٿي جواني
ڪهيرن ۾ ٻانهون
لڏن ٿيون
گناهن جي لذت
ڀاڪرن جي خوشبو
ڳولهي ٿي توکي
وري زندگي آ
گهڙيء لاء ڪولي
گهٽائن جو پردو
ڦولهي ٿي توکي
وري زندگي آ
چُمي جا وساري
وٺين آن چپن تي
ساچنڊ رات چاندني
چمي ٿي
هيء سار تنهنجي أئي جي هوا آ
بدن جي خوشبو
مهڪي گهمي ٿي
تو لڙڪڙائي جهان
تون هلي آ
پيو تيز ڪاٺي
جهان تون هلي آ
هلي آ هلي آ
هلي آ هلي

ابراهيم مزناڻي
سنڌيونيورسٽي ڄامشورو

غزل

سوچن جي سرهاڻ رهي ٿي
من ۾ ڪاماڻداڻ رهي ٿي

تون جي ناهين تنهنجي پويان
تنهنجي ئي واڪاڻ رهي ٿي

هاء اداسي هرپل ڇانيل
جيون سان جنگ جاڻ رهي ٿي

شام اداس شايد ناهي
مونسان ئي مانداڻ رهي ٿي

ڪلندو ڪڏندو آهيان تنهن پل
جنهن پل مون ساڻ رهي ٿي.

ذوالفقار ذلفي ابڙو
مهراڻ يونيورسٽي ڄاشورو

غزل

اکين ۾ پريل تون موتي نہ ڪير
ڇپن جي ملڻ ۾ ڪرڪين دير

ڪڙا، ڪوٽ ڀالا ۽ زنجير ڇالئہ؟
پرين پيار ۾ ڪو رک ڪين وير

ملڻ لاء ايڏا ڇو اڏما سهائين ؟
زنگيل دل تان جاني لاهي ڇڏ تون ميرَ

لڳائي دلين تي تون سگهندي نہ پهرا
چڱو آ تہ پنهنجا ارادا ئي ڦير

منهنجي اک تي ڦڙڪي ۽ دل تي تڙپي
لڳي تو اي ذلفي ايندو اڄ تہ ڪير

عاشق جتوئي
سنڌ يونيورسٽي

نظم

توبنا او پرين !
توبنا او پرين!
ذات مون ڏلڪي
پل ۾ مونسان رسي
تو جو آهين پري،
جيءُ منهنجو جهري،
جڏهن تولئي لڇان
گيت ٿو مان لڪان
ڏات جي ڏيهه مان
لفظ چونڊي ڪٺان
سي ٽٽي ٿا پون،
۽ جڙي ڪيئن سگهن
تو بنا او پرين!
تو بنا او پرين!

جيون جي سفر ۾ ،
اڪيليو آهيان
پيو ٿڪجي آهيان
راهن ۾ ڪٿي
مليئن جي اگر،
ساٿ منهنجو ڏجان
ڪين منهن موڙجان
هن سڄي ڏيهه ۾
ڪو نه پنهنجوآڪو،
تو بنا او پرين !
تو بنا او پرين !
رات جي سانت ۾
ياد تون ٿو اچين
لڙڪ لڙي ٿا پون
ڳل ڀڄي ٿا پون
ننڊ منهنجي پرين
پوءِ وڃي ٿي ڦٽي
جا ڳندي جاڳندي
پرهه پوي ٿي ڦٽي
پنهنجي نيڻن ۾ مان
عڪس تنهنجو ڏسان
ڪئين ڀئي ڪي پسان
تو بنا او پرين
تو بنا او پرين!
ڪاش تون جي اچين
ڪڏهن منهنجي اڱڻ
دل جهومي پوي
سور تنهنجا ڏنل
دور سڀ ٿي وڃن
خوش ٿي آءُ ڪلان
عيد مون لئي ٿئي
تو نه آئين مگر
راهه تنهنجي تڪي
عيد ڪيئن مان ڪيان،
گيت ڳائي پرين،
درد بهلائيان
من کي پرچائيان،
ڪيئن ڀئي کي چاهيان؟
تو بنا او پرين!
تو بنا او پرين

منصور سيتائي

عزل

ڪارن وارن جي ڇپر ۾ ننڊ ڪيان
چاهيان ٿو مان تنهنجي ير ۾ ننڊ ڪيان.

ٿڪل پيرن سان پي هلندس منزل ڏي،
مون تي آهي ميار سفر ۾ ننڊ ڪيان.

رات هجي چاندوڪي ۽ تون ياد اچين
پوءِ پلا ڏس ڪيئن مان گهر ۾ سکيان

ها مون تنهنجي ڇاتيءَ تي جيئن سر رکيو،
چئ تو سائنڻ مان ڪينجهر ۾ ننڊ ڪيان.

بانهن ورائي جيئن وڪوڙيئي دل چاهيو!
جيون ير تنهنجي ياڪر ۾ ننڊ ڪيان.

ننڊ پيل توکي ڏسندي بيهي رهيو،
چنڊ چيو! تنهنجي آڳرم ۾ ننڊ ڪيان.

لوڪ سمهين "منصور ۽ مان جلدي جلدي،
مقتل جي ديوار و در ۾ ننڊ ڪيان.

ڪهاڻي

هوءَ ڪاري هئي.

بختاور چام
ايل ايم سي ڄامشورو

غلام نبي پکهر ۾ شر سهڪندو آيو ، گهر ۾ گهڙڻ شرط سڏڻ لڳو هو ۽ ڪجهه ڳولڻ لڳو ائين جيئن عيد نماز پڙهڻ کانپوءِ قربانيءَ جي ٻڪري کي ڪهڻ ۾ جلدي ڪبي آهي، تئين هو تکڙا سڏ ڪري رهيو هو پنهنجي معصوم ڀيڻ نوريءَ کي جنهن اڃان جواني ۾ نه ماٺي هئي، هو سڏ ڪري رهيو هو پنهنجي زال کي جا ٻن معصوم ٻارن جي ماءُ هئي. ماڻس جا اڱڻ ۾ ويٺي ٽانو ملي رهي هئي، پڇيو هنائينس، ابا صدقو وڃانءِ خير ته آهي، نوري ۽ جوڻهين ته پاڻي ڀرڻ ويون آهن تنهن پل هو پنهنجي سٿ پنجهٺ ورهين جي ماءُ کي ٻانهن مان جهلي روانو ٿيو هو. هو جا پٽ جي اوچتي ان عمل تي وائڙي ٿي وئي هئي ۽ ڪيس ڪجهه به سمجهه ۾ نه پئي آيو.پڇيائينس، ابا هي مون کي ڪاڏي ٿو وٺي هلين ! هان ؟، هو سندس ڪنهن جواب ڏيڻ بجاءِ گهليندو پيو وڃيس... ۽ واهه جي ڪپ تي ٻه لاش پيا آهن هڪ ... ڦٽن جو ... (جنهن سان ڪيتري عرصي کان ولي غلام نبي جو پاڻيءَ تان جهيڙو هلندڙ هو) ۽ ٻيو غلام نبي جي ماءُ جو - ڳوٺ جا ماڻهو اچي گڏ ٿيا پوليس آئي غلام نبي کي گرفتار ڪيو ويو مٿس ڪيس هليو ۽ هن ظالم ڀري عدالت ۾ پنهنجي جيجل ماءُ لاءِ ... ان هستي لاءِ.. جنهن ڪيس جنم ڏنو هو، انيڪ راتيون اوجاڳا ڪيا هئا، جا بي گناهه هئي فرشتن وانگر پوتر ۽ پاڪ هئي. تنهن لاءِ چيو هئائين. "جج صاحب مون کي منهنجي غيرت قتل ڪرڻ تي مجبور ڪيو چو ته هوءَ ڪاري هئي......"

"ٻوٽن کي به جيئڻ جو حق آهي"

خواجه محمد علي
زرعي يونيورسٽي ٽنڊوڄام

رستي تان پڌذي جي شور کي سکون ۾ آڻڻ لاءِ رڌل هئس. مان خيالن جي بلنديءَ تي پرواز ڪري رهيو هيس ته اوچتو منهنجي ٻانهن مٿي وڏي ۽ هٿ ٽاريءَ جي لام تي پيو. هڪ ٿي سٽ ۾ پنن جو ڇڳو پٽي ورتم. ائين محسوس ڪيم ڄڻ مان ڪن معصوم ٻارڙن کي جيجل جي جهوليءَ مان ڇڪي ورتو هجي. ائين لڳو ڄڻ ڪن نردوش ٻالڪن جون آهون دانهون سيني کي چيريندي فرش کان عرش ڏانهن اڏامڻ لڳيون. ائين سمجهيم ڄڻ ڪنهن ظالم شڪاريءَ پنهنجي بندوق جي نشاني سان ڪن بيگناهه ساسين کي ڪارتوس جي ڇرن سان زخمي ڪري هيٺ ڪيرايو هجي ۽ ڪين محبت ڪندڙ جيءَ ۾ جايون ڏيندڙ امڙ ۽ ابي کان نيهن جو ناتو ٽوڙائي سندس شفقت جي هٿڙن کان محروم بڻايو هجي مان اوچتو بيهي رهيم ۽ پنهنجو پاڻ کي غصي واري لهجي ۾ ننديم ۽ ڇيم غور ڪر پنهنجي ڪيل ظلم تي، ويچار ڪر پنهنجي عظيم غلطيءَ تي. تون ته انهن پنن جو ڇڳو اڪتي هلي پٽ تي اڇليندين. ڇو ته اهي خوشبوء کان خالي آهن، اهي تنهنجي روح کي راحت بخشڻ کان قاصر آهن. جڏهن اهي رستي تان هر ايندڙ جي ٽاپن هيٺ ڏجندا، جڏهن اهي هر راهه ويندڙ جي پيرن هيٺان چيپاٽجندا، جڏهن اهي نيراڪين مان ڳاڙي واڪا ڪري روئيندا، تڏهن توکي ته ڪجهه به نه ٽيندو، تون ته هنن جي روئڻ جو آواز به نه ٻڌي سگهندين، هنن جي مٿان ٿيل ظلم جو باب تنهنجون اکيون ته ڪو نه پڙهي سگهنديون، هنن جي سڏڪن جي سون سون تنهنجا ڪن ته ڪو نه ٻڌي سگهندا. پر اها ڳالهه انهن جي رت وارن رشتيدارن کان پڇي ڏس، اها ڳالهه انهن جي امڙيءَ کان پڇي ڏس جنهن جي هنج مان اهي زوريءَ پٽي ڪڍيئي. اها ڳالهه انهن جي بي زبان ڀينرن کان پڇي ڏس جيڪي پنهنجي منڙن ڀائرن جي خونن جي ايف -آء - آر ٿاڻن تي به لکرائي نٿيون سگهن. افسوس هيڏي وڏي جرم ڪرڻ کان اڳ ڪجهه سوچين ها. جي تون ايڏو سنگدل، بي رحم ۽ خود غرض آهين، جيڪڏهن تون انهن جي حياتيءَ جو خير خواهه نه هئين، ته تون پنهنجي زندگيءَ جو خيال ته ڪري پيو سگهين. اهو به نه ڄاتئي ته اهي تنهنجي نظر ۾ معمولي پن، نه صرف تو ظالم ۽ سفاڪ شخص پر پوري دنيا جي معاشري جي ڀلائيءَ لاءِ، ماحول جي آلودهه زهريلن مادن سان جنگ جوٽڻ ۾ ڪجهه ڪردار ادا ڪري رهيا هيا. اهي تنهنجي قوم جي زندگين بچائڻ لاءِ پنهنجي جانين جي قرباني ڏئي رهيا هيا. اي خسيس ماڻهو انهن جي عظمت کي سرخ سلام ڪر. پوءِ مان ڏاڍو پشيمان ٿيم. واقعي اهي ساوا وڻ ٽڻ نه صرف اسان جي ملڪ جي معاشري پر سموري دنيا جي خراب ماحول کي مڙس ٿي منهن ڏئي رهيا آهن.

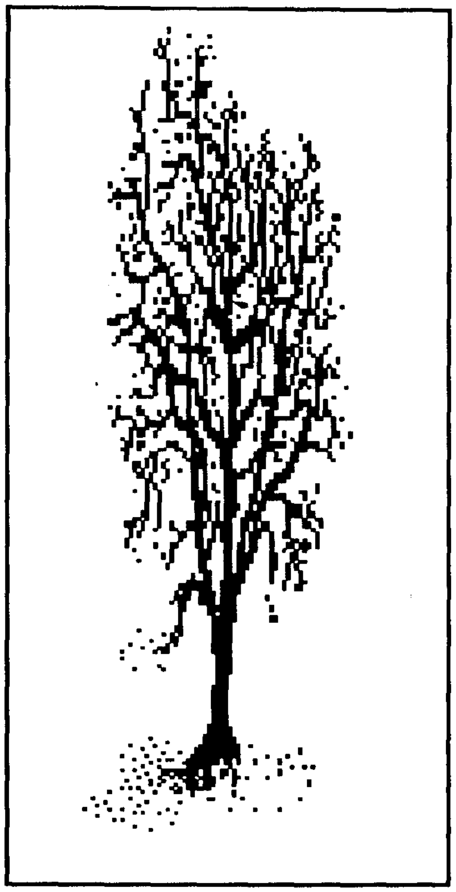

اسان کي هڪ پاڪ، صاف، هر گندگيءَ کان آجي ماحول بنائڻ لاءِ جتن ڪرڻا آهن. اسان کي پنهنجو پاڻ سان مخلص ٿيڻو پوندو ۽ ان سان لڳاتار جدوجهد جاري رکڻي پوندي. بنيادي طور اسان فطرت سان محبت ڪندڙ آهيون. قدرتي حسن ۽ ميناج سان ڀريل حسين نظارا اسان جون ڪمزوريون آهن. جيڪڏهن اهي نه هجن ته هوند اسان جو جيئڻ جنجال ٿي پوي. اسان کي ان مالڪ جي احسانن جو شڪر گذار ٿيڻ گهرجي ان خالق جا لک لائق جو اسان ناچيز بندن کي اهڙيءَ دولت سان مالا مال ڪيو. اسان کي ان مولا جي گلزار ڪيل گلن وڻن، ٽڻن ۽ ٻوٽن جي صورت ۾ عطا ڪيل اڻ کٽ خزاني جو احسان مند رهڻ گهرجي.

هاڻي اها ذميواري اسان جي آهي ته اسان انهن جي سار سنڀال ڪريون. اسان وڻڪار ختم نه، پر ان جي تعداد ۾ اضافو آڻيون. گهٽائڻ جي بدران انهن جي انگن ۾ واڌارو آڻيون ته جيئن اسان جي هيءَ ڌرتيءَ منڙي امڙ سونهن جي سڳنڌ ۾ هر وقت وسندي رهي.

پنهنجي ڪٽنب لاءِ سياڻي جي ڪوشش ... ين لاءِ هنن کي گلشن حسن ۾ پلاٽ

جو تحفو ڏيندا - هي ... پاٽي انهن جي ڪم ايندو

ايڊوانس 1200 روپيا، ماهوار قسط 250 روپيا

گلشنِ حسن

...يدرآباد

HDA کان منظور ٿيل

انفرادي نمونو، بي مثال پلاننگ تي مشتمل رهائشي منصوبو - نهايت گهٽ ايڊوانس، آسان ترين ماهوار قسطن ... ٿيندي

پلاٽن جو ماپ	پلاٽ جي قيمت	ايڊوانس	پلاٽ	پلاٽ جي ماهوار قسط 48 مهينن تائين
80 مربع گز	15,000/=	1,200/=	800/=	250/=
120 مربع گز	22,000/=	1,500/=	1,000/=	400/=
150 مربع گز	28,000/=	2,000/=	1,200/=	500/=
200 مربع گز	37,000/=	3,000/=	1,500/=	600/=

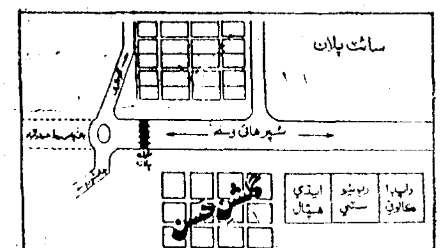

بڪنگ جا آخري ڪجهه ڏينهن

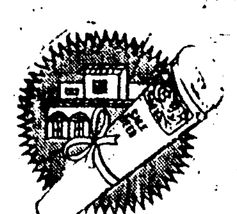

جلدي ڪريو دير ٿي نه وڃي

حيدرآباد/ ڪوٽڙي:
- مين سپا ...
- ... لطيف آباد
- حسين آباد ...
- قاسم آباد ...
- ...
- ...
- ڪوٽڙي ...

ڪراچي:
- صدر ...
- طارق روڊ - برانچ
- ڪريم آباد برانچ
- ... چورنگي - ناظم آباد
- ...
- يونيورسٽي روڊ برانچ
- ... برانچ

- رادو برانچ
- جيڪب آباد برانچ
- ڪنڊيارو برانچ
- نوشهرو فيروز
- شهدادپور
- ميرپور ...
- هالا برانچ
- مورو برانچ
- سکرنڊ
- ٽنڊو آدم
- شڪارپور

- نوابشاهه - مسجد روڊ
- اولڊ نواب شاهه
- سکر مرچ بازار
- سکر مناور روڊ
- ٽنڊو الهيار
- قاضي احمد
- لاڙڪاڻو
- سانگهڙ

NOC No. HDA/P & DC/PHS-221/536/94

وڌيڪ تفصيل لاءِ

آفيس جمعي ۾ موڪل ۾ به ڪليل رهندي

الرحمٰن بلڊرز اينڊ ڊيولپرز (پرائيويٽ) لميٽيڊ

آفيس نمبر: ميزانائن فلور - 380 - نانا پاڻي سينٽر - بهري بازار - صدر - حيدرآباد - فون: 23305

سنڌ جا سر موڙ شاعر

حليم باغي

(شاعر جو محبوبا ڏي خط ....)

گلابي ڳهر مان ڳهريل نگاهون ڪٿي
مون کي اکين ئي اکين ۾ انعام نہ ڏئي.
لوڪ تنهنجي چپر چپنب مان بي معنيٰ ڪاوڙي.
ڏچ، جو زمانو توکي نوان الزام نہ ڏئي.
تون جا اسَ چانو کان بي سڌ، بي ڪل
الهڙ، ابوجهہ، بي سمجهہ ٻارڙن تي لڳين.
مينهن کان اڳ ايندڙ آنڌيون لوڙهي نہ وجن،
تون تہ ڪچڙيءَ ڪنهن ڌاليءَ جو تار جڻ تي لڳيون.
تنهنجا ڳاڙها ڳل ڏسڻ ۾ ائين ئي ٿا اچن،
جڻ تہ روهيڙي جي وڻ جون گلن سان جهنجيل ٽاريون.
وري انهن ڳاڙهن ڳلن تي حيا جي شفق،
جڻ تہ جي واريءَ تي گاهن جون گلزاريون.
هي جوڀن، هي مرڪون، هي سينها سڀ ڪجهہ
چنچل، چلولي چري جا چا نہ اٿئي.
هلڻ، هلڪڻ، ناز انداز آلت
جا توکي چوان چيگري جا چا نہ اٿئي.
مون جهڙي سڪٿي سچي نلهي شاعر وٽ.
تنهنجي سونهن جي ساندڻ جو سليقوئي ڪٿ آ.
تون تہ موتي آن - جوهرين کي خبر تنهنجي
توکي پرکڻ جو مون وٽ طريقو ئي ڪٿ آ
سو او چوڪري ! چري پاڳل نہ ٿي
منهنجي اکرن جي ڳڻ ڳوت تي ويساهہ نہ ڪر
مان شاعر انقلاب هجان ڪٿي تہ هجان
تون ڪنهن دوکي جي تخلص جي پرواهہ نہ ڪر..

مظهر لغاري

رڳو تون ڪيين ٿي.

رڳو هي نگاهون ئي پنهنجون پناهون
سموري سرشتيءَ جي گردش جو ٽوري ۾
اسرار آهن.
رڳو تنهنجون ٻانهون
ازل ۽ ابد جي زبردست گهيري مان نڪرڻ جون راهون
جنين تائين پهچڻ جي هن جستجوءَ ۾
سيئي اڪلون ويون بيڪار آهن
۽ تنهنجون ادائون
جوانيءَ جي ريشم ۾ ويڙهيل جفائون........
اَهي جڻ تہ هستيءَ سندي بي ثباتيءَ
جو پهريون زبردست انڪار آهن.
زماني جي هن ڪارخاني ۾ سائنڻ!
برابر ڪئين ڏک ۽ درد هوندا
برابر اجا آهي بي ڏن سان ويڙن
۽ ڪاغذ جي ٽڪرن جي مخلوق ماريل
۽ گذران جا سارا رستا ۽ راهون بہ
پُر خار آهن
مگر تون ڪيين ٿي
رڳو تون ڪيين جان جان، دشمن جان !
خدا جي خدائيءَ ۾ تنهنجي چرئي جا
مجيم چاره گر هونئن اڪيچار آهن.

غزل

مير حسن آريسر

ڪيتري هئي خوبصورت ڪيتري چنچل هئي
ڪنهن گهڙي ناتر هئي، ڪنهن گهڙي مومل هئي.
چنڊ جي اجري جسم تي شبنمي بادل هئا
يا تہ ڪا پاتي پرين اڄ نيرڙي ململ هئي.
قافلو پنهنجي عشق جو هو اسونهون ۽ اڳيان
دار يا منزل ڪان اڳ هن دؤر جي دلدل هئي.
ڪير مالهڻ، واءُ سان گڏ ڪالهہ واڙين ۾ گهلي
ڪير هئي جنهن جي ڪري ٻهڪار ۾ هلچل هئي.
غزل منهنجو چو نہ هوندو خوبصورت ۽ نفيس
چو تہ تنهنجي سونهن منهنجي خيال ۾ هرپل هئي.

(نثري نظم)

تاج جويو

سڀ چون ٿا.

رات جي گرڀ ۾
اونداهيون جنم وٺنديون آهن.
تہ پوءِ هيءُ چنڊ
هي ستارا، ڪٿان آيا؟
هيءُ ستارن مان ڇڻندڙ
سنهڙي ۽ مٺڙ روشني،
۽ هيءُ چنڊ جي ٿڌي چانڊني،
ڪٿان آئي؟
رات ڏک مان سڏڪندي چيو:
"آءٌ، سرجڻهار- ماءُ آهيان،
۽ ڪو بہ سرجڻهار......
اونده کي خلقي نہ ٿو سگهي،
مُنهنجي گرڀ ۾،
روشنيون ۽ چانڊنيون پلجن ٿيون.
هي ستارا،
منهنجن نيڻن مان لاڙيل لڙڪ آهن،
۽ چنڊ،
منهنجي هڪ سُندر تخليق!
دُنيا جي هر ماءُ جي هر سرجڻهار جي،
هر تخليق سُندر هوندي آهي،
چنڊ جهڙي!
اونداهيون تہ مون تي مڙهيون ويون آهن،
زماني جي ڀارن،
زماني وارن ڀارن،
جن سان جهيڙيندي،
۽ لڙڪ لاڙيندي،
آءٌ ڪتيون ۽ تيڙو سرجيندي آهيان،
۽ اونده جي ڪاري چادر چيري،
پرهہ کي جنم ڏيندي آهيان،
جيڪا
ڏينهن جو اعلان هوندي آهي!

▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪

Courtesy, Sindh Beverages

PEPSI

Sindh Beverages (Pvt) Ltd.

C/7, S.I.T.E. Hyderabad
Ph: 880444-880555, 41163 Fax: 880529

Designing, Composing & Printing By Art Comunications Hyderabad.

پَڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندَڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندَڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪٽي ڪمپيوُٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنيٰ e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاريِ تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَـنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَـنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَـنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَـنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَئَن پاران ڪتابن کي ڊِجيِٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَئَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران کَنهن بہ رُڪاوٽ کي نہ مڃن.

شيخ اَياز علمَ، چاڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپ کي گيتَ، بيتَ، سِٽ، پُڪارَ سان تَشبيهه ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.
... ...
جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہ پهاڙ ڇُپن ٿا؛
... ...
ڪالههَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........
... ...
هي بيتُ اَٽي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽڪاٽائي کي پاڻ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو" ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اٽڪاٽن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پَڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪي پائي چيو تہ "منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ".
ـ اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)